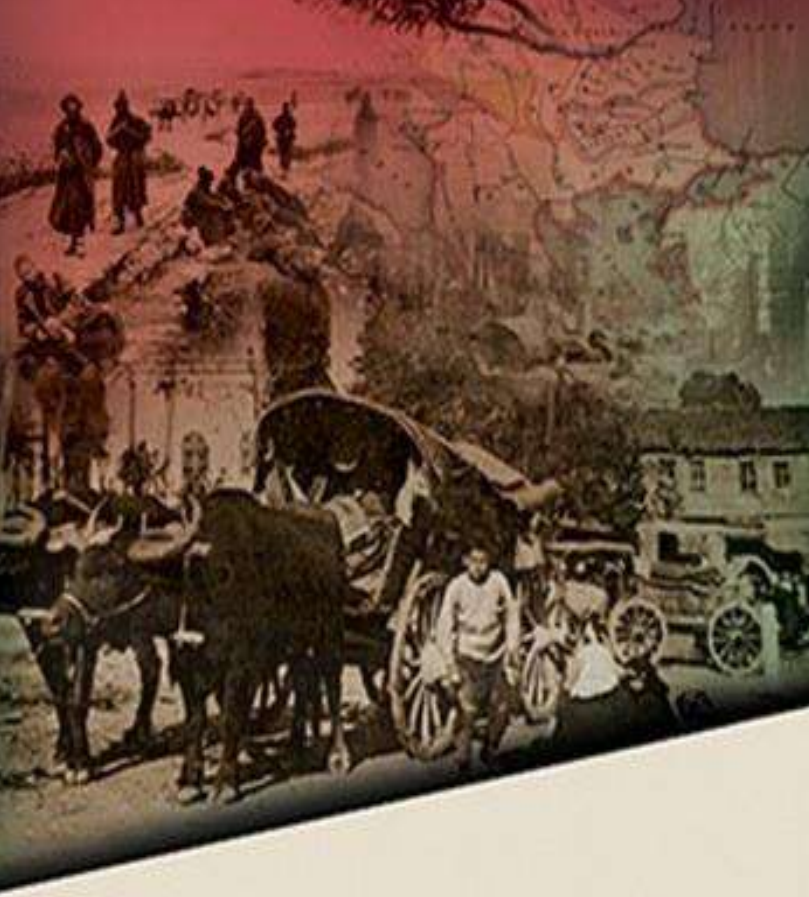

BALKAN SAVAŞLARINDA RUMELİ TÜRKLERİ

Kırımlar - Kıyımlar - Göçler

1821-1913

Bilâl N. Şimşir

bilgi yayınevi

TERAZİ YAYINCILIK
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26
E-posta: teraziyayincilik@gmail.com

ISBN: 978-605-60619-4-3

TASARIM
Ruhi ALAGÖZ

Baskı Tarihi
Eylül 2014
2. Baskı
(300 Adet Basılmıştır)

BASKI
Özyurt Matbaacılık
Büyük San. 1. Cad. Süzgün Sok. No: 7 İskitler / ANKARA
Tel: 0 312 384 15 36 - **Faks:** 0 312 384 15 37

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

I
YUNAN AYAKLANMASINDA
MORA TÜRKLERİNİN TOPTAN YOKEDİLMELERİ
(1821-1830))

Giriş 21
İlk Darbe: Yunan Ayaklanması 21
Ayaklanmada yerli Türk halkı yok ediliyor 22
Asilerin sloganı: "Türklere ölüm!" 24
Asilerin şarkısı: "Mora'da hiç Türk kalmasın!..." 25
Vilâyet merkezi Tripoliça'da iki günde 10 bin Türk katledildi 26
Adalar ve Eğribos Adası 27
Avrupa Devletleri Yunanlılardan yana devreye giriyor 28
Navarin katliamı (20 Ekim 1827, Pazar) 30
Osmanlı Hükümetinin yayınladığı bir bildiri (20 Aralık 1827) 32
Yunanistan, Avrupa'nın desteğiyle, yayılma politikası izledi 33
Yunan isyanı ve bağımsızlığı, öteki Balkan Hristiyanlarına örnek oldu 35
Âşık Mahremî'den "Mora Destanı" 37
Müftü Kızının Mora Türküsü: "Uyan Sultan Mahmud, kâfir uyandı" 39
Gelişmelerin kronolojik bir özeti 41

II
OSMANLI-RUS SAVAŞI:
TUNA VE EDİRNE VİLÂYETLERİ TÜRKLERİNİN FELÂKETİ
VE "DOKSANÜÇ MUHACERETİ"
(1877-1878)

Giriş.: 1876 Bulgar ayaklanması (Nisan ayaklanması) 45
Rusya'nın "Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı" 46
Tuna Vilâyetinde nüfus ve tarım arazileri 46
Tablo 1: *Tuna Vilâyetinde Bulgar ve Bulgar Olmayan Nüfus (1878 yılı)* 47
Rumeli Türk halkına karşı "Irk ve yoketme savaşı"
(*"Une gurre de races et d'extermination"*) 47
Tuna ve Edirne Vilâyetleri Türkleri yokediliyor 49
Türk halkı için dört çeşit ölüm 50
İşgalin daha ilk gününde kıyım başladı 51
Kıyımlar Rus Başkumandanlığının emriyle yapılıyor 52

Türk mallarının ve hayvanlarının tümüyle gasbedilmesi 54
Türklere ait hayvanlar paylaşıldı ve Türk mülklerine Bulgarlar yerleştirildi 56
Balkanlarda "Toprak ihtilâli " (1877-1879) 57
Âşık Ervahî'den "Göç Destanı" (Kısaltıldı) 59
Âşık Fakirî'den "Vidin Destanı" (1877-1878) (Kısaltıldı) 61

III
BULGARİSTAN PRENSLİĞİNİN İLK YILLARI VE BALKAN SAVAŞLARINA DOĞRU GİDİŞ (1879-1912)

1-BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN İLK YILI 65
Bulgar yönetiminin ilk yılında Bulgaristan Türkleri (1879-1880) 65
İlk Bulgar Meclisinde Türkler 65
Tablo 2: Doğu Bulgaristan'da -Müslüman-Ortodoks ve Türk-Bulgar Nüfus miktarları ve oranları (1 Ocak 1881) 68
Türk ve Bulgar Nüfus Mübadelesi yapılamadı 68
Bulgaristan Türklerinin göç tarihinden: Bir yıllık belgesel bir kronoloji (1879-1880) 70
2.- BALKAN SAVAŞINA DOĞRU GİDİŞ (1890-1912) 88
Büyük Bulgaristan *(Velika Bılgariya)* emeli 88
Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması (1885) 90
Berlin'den Rumeli'ye Ateş Topları: Makedonya - Edirne Komiteleri 92
Komiteler, kurulur kurulmaz silahlı eylemlere geçtiler 93
"Makedonya Eşkiyalık Tarihi"nde 1903 Ayaklanması: *(İlindensko Vıstaniye)* 96
Ayaklanma başlıyor: 2 Ağustos 1903 97
Ayaklanma ve sonrası 99
Manastır Valisi **Ali Rıza Paşa**'nın yetersiz tutumu ve 100
Makedonya ve Trakya dağlarında sözde "Bulgar Cumhuriyetleri"! 101
Ayaklanmanın şiddetlenmesi 101
Selânik Osmanlı Bankası dinamitlendi 102
ve Selânik limanında bir Fransız gemisi batırıldı 103
Ayaklanmaya hazırlanan Razlık'ta Kaymakam **Tahsin Bey** 104
Razlık kazasında son hazırlıklar ve ayaklanma 105
Kasabada çarpışmaların şiddetlenmesi 107
Son olaylar ve ayaklanmanın sonucu 109
Komiteciler Bulgaristan'dan imdat bekliyor 110
Makedonya'da eşkiyalık ve çeteciliğin kronikleşmesi 111

Makedonya Bulgar çeteleri masum Müslüman halka da saldırıyorlardı 112
Makedonya'da büyük bir Yunan çetesiyle çarpışma 113
Florina bölgesinde Yunan ve Bulgar eşkiyası 114
Makedonya'da tehlikeli bir gizli Bulgar örgütü 116
Makedonya, Balkan Savaşına sebep oluyor 116

IV
SON BALKAN SAVAŞLARINDA MAKEDONYA VE TRAKYA TÜRKLERİNE YAPILAN ZULÜMLER, KIRIMLAR VE KIYIMLAR (1912-1913)

1- GİRİŞ: SAVAŞ BAŞLIYOR 121
Balkanlarda Dörtlü İttifak 122
Bulgaristan "Haçlı Seferi" gibi savaş ilân etti 125
Ve Balkan Savaşı başladı 126
2-BALKANLARDA "HARB-İ SAGİR" VEYA "KÜÇÜK SAVAŞ" 127
Bulgaristan çeteleri seferber edip savaşa soktu 127
Katliam haberleri üzerine iki araştırma birimi kuruldu : 130
İstanbul Cemiyeti 130
Uluslararası Carnegie Komisyonu 131
3-İSTANBUL CEMİYETİNİN ZULÜM RAPORLARI 133
Serez Katliamı Hakkında Bir Rapor: **Mehmet Sırrı Beyin** Raporu 133
İkinci Rapor: Ustrumca'da Dehşet ve Cinayetler 138
Selânik Valisi **Nazım Paşa**'nın Raporu (9 /22 Aralık 1912): 141
Avrupalıların Raporları 143
Toyran (Doiran) zulümleri 148
Kavala ve Serez'de zulümler 151
Dedeağaç'ta Çetelerin Marifetleri 152
İstanbul Cemiyetinin Üçüncü ve Dördüncü Raporları 153
İstanbul Cemiyetinin Beşinci ve Altıncı Raporları 163
Yunan Zulümleri 168
Bulgar başıbozukların yağmaları ve insan kıyımları 170
Komitacıların zulümleri 177
Anadolu'da Müslüman göçmenler 178
Balkan Devletlerinin acımasızlığı 179
İstanbul Cemiyetinin Yedinci ve Sekizinci Raporları 182
İstanbul Cemiyetinin Dokuzuncu, Onuncu ve Onbirinci Raporları 189

Diğer Raporlar ve Yayınlar:

Mısır Kızılayı IV. Misyon Şefi Dr. Kâmil Teymur'un Raporu 201

Mehmet Bellğ'in kaleminden Bulgarların Trakya'da yaptıkları 204

Ve bir şiir: Bulgar Mezalimi 209

4- ULUSLARARASI CARNEGIE KOMİSYONU RAPORUNDAN BELGELER 210

Belge No. 1: Ustrumca'lı (Strumitsa'lı) **Rahmi Efendi**'nin Komisyona İfadesi 211

Belge No. 2: Ustrumcalı **Abdül Kerim Ağa**'nın Komisyona ifadesi 212

Belge No. 3: Ustrumcalı **Hacı Süleyman Efendi**'nin Komisyona ifadesi 212

Belge No. 4: Komisyonun Selânik'te Müslüman Sığınmacılar Kampını ziyareti 213

Belge No. 5: Komisyonun Selânik İslam Cemiyeti ile Görüşmesi (1 Eylül 1913) 214

Belge No. 6: 1912 Sonbaharında Kılkış'ta (*Kilkis, Kukuş*') yaşanan olaylar 214

Belge No. 7: Kılkış'lı **Ali Rıza Efendi**'nin Carnegie Komisyonuna ifadesi 214

Belge No. 8: Serez İslam Camaati Reisinin imzalı mühürlü raporu, 5 Eylül 1913 215

Belge No. 9: İngiliz Teğmen **Wadham Fisher**'den Komisyona ifade, 5 Eylül 1913 216

Belge No. 10: Dedeağaç Bulgar Belediye Başkanı **Monçev**'in Komisyona ifadesi 217

Belge No. 11 Üsküb'te Bulgar Öğretmen **Smilev**'in Komisyona verdiği ifade 217

Belge No. 12: Yaylacık köylü bir Müslüman'ın Komisyona ifadesi 218

Belge No. 13: Pravişte Müslüman Cemaatinin Komisyona sunduğu Rapor 218

Belge No. 14 (65): Bir Rus görevlinin Petersburg'a gönderdiği rapor 222

Son bir belge (7 Ağustos 1913) 224

5- BALKANLARDAN YENİ TÜRK GÖÇLERİ 226

1883'te üç ayda 240.000 göçmen 226

1912-1913 Balkan Savaşı göçleri: Rumeli göçüyor 227

Tablo 3: *Selânik'te Biriken Göçmenlerin Geldikleri Yerler* 231

Tablo 4: *Deniz yoluyla Selânik'ten Türk limanlarına taşınan göçmenler (1912-1914)* 233

Ölenlerin ve göçenlerin sayısına gelince 235

Tablo 5: *Talat Paşa Defterine Göre Balkan Savaşı Göçmenlerinin iskân yerleri* 237

Son söz yerine: Balkan göçleri hep Andaolu'ya doğru akmıştır 239

Tablo 6: 1900-1911 yıllarında ABD'ye göçler ve ABD'ye Yunan göçleri 240

Rumalı Göçmenleriyle ilgili birkaç tablo daha 242

Tablo 7: 1913 yılında Rumali Müslüman mültecilerin (göçmenlerin) sayıları 242

Tablo 8: 1912-1914 yıllarında Osmanlı limanlarına gitmek üzere Selânik'te toplanan Müslüman (mülteciler) göçmenler 242

Tablo 9: Rumeli'den Türkiye'ye göçen Müslümanların yıllara göre sayıları 243

Tablo 10: 1912-1920 döneminde Balkanlardan Türkiye'ye gelen Müslüman mültecilerin (göçmenlerin) sayıları (Türkiye'de yerleştirildildikleri bölgelere göre) 243

KRONOLOJİ (1814-1923) 244

BALKAN SAVAŞI GÜNLERİNDEN BİRKAÇ TÜRK ŞİİRİ 265

Benim Türküm, **Kâzım Nâmi** 265

Öç (Kısmen), **Celâl Sahir** 266

Meriç Türküsü, **Köprülüzâde Mehmed Fuad** 267

Bozgun, **Aka Gündüz** 268

İntikam Türküsü, **Aka Gündüz** 270

Turan Yolcularına, **Süleyman Aktuğ** 271

Öç Marşı, **Feyzullah Sâcid** 273

KAYNAKLAR 275

Bilâl N. Şimşir'in Yayınlanmış Kitapları (Kronolojik sırayla) (1966-2013) 285

Harita ve Resimler 297

ÖNSÖZ

Bu yıl, son Balkan Savaşı'nın 100. yılıdır. Bu yıldönümü dolayısiyle Balkan Savaşları sırasında Rumeli topraklarımızda kırılmış, kıyılmış, şehit düşmüş ve yerlerinden yurtlarından sökülüp göçe zorlanmış olan ecdadımızı rahmetle analım. Bu kitap, bu amaçla hazırlandı.

Balkanlar, Avrupa yolumuz üzerinde, Avrupa kapımızdır. Balkanlar, bizim coğrafyamız, bizim tarihimizdir. Anadolu ile birlikte, bizim vatanımızdı Balkanlar; vatanımızın Rumeli kanadi idi. Ve Balkan bozgunları, Türk Milletinin büyük trajedisidir. Unutmayalım.

"Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını, Rumeli'nin bozgunu" demiş atalarımız. O dönemlerde Anadolu'da bir salgın, birkaç kazayı, bir iki sancağı kırıp geçermiş. İstanbul'da bir yangın, tulumbacılar yetişene kadar, cumbalı ahşap evlerden oluşan birkaç mahalleyi kül edip bitirirmiş. Yangın ve salgınlar gibi Rumeli bozgunları da yerli Türk kitlelerinin büyük felâketleri olmuştur. Her bozgunda, Rumeli Türkleri kitleler halinde kılıçtan geçirilmiş, sinekler gibi ezilmiş, felaketli göçlere zorlanmış ve bitirilmek istenmiştir. Aradan yüz yıl da geçse, o acıları hatırlayınca duygulanmadan edemeyiz.

Atatürk, 1912 Balkan bozgununu Trablusgarp'ta bulunduğu sırada haber almış.. Gençliğinde yazdığı ***Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*** adlı kitabında, *"Bir gün duydum ki, doğduğum şehir Selânik, orada annem ve kız kardeşim düşmana teslim edilmiş"* der. **Ata**'nın yüreğine sanki bir hançer saplanmıştır. Ama **Ata**'mız dışa pek vurmamıştır bu büyük acısını.

Makedonya'nın çeşitli kazalarında sekiz yıl kaymakamlık yaptıktan sonra, son Balkan Savaşı öncesinde Drama Mutasarrıfı olarak görev yapmış olan ünlü vali **Tahsin Uzer**, ***"Makedonya Eşkiyalık Tarihi..."*** adlı kitabında, *"Drama benim muazzez ve mukaddes bir çalışma alanım oldu. Drama'nın kaybı beni daima ağlatır"* der.

1980'li yıllarda Türkiye'nin Tirana Büyükelçisi olarak, kara yoluyla Arnavutluk'a gidip gelirken, Drama yakınlarından geçer, Selânik'te **Atatürk**'ün doğduğu evi ziyaret ederdim; her defasında **Ata**'nın ve **Tahsin Uzer**'in sözlerini duygulanarak hatırlar, durup etrafa bakınır, düşüncelere dalar ve neden sonra kendimi toparlayıp yola koyulurdum ...

* * *

Öğrenci ve asistan olarak Mülkiye'de yedi yıl siyasi tarih okumuş ve okutmuştum. Meselâ 1877-78 Türk-Rus Savaşını, Plevne ve Şıpka muharebelerini, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarını azçok öğrenmiştik. Ama okuduğumuz kitaplarda Türk halkı yoktu. Rumeli Türk halkının hüzünlü öyküsü de neredeyse hiç yoktu. O topraklarda Bulgarlara bir "yurt açmak" için Tuna vilâyeti ve Edirne viâyeti Türk halk kitlelerinin nasıl perişan edildikleri, nasıl kırıldıkları, nasıl ezildikleri bizim kitaplarımızda yoktu. Hiç değilse benim görebildiğim kitaplarda yoktu.. Sanki, iki düşman ordu, bomboş Tuna ovasında karşı karşıya gelmiş, seyircisiz ve taraftarsız kanlı bir maç yapmışlardı da bizim taraf yenik düşmüştü; ardından, diplomatlar bir masa etrafında toplanıp barış antlaşması imzalamışlardı ve olay orada bitmiş, konu kapanmıştı.

Oysa konu hiç de o kadar basit değildir.

* * *

Babaannem o savaşta 7-8 yaşlarında iken babasını kaybetmiş, öksüz yetim kalmış. Çocukluğumda beni yanıbaşına oturtur, uzun uzun anlatırdı. Ben evin en küçüğü, tek erkek çocuğu idim, pek severdi beni. Ben de anlatılanları can kulağıyla dinlerdim, ablamlar ise onun alattıklarına pek kulak vermezlerdi. Bana sanki içini dökerdi: O yıl gökyünde bir kuyruklu yıldız görülmüş. Yaşlılar yıldıza bakıp , başımıza büyük felâkat gelecek komşular, demişler. Oyle de olmuş. *"Moskof geldi, yurdumuzu aldı, kara Bulgara verdi. Babamızın şehitlik haberi geldi* " der, durgunlaşırdı (Babası **İsmail** dedcmiz Karahasan köyü muharebesinde şehit düşmüş, tarih: 30 Ağustos 1877). Babaane başını önüne eğer, düşüncelere dalar, gözleri dolu dolu bir süre susardı. Öksüz yetim kalmıştı. Konu komşu, hısım akraba ona kanat germişti.

Anlatmaya devam ederdi: Moskof gün batısından bizim tarafa da yürüyormuş; Kazaklar (Don Kazakları) ile Bulgarlar önceden köyleri basıyor, Müslümanları kırıp geçiyorlarmış. Moskof yaklaşırken karda kışta arabaları öküzlere koşmuşlar. Neye kızak koşmamışlar; karda arabalar ağır gider. Ama karlar eriyince kızaklar durur, onun için arabayla yola koyulmuşlar. Köydcn ayrılmadan önce ambardaki buğdayları samanlığa taşımışlar, samana karıştırıp gizlemişler, dönersek aç kalmayalım diye. Her taraftan muhacır arabaları sel gibi kasabaya akmış da akmış.

Bütün köyler boşalmış, muhacirler kasabaya (Osmanpazarı /*Omurtag*) yığılmış. Burada ihtiyarlar toplanıp nereye gidileceğini konuşmuşlar. Şimdi ne tarafa gideceğiz komşular demişler. Önlerinde iki yol varmış; biri kıbleye doğru güneye gidiyor, diğeri gündoğuya. Kimileri güneye dönelim; Kazan (*Kotel*) geçidinden geçip Edirne'ye varır, kurtuluruz demişler. Kimileri de

doğuya gidelim demiş. Buradan Cuma'ya (Eskicuma/*Tırgovişte)*, oradan da Şumnu'ya gidelim. Kısmetse Şumnu'dan Varna'ya geçer, bir vapur bulursak kendimizi İstanbul'a atarız, demişler: Şumnu'da ordu var, tehlikede bizi korur, diye düşünmüşler.

Muhacırlar iki kola ayrılmış. Yarısı güneye sapmış, öteki yarısı da doğu yolunu tutmuş. Bizim köylüler doğuya gidenler arasında imişler. Osmanpazarı ile Eskicuma arasında, Dervent boğazını geçerken silahlı askerler onları korumaya almış, boğazı geçinceye kadar muhacır arabalarının yanlarında yürümüşler. Babaannem, *"omuzda tüfekleri, başlarında kırmızı fesleri şimdi bile gözümün önünde"* deyip durgunlaşırdı. Beni unutur, kendi kendisiyle konuşur gibi, hafif bir sesle, bir türkü söylemeğe başlardı. Hafifçe sağa sola sallana salana hem söyler, hem de sessizce ağlardı. Buruşuk yanaklarından damla damla yaşlar süzülürdü: *"Martinini yağlasına / Omuzuna bağlasana / Asker oldum gidiyorum / Garip anam ağlasana...."*

Çok sonradan öğrendim: Rahmetli babannemin "*martini*" dediği, Amerikan yapmı bir piyade tüfeği imiş. Zamanına göre modern bir silah. Amerikan iç savaşı için çok miktarda üretilmiş. Osmanlı Hükümeti de bu silahlardan ordu için ithal etmiş. 1877/78 savaşında Türk piyadesi bu silahları da kullanmış. Belki bizim dedemiz de elde *martini* ile şehit düşmüş, ya da öyle sanılıyor. O günlerden beri *martini* kelimesi folklorumuza da girmiş. Rumeli'de *"At martini Debreli Hasan dağlar inlesin"*, Anadolu'da Karaşar Zeybeği *"Alıverin martinimi atayım Efem..."* diye türkü yakmışlar. Babaannem de "Martinini yağlasana...." diye türkü söyleyerek ağlıyordu.

Aralarında babannemin de bulunduğu bizim muhacırlar sağ sağlim Şumnu'ya varmışlar. Camilere yerleştirilmişler. Şumnu şehri, Osmanlı Ordusunun karargâhı. Ruslar buraya savaşla girememiş. O sayede bizimkiler pek kırılmamış. Edirne'de mütareke, Ayastefanos'ta (Yeşilköy'de) barış antlaşması imzalamış. Şumnu'da da "barışıklık oldu, artık herkes yerlerine dönsün" diye tellal bağırmış. Bizimkiler de pek kırılmadan evlerine dönmüşler. Yine Şumnu'da Türk ordusunun bulunması sayesinde Razgrad, Şumnu, Eskicuma, Osmanpazar yörelerinde yoğun Türk nüfus kitlesi, çok fazla zayiat vermeden sağ kalmıştır. 1 Ocak 1881 tarihinde Bulgaristan'da yapılan ilk resmi nüfus sayımı sonuçlarında vilâyetlere göre Müslüman nüfusun genel nüfusa oranları: Şumnu'da % 67.9, Razgrat'ta % 68.8, Eskicuma'da ise % 82 oranında idi. Türk nüfus da şöyle idi: Şumnu % 64.7, Razgrat % 66.6, Eskicuma ise % 79.3.

Bizimkiler, Osmanpazarı köylerinde, Eskicuma vilâyetine düşüyor. Babaannne bu defa *"Ah atamadık kendimizi Edirnekırı'na, kaldık buralarda"* diye sık sık sızlanıp duruyordu. Yine ağlamaklı oluyordu. *Trakya* kelimesini bilmezdi, hep *"Edirnekırı"* derdi... Uzun yıllar sonra çok

özlediği *Edirnekırı'* na kavuştu. Onu 1952 yılında Gelibolu'da toprağa verdik.

Babaanne yıllarca bana çok şey anlattı. Ama bir şeyi hiç anlatmadı. Babam da, başkaları da anlatmadılar. Sanki biz çocuklardan bir sır sakladılar. O sır da şudur: 1877 kışında Osmanpazarı'ndan güney yoluyla göç eden muhacır kafilesi ne oldu? Onlar geri dönmemişlerdi. Peki Edirne'ye varıp kurtulmuşlar mıydı? Onu da söyleyen yok. Yaşımı başımı aldıktan sonra babamı biraz sıkıştırıp konuşturdum. İsteksizce, yutkuna yutkuna, önüne bakarak söyledi:. *" Oğlum, dedi, onlar Kazan geçidinde Kazaklarla Bulgarların baskınına uğramışlar. Hepisi, çoluk çocuk, yaşlı ihtiyar, kadın erkek hepsi toptan öldürülmüş. Yalnız ana kucağındaki çocuklar sağ bırakılmış. Onları da götürüp Tırnova taraflarındaki Bulgar ailelerine birer ikişer dağıtmışlar..."*

* * *

Fransa'da bulunduğum yıllarda, Fransız tarihçelerin, halk kitlelerini da kavrayan tarih araştırmaları dikkatimi çekmişti. Siyasi tarihin sosyal boyutuna da eğiliyorlar, araştırmalarında halkı da ihmal etmiyorlardı. Örneğin, Fransız İhtilâlinin neden, nasıl çıktığını araştırırken, o ihtilâl öncesi yıllarında Paris'in Bastille semti nüfusunun ne olduğu, burada kaç ekmek fırını bulunduğu, günde kaç ekmek çıkarıldığı, o semtte "ekmek bulamayan" ne kadar insan yaşadığı gibi konulara da eğiliyor, bunlardan öğretici sonuçlar çıkarıyorlardı... O büyük ihtilâlin çıkış nedenlerini sadece filozofların, ansiklopedicilerin öğretileriyle açıklayıp geçmiyorlardı.

Bu gözlemler ve düşünceler beni, Rumeli Türk halk kitlelerinin dramını, özellikle Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçlerin tarihini, geride kalanların çilesini de araştırmaya yöneltti. 1966 yılında Bulgaristan Türkleri üzerine Fransızca küçük bir kitabım yayınlandı. 1876-1880 yıllarıyla ilgili belgeleri kapsıyordu. O yıl Sofya'da toplanan, benim katılmadığım bir tarihçiler konferansında bu kitabım da delegelere dağıtılmış ve biraz konuşulmuş. İki yıl sonra *Rumeli'den Türk Göçleri* adlı kitabımın *Doksanüç Muhacereti (1877-1878)* alt başlıklı ilk cildi çıktı. O zaman, Türk Tarih Kurumunda birlikte çalıştığımız rahmetli Prof. Dr. **Bekir Sıtkı Baykal,** bana, *"kitabını okurken ağladım"* demişti. Koskoca profesörü, olayların üzerinden yaklaşık yüz yıl geçtikten sonra dahi böylesine duygulandıran o belgeleri, arşivlerden çıkarıp yayına hazırladığım sırada, 30-35 yaşlarında bir genç olarak, benim de kaç defa gözlerim dolu dolu olmuştu! Daha sonra kitabın ikinci ve üçüncü ciltleri de yayınlanmış, yeni basımları da yapılmıştı. Kitap ciddi kataloglara girmiş, içte ve dışta kaynak olarak da kullanılır olmuştu.

Ama o kitaplarım çok eksiktir. Rumeli'den Türk göçlerinin sadece sekiz dokuz yılını kapıyordu. 1877-78 Türk- Rus Savaşı arifesinden

1885'de Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'a katılmasına kadar geliyordu.. Oysa Rumeli'den Türk göçleri yaklaşık iki yüzyıllık bir döneme yayılır. O kitapların kapsadığı siyasi coğrafya da çok çok eksikti: Sadece Osmanlı Devleti'nin Tuna ve Edirne vilâyetlerinden Türk göçlerini ele alıyordu. O iki vilâyet bugün Bulgaristan topraklardır. "Rumeli", bu iki vilâyetten, sadece Bulgaristan topraklarından ibaret değildir elbette. O kitabımda, Mora yoktur, Epir, Teselya, Makedonya yoktur.. Sekânik, Manastır, Yanya, Üsküp, Kosova vilâyetleri yoktur. Bu büyük eksikliği hep içimde hissettim. O kitaplardaki eksikleri, şimdi, bu kitapla bir nebze gidermeye çalışıyorum.

* * *

Dört bölümlük olan bu kitap, 1821'de çıkan Yunan ayaklanmasıyla başlıyor. Yunan milliyetçileri, Osmanlı topraklarının Mora bölgesinde bir Yunan devleti kurmak amacıyla ayaklanmışlardır. Mora ve çevresi Osmanlı toprağı olmaktan çıkacak, Yunan toprağı olacaktır. Osmanlı devleti bu topraklardan atılacak, onun yerini yeni Yunan devleti alacaktır. Asiler, Osmanlı devletine silah çekerken aynı zamanda, yerli Türk halkını da hedef tahtasına koymuşlardır. Mora ve adalardaki Türk nüfusa karşı da ırkçı bir savaş açmışlardır. Yunan devleti Yunanlıların olacaktır, yalnız Yunanlıların. Hedef budur. Yunan soyundan olmayanlara Yunanistan'da yer olmayacaktır. Hele Türk nüfusa hiç yer olmayacaktır. Türkler, Osmanlı devletiyle özdeştir. Çünkü Türkler, Osmanlı devletinin kurucuları, asli sahipleri ve de yöneticileridir. Şimdi Rumlar, Osmanlı devletine düşmandır, bu devletle özdeş sayılan Türklere de düşman kesilmişlerdir. Omanlı Devleti bu topraklardan atılırken, o devletle özdeş olan Türkler de yerlerinde bırakılamaz; onlar da yerlerinden yurtlarından sökülüp atılacaktır. Gitmeyenler kırılacak, bitirilecektir. Herhalde Yunan toprağında Türk nüfustan eser kalmayacak, bu yerlerde artık Türkün esamisi okunmayacaktır: **"Mora'da Türk kalmasın!"** Yunan milliyetçilerinin şarkısı budur; sloganları da eylemleri de budur.

Rum kilisesi ise "davayı" din açısından ele almıştır. Rumlar Hıristiyan, Türkler Müslümandır. Osmanlı bir Müslüman devlettir. Kurulacak Yunan devleti ise bir Hristiyan devleti olacaktır. Bu Hristiyan devlette Müslümana yer yoktur, olmayacaktrır. Rum Piskoposu fanatik **Germanos,** almış asayı eline, geçmiş Rum cemaatinin önüne nara atmaktadır: **"Türk'e ölüm!" "Türk'e ölüm!"** Papazın sloganı budur. Rum papazına göre, Müslüman öldürmek sevaptır, Türk öldüren cennete gidecektir. Cahil kitleler bu sloganlarla coşturulup harekete geçirilmiştir. Bunlara bir de Türk'ün malı mülkü hedef gösterilmiştir. **"Yağma, talan serbestir**! Yağmaladığın her şey senindir! Türk'ün canını almakla yetinilmeyecek; malı mülkü, tarlası, bağı bağçesi de yağma edilecektir. Gün, bugündür. Rumun aşırı milliyetçi ihtilâlcisi, *klep* denen kanlı eşkiyası, "Türk'e ölüm" diye nara atan fanatik

papazı ele ele verip, gözü dönmüş kitlerlerle birlikte masum Türk halkının üzerine çullandılar.

Ne hazindir: Mora'da halkı koruyacak asker yoktu. Olanlar da **Tepedelenli Ali Paşa**'nın isyanını bastırmak için, kuzeye, Yanya tarafına gönderilmişti. Bu ortamda Yunan ayaklanması hızla yayıldı. Rum denizciler de asilere katıldı. Mora'da ve civar adalarda kan gövdeyi götürdü. Mora'nın vilayet merkezi Tripoliça şehrinde, iki günde 10 bin Türk kılıçtan geçirildi, katledildi. Bir Rum eşkiya, tek başına 90 Türk katletmekle övünüyordu. Müslüman öldüren cennete gideceğine göre, doksan kadar Müslüman Türk'ü kılıçtan geçirmiş olan bu "kahraman" eşkiya, herhalde Cennet-i âlâya gidecekti!

Mora isyanında Avrupalı Elen dostları, Filhelenler, Rum asilere katılmak üzere Mora'ya doluşmuşlardı. Hemen hepsi, aydın, kültürlü kişilerdi, aralarında İngiliz şairi **Byron** da vardı. Bu Avrupalıların hepsi günahsız Türklerin katledilmelerine seyirci kaldılar. İsyanın bastırılması ihtimali karşısında ise Avrupa devletleri hiç de hareketsiz kalmadılar. Osmanlı devleti geçten geç isyanı bastırmaya doğru giderken, bu defa, Avrupa'nın büyük devletleri, asilerden yana devreye girdiler. Diplomatik girişimlerle de yetinmediler, askeri baskılara geçtiler: Bir İngiliz- Fransız- Rus müttefik donanması, korsanca bir baskınla Navarin koyunda demirli duran Osmanlı donanmasına saldırdı. 8000 kadar Osmanlı denizcisini katletti (27 Ekim 1827). Oysa bu devletlerle Osmanlı devleti barış halindeydi. Arada ilân edilmiş bir savaş yoktu. Büyük devletler, tıpkı korsan gibi davrandılar, devletler hukuku kurallarını çiğnediler.

Ardından Rusya, Navarin baskınıyla da yetinmeyerek Osmanlı devletine savaş açtı. Rus orduları Tuna'yı geçip Edirne'ye kadar geldi. Burada yapılan barış antlaşmasıyla **Mora ve çevresinde bir Yunan devleti kurulması Osmanlı devletine dikte edildi.** Rusya, bir taşla birkaç kuş birden vurdu: Osmanlı devletini biraz daha parçaladı, biraz daha zayıf düşürdü; bu bir. Mora'da Hristiyanı Müslümandan kurtarmış oldu; iki, Hristiyan dünyasında itibar kazandı; üç, yepyeni bir Ortodoks devleti yaratmış oldu, bu da dört.. İngiltere ve Fransa, parsadan pay almak için Ruslara arka çıktılar. Yunan milli devletinin kurulması şerefini paylaştılar. Londra'da toplanan üçlü konferans ile Mora ve çevresinde **yeni Yunan devleti resmen tarih sahnesine çıkarıldı. (24 Nisan 1830).**

Osmanlı Devleti, yer yüzünde yapayalnız kaldı. Güçlüyken dostları vardı, etrafında pervane de oluyorlardı. Şimdi gücü yok, dostu da yoktu. Kendisini koruyamayan Osmanlı devleti, tebaası ve kurucu unsuru olan Türk halkını da koruyamadı. Mora'da tek tük kurtulan Türklerden geriye yanık yanık türküler, destanlar kaldı.

Mora Müftüsünün kızı gözyaşlarıyla türkü yakıp padişaha "uyan" diye

çağrıda bulunmuştur. Ama devletten umudu kesmiş gibi evliyadan medet ummaktadır:

"Üç kız idik bir kalede bastılar / Elmas küpelerimizi kestiler / Bizi şu kâfire peşkeş çektiler / Evliyalar imdat eyler Mora'ya "

***"Uyan Sultan Murad, kâfir uyandı** / Eğri kılıç al kanlara bulandı / Nice din-İslâm canına dayandı / Evliyalar imdat eyler Mora'ya."*

Âşık Mahremî de uzunca bir Mora Destanı yazmıştır. O da sitem eder gibi padişaha seslenir:

"Rahmet yelleri de kesildi, esmez / Kitab'ın kavline kimesne bakmaz / Din-i İslâm kılıncı niçin kesmez / Eller tutmaz oldu bil Padişahım.

"Çeşmeler kurudu, abdest alınmaz / Mescitler kapandı, namaz kılınmaz / Kadir Mevlâm hikmetinden sorulmaz / Mehdiye mi kaldı yol Padişahım."

* * *

Mora, Balkan yarımadasının güney ucudur; Osmanlı İmparatorluk topraklarına nispetle küçük bir bölgedir. Mora ve çevresinde kurulan yeni Yunan devleti de 47 bin küsur Km² genişliğinde bir ülkedir.. Ortalama büyüklükte tek bir Osmanlı vilâyeti kadardır. Ama bu kadarla kalmayacaktır. Küçük Yunan devleti, *Magali idea* dedikleri bir büyük emel ile yelken açıp gitgide büyüyecek, yeni bir Bizans olmaya doğru yürüyecektir.

Rum nüfus yalnız Mora'da ve civarında yaşamıyordu. İmparatorluğun hemen her tarafında az ya da çok Rum nüfus vardı. İstanbul'da, İzmir'de, Anadolu'nun başka yerlerinde de Rumlar vardı. Yeni Yunan devleti, bir yayılma politikası izleyerek Rumların yaşadıkları başka toprakları da yutmak isteyecekti. Osmanlı Hükümeti bu olası tehlikeyi daha 1820'lerde net olarak görmüş. *"Yunanlılar ilerde boğazımıza sarılacaktır"* demişti. Ama bu gidişi öteki devletlere dinletememiş, önleyememiştir.

Dahası, Yunan milli devletin kurulmasıyla , Osmanlı coğrafyasında önemli bir emsal yaratılmış, Osmanlı devletinin geleceği bakımından **tehlikeli bir çığır** açılmıştır. Osmanlı coğrafyası çok milletliydi. Bu coğrafyada tek milletli bir milli devlet kurulması demek, **Osmanlı toplum dokusunun çözülmeye başlaması** demektir. Çözülme bundan böyle de çorap söküğü gibi sürüp gidecek, İmparatorluğu bitirecektir. Bu noktaya varılması zaman meselesiydi. Süreç artık başlamıştı, bundan sonra da devam edecekti.

Yunanlılar, kendi milli devletlerini kurmakla **öteki Balkan milletlerine de örnek** oldular. Bu işin nasıl yapılacağını da gösterdiler. Aşağı yukarı şöyle bir şablon ortaya çıktı: Önce dıştan da destek alarak bir isyan çıkarılıyor. İsyancılar, Osmanlı'ya karşı bir süre dayanıyor. Bu arada " Vay Müslüman Türkler Hıristiyanları kesiyor" diye bir yaygara koparılıyor, Avrupa kamuoyu ayağa kaldırılıyor. Böylece asiler lehine dış müdahaleye göstermelik bir zemin hazılanıyor, iğreti bir meşruiyet kazandırılıyor.. Ardından asiler lehine Avrupa devletleri devreye giriyor: Osmanlı hükümetine karşı önce diplomatik baskı yapılıyor, bu yetmedi, denilerek , ardından da askeri müdahaleye geçiliyor.

Bu şablon, Bulgar sorununda aynen uygulanmıştır. Önce 1876 yılında Edirne Vilâyetinin Filibe sancağında küçük bir Bulgar ayaklanması çıkarılmış, ardından 1877 yılında Rusya Osmanlı devletine savaş açmış, 1878 yılında Berlin Antlaşmasıyla, Osmanlı devletinin Tuna vilâyeti üzerinde özerk bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. Kurulurken, yerli Türk kitlelerine karşı da planlı programlı bir *"ırk ve yok etme savaşı"* yürütülmüştür. "Irk ve yoketme savaşı" ifadesi, Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı'nın başı olan Rus Prens **Çerkaski**'ye aittir.. Bu kanlı gelişmeler kitabın ikinci bölümünde görülecektir.

* * *

Fakat, Tuna boylarında durum, Mora'ya pek benzemiyordu. Burada sorunların boyutu daha büyük çaplıydı. Bulgaristan Prensliğinin kurulduğu Tuna Vilâyeti nüfusunun yüzde elliden fazlası Türktü, vilâyetin doğu bölgeleri ise yüzde 80 Türktü. Bu kadar büyük bir nüfusu, fiilen on ay kadar süren Rus savaşında toptan yok etmek, kolay değildi ve mümkün olmamıştır. Rus kuvvetlerinin savaşla giremedikleri Tuna Vilâyetinin kuzey doğu bölgesinde, Eskicuma, Şumnu, Razgrad vs. yörelerinde de yoğun Türk nüfus yerinde kalmıştı. Bulgar Prensliği, kuruluşunun ilk yılında bu büyük Türk nüfusuyla uğraşmağa, boğuşmağa koyulmuştur.

Savaş sırasında göç etmiş olan Türklerin de geri dönüşleri engellemiş, bunların malı mülkü Bulgarlara mal edilmiştir. Bulgar Prensliği'ne gönderilen ilk Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa,** Sofya'ya giderken yanında 100 sandık dolusu tapu senedi de götürmüştü. Bunlar, Bulgarların gaspettiği Türklere ait emlâk ve mülklerle ilgili belgelerdi. Hesapça Bulgar Hükümetiyle masaya oturulacak, gasbedilen Türk malları sorunu halledilecekti. Ama hiçbir şey halledilememiştir.. Bulgarlar, gasbettikleri Türk emlâkini, Türk topraklarını geri vermedikleri gibi, bunların bedellerini de ödememişlerdir.

Savaşta göç etmemiş, Bulgaristan'da kalmış olan Türkler, barışta çeşitli baskılarla göçe zorlanmışlardır. Kitapta, 1879-1880 yıllarında Bulgaristan'dan Türk göç hareketinin özet bir dökümü bulunacaktır. Bu ilk

yılda Türklerin Bulgar zulümünden çektikleri, ilerki yıllarda çekeceklerine de emsal olacaktır.

Bulgar Prensliğinin ilk yılı, kitabın Üçüncü bölümünde ele alınmaktadır.

* * *

Yine Üçüncü bölümde son **Balkan Savaşına doğru gidiş süreci** incelenmektedir. Bu sürecin hukuki alt yapısı Berlin'de büyük devletlerce hazırlanmış ve Osmanlı devletine kabul ettirilmiştir. 1878 Berlin Antlaşmasıyla, Romanya'ya ve Karadağ'a bağımsızlık, Bulgaristan'a özerklik verilmiş ve Edirne vilâyatinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli Vilâyeti kurulmuştu. Bunun da başında hristiyan bir vali bulunacaktı. Balkanlarda Osmanlı egemenliği altında şu altı vilâyet kalmıştı: Yarısı gitmiş olan **Edirne vilâyeti** ile, **Selânik, Manastır, Yanya, İşkodra** ve **Kosova** vilâyetleri:

Bu altı vilâyet veya eyalet hakkında da Berlin Antlaşmasına şu hüküm kondu:

*"...Bu muahedede kendileri için teşkilât-ı mahsusa tayin olunmamış olan sair Rumeli eyâlat-ı şahanesinde dahi Girid'e...mümasil ve **ihtiyacat-ı mahalliyeye muvafık nizamat yapılacaktır.** Bab-ı âli her eyalette işbu nizamat-ı cedidenin teferruatını bilmüzakere tertip itmek ve **ekseri azası yerlu ehaliden mürekkep** olmak üzere mahsus **komisyonlar** tertip idecektir...."* (Berlin Antlaşması, ***Madde 23)***.

Yani, Balkanlarda son Osmanlı toprakları olan altı eyalet için "reform" yapılacaktı. Bu raformlar yerli halkla brlikte, yerli halkın isteklerine göre yapılacaktı. Rum, Bulgar, Makedon gibi yerli halklar ise , "reform" deyince "özerklik" istemeyi veya bu toprakları devletten "koparmayı" anlayacaklardır. Yunanistan, kurulduğu günden beri "***Megali İdea***" politikası; Bulgaristan da "***Velika Balgariya*** "(Ulu Bulgaristan) politikası gütmeye başlamışlardı. Şimdi, "reform" diyerek altı Osmanlı vilâyetlerini de kendi topraklarına katmak isteceklerdi. Dış destekle başarılı da oluyorlardı.

Yunanistan 1881'de Teselaya ile Epir'in Narda bölgesini (toplam 17 bin km²) ülkesine kattı. Bulgaristan da 1885 yılında Osmanlı Devleti'nin Doğu Rumeli Vilâyetini yuttu. (35.208 km² toprak ve 1 milyon kadar nüfus).

Henüz bağımsız bir devlet bile olmayan Bulgaristan Prensliği, kuruluşundan sadece altı yıl sonra koskoca Doğu Rumeli'yi topraklarına katmıştı. Bu büyük başarı Bulgarları coşturmuştur. 1890'lı yıllarda Sofya'da **Makedonya Komitesi** ve **Edirne Komitesi** kuruldu. Amaç: Bütün Makedonya'yı ve Trakya'yı Bulgaristan'a katmaktı. Dayanak: Berlin Antlaşmasının **23. maddesi**.

Evet, 1890'larda Makedonya ve Edirne vilâyetlerini hedef alan silahlı Bulgar gizli örgütleri kuruldu. Aynı tarihlerde Doğu Anadolu'yu hedef alan Ermeni gizli örgütleri de sahneye çıktı: 1887'de Rusya Ermenileri tarafından ***İhtilâlci Hınçak Partisi,*** 1890 yılında da Tiflis'te ***Ermeni İhtilâl Federasyonu (Taşnaksutyun)*** kuruldu; her iki silahlı örgüt Rusya Ermenileri tarafından kuruldu, fakat Rusya'yı değil, Doğu Anadolu'yu hedef aldı. Doğu Anadolu'da önce bir Ermeni özerk bölgesi, sonra da bir büyük Ermenistan Devleti kurmayı amaçladı. Berlin Antlaşmasında bir de şu **61. madde** vardır:

"Baıâli (Osmanlı hükümeti), Ermenlerin oturdukları vilâyetlerin ...muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri yapmayı ve Kürtler ile Çerkezklere karşı Ermenilerin emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder."

Bu maddeye dayanarak Ermenler de tıpkı Bulgarların yaptıkları gibi, 1890'larda **Hınçak** ve **Taşnak** komitelerini kurdular ve bu komiteler de 1915 yılına kadar Anadolu'yu kana buladılar.

Berlin Antlaşmasının 23. maddesi Rumeli üzerinde, 61. maddesi de Anadolu üzerinde birer ateş topuna dönüşmüştür, **Avrupa büyük devletlerinin Berlin'de tezgâhladıkları birer ateş topu.** Yani Osmanlı devleti Balkanlarda bitirilirken, aynı zamanda Anadolu'da Ermeniler de ayaklandırılıyordu. Hesapça, Rumeli gibi Anadolu'nun da parçalanmasına başlanacaktı. Kafkas sınırından başlayıp "Kilikya" dedikleri Çukurova'yı da kapsayacak büyük bir Ermeni devleti kurulunca da Rusya Akdeniz'e inmiş olacaktı...

* * *

Bulgar ihtilâl komiteleri Sofya'da kurulduktan hemen sonra Makedonya'da kanlı eylemlere başladılar. Eylemler yıllar yılı sürdü. Sonunda Makedonya olayları, 1912 yılında son Balkan savaşına sebep oldu.

1912-13 yıllarındaki son Balkan savaşı, bilindiği gibi, iki aşamalıdır. Birinci aşamada, dört müttefik Balkan devleti, yani Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, hep birlikte Osmalı Devletine saldırmışlar ve Osmanlı kuvvetlerini çabucak feci bir bozguna uğratmışlardır: Bulgar ordusu Çatalca'ya kadar gelmiştir. Osmanlı devletinin bütün Balkan toprakları, müttefik Balkan devletleri arasında paylaşılmıştır. Edirne şehri ile Midye-Enez hattına kadar doğu Trakya toprakları da Bulgaristan tarafından yutulmuş, Osmanlı Devleti Rumeli'den hepten silinmiştir. Balkan Savaşının bu birinci aşamasına **Birinci Balkan Savaşı** da denir.

Son Balkan savaşının ikinci aşaması, 1913'te Balkan devletlerinin kendi aralarındaki savaştır. Balkanlı müttefiklerin Osmanlı topraklarını paylaşmak

konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmelerinden kaynaklanmıştır. Bulgaristan, payına düşen toprakları yetersiz bulmuş ve Müttefikleri Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmıştır. Daha önce savaşa girmemiş olan Romanya da bu defa Bulgaristan'a savaş açmıştır. Türkler de Edirne'yi ve Meriç'e kadar doğu Trakya'yı geri almıştır. Balkan Savaşının bu ikinci aşamasına **İkinci Balkan Savaşı** da denir.

Birinci ve İkinci Balkan Savaşı, nizamî ordular arasında, devletler hukukuna, savaş kurallarına uygun olarak yapılmış veya öyle görünmüş olan savaştır. Bu nizamî savaştan başka 1912-13 yıllarında Balkanlar'da bir başka savaş daha yaşanmıştır, buna **"Harb-i Sagir"**, **Küçük Savaş** da denmiştir. Bu savaş, Balkanlı komitacıların Rumeli Türk halkına karşı yürüttükleri acımasız ve son derece kanlı bir savaştır. Nizami ordular arasındaki savaştan farklıdır. Savaş hukuku filan tanımayan, insanlığa hesap vermeyen, çirkin, vahşi bir savaştır. Bu komitacılar, çoğunlukla, eski komitacılardı; Makedonya'da ve Trakya'da yıllarca terör estirmiş kimselerdi; bomba, silah kullanmakta ustalaşmış, çok kan dökmüş olan sabıkalılardı. Bu komitacıların ve özellikle Bulgar komitacıların astığı astık, kestiği kestikti. Balkanlı müttefiklerin nizamî orduları da zaman zaman komitacılara destek vermiş, katliamlara katılmışlardır; ama genellikle savaş kuralları uymağa ve öyle görünmeğe çalışmışlardır. Komitacıların ise hak, hukuk ve kural kaygıları hiç olmamıştır. Komitacılar, zaman zaman nizamî orduların yanında çarpışmalara da katılmışlardır, ama oralarda da kendi bildiklerini okumuşlardır.

Amerikalı tarihçi **Justin McCarthy** ve İngiltere'nin Selânik Konsolosu **Lamb**, Bulgar komitacıları hakkında şunları yazıyorlar:

"Müslüman mülteciler (muhacirler), kaçarken, yol boyunca saldırıya uğradılar. Osmanlı orduları çok çabuk yenilgiye uğradığı için mülteciler nispeten güvenilir yerlere ulaşacak zamanı genellikle bulamadılar. Böylece Bulgar ve Yunan askerleri onları ezip geçtiler. Mülteciler, düzenli ordulara yakalanmasalar bile, Bulgar Komitacılar onlar için çok büyük tehlike arzediyordu. Komitacılar, Osmanlı cephesinin gerisinde çalışıyorlardı ve Osmanlı orduları dağıldığında veya teslim olduğunda, komitacılar düzenli ordulardan önce, Türk köylerine ve mülteci (muhacir) konvoylarına yetişiyorlardı. Üzerlerine saldırarak, ırzlarına geçerek ve çoğu zaman da gruptakilerden çoğunu veya tümünü öldürerek mültecilerin (muhacirlerin) her şeyini gasp ediyor veya ele geçiriyorladı. *'Drama'dan kaçan 1.500 kadar Müslümanın ancak yarısının Kavala'ya erişebildiği sanılıyor. Yolların baştanbaşa, 8-10 gün sonrasına kadar, gömülmemiş cesetlerle dolduğu bildirildi.*"[1]

1 ***FO. 195-2438,*** No. 6650: Lamb'dan Lowther'e, Selânik, 3 Aralık 1912 ve **Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*** (Çeviren Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2012, s. 175

ÖNSÖZ

Kitabın Dördüncü Bölümü'nde, Komitacıların yürüttüğü işte bu "Küçük Savaş" veya "Harb-i Sagir" üzerinde genişçe durulmaktadır. Bu bölüm, **"Son Balkan Savaşlarında Makedonya ve Trakya Türklerine Yapılan Zulümler, Kırımlar ve Kıyımlar (1912-1913)"** başlığını taşımakta ve kitabın yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Burada, yerli yabancı, birçok belge bulunmaktadır. Bunlar hüzünle ve de ibretle okunabilecek belgelerdir.

Son Balkan Savaşı'nda da Rumeli göçtü. Kılıç artığı Rumeli Türkleri, per perişan halde, Türkiye'ye doğru aktı durdu. Kitabı, 1912-1914 yıllarında Balkanlar'dan Türk göçleri ile noktaladık. Rumeli topraklarında ve göç yollarında toprağa düşmüş olan atalarımızı unutmuyor, rahmetle ve saygıyla anıyoruz. Anarken, büyük bir soru zihnimize takılıp duruyor:

Büyük milletimizin yüz yıl önce yaşamış olduğu o büyük acılardan, bugün için, yurdumuz için alınacak dersler yok mudur acaba?

Bilâl N. ŞİMŞİR
Ankara, Ekim 2013

I
YUNAN AYAKLANMASINDA MORA TÜRKLERİNİN TOPTAN YOKEDİLMELERİ (1821-1830)

Giriş

Osmanlı Devleti, tarihteki diğer Türk devletlerinden farklı olarak, yalnız bir Asya devleti değildi; hem Asya, hem de Avrupa devleti idi; hatta kuzey Afrika'ya da taşmış bir İmpartorluktu.

Bu Devletin asıl metropol toprakları ise Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli idi; tam orta yerinde, iki kıtanın kavşak noktasında da payıtaht İstanbul bulunuyordu. Osmanlı devletinin kalpgâhı işte bu topraklardı. Doğuda Anadolu kanadı, batıda Rumeli kanadı ve tam ortada da Dersaadet, yani İstanbul. Üç kıtanın ortasında, jeopolitik ve stratejik bir konum, olağunüstü bir denge!

İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler, Devletin işte bu metropol topraklarında, yani, Anadolu'da, Rumeli'de ve de İstanbul'da yoğunlaşmışlardı. Anadolu dışındaki Osmanlı coğrafyasında, Türk nüfus, örneğin Arap yarımadasına fazlaca taşmamış olduğu gibi, Balkanlarda da Tuna Nehri'nin kuzeyine hiç yayılmamıştı. Fakat Tuna'nın güneyi yoğun biçimde Türkleşmiş ve Anadolu ile birlikte Rumeli de Türklerin gerçek vatanı olmuştu. Rumeli, beş yüzyıldan beri Türk vatanının güzel bir parçası idi.

İlk darbe: Yunan ayaklanması

Fakat vatanın Rumeli kanadı, Avrupa'dan arka arkaya gelen **üç darbe** ile seksen küsur yılda koparılıp bitirildi ve Rumeli Türk halkı da perişan edild, kırıldı. Üç darbe şunlardı:

İlk darbe: Yunan ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1821-1830).

İkinci darbe: Bulgar ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1876-1878).

Üçüncü ve son darbe: Makedonya ayaklanması, ardından Birinci ve İkinci Balkan Savaşları (1912-1913).

Bu darbeler hem Osmanlı devletine, hem de Rumeli Türk halk kitlelerine indirilen kahredici darbeler olmuştur. Kısaca açalım:

Yunan ayaklanması ve ardından gelen savaş, Rumeli'nin veya Balkan yarımadasının güney ucunu vurdu (1821-1830). Önce Mora'da Rum unsur ayaklandırıldı. Ayaklanma bastırılmak üzereyken İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları, bir olup, ani bir baskınla Navarin koyunda demirli duran Osmanlı donanmasını batırdılar; Pearl-Harbour'da Japonların Amerikan donanmasını batırmaları gibi, savaş ilân etmeden, ani bir baskınla batırdılar. Ardından bu üç büyük devletin Elçileri de Osmanlı devletine yüklendikçe yüklendiler ve daha sonra Rusya, Osmanlı Devletine savaş açtı: Edirne'de imzalanan Osmanlı-Rus barış andlaşması ile bağımsız bir Yunan devleti kurulması Osmanlı devletine kabul ettirildi (**14 Eylül 1829**). Ertesi yıl, Londra Protokolü ile Mora ve çevresinde, Arto-Volo çizgisi güneyinde 47.516 kilometre karelik bir Yunan milli devleti kuruldu **(24 Nisan 1830).** Yunanistan, bundan sonra sürekli genişleyecektir.[2]

Kurulduğu tarihte Yunanistan 47.516 km² genişliğinde bir ülkeydi. Ondan sonra adım adım genişleyecekti:1865'te Adriyatik'teki Yedi Ada'yı alacak, yüzölçümü 50.211 km² olacak; 1881'te Teselya ile Epir'in Narda bölümümü alacak ve 67.277 km² büyüklüğünde bir ülke olacaktı. 1912-13 Balkan Savaşında ise Yunanistan yüzde 44 oranında genişleyecekti ...

Yunan ayaklanmasında yerli Türk halkı yok ediliyor

Yunan isyanı çıktığı sırada Mora yöresinde Osmanlı askeri yok denecek kadar azdı. Onlar da o sırada Osmanlı Hükmetine karşı kuzeyde başkaldırmış olan **Tepedelenli Ali Paşa**'ya karşı, kullanılmak üzere Yanya'ya yollanmışlardı. Mora'daki yerli Türk halkı hepten savunmasız

2 Not: **24 Nisan** , Osmanlı topraklarında etnik temele görc ilk milli devletin kuruluş tarihidir; yıl 1830. Yunana özencrek Anadolu'da etnik temele dayalı bir Ermeni devleti kurmak emeliyle ayaklanan Taşnak ve Hınçak komitecileri de 75 yıl sonraki **24 Nisan** tarihini bir gün olarak benimsemişler ve 24 Nisan 1915"'ta Türkiye'de Ermenilere karşı bır "soykırım" yapıldığı yalanını dünyaya ilân etmişlerdir. Oysa 24 Nisan 1915 tarihinde Türkiye'de bir tek Ermeninin burnu bile kanamamıştır. Yalan propagandada pek becerikli olan Ermeni militanları uyduruk 24 Nisan 1915 tarihini zihinlere sokmakta epey yol almıştır ve şimdi de bu yalanın 100. yılını anmaya hazırlanmaktadır. Biz, 24 Nisan'dan bir gün önceki tarihi, **23 Nisan'ı** milli bayram olarak kutlamaya devam edelim, çünkü **23 Nisan 1920** tarihinde Ankara'da TBMM açılmış ve bugünkü devletimizin temeli atılmıştır. - BNŞ.

kalmıştı. Bu yüzden Yunan ayaklanması çabucak yayıldı ve Mora'daki Türklere karşı bir yok etme harekâtına dönüştü. Ayaklanma başlar başlamaz Yunan asiler, savunmasız Türk komşularının üzerine çullandılar. Sözün tam anlamıyla bir soykırıma giriştiler. Elen dostu yazarların söylediklerine göre, Yunan ayaklanmasının **ilk birkaç haftası içinde 20.000'den fazla Türk öldürüldü** ve bu katliamlardan ne o zaman ne de daha sonra hiç pişmanlık duyulmadı.[3]

Yunan dostu İngiliz yazarının verdiği bu 20 bin rakamının çok eksik olduğu kuşkusuzdur. Koyu Yunan yanlısı olduğunu bildiğimiz ve Londra'da bulunduğumuz yıllarda yakından tanımış olduğumuz bir başka İngiliz tarihçiye göre, Yunanistan nüfusu 1821-1838 yılları arasında 938.765'ten 752.077'ye düşmüşür.[4] Yani 17 yıl içinde nüfus hiç artmamış, tersine, 186.688 kişi azalmıştır. Azalanlar, Yunanistan'da katledilen ve göçe zorlanmış olan Türklerdir. Biz, Yunansitan'da soykırıma uğramış olan Türklerin sayısının 100.000'den az olmadığı tahmin ediyoruz.

Yuan ulus devleti etnik temel üzerine kurulacaktı, ırk temeline dayanacaktı. Bu bağlamda Mora Türkleri yok edilmiş, bitirilmiştir. "*Yunanistan Yunanlılarındı*". Artık bu ülkede Türk unsuruna yer yoktu. Yunanlılar ve Yunan dostları açısından Mora'daki ayaklanma "Yunan kurtuluş savaşı" idi. Yunanlılar, yalnız Osmanlı devletinden değil, yerli Türk nüfustan da kurtulacaklardı. Hedef buydu. Mora ve çevresindeki Türk nüfus, buralardan ya defolacak, ya da yok yokolup gidecekti. Nitekim öyle oldu.

Fanatik Yunan papazlarının telkinine göre, Müslüman öldürmek sevaptı. Yunan asiler önlerine çıkan Türkleri ve müslüman Arnavutları öldürürlerse cennete gideceklerdi. **İpsilanti**'nin ve adamlarının anlayışına göre de kurulacak Yunan ulus devletinde, yalnız Yunan etnik unsuru yaşamalıydı, başka etnik ya da dini kökenden olanlara Yunanistan'da yer yoktu. Gerçi tek etnik unsurdan oluşan, katıksız bir ülke, dünyanın hiçbir yerinde yoktu, ama yine de hedef buydu. Yunan ayaklanmasının daha ilk aylarında arka arkaya katliamlar yapıldı.

---

3 "The Turks of Greece left few traces. They disappeared suddenly and finally in the spring of 1821 unmourned and unnoticed by the rest of the world....It was hard to believe that Greece had once contained a large population of Turkish descent, living in all over the country, prosperious farmers, merchants, and officials, whose families had known no other home for hundred years. As the Greeks said, the moon devoured them. Upward of twenty thousands Turkish men, women, and children were murdered by their Greek neighbours in a few weeks of slaughter. They were killed deliberately, without qualm or scrupule, and there were no regret either then or later..." (**William St. Clair,** *That Greece Might still be Free*, p. 1).

4 **Douglas Dakin,** *The Unification of Greece, 1770-1923*, London: 1972, p. 317

Asilerin sloganı: "Türklere ölüm!"

Yunanlı Başpiskopos **Germanos**, "Türklere ölüm!" sloganıyla Yunan kitlelerini ayaklandırmıştı.. "Hristiyanlara huzur! Konsüllere saygı! Türklere ölüm!" diyordu. İsyanın sloganı buydu. Tarihçi **George Finlay,** 1861'de şöyle yazmıştı:

"1821 Nisan ayında Yunan yarımadasının her tarafına yayılmış, tarımla uğraşan yirmi binin üzerinde Müslüman insan yaşamaktaydı. İki ayı geçmeden bunların çoğunluğu kadın çocuk denmeden acımasızca ve pişmanlık duyulmadan vahşice katledilmişti. Şimdi bile yoldan geçen seyyahlara taş kümelerini gösterip, 'İşte burada **Ali Ağa**'nın konağı vardı ve biz onunla birlikte ailesiyle hizmetkârlarını burada kestik' deyip; bir gün bu yaptıklarından ötürü kindar bir öfkeyle karşılaşacağını hiç düşünmeden, bir zamanlar **Ali Ağa**'ya ait tarlaları sakince sürmeye koyulan yaşlı adamlara rastlarsınız. İşlenen suç bir ulusa aitti ve doğurduğu huzur bozucu sonuçlar ne olursa olsun, telafi etmesi o ulusa ait bir davranış biçimi olarak o ulusun vicdanında yer etmeliydi."[5]

Justin McCarthy bunları aktardıktan sonra devam ediyor:

"Yunan isyanı Osmanlı İmparatorluğuna karşı 1921 Mart ayında, Osmanlı devletinin bazı görevlileri ve özellikle vergi memurlarını katletmeleriyle başladı. Bunu Nisan ayında, Yunanistan'ın güneyindeki Mora'da yaşayan Türklere yapılan genel saldırılar izledi. Yunanlı eşkiyalar ve köylüler bulabildikleri Türklerin hepsini katlettiler. Türk ve Arnavut olan Osmanlı askerleri pusuya düşürülerek öldürüldü. Kalavyrta ve Kalamata'da yaşayan Müslüman halk gibi, bazıları Yunanların kendilerini sağ bırakacağı vaadine kanarak teslim olmuşlardı. Ama onlar da öldürüldüler. Laconia Türkleri gibi, birçokları da kaçarken yollarda katliama uğradılar".[6]

"Bu sırada yarımadanın her köşesinde, Hristiyan halk Müslüman halka saldırıp onları canice öldürmüştü. Çaresiz şekilde kalelelere kaçanların geri dönme ümidini kırmak için, Müslümanların konakları ve bağ evleri yıkılmış, malları harap edilmişti. 1921 yılında, 26 Mart'tan Nisan 22'ye rastlayan Paskalya yortusuna kadar geçen süre içinde, on beş binden fazla (Müslüman) cana merhametsizce kıyıldığı ve Türklere ait üç bin kadar bağ eviyle yerleşim biriminin de yerle bir edildiği sanılıyor." [7]

Sağ kalabilen yegâne Türkler, muhkem mevkilere saklanabilenlerdi.

5 **George Finlay**, *History of the Greek Revolution (Yunan İsyanının Tarihi)*, Londra:, 1861, s. 172'den aktaran **Justin McCarthy**, ***Ölüm ve Sürgün. Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*** (Çeviren Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s.10.

6 **Finlay**, *Greek Revolution*, s. 170-1861'dan McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 10-11

7 **Finlay**, *Greek Revolution*, s. 187 ve McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 11

Bunlar, aileleriyle birlikte, Osmanlı askerlerinin garnizonlarının bulunduğu Atina Akropolis gibi yerlere kaçmışlardı. Oralarda bile kuşatıldılar ve sonunda öldürüldüler veya nadiren Osmanlı askeri güçleri tarafından kurtarıldılar. Yunan isyanı yayılarak devam ettikçe yeni bölgeler hücuma uğradı ve Müslüman katliamları oralarda da tekrarlandı. Missolonghi'de Müslümanların çoğu çabucak katledildiler, fakat Türk kadınları zengin Rum aileleri evlerinde köle olarak alıkonuldu. Vrachohori (Buracık) Müslümanları ise işkence edilerek öldürüldüler. Yunanlılar tarafından kâfir addedilen Yahudiler gibi kasten öldürüldüler.[8]

Asilerin şarkısı: "Mora'da hiç Türk kalmasın!..."

Yunan isyanının tarihini yazmış olan **W. Alison Phillips,** şöyle diyor:

"...Nisan ayında isyan yaygınlaşmıştı. Sanki bir yerden işaret almış gibi köylüler birden her tarafta ayaklandılar ve ellerine geçirdikleri tüm Türkleri çocuk, kadın, erkek ayırt etmeden katlettiler.

Ağızdan ağıza dolaşan "Mora'da hiç Türk kalmasın; hatta tüm dünyadan silinsinler" şarkısı, bir yok etme savaşının başlangıcını haber verdi. Mora'daki Müslüman sayısının 25.000 olduğu sanılıyordu. İsyanın başlangıcından sonraki üç hafta içinde, şehirlere kaçabilen birkaç kişi haricinde hiç Müslüman kalmamıştı."[9]

Yunanistan'daki Türklerin ölümü, savaş zayiatı değildi: Yunan çetelerinin eline geçen bütün Türkler, kadın ve çocuklar dahil, öldürülmüşlerdi. Tek istisna, köle olarak alınan birkaç kadın ve kızdan ibaretti. Bazan savaş sarhoşluğu içinde ve eski efendilerinin düştüğünü görmek arzusuyla, Türkler derhal öldürülmüşlerdi ama katliamların çoğu planlı olarak serinkanlılıkla işlenmişti. Şehir ve kasabaların Tüm Türk nüfusu toplanıp şehir dışına yürütülmüş ve kuytu yerlerde boğazlanmışlardı.[10] Örneğin Tripoliça'da:

"Perişan halk (Türk halkı), üç gün süreyle vahşi haydutların hırs ve zulmüne maruz bırakıldılar. Yaşına ve cinsiyetine bakılmadan hepsi katledildi. Öldürülmeden önce kadın ve çocuklara işkence yapılmıştı. Katliam o kadar mahşeriydi ki, (çete lideri) **Kolokotrones**'in kendi anlatımına göre, kasabaya girdiğinde, hisar kapısından itibaren atının nalları

8 **Finlay**, *Greek Revolution*, s. 201-203; McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 11

9 **W. Alison Phillips,** ***The War of Greek Independence 1821 to 1833 (1821'den 1833'e Yunan Bağımsızlık Savaşı),*** New York, 1897, s. 48 ; McCarthy , *Ölüm ve Sürgün*, d. 11, n. 4

10 **C. M. Woodhouse,** *The Greek War of Independence. Its Historical Setting, London, 1952, s.77* ve **McCarthy,** ***Ölüm ve Sürgün,*** s. 12. McCarthty burada şu notu düşmüştür: *"Türkleri masum gösterecek herhangi bir sözcük sarf etmekten kaçınan. Woodhouse bile burada yapılan Türk katliamını kabul etmek zorunda kalmıştır"*

toprağa değmedi. Onun zafer yolu, halı gibi insan cesetleriyle kaplanmıştı. İki günün sonunda, sağ kalabilen feci haldeki 2.000 kadar her yaş ve cinsiyetten Müslüman, bilhassa kadın ve çocuklar merhametsizce toplanıp, yakındaki bir dağdan uçuruma yuvarlandı ve orada sığır gibi parçalandılar."[11]

Vilâyet merkezi Tripoliça'da iki günde 10 bin Türk katledildi

Evet Mora yarımadasının her tarafında katlimalar tekrarlandı. Türk halkı, kalelere sığınmıştı. Askerden imdat beklediler. Asker yetişemedi. Açlıktan uzun süre dayanamadılar, kalelerden çıkıp teslim oldular. Ama verilen güvencelere rağman çoluk çocuk, erkek kadın, yaşlı genç, toptan katledildiler. Birkaç örnek: **İnebahtı (Navarin)** kalesine sığınmış olan Türkler Ağustos 1921'de kaleden çıkıp teslim oldular ve katledildiler. Sayıları 3.000 kadardı. Bunlardan yalnız 160 kişi kaçıp kurtulabilmiş. Vilâyet merkezi Tripoliça (Tripolitza), 35.000 kadar Türk ve Arnavut'un yaşadığı bir şehirdi, 5 Ekim 1821'de Yunan asilerine teslim oldu. Teslim olan 10.000 kadar Türk, iki günde toptan katledildi. Yunan ihtilâlcilerine yardıma koşup gelmiş olan Avrupalı filhelenler bile manzarayı görünce dehşete kapıldılar. Bir Yunanlı eşkiya *klept*, tek başına 90 Türk katletmiş olmakla övünmekteydi.. Tripoliça'daki Arnavutların kuzeye, Epir bölgesine gitmelerine izin verilmiş, Türkler ise kılıçtan geçirilmiştir. Birkaç varlıklı Türk aile, Yunan eşkiyasına yüklü miktarda fidye ödeyerek canlarını kurtarabilmiştir. Bu ailelerden biri **Hamdullah Suphi Tanrıöver**'in dedesi **Suphi Paşa**'nın ailesi idi; sağ olarak kurtulmuş, Mora'dan Mısır'a geçmiş ve oradan da İstanbul'a dönmüştü..[12]

---

11 **Phillips**, ***War of Greek Independence,*** *s.* 60-61'den **McCarthy**, ***Ölüm ve Sürgün,*** s. 12-13

12 Burada, bir yabancı kaynaktan kısa bir alıntı aktaralım:

"The Greek version of Christianity allowed them to regard all Moslems, men, women, and children, as abhorrent to God and deserving of total extirpation...Members of opposed religion had no rights and need only be spared if they had some commercial value. Men of fighting age were almost invariably killed as being the safest way of disposing of them. Women and girls had some value as slaves and concubines... / The Greeks were proud of their fighing techniques.../ (At Navarino) When the gates were opened the Greeks rushed in and whole population of between 2,000 and 3,000 were killed with the exception of about 160 who managed to escape / Tripolitsa had a population of about 35,000 Turks and Albanians, many of whom had taken refuge at the time of the outbreek of the Revolution.../ Tripolitsa frell to the Greeks on 5 October 1821. The Albanians were allowed to leave for Epirous...Individual rich Turks began to offer to buy their way to safety.../ On 5 October the Greeks broke in and for two days the town was given over to the mob. Upwards of ten thousand Turks were put to death. European officers who were present described the scenes of horror.../ Thousands of Greeks enriched themselves with plunder and retired to their villages, leading a few Turkish women as slaves... The greatest share of booty went to **Colcotrones**. **Fifty-two horses carried off the money, arms, and jewellery from the Turkish governor's palace which Colcotrones** carefully preserved for himself...." (**William St. Clair,** ***That Greece Might Still be Free. The Philhellenes in the War of Independence,*** Oxford University Press, London: 1972, p. 37-43

Adalar ve Eğribos Adası

Bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına varacak Yunan isyanı, Ege kıyılarında, Mora (Peloponez) yarımadasında patlak verdi (6 Nisan 1821) ve çabucak adalara da sıçradı. 15 Nisan'da **Suluca (Spetsai)**, üç gün sonra **İpsara (Psara)** ve 28 Nisan günü da **Çamlıca (Hidra)** adaları Mora asilerine katıldılar. Mora yöresindeki bu üç ada, yetenekli ve yürekli denizciler yetiştiren yerlerdi. Yunan ayaklanmasına en çok gemi sağlayan bu adalar oldu. Hidralı kaptan **Yakoumakis Tombazis** komutasında bir ihtilâl filosu oluşturldu.[13]

Çoğunlukla Hristiyan Arnavut kökenli olan bu adalılar, silahlandırdıkları gemilerileriyle Türk bayraklı ticaret gemilerine saldırmaya başladılar. Birçok Türk ticaret gemisi yakalandı, bunların tayfaları öldürüldü....Birçok durumlarda Müslüman hacıları Mekke'ye taşıyan gemiler yakalandı, bunların da tayfalarıyla yolcuları ölüme yollandı. İskenderiye'ye gitmekte olan birkaç hazine gemisinden bol mücevher ve değerli taş cle geçirildi. Bir Türk korvetinin 50 tayfası Hidra adasına getirildi ve bunlar plajda yakılan ateşlelerde teker teker kızartılarak öldürüldüler...[14]

Mora ile Attika çevresindeki Spetsai, Hidra, Sipienza, Kitra, Egina vb. gibi Yunanistan'a çok yakın olan adalar arasında bir de **Eğribos (Negreponte-Eubea)** adası vardır. Venediklerin Negoponte dedikleri, Türklerin Eğribos olarak bildikleri bu ada, 4.076 kilometre karelik yüzölçümüyle Girit'ten sonra Ege Denizi'nin en büyük adasıdır. Doğu Yunanistan kıysına paralel olarak kuzeyden güneye doğru uzanan upuzun bir dalgakıran gibidir, doğu Yunanistan'ın savunma hatlarını tutuyordu. Hem stratejjik bakımdan, hem dc ekonomik açıdan önemli bir adadır. Toprakları tarıma çok elverişli olduğu ve ayrıca askeri bakımdan da önem taşıdığı için Eğribos adası nüfus bakımından da bir Türk adasıydı, burada nüfusnun yarıdan fazlası Türktü, Rumlar azınlıktaydı. Eğribos, Osmanlı dönemindc bir Paşalıktı; doğu Yunanistan Eğribos'a bağlıydı. Yunan isyanı Nisan 1821'de bu önemli adaya da sıçratıldı. Eğribos'ta da korkunç katliamlar yapıldı. Yinc de ada dört yıl kadar asilere karşı direndi. Temmuz 1824'tc asilere boyun eğmiş göründü. Ama Eğribos adası 1829'da halâ Padişaha bağlıydı.

Üç büyük devlet, 1829'da Londra Konferansında, ycni Yunan devletinin sınırlarını belirlemeye çalışırken Fransız Büyükelçisi Prens **de Polignac,** 22 Mart 1829'dc Eğribos'un Yunanistan'a vcrilmesini şöyle savunmuştu:

13 **Douglas Dakin,** *The Unification of Greece, 1770-1923,* London: 1972, p. 40 ve ***The Greek Struggle for Independence, 1821-1833,*** London: 1973, p. 59-60 ve **Bilâl N. Şimşir,** ***Ege Sorunu, Belgeler. Cilt I (1912-1913),*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1976, s. XIII

14 **William St. Clair,** ***That Greece Might Still be Free. The Philhellenes in the War of Independence,*** London: 1972, p. 2

"Bu ada (Eğribos), ayrıcalı bir özellik gösteriyor. Gerçi Nisan 1821'de ayaklandı ve ancak Temmuz 1924'te boyun eğdi ama, ayaklanma burada tutunamadı. Bugün bütün ada Padişahın egemenliğini kabul etmektedir. Rumeli'nin **(Yunanistan'ın) öteki bölgelerinde onda bire düşmüş bulunan Türk nüfus da bu adada hâlâ altıda bir oranındadır.** Bu noktalar kuşusuz ciddidir. Ama daha önemli gerekçelerin ağır basması gerekir. Yunanistan kıyısına paralel uzanan Eğribos (Eubée), bu ülkenin bütün savunma hatlarını tutmaktadır...Aradaki boğazın iki yakasında ulaşım kolaydır, süreklidir. Eğribos Yunanistan'ın elinde olmazsa, doğu Yunanistan'ın deniz ulaşımı kesilecek ve çıkış kapıları kapanacaktır."[15]

Burada dikkati çeken önemli bir nokta şudur: Yunanistan'ın bütün isyan bölgelerinde Türk nüfus, genel nüfusun onda birine düşürülmüştür. Eğribos adasında ise, **Türk nüfus hâlâ altıda birdir**. Fransız Büyükelçisi **de Polignac,** Yunan asilere kızgın gibidir, " bu işi neden yarım bıraktınız, neden Türklerin kökünü kazımadınız" demektedir sanki. Türk nüfusun adalarda onda dokuzu, Eğribos'ta da altıda beşi yok edilmiş olduğu halde, Fransız, neden bu kadar nüfus var hâlâ demektedir.

Başka türlü söylersek: Eğribos'ta Türklerin % 80'i kırılmış, % 20'i kalmış. Öteki adalardaki Türklerin ise % 90'ı gitmiş, % 10'u kalmıştır. Bu oranlar Yunanistan'da Türklere karşı uygulanan soykırımın korkunç boyutlarını göstermeğe kâfidir.[16]

Avrupa Devletleri Yunanlılardan yana devreye giriyor

Osmanlı Devleti Yunan isyanını bastırmağa çalışırken, Avrupa devletleri araya girdi. Türklere uygulanan soykırımı önlemek için değil, tam tersine, Yunana arka çıkmak için devreye girdiler. Rusya ile İngiltere, 4 Nisan 1826 günü Petersburg'da bir protokol imzaladılar. Bu Protokolle, Türklerle Yunanlıların artık bir arada yaşayamayacaklarına, kesinlikle birbirlerinden ayrılmaları gerektiğine karar verildi. Yani, Osmanlı topraklarının bir bölümünün Yunanlılara verilerek ayrı bir Yunan devleti kurulmasına karar verildi. Bu karara çok geçmeden Fransa da katıldı.

Bu defa Rusya, İngiltere ve Fransa, 6 Temmuz 1827 günü Londra'da yeni bir protokol imzladılar. Bu protokolde, Rumlarla Türklerin birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları gerektiği görüşü daha gernişçe yer aldı: "*İki ulusun bireylerini birbirlerinden kesinlikle ayırmak ve bu kadar uzayan*

15 ***Papers Relating to the Affairs of Greece. Protocols of Conference held in London: 1830,*** p. 112-113, No. p. 112-113, No. 17/A 17/A

16 Bugün ülkemizde **"Moralı","Eğribos"** gibi soyadları taşıyan insanlarımız vardır. Örneğin Şair **Rıfat Ahmet Moralı,** örneğin 1951'de Tarım Bakanı olan Çanakkale Milletvekili **Nihat Eğribos** gibi Bu soyadları taşıyan vatandaşlarımız 1820'lerde Yunan ayaklanmasından nadiren sağ kurtulabilen, rahmetle andığımız gazi ecdadın torunları olabilir, sanıyorum.-BNŞ

*savaş sonunda kaçınılamayacak boğuşmaları önlemek için, Yunanlılar gerek kıta Yunanistan'da, gerek adalarda yer alan Türk mallarının sahibi olacaklar"*dı. [17]

İki toplumun boğuşmasına son vermek için birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları kararı, tek yanlı olarak Türklerin "Yunan" topraklarından atılması ve mal ve mülklerinin Rumlara bırakılması demekti. Yerli Türklerin yerinden yurdundan kovulmasına karşılık, hiçbir Rum yerinden yurdundan, malından mülkünden edilmeyecekti. Bir nüfus mübadelesi, bir mal-mülk değiş-tokuşu söz konusu değildi. Örneğin, Türkler adalardan, Mora'dan kalkıp Teselya'ya, Epir'e yerleşecek, oralardaki Rumlar da Mora'ya, adalara göçedecek ve mal ve mülkleri de karşılıklı olarak değiş-tokuş edilecektir, falan denmiyordu. Yalnız Türkler kovuluyordu. Bu bakımdan, 1826 ve 1827'deki Petersburg ve Londra kararları, 1923'te Lozan'da yapılan Türk-Yunan mübadele anlaşmasına kıyasla, Türklere karşı çok insafsızca ve gaddarcaydı. Türklere karşı düşmanca kararlardır, demek daha doğru olur. .

Üç büyük devlet, Londra'da kararlaştırıdıkları "bağımsız Yunanistan" öncrilerini Babıâli'ye sununca, sert bir tepkiyle karşılaştılar. Osmanlı hükümeti, içişlerine karışılmasını kesinlikle reddetti. Reisülküttap (Hariciye Nazırı) **Mehmet Said Pertev Efendi,** 9 Eylül 1927 günü, Rus, İngiliz ve Fransız Elçileriyle şöyle konuşur:

"Toprak bizimdir. Yurttaş (tebaa) bizimdir. Bizim hakkımız hukumuz kesindir. Büyük devletler bizden ne isterler?...Bizim Fransa ile, İngiltere ile, Rusya ile antlaşmalarımız var. Bu antlaşmaların bir tek madddesi, ortaya attığınız iddialara hak veriyor mu? Arabuluculuk, mütareke, yatıştırma önerileri de nereden çıktı? Sağduyu ve mantık bunların hepsini reddeder. Babıâli (Osmanlı Hükümeti) tekrar ediyor: Bunları dinlemeyi kıyamete kadar reddecektir!"[18]

Bu konuşma, Navarin baskını öncesindeki günlerde geçer. Osmanlı Hükümeti, "Düveli Muazzama" denen büyük devletlerin Yunanistan konusundaki önerilerini dinlemeğe bile katlanamaz. Kesin kararlı konuşur. Aynı görüşmede Reis Efendi, Elçilere: *"Bir İmparatorlukta iki egemenlik olmaz. Birinin ötekini yoketmesi gerekir"* der.[19]

17 "In order to effect a complete seperation between the individuals of the two nations, and to prevent the collusions which would be the inevitable consequence of so protracted a struggle, the Greeks shall became posessors of all the Turkish property situated either upon the Continent, or in the Islands of Greece..." (Treaty of London, 6 July 1827: text in **Michael Hurst,** ***Key Treaties for the Great Powers, Volume 1, 1814-1877,*** London:, 1972, p. 181)

18 ***Papers relative to the Affairs of Greece. Protocols of Conference held at Constantinople,*** London: 1830, p. 25, No. 7/A ve **Bilâl N. Şimşir,** ***Ege Sorunu. Belgeler Cilt 1 (1912-1913),*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1976, s. XXIII

19 ***Papers relative to the Affairs of Greece.****, p. 26, No. 7/A &* Şimşir, *Ege Sorunu I,* s. XXIII

Büyük devletlerin elçileri, Londra kararlarını Osmanlı Hükümetine empoze etmek için baskılarını arttırırlar. 11 Eylül 1827'de üç elçi birlikte yine Reisülküttap Efendiyc gelirler. Ege denizinde güvenlik kalmadığını, Avrupa ticaretinin bundan zarar gördüğümü, ayrı bir Yunan devleti kurularak "savaşa" son verilmesi gerektiğini anlatırlar. Reis Efendinmin cevabı yine kesin olur:

"Babıâli, büyük devletlerin bu mantığını kabul edemez. Bu insanlar, bu denizler, bu kıyırlar ve bu filolar bizimdir...Arabuluculuk fikri içinde bir zehir gizlidir; bu zehir sonra bütün imparatorluğa yayılır" der.[20]

Osmanlı toplumunun karma bir toplum olduğunu, bunun etnik umsurlara, dillere, dinlere, mezheplcre göre bölünemcyeceğini; bölmeyc kalkışılırsa kurulu devlet düzcninin altüst olacağını anlatır. "İmparatorluk, der, sütle su doldururulmuş bir kâse gibidir; sütle suyu ayırmak için kâsenin içine bir yabancı madde atarsanız hepsini bozarsınız" der.[21]

Bu benzetmcyle Osmanlı devlet adamının söylediği açıktır: *"Osmanlı toplumu çok ulusludur; büyük Fransız İhtilâlinin yaydığı tek uluslu devlet fikri bize yabancıdır, zararlıdır; bunu bize empoze etmeyiniz, süt kâsesine Fransız şarabı katmayınız, yoksa her şeyi berbat edersiniz"* demek ister. Ama sözünü dinletemez..

Navarin katliamı (20 Ekim 1827, Pazar)

1827 yılında Osmanlı devleti, Yunan isyanına son darbeyi indirmeğe hazırlanıyordu. Mısır donanması da yardıma gelmişti. Büyük bir Osmanlı donanması Navarin koyunda toplanmıştı. Kimi kaynaklara göre, yaklaşık 2.000 toplu 65 savaş gemisinden ve 22 bin askerden oluşan güçlü bir donanmaydı bu, Yunan isyanını ezecekti.

Rusya, İngiltere vc Fransa ise Yunan ihtilâlcilerini ezdirmemeye karar vermişlerdi. Donanmalarıyla Mora yöresini ablukaya almışlardı. 20 Ekim 1827 Pazar günü, İngiliz-Rus- Fransız donanması Navarin önüne geldi. 12 İngiliz, 8 Rus ve 7 Fransız gemisinden kuruluydu. 1298 toplu ve 17.500 asker taşıyan büyük bir armadaydı. İngiliz Amirali **Sir Edward Cordington'**un komutasındaydı. Osmanlı donanmasına sözde bir gözdağı verecek, bir "mütareke" dikte edecekti. Yani Osmanlıyı Yunanı ezmekten caydıracaktı ve bununla yetinecckti.

Ama öyle olmadı. Tam bir savaş düzeni içinde Navarin koyunun ağzını tutan Müttefik gemiler, küçük bir bahane ile birdenbire Osmanlı

20 ***Papers relative to the Affairs of Greece.**, p. 29, No. 8* & **Şimşir**, ***Ege Sorunu I***, s. XXIII-XXIV

21 ***Papers relative to the Affairs of Greece.**, p. 77-78, No. 23/A* & **Şimşir**, ***Ege Sorunu I***, s. XXIV

donanmasının üzerine çullandılar. Limanda demirli bulunan Osmanlı donanması, Hristiyanların kutsal gününde tam bir baskına uğramış, kapana kıstırılmıştı. Gün bugündü, saat bu saatti. Namlularını Osmanlı donanmasına çevirdiler: Bütün ateş güçleriyle Osmanlı donanmasına yüklendiler. Aralıksız dört saat kadar Osmanlı gemilerini topa tuttular. Aralıksız dört saat kadar süren bombardımanda 60 kadar Osmanlı gemisi batırıldı. Osmanlı donanması 6.000 şehit, 4.000 yaralı verdi. (Bazı kaynaklar şehit sayısını 8.000 gösterirler. Belki yaralıların 2.000 kadarı sonradan ölmüştür). Müttefikler ise toplam kaybı 174 ölü, 475 yaralıdan ibaretti.

Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan Navarin olayı, bir deniz savaşı değildir. Bu, tam anlamıyla korsanca bir baskındı. Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya ve Fransa ile savaş halinde değildi. Ortada ilân edilmiş bir savaş yoktu. Osmanlı hükümetine verilmiş ultimatom da yoktu. Ani bir baskın vardı, bir katliam vardı.

1821 yında Navarin kalesine sığınmış olan yöredeki Türkler, Yunan asilerinin ve onların yardımına gelmiş olan Elen dostu Avrupalıların verdikkleri güvenceye inanıp teslim olmuşlardı. Sayıları 3.000 kişiydi. Bu zavallı insanlar, Ağustos 1821'de kalden çıkar çıkmaz toptan katledilmişti. Bu katlimı 27 Ekim 1827'de yine Navarin'de Avrupa'nın üniformalı denizcileri 8 bin Müslümanı daha birkaç saat içinde denize gömerek tamamladılar.

20 Ekim 1827 akşamı, müttefik amiraller, Navarin katliamını büyük bir sevinçle ve övünerek İstanbul'daki elçilerine müjdelediler. İngiliz Amiral **Codrington**, Alevler içindeki Navarin koyuna bakarak, Büyükelçi **Canning'**e şunları yazdı:

"Türk-Mısır donanmasının yokedildiğini Ekselanslarına bildirmekle zevklenirim. Gemilerin çoğu havaya uçuruldu, bir çoğu batırıldı ve şu anda liman enkazla öylesine dolu ki, böyle bir tabloya bugünc kadar pek az kimse tanık olabilmiştir, sanırım." [22]

Fransız Amiral **de Rigny'**nin Navarin'den Büyükelçi Kont **Guillominot'**ya gönderdiği uzun rapor, "Türk donanması yok edildi" diye başlıyor "Yarın sabah arta kalanların da işini bitireceğiz" diye devam ediyordu. Hollada asıllı Rus Amiral Kont **de Hayden** de Fransız silah arkadaşının sözlerini tamamlıyor, "Bu olayın, önceden kestirilemeyecek kadar geniş yankıları olabilir ve olmalıdır" diyordu.[23]

Hollandalı dönmesi Rus amiral, "bu olayın geniş yankıları olmalıdır"

22 ***Papers relative to the Affairs of Greece.***, *p. 65, No. 23/A* & **Şimşir,** ***Ege Sorunu I***, s. XL

23 ***Papers relative to the Affairs of Greece.***, *p. 66-67, No. 23/A* & **Şimşir,** ***Ege Sorunu I***, s. XL

derken, yakında olacakları bilerek konuşmuş gibidir. Navarin olayında Rusya, Osmanlı devletinin yalnız olduğunu, İngiltere ve Fransa'nın da Yunanlıların arkasında yer aldıklarını gözleriyle görmüştür: Bundan sonra Rusya, Osmanlı devletine savaş açacak ve bu savaş sonunda 1830 yılında bağımsız bir Yunan devleti kurulacaktı.

Osmanlı Hükümetinin yayınladığı bir bildiri (20 Aralık 1827)

Avrupa devletleri, Navarin baskınından sonra Osmanlı Hükümeti üzerindeki diplomatik baskılarını büsbütün arttırdılar. Osmanlı ülkesinden toprak koparılacak ve bu topraklar üzerinde bağımsız bir Yunan devleti kurulacaktı. Osmanlı devletine boyun eğdirilmeye çalışılıyordu. Elçiler peşpeşe Babıâli'ye geliyor, ama Osmanlının kaygıları bir türlü giderilemiyordu. Reisülküttap **Mehmet Sait Pertev Efendi,** 17 Kasım 1827 günü, Rus Elçisi **Ribeaupierre'**e şunları söylüyor:

"Demek ki kesin bir sınır çizerek bunun bir yanına bütün Hristiyanları, öte yanına da bütün Müslümanları yerleştirmek istiyorsunuz. Yunanistan Rumlarına bağımsızlık verdirmekle bütün İmparatorluğu tehlikeye sokuyorsunuz. Her halde bir ard düşünceniz var."[24]

Yunan sorunu yüzünden hızla Osmanlı-Rus savaşına doğru gidildiği bir sırada, 20 Aralık 1827 günü, Osmanlı Hükümeti uzun bir bildiri yayınladı. Bütün eyaletlere ve ayâna gönderilen bu bildiride: "Yunan ayaklanmasının başından beri Müslümanlara karşı bir din savaşına dönüştüğü; Mora'da ve adalarda yaşayan Müslümanların toptan şehit edildikleri; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın işe karışmaları yüzünden isyanın bastırılamadığı; bu devletlerin şimdi de Yunanistan'a bağımsızlık verdirmek için birleşerek Osmanlı devletine ağır baskılarda bulundukları uzun uzun anlatıldıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğunun geleceği konusundaki derin kaygılar şöyle dile getirilmiştir:

"Gün gibi apaçıktır ki, bu bağımsızlık sonunda kâfirler, Rumların yaşadıkları bütün Rumeli ve Anadolu eyaletlerini ele geçirecekler... camilerimizi ve mesçitlerimizi kiliseye çevirecekler, buralarda çanlar çalacaklar ve yavaş yavaş müslümanları yer yüzünden yok edeceklerdir.

Bugün savaştan kaçınmak kaygusuyla Yunan bağımsızlığına razı olursak (Allah saklasın) bunun başka taraflara da bulaşmasının bir daha önüne geçemeyiz ve Rumeli ve Anadolu'daki bütün Rumlar kısa zamandsa bağımsızlık ilân ederler, vergi veren tebaa olmaktan çıkarak bir iki yıl içinde cömert Müslüman milletini boyunduruk altına alırlar ve ***günün birinde***

24 *Papers relative to the Affairs of Greece. Protocols of Conférences held at Constantinople,* London: 1830, .86, No. 27/A

***boğazımıza sarılırlar**. Bunun sonucunda dinimizin ve devletimizin yokolacağı, heyhat, apaçıktır....*

Bu savaş, bundan önceki savaşların hiçbirine benzemez. Bu savaş, toprak kazanmak için yapılan bir devletin diğer bir devletle savaşı değildir, bu savaş bir din ve milliyet savaşıdır."

Bu satırlar bildirinin fransızca çevirisinden alındı. 1828-1829 Rus savaşı arifesinde kaleme alınan bildiride belki biraz duygusal aşırlılık bulunabilir. Ama heyecan unsurundan arındırılınca, Osmanlı Hükümetinin derin kaygısının şu cümlede düğümlendiği görülür: "*Yunanistan bir gün boğazımıza sarılacak!*" Bu sözler, yayılmacı Yunan saldırganlarının Türk ulusunu, Ankara yakınında, Sakarya'da, boğazlamağa kalkışmalarından aşağı yukarı yüz yıl önce söylenmiştir. Tarih, Osmanlı'nın bu kehanetini fazlasıyla doğrulamıştır. Osmanlı Hükümeti, kurulacak yeni Yunan devletinin, Klâsik Yunanistan topraklarıyla yetinmeyeceğini, uzun soluklu bir genişleme politikası güdeceğini ve günün birinde Anadolu ortasında da Türk milletini boğazlamağa kalkışacağını tâ 1820'lerde görebilmiştir, ama kendisini kurtaramamıştır.

Yunan sorunu yüzünden Osmanlı Devleti Rusya ile savaşı göze aldı. 26 Nisan 1828'de Rusya, Osmanlı Devletine savaş açtı. 8 Mayıs 1828'dc Rus ordusu Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girdi. 20 Mayıs 1828'de Olağanüstü Osmanlı Meclisi Rusya ile savaş kararı aldı. Tuna'yı geçen Rus orduları zaferle ilerleken bile Babâli boyun eğmiyordu. İstanbul'daki yeni İngiliz Büyükelçisi **Sir Robert Gordon,** Londra'ya gönderdiği 17 Temmuz 1829 günlü raporunda, "*hiçbir ikna gücünün Mora Rumlarının bağımsızlığı fikrini Babıâli'ye kabul ettiremeyeceğini, İmparatorluğu temelinden yıkacak nitelikte görülen bu fikre karşı Osmanlı Hükümeti'nin sonuna kadar direneceğini*" yazıyordu. Büyükelçi, "bu direnişin, Güney Amerika kolonilerinin ayrılmasına karşı İspanya'nın direnişi kadar çetin" olduğunu da belirtiyordu.*

1828'de Tuna'yı geçen Rus kuvvetleri Edirne'ye doğru ilerledi ve Osmanlı devleti yenilgiyi kabul etti. 14 Eylül 1829'da Edirne'de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Osmanlı Hükümeti, bağımsız bir Yunan devleti kurulmasını kabul etti (Madde 10).

24 Nisan 1830'de, Londra Protokolüyle, Mora ve çevresinde 47.516 kilometre kare genişliğinde bağımsız bir Yunan devlet kuruldu.

Yunanistan, Avrupa'nın destcğiylc, yayılma politikası izledi ....

Mora ayaklanmasında Yunanlı, yalnız olmadığını, arkasısında Avrupa devletleri bulunduğunu açıkça gördü. Hristiyan Avrupa, Yunanlıya arka

* **Şimşir, Ege Sorunu I,** s. XXVII.,

çıkmak için Müslüman Osmanlıya karşı seferber oldu, donanma gönderdi, hatta Osmanlıya savaş açtı. Sonunda Yunanlı emeline ulaştı, bağımsız oldu.

Bağımsızlık kazandıktan sonra Yunanistan, Avrupa'yı arkasına alarak genişleme politikası izlemeye koyukdu. Bu politikasında da Avrupa devletlerinden yine destek gördü. 1830'da kurulan Yunanistan, 47.516 kilometre kare genişliğindeydi.Yunan toprakları safha safha şöyle genişledi:

8 Nisan 1861: Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Adriyatik'teki 7 Ada Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 5.6 arttı ve 50.211 km² oldu.

2 Temmuz 1881: İstanbul Antlaşması ile Teselya ve Epir'in Narda bölümü Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 33.9 arttı ve 67.272 km² oldu.

30 Mayıs 1913: Londra Barış Antlaşmasıyla, Selânik, Güney Makedonya'nın bir bölümü ve Girit adası Yunanistan'a verildi: Yunanistan toprakları tam yüzde 44.6 oranında arttı ve 97.233 km² oldu.

10 Ağustos 1913: Bükreş Antlaşmasıyla Drama, Kavala ve çevresi Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 5.6 daha arttı, 102.730 km² oldu.

13 Şubat 1914: Londra Büyükelçiler Konferansıyla, Semadirek, Limni, Midilli, Sisam vs. gibi Kuzey Ege adaları Yunanistan'a verildi. (Gökçeada, Bozcaada, Menteşe Adaları, Rodos ve Meis adası hariç). Yunanistan toprakları yüzde 5.4 oranında artarak 108.311 km² oldu.

27 Kasım 1919: Neuilly Antlaşmasıyla, Batı Trakya Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 19.9 oranında daha arttı ve 129.880 km² ye ulaştı...

1827 yılında Osmanlı Hükümeti, "Gün gibi apaçıktır ki, bu bağımsızlık (Yunan bağımsızlığı) sonunda kâfirler, Rumların yaşadıkları bütün Rumeli ve Anadolu eyaletlerini ele geçirecekler..." demişti. Dediği bir bir olmuştu. 1827-1919 yılları arasında Yunanistan yaklaşık üç kat genişlemiştir. Yunanistan, bu kadarla da yetinmemiş, 1919 yılda Anadolu'ya da atlayarak Bizans İmparatorluğu hayaline kapılmıştır.

Justin McCarthy, "Başlangıç safhasında, Yunan ihtilâlinmin arkasındaki güdünün sadece milliyetçilik olduğu söylenemez.... Hareketin ülküsü, hâlâ Türklerin elinde bulunan 'vazgeçilmez' toprakların kurtarılması ve başkenti Konstantinopol olan büyük bir Yunanistan'ın, yani Bizans İmparatorluğu'nun yeniden doğuşuydu. Ele geçirmek istedikleri

topraklarda, özellikle Anadolu ve Trakya bölgesinde yaşayan yerli halkın çoğunluğu Müslümandı. Milliyetçilik dürtüsü bu Müslümanların kovulmasını gerektiriyordu.

Türkleri ve diğer Müslümanları kovarak bir ulus yaratmak yöntemini, sonradan Bulgarlar, Rus ve Ermeniler de uyguladılar. Balkan, Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan Müslüman topluluklarının talihsizliği yeni ulus devletlerin önünde engel teşkil etmelerinden ibaretti. Onların talihsizliğini katmerleştiren ise, bu insanların dayanağı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerini savunacak güçten yoksun olmasıydı...Eğer Türkler güçlü oldukları zaman Yunan miliyetçilerinkine benzer bir davranış uygulasalardı, Hristiyanlar çoktan sürülmüş olurdu. (...) 15. yüzyıl Türkleri hoşgörülü olmasaydı, 19. yüzyıl Türkleri yurtlarında kalmaya devam edebilirlerdi."[25]

Burada bir eklemc yapmak gerekiyor: Yunanlıların (ve daha sonra Bulgarların ve Ermenilerin) "ülküleri" ni kamçılayanlar ve coşturanlar da büyük devletler olmuştur. Yayılmacı Yunanlılar, her yayılma hamlelerinde, büyük devletlerden birini ya da birkaçını arkalarında bulmuşlardır. 1820'lerde üç büyük devlet (Rusya, İngiltere ve Fransa) birden Yunan isyancıların arkasında yer aldılar, birlikte Navarin'de katliam yaptılar ve Rusya, Yunan devletinin kurulması için Osmanlıya savaş açmaya kadar ileri giti. 1919'da Yunanistan'ı Anadolu'ya çıkaran ve sonuna kadar destekleyen de İngiltere oldu. Bulgar devleti kuran baş aktör de Rusya idi... Balkan Türklerinin toptan yok edilmesi veya yurtlarından sökülüp atılmalarında Avrupa devletlerinin de dolaylı ya da doğrudan payları vardır. Mora'da ve adalarda Türkler kitle halinde ölüme gönderilirken Büyük devletler seslerini yükseltmemişlerdir. Tuna ve Edirne vilâyetlerinde Türklerin yokedilmesini veya yerlerinden sökülüp atılmalarını ise Rusya planlamıştır.

1877-78 Türk harbine ve 1912-15 Balkan savalarında Rumeli Türk-Müslüman halkın başına gelen felaketler kitabın aşağıdaki bölümlerinde belgelendi.

Yunan isyanı ve bağımsızlığı, öteki Balkan Hristiyanlarına örnek oldu

Yunan isyanı ve ardından Yunan devletinin kurulması ile Osmanlı topraklarında yepyeni bir çığır açıldı, bir örnek yaratıldı. Bundan sonra Balkanlarda öteki Hristiyan toplulukları da bağımsız birer devlet isteyebilirler, bunu elde etmek için Yunanlıların yaptıklarını yapabilirlerdi.

25 McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 14-15

Onlar da Osmanlı Devletine başkaldırabilirler, yerli Türk-Müslüman halkı kılıçtan geçirebilirler, biraz dayandıktan sonra Büyük devletlerden destek bekleyebilirlerdi...

Evet,Yunan bağımsızlığı, Osmanlı topraklarında "ulus devlet", "milli devlet" kurulması çığırını açtı. Osmanlı İmparatorluğundan koparılan topraklar üzerinde ilk defa bir milli devlet kuruldu. Osmanlı devleti, Yunan ayaklanmasından önce de toprak kaybatmişti; ama o zamanlar kaybedilen topraklar başka devletlere katılmış, oralarda milli devletler kurulmamıştı. Etnik esasa göre kurulan Yunan milli devleti, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan öteki etnik unsurlara da örnek olmuştu, bundan sonra onlar da harekete geçebilirlerdi, geçeceklerdir.

Osmanlı Devleti çok milletliydi, çok etnikli, çok dinli bir imparatorluktu. Milli devlet fikri Osmanlı sistmine yabancıydı. Batı Avrupa'da yararlı olabilen aynı milli devlet fikri, kendi doğal ortamı dışına çıkarılıp Osmanlı coğrafiyasına sokulunca, Osmamlı toplumu için bulaşıcı hastalık gibi zararlı; atomdan kopmuş bir elektron gibi yıkıcı ve öldürücü olacaktı. Osmanlı devletinin bu defaki toprak kaybı, daha önceki toprak kayıplarına benzemiyordu. Daha önce Osmanlı'dan koparılan bir toprak parçası, Rusya, Avusturya gibi komşu devletlerden birine katılıyordu.

Bu defa ise öyle olmadı., Osmanlı topraklarının bir parçası üzerinde yabancı bir milli devlet kuruldu. Bu, Osmanlı toplum dokusunun çözülmesi demekti. Çözülme devam edecekti. Çözülme devam ettikçe de yerli Türklerin felaketi devam edecekti. Devlet dağılıyor, dağıtılıyordu. Yerli Türkler de darma dağın ve perişan edilecekti. Çünkü Türkler, Osmanlı devletinin kurucularıydı. Şimdi Osmanlı devleti çözülüp çökertilirken o devletin kurucu unsuru olan Türkler sapsağlam ayakta kalamazdı, onlar da çökertilecek, yerlere serilip ezilecekti. Osmanlı toprakları üzerinde ilk millî devlet, Balkan Yarımadasının bir ucunda, Mora'da kurulmuştu. Ondan sonra hem bu yeni devlet genişleyecek, hem de Balkanlarda yeni milli devletler kurulacaktı. Kurulunca Osmanlı devleti o bölgelerden atılacak, oraların Türk halkı da ya atılacak, ya da öldürülecekti.

Osmanlı toplumu bir şark halısı gibi çok renkliydi; şimdi bu güzelim halı renklere göre sökülüyor, sökülen aynı malzemeden tek renki halılar dokunmağa başlanıyordu. Sökülürken malzemenin yarısı harap oluyor, iskartaya çıkarılıyordu. Yunan devleti mavi, Bulgar devleti yeşil renkte olacaktır. Oralarda kırmızıya yer yoktur. Eski halının kırmızı renkteki malzemesi iskartaya çıkarılacak, atılacaktır!

Yunan milli devleti kuruldu, Yunanistan Yunanlılarındır denildi. Yunanistan'da artık Türklere yer yoktur. Aynı şekilde Sırplar, Romenler ve Bulgarlar da kendi devletini kuracak. Oralardan da Osmanlı devleti tasını tarağını toplayıp gidecektir. Oralarda da Türklere artık yer olmayacaktır.

Türkler Osmanlı devletinin kurucularıydı, yöneticileriydi. Onlara Balkanlardan ya defeolun, ya da yokolun denecektir!

Ama Rumeli Türkleri acaba kolay kolay yokedilip tüketilebilecek mi? Bunu da zaman gösterecektir.

Âşık Mahremi'den

MORA DESTANI[26]

Hünkârım dünyaya eyle bir nazar
Duacı kulların ağlayıp gezer
Urumu, Acemi ortaya yazar[27]
Hani erkân hani yol Padişahım

Şevketlû, askerin erbabın ara
Eren, evliyalar cengine vara
Serasker başının kalbi de kara
Kişinin aslını sor Padişahım

Kim olursa verme tuğ ile sancak
İşret başın bilir yavanlar ancak
Dünya gitti elden, daha ne olacak
Dünyanın nizamın bul Padişahım

Ricallar cümlesi devlete hayın
Gizlice alırlar kâfirden payın
Fukara kullara vermezler tayın
Süflü, sergendandır kul Padişahım

Bir yiğidin gözü seferden gitmez
Gidenlere kimse itibar etmez
Bin cahil bir aslan yerini tutmaz
Aslan gibi vezir bul Padişahım

26 Cahit Öztelli, *Uyan Padişahım,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.210-211

27 Ortaya yazmak: askere almak

Temekkün de vermc kâfire ruhsat
Ruhsat verenlerin cümlesi murtat
Meğer Hak'tan olan bize inayet
Ol vakit intikam al Padişahım.

Bunca fukaradan (vergi) alınır
Dünyada her işe çare bulunur
Hep koyunlar çobanından sorulur
Bizlere bir çoban bul Padişahım

Rahmet yelleri de kesildi, esmez
Kitab'ın kavline kimesne bakmaz
Din-i İslâm kılıncı niçin kesmez
Eller tutmaz oldu bil Padişahım

İpsara, **Çamlıca**, **Husa** adası[28]
Yaktı ciğerimiz **Mora** yakası
Dilerim Hak'tan yere de batası
Sen Hakk'a tevekkül ol Padişlahım:

Çeşmeler kurudu, abdest alınmaz
Mescitler kapandı, namaz kılınmaz
Kadir Mevlâm hikmetinden sorulmaz
Mehdiye mi kaldı yol Padişahım

Ey Âşik **Mahremî,** dehletme sakın
Kaç yıldır dünyanın haline bakın
Korkarım Deccal'ın çıkması yakın
Kıyamet yakındır bil Padişahım

28 Mora'ya yakın adalar.

Cahit Öztelli, kitabında bu "Mora Türküsü"ne yer verirken şu açıklamayı da yapmıştır:

Devlet adamlarının idaresizliği, özellikle hain **Halet Efendi**'nin hiyanetliği ve **Tepedelenli Ali Paşa**'yı ayaklanmaya zorlamış bulunması, onun da kendisini kurtarmak için Yunan çeteleriyle işbirliği yapması sonunda Mora'da büyük bir ayaklanma çıktı.

Ayaklanma Mora'dan sonra **Eğriboz, Suluca, Çamlıca, İpsara** gibi adalara da sıçramıştı. Üzerlerine gönderilen Rumeli Seraskeri **Ebulebut Paşa** beceriksiz çıkmış, onun yerine giden **Derviş Mustafa Paşa** başarı gösterememişti:..

Türkü, bu durumu pek açık olarak Padişlaha haykırıyor. Halkın çektiği acıyı bütün çıplaklığıyla dile getiriyor.

MÜFTÜ KIZININ MORA TÜRKÜSÜ[29]

"Uyan Sultan Mahmud, kâfir uyandı".

Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar
Bize imdat eyler ağalar, beyler
Buna kavga derler, analar ağlar
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Altın tas içinde kınam ezildi
Gümüş tarak ile zülfüm düzüldü
Şu kâfir yanında bağım üzüldü
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Mora'nın içinde altundan direk
Ağlayan kızlarda kalmadı yürek
Ali Paşa gibi kahraman gerek
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

29 Cahit Özteelli (hazırlayan), **Uyan Padişahım,** Milliyet Yayınları, İstanbul: 1976, s.430-431

Ak kâğıt üstüne kara yazıyım
Gölgede beslenmiş körpe kuzuyum
Mora'nın içinde müftü kızıyım
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Üç kız idik bir kalde bastılar
Elmas küpelerimizi kestiler
Bizi şu kâfire peşkeş çektiler
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Kâfir geldi cümle alayın bastı
Câmiler kapandı, çokların astı
Mora'nın askerin haraca kesdi
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Mora da dediğim bir düz ovada
Sabiler beşikte, eller duâda
Mora'yı aldı derler, ermen murada
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Uyan **Sultan Murad,** kâfir uyandı
Eğri kılıç al kanlara bulandı
Nice din-İslâm canına dayandı
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Şu kâfirin gemileri gelecek
Bize ne oldu ise Hak'tan olacak
Mora'nın askeri yesir olacak
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Şu kâfirin gemileri bağlandı
Ciğerciğim aşk oduna dağlandı
Gökte melek, yerde insan ağladı
Evliyalar imdat eyler Mora'ya

Cahit Öztelli, bu türküyü yayınlarken şu açıklamayı yapmıştır:

"İkinci **Sultan Mahmut** zamanında 1821 yılıda Mora'da Rumların ayaklanması başladı. Mora Valisi **Hurşit Paşa** bütün askerini alıp (Tepedelenli) **Ali Paşa**'nın tenkili için götürmesi ayaklanmayı alevlendirmiştir.

Rumlar üç haftada bütün Mora şehir ve kasabalarını ele geçirmiş, yalnız vilâyet merkezi olan Tripoliçe aylarca dayanmıştır. Sonunda kale düşmüş, sekiz bin Türk kılıçtan geçirilmiştir. Türki bu olaylar sırasında söylenmiştir... Rumların yaptığı mezalimi dile getiren şu basit türkü, Balkanlarda kalan Türk halkının neler çektiklerini pek güzel anlatmaktadır...

Ozan, kendisine bir kötülük yapılacağı korkusuyla adını söylemiyor. Devletten umudunu kesmiş, Evliyalardan imdat bekliyor.

Gelişmelerin kronolojik bir özeti

1814: Odesa'da "Ethniki Hétaria" adlı Rum ihtilâl örgütü kuruldu; başına Rus Çarı'nın Rum asıllı yaveri **Alexandre Ypsilanti** getirildi.

12 Şubat 1821: Mora'da Yunan ayaklanması başladı. O yörede yeterli askeri birlik bulunmadığından isyan hızla yayıldı. (Mora yöresindeki askerler, **Tepedelenli Ali Paşa** isyanını bastırmak için Yanya'ya gönderilmişti, Mora hepten savunmasız kalmış bulunuyordu.).

22 Nisan 1821: Yunan asiler Mora'yı ele geçirdiler ve vilâyet merkezi Tripoliçe'yi kuşattılar. Türk halkı kaleye sığındı. Daha sonra, hayatlarının bağışlanacağı yolunda verilen güvencelere inanarak teslim olan Türklerden 10 bin kişi üç günde toptan katledildi.

13 Ocak 1822: Mora'da, bir ormanda toplanan Yunan meclisi Yunan bağımsızlığını ilân etti, **Alexandre Mavrokordato**'yu milli meclis başkanlığına seçti:

23 Mart 1822: Yunan ayaklanması bağlamında Sakız adası Rumları da ayaklandı.

12 Nisan 1822: Sakız ayaklanması bastırıldı, kuşatılmış olan Müslümanlar kurtarıldı. Bu harekât Avrupa'da dini bir taassupla "katliam" olarak gösterildi ve çok işlendi. (Ressam **Delacroix**'nın "*Sakız katliamı*" adlı tablosu

da Paris'in Louvres müzesinde yer aldı!. Rumeli'de Türklere uygulanan soykırımın Türk resim sanatına yansıtıldığını ise biz hiç görmedik).

1 Nisan 1824: Mısır Valisi **Mehmet Ali** Paşa Yunan ayaklanmasını bastırmak üzere Mora'ya asker gönderdi.

24 Şubat 1825: **İbrahim Paşa** komutasındaki Mısır donanması, Mora yarım adasına asker çıkardı. Navarin kalesinden sonra Tripoliçe, Kalamata gibi önemli merkezler asilerden kurtarıldı.

22/23 Nisan 1826: Missolinghi kalesi, Yunan asilerinden kurtarıldı.

5 Haziran 1827: Atina, Yunan asilerinden kurtarıldı. Osmanlı hükümeti Yunan isyanını bastırmaya doğru gidiyordu. Tam bu sırada büyük devletler asilerden yana devreye girdiler.

20 Ekim 1827: İngiliz Amirali **Codrington** komutasındaki İngiliz, Fransız ve Rus donanması, ani bir baskınla Navarin koyunda demirli bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını batırdı. Üç buçuk saatte 57 gemi batırıldı ve 8.000 Osmanlı askeri şehit edildi.

26 Nisan 1828: Rusya, hem Osmanlı devletini parçalamak, hem de Osmanlı toprağında bağımsız bir Yunan devleti yaratmak amacıyla Osmanlı Devletine savaş açtı.

8 Mayıs 1828: Rus ordusu Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girdi.

20 Mayıs 1828: Olağanüstü Osmanlı Meclisi Rusya ile savaş kararı aldı.

29 Ağustos 1829: General **Maison** komutasında Navarin'e gelen bir Fransız ordusu Mora'yı işgal etti (Mısır askerleri savaşmadan Mora'dan çekildi).

14 Eylül 1829: Edirne'de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalandı. Bağımsız bir Yunan Devletinin kurulması Osmanlı Devleti'ne kabul ettirildi.

24 Nisan 1830: Londra Protokolü ile, bağımsız bir Yunan milli devleti kuruldu. Mora ve çevresinde, 47.516 kilometre karelik bir ülke idi.

8 Nisan 1861: Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Adriyatik'teki 7 Ada Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 5.6 arttı ve 50.211 km² oldu.

2 Temmuz 1881: İstanbul Antlaşması ile Teselya ve Epir'in Narda bölümü Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 33.9 arttı ve 67.272 km² oldu.

30 Mayıs 1913: Londra Barış Antlaşmasıyla, Selânik, Güney Makedonya'nın bir bölümü ve Girit adası Yunanistan'a verildi: Yunanistan toprakları tam yüzde 44.6 oranında arttı ve 97.233 km² oldu.

10 Ağustos 1913: Bükreş Antlaşmasıyla Drama, Kavala ve Çevresi Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü yüzde 5.6 daha arttı, 102.730 km² oldu.

13 Şubat 1914: Londra Büyükelçiler Konferansıyla, Semadirek, Limni, Midilli, Sisam vs. gibi Kuzey Ege adaları Yunanistan'a verildi. (Gökçeada, Bozcaada, Menteşe Adaları, Rodos ve Meis adası hariç). Yunanistan toprakları yüzde 5.4 oranında artarak 108.311 km² oldu.

15 Mayıs 1919: Yunan askeri İzmir'e çıktı. (Ege kıyılarından Sakarya'ya doğru yürüyecekti).

19 Mayıs 1919: **Mustafa Kemal Paşa** Samsun'a çıktı.

27 Kasım 1919: Neuilly Antlaşmasıyla, Batı Trakya Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları yüzde 19.9 oranında daha arttı ve 129.880 km² ye ulaştı... (Yunanistan, *Megali idea* denen bir büyük emele kapılmış, doksan yıldan beri hep genişliyordu ve yeni bir Bizans İmparatorluğu kurmayı düşlüyordu artık).

II
OSMANLI-RUS SAVAŞI: TUNA VE EDİRNE VİLÂYETLERİ TÜRKLERİNİN FELÂKETİ VE "DOKSANÜÇ MUHACERETİ" (1877-1878)

Giriş: 1876 Bulgar ayaklanması (Nisan ayaklanması)

Mora'daki Yunan ayaklanmasınmasından yarım yüzyıl kadar sonra ikinci darbe geldi ve Rumeli'nin kuzey yarısını, Tuna ve Edirne vilâyetlerini vurdu (1877-1878). Yunan ayaklanması örnek olmuş, emsal yaratmıştı. Balkanlarda bir Hristiyan unsur ayaklanınca Avrupa ayağa kalkıyor, asilere arka çıkıyor, bir Avrupa devleti (Rusya) Osmanlı devletine savaş açıyor ve ardından ayaklanan Hristiyan toplumuna bir milli devlet kurduruluyordu. Bir taşla birkaç kuş birden vuruluyordu: Hem Müslüman Osmanlı devleti dilim dilim parçalanmış, hem yeni bir Hristiyan devlet tarih sahnesine çıkarılmış ve hem de Avrupa'da aylak dolaşan prenslerden biri yeni kurulan devletin tahtına oturtulup yepyeni bir hanedan daha yaratılmış oluyordu... Bu arada Rumeli'nin Türk unsuru kırılıp harcanıyordu.

Bu şematik yöntem ikinci darbede aynen izlenip uygulandı. Şöyle ki: Önce Edirne Vilâyeti, Filibe sancağı, Tatarpazarcık kazasına bağlı dört köyde bir Bulgar ayaklanması çıkartıldı (2 Mayıs 1876). Rumi takvime göre 20 Nisan'da çıkmış olan ve Bulgaristan tarihinde önemli bir yer tutan bu isyana **"Nisan Ayaklanması"** *(Aprilsko Vstaniye)* deniyor. Bu ayaklanmanın ardından "Müslüman Türkler Hristiyan Bulgarları boğazlıyor" diye Avrupa'da büyük bir yaygara koparıldı. İngiliz eski Başbakanlarından **Gladstone**, elinde "Bulgar zulümleri" adlı bir broşürle İngiltere'nin 48 kasaba ve şehrinde mitingler düzenleyip Osmanlı devletine ateş püskürdü, Türklerin Avrupa'dan atılaması gerektiğini savundu ve İngiliz kamuoyunu da ayağa kaldırdı. Yoğun bir propaganda kampanyasıyla Avrupa kamuoyu iyice hazırlandıktan sonra Rusya, –Yunan ayaklanmasının ardından 1828'de Osmanlı devletine savaş açtığı gibi, – 51 yıl sonra 1877'de yine Osmanlı devletine savaş açtı (24 Nisan 1877). Bu savaş sonunda da Osmanlı Devletinin Tuna Vilayeti üzerinde Bulgar Prensliği adında yepyeni bir Bulgar Devleti kurulacaktı.

Rusya'nın "Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı"[30]

Rusya, askeri ve diplomatik hazırlıklarının yanı sıra bir üçüncü hazırlık daha yapmıştır. Bu, Prens **Vladimir Çerkeski** Başkanlığında **"Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı"** nın kurulması ve çalışmasıydı. Savaştan önce Peteresburg'da başlı başına bir Bakanlık gibi çalışmaya başlamış olan teşkilât, 1877-78 Türk-Rus Savaşının dikkate değer özelliklerinden biridir. Bu teşkilât, yalnız Bulgaristan için kurulmuş, savaşta Tuna cephesinde, Rus Başklumandanlığı nezdinde çalışmıştır. Zaman zaman Başkumandanlığa kafa tutacak kadar geniş yetkilere sahip ve tarihi kararlar alıp uygulamış olan bu orijinal teşkilât hakkında bizim tarih kitaplarımızda bilgi yoktur. Buna karşılık Rus ve Bulgar tarihçileri bu teşkilât üzerinde uzun uzun durmuşlardır.

"Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı" (*Grajdanskoe Upravlenie Bolgarii),* savaştan önce, 16 Kasım 1876 tarihnmde kurulmuştur. Esas görev„ kurulacak Slav Bulgar Devletinin sivil teşkilâtını kurmaktı. Rus ilgal kuvvetleri Balkanlardan ayrılırken, arkalarında, işleyen ve yaşayabilecek olan bir Bulgar devlet teşkilâtı bırakacaklardı. Çarın emriyle bu teşkilânın başına **Vladımir Aleksandroviç Çerkaski (1824-1878)** getirilmiştir. Çerkaski, hem koyu bir panslavist, yani fanatik slav milliyetçisi, hem de Çar'ın güvenini kazanmış yüksek bir bürokrattı. Rus Harbiye Nazırı **Milyütin'**nin yakın dostuydu...

Rusya'nın hedefi Balkanlar'da bir Slav Bulgar devleti yaratmaktı. Bu amaçla Osmanlı Devletine savaş açacaktı. Daha savaş içinde bu yeni Bulgar devletinin sağlam temelleri atılacaktı. Savaş halinde Başkumandanlık bu önemli işe yeterince zaman ayıramazdı. Bu işi yepyeni ve orijinal bir teşkilât olan Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı yapacaktı. Rusya, Balkanlardan çekilmeden önce Bulgar Devlet teşkşlâtını tamamlamış, Bulgar bakanları, valileri, kaymakamları vs. atamış; yasaların ve anayasanın esaslarını hazırlamış olacaktı....

Tuna Vilâyetinde nüfus ve tarım arazileri

Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı, kurulduktan sonra beş ay Petersbug'da çalıştı. Bu süre içinde, Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli eyaletlerini masaya yatırıp ayrıntılarıyla inceledi ve şunları tespit ettti: Tuna nehri ile Balkan sıra dağları arasında kalan ve Rusların "Bulgaristan" dedikleri Tuna vilâyetinde Türk ve Bulgar nüfus miktarı hemen hemen birbirine eşitti. Berlin Kongresi arifesinde, Osmanlı Hükümetince, Rus yazarı **Teplow'**un incelemelerine dayanarak yaptırılan uzunca bir tabloda Tuna Vilâyeti sancaklarında Buglar nüfusu ve Bulgar olmayan nüfus miktarları şöyle saptanmıştı:

30 Bu konuda kaynaklar ve daha genşiş bilgi için bkz. Şimşir, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II***, s. CLXII vd.

Tablo 1

Tuna Vilâyetinde Bulgar ve Bulgar Olmayan Nüfus (1878 yılı)

Sancaklar	Bulgar nüfusu	Bulgar olmayan nüfus	Toplam nüfus
Rusçuk	201.025	354.324	555.349
Vidin	263.000	131.600	378.100
Tırnova	188.500	112.000	299.500
Tulça	40.570	188.930	229.500
Varna	36.000	74.100	110.100
Sofya	297.500	189.000	485.500
Niş	283.500	148.100	430.600[31]

Balkan sıra dağlarının güneyine, Edirne vilâyetine inilince Bulgar olmayan nüfus yoğunluğu daha da artıyordu: İslimye sancağında 100.500 Bulgara karşı 186.400 Bulgar olmayan vardı ve toplam nüfus 286.900 idi. Filibe sancağında nüfus: 282.500 Bulgar, 564.600 Bulgar olmayan ve toplam 946.600 idi.

Fransa'nın Rusçuk Konsolosu **M. Aubert**, 6 Ekim 1876 günlü, 29 sayılı raporunda: *"Tuna vilâyetinde 1.233.500 Bulgar'a karşılık 1.220.000 Müslüman yaşamaktadır. Bu rakamlara Niş sancağı dahil değildir, ama bu hiçbir şeyi değiştirmez, çünkü Niş sancağı savaşta harap olmuştur. Şu halde rakamlarda eşitlik hemen hemen tamdır*" diyordu.[32]

Rumeli Türk halkına karşı "Irk ve yoketme savaşı" (*"Une gurre de races et d'extermination"*)

Ekonomik bakımdan ise işlenebilen toprakların yüzde 70 kadarı Türklerin elindeydi: Türkler çiftçi, Bulgarlar ise çoğunlukla çobandı. Yabancı konsoloslar da bu demografik ve ekonomik durumu tespit etmişlerdi.

Rumeli topraklarının nüfus ve toprak mülkiyeti yapısı, Balkan yarımadasında büyük bir Bulgar milli devleti kurmak için savaşa girmiş

31 **T.C. Paris Büyükelçiliği Arşivi (PBA),** Safvet Paşa'dan Aarifi Paşa'ya genelge yazı, 2.5.1878, No. 51068 & **Bilâl N. Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçler, Cilt II,*** İkinci basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989, s. CLXVIII

32 **Archives des Affaires Etrangères (de France),** *Correspondance Politiques des Consuls, Turquie, Roustchouk, 1876-1879, Tome 3, ff: 118-119:* M. Aubert à M. Decases, rapport du 6 Octobre 1876, No. 29.

olan Rusya yetkililerini çok düşündürmüştür. Savaştan yirmi yıl kadar sonra yayınlanan Rus belgelerinden anlaşıldığına göre, Ruslar kendi aralarında bu sorunları uzun uzun konuşmuşlar. Özellikle *Bulgaristan Mülki İdare Teşkilânın* Başkanı Prens **Vladimir Çerkaski** (1824-1878) ile Rusya Harbiye Nazırı **Dimitriy Milyütin** (1816-1912) arasında epeyce tartışmalar olmuştur.. **Çerkaski**, sağlam bir Bulgar devleti kurmak için o topraklardaki Türk nüfusunu ya defetmek, ya da yok etmek gerektiğini savunmuştu. *"Yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez. **Bu bir ırk ve yoketme savaşıdır**."* diyordu. **Çerkaski**'nin kendi ifadesi: "*Une guerre de races et d'extermination*" idi. ..**Milyütin,** bu görüşe karşı çıkmıştı. "Avrupa ne der?" diye sormuştu. Çerkaski, "*Avrupa'nın diyeceği beni sigara dumanı kadar etkilemez*" diye cevap vermişti, yani Avrupa bana vızgelir demeye getirmişti.. **Çerkaski** bir ara Rumeli Türklerini, savaş esirleriyle birlikte, toptan Rusya içlerine sürme fikrini ortaya atmıştı. **Milyutin** buna da karşı çıkmıştı. "*Siz kendiniz söyleyiniz, Bulgaristan'daki bütün Türk nüfusun Rusya'ya gönderilmesi düşünülecek şey midir?*" diye sormuştu. Tartışmalarda sonunda bir görüş birliğine veya bir mutabakata varılamamıştır.

26/27 Haziran 1877 gecesi Ziştevi yakınından Tuna'yı geçen 14. Rus piyade tümenine mensup askerler ile Bulgar gönüllü taburu, silahlı Bulgar halkının da katılmasıyla, Ziştevi Türklerini kılıçtan geçirmişler ve Türk mahallesini yağma etmişlerdir. Daha sonra Ziştevi'ye gelen **Milyutin**, katliam ve yağma haberlerinin doğru olup olmadığını **Çerkaski**'nin yardımcısı **Anuçin'**e sormuş. Anuçin, olup biteni gizlememiştir. Bunun üzerine **Milyütin** şiddetle sarsılmış ve

"*Bütün bunlar feci! Yalnız vukubulduğu için değil, bundan böyle de devam edebileceği için feci!*" demiştir.[33]

Gerçekten, daha Rusların Tuna'yı geçerken başlayan katliamlar ve yağmalar, ondan sonra da planlı biçimde sürüp gitmiştir. Rus işgal kuvvetlerinin geçtiği hemen her bölgede sivil Türk halkı büyük ölçüde kırılmış, fanatik Rus panslavitlerin emelleri kısmen gerçekleşmiştir. Panslavist Prens **Çerkaski,** bu savaşın,**" Bir ırk ve yoketme savaşı"** olduğunu söylüyordu; Milyütün de tartışırken, frasnsızca olarak, aynen "*une guerre de races et d'extermination*" diyordu.

1877-1878 Türk-Rus Savaşı, Türkler bakımından tam bir bozgunla sonuçlandı. Atalarımız, "*Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını, Rumeli'nin bozgunu*" demişler. Anadolu'da bir salgın, koskoca vilâyetleri kasıp kavurabildiği; İstanbul'da bir yangının ahşap evli birkaç mahalleyi birden kül edebildiği gübi; Rumeli'de 93 harbi bozgunu da Tuna ve Edine vilâyetlerini kırıp geçirmiştir. Bu savaşta yaklaşık yarım milyon Türk imha

33 ***Russkaya Starina***, Eylül 1895, T. LXXXIV, s. 93

edildi, bir milyon kadar Türk de yerlerinden yurtlarından sökülüp atıldı. Böylece Tuna ve Edirne Vilâyetlerinde Slav Bulgarlara bir yurt açıldı.

Tuna ve Edirne Vilâyetleri Türkleri yokediliyor

Evet, 24 Nisan 1877'de Rus Çarlığı Osmanlı Devletine savaş ilân etti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Başlangıcı eski takvime göre 1293 yılına rastladığı için bu savaşa "Doksanüç Harbi" de denmiştir.

26/27 Hazıran 1877 gecesi 14. Rus Piyade Tümeni, Ziştevi yakınından Tuna'yı atladı.

Rus orduları Tuna'dan güneye, Tırnova'ya doğru ilerledikçe Türk halkına karşı katliamlar sistematik olarak devam etmiştir. Tuna ve Edirne Vilâyetleri Türk halkına karşı, **Çerkaski**'nin ifadesiyle, "Irk ve yok etme savaşı" (Une guerre de races et d'extermination) yürütülmüştür.

Balkan sıradağlarının kuzeyi Tuna vilâyeti, güneyi ise Edrine vilâyeti idi. Tuna ve Edirne vilâyetlerinden yerli Türkleri defetmak veya yoketmek harekâtı, Rusya'nın kurduğu "Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı" tarafından planlanmış ve uygulanmıştır. Bu teşkilâtın başında bulunan aşırı Slav milliyetçisi **Çerkaski**'ye göre, Edirne ve Tuna vilâyetlerinde yoğun Türk nüfus yerlerinde kalırsa, kurulacak büyük Bulgar devleti güvende olmaz, belki ilerde parçalanır, yıkılırdı. Bulgar devletini sağlam temeller üzerine oturmak için yerli Türklern buralardan atılması ya da yokdilmesi şarttı. Yunanistan milli devleti kurulurken de Mora'daki Türkler yok edilmemiş miydi?

Tuna ve Edirne Vilâyetleri Türkleri yerlerinden yurtlarından söküp atmak ya da yoketmek planı şöyle yürürlüğe konmuştur:

1) Önce işgal edilen yerlerdeki bütün Türk-Müslüman halkı silahsızlandırılmıştır. Bu fikir daha İstanbul Konferansı sırasında ortaya atılmış olduğu için pek tepki çekmeden uygulanmıştır..

2) İkinci aşama olarak yerli Bulgarlar silahlandırılmıştır. Bu fikir de peyder pey uygulanmıştır. Önce "Opaltçentsi" denilen Bulgar gönüllü taburları silahlandırılmış, arkasından Bulgar çeteleri silahlarla donatılmış, daha sonra da Bulgar halk kitlelerine silahlar dağıtılmıştır. Ve silahlandırılan Bulgarlarlar, silahsız ve masum Türk komşularının saldırtılmıştır. Buna gelen tepkilere karşı da bir kılıf uydurulmuştur: Bulgar halkının kendiliğinden galeyana gelip Türklerden intikam almış ve bunun önüne geçilememiş olduğu ileri sürülmüştür.

3) Üçüncü olarak Don Kazakları, upuzun mızrakları ve ateşli silahlarıyla

masum Türk halkının üzerinc saldırtılmıştır. Bu Kazak birlikleri, bazan sözde "keşif" için Rus ordusunundan kilometrelerce uzaklaşıp Türk köylcrini basmış, Türk halkını mızraklarıyla delik deşik etmiş, kılıçtan geçirmişlcrdir. **Çerkaski** bütün bu Kazak birliklerinin Mülki İdare Teşkilâtı cmrine verilmesini ısrarla istemiştir. Gerçi bunlar tamamen **Çerkaski**'nin emrine verilmemiştir ama, panislavistlerin etkisiyle her tarafta Türk halkının üzerine saldırmışlardır. Ocak 1878'dc, bir kış kıyamet günündc, güneye, Edirne'ye doğru göç etmeye çalışan binlerce arabalık büyük bir muhacir kitlesi, doğu Kocabalakan'ın Kazan (Kotel) geçidinde Don Kazakları ilc Bulgar çeteleri tarafından toptan imha edilmiştir. Bu katliamda yalnız ana kucağındaki çocuklar sağ bırakılmış, bunlar toplanıp Tırnova taraflarında Bulgar ailelerine tevzi edilmişlerdir. Kazan (Kotel) geçidi gibi sapa vc kuytu yerlerdeki katliamların bazıları hiç duyulmamıştır. Duyulanlar da, Don Kazaklarının zapturapt altına alınamayan, disiplinsiz, vahşi tabiatlı bir çeşit "başıbozuklar" oldukları yolunda tevil edilip geçiştirilmiştir.

4) Nihayet, olağanüstü bazı durumlarda, asıl nizami Rus ordusu da, çok seyrek de olsa, devreye girerek masum sivillere, muhacır kitlelerine saldırmıştır. Ağustos 1877'de Bele ormanına sığınmış olan civar köyler Türk halk kitleleri, Don Kazaklarıyla birlikte Rus ordusu tarafından kuşatılıp toptan imha edilmişlerdir.

General **Gurko** kuvvetleri de büyük çapta katliamlar yapmıştır. Temmuz-Ağustos 1877'de, Eskizağra, Yenizağra ve Tunca vadisindeki Türk halk kitleleri General **Gurko** komutasındaki Rus öncü kuvvetlcri tarafından katledilmişlerdir.

Ocak 1878'de, Harmanlı ile Edirne arasında, 40-50 bin kişilik bir Türk muhacir kitlesi, İstanbul'a doğru yürümekte olan büyük Rus kuvvetleri tarafından çiğnenip ezilmiştir.

Türk halkına karşı bu gibi nadir fakat büyük çaplı saldırılar dışında, nizami Rus kuvvetleri katliamlara fazla karışmamışlardır. Panslavistlerin ve Çerkaski'nin yönetimindeki Bulgaristan Mülki İdre Teşkilatının planladığı "ırk ve yok etme savaşı" Don Kazakları ve silahlı Bulgarlar tarafından uygulanmıştır

Türk halkı için dört çeşit ölüm

Justin McCarthy, şunları yazıyor:[34]

"Savaşların çoğunda, taraflardan birinin çabucak galip gelmesi, sivil halk arasında can kaybının az olmasını sağlar. 1877-1878 Türk-Rus

34 **McCarthy,** ***Sürgün ve Ölüm,*** s. 70

Savaşında ise durum böyle olmadı. Bulgaristan'ı fetheden Rusların savaş amaçları, yığınla sivil Müslüman halkın katledilmesini garantiye almak oldu. Bulgaristan Müslümanlarının ölüm nedenleri 4 gruba ayrılabilir. Bunlar; muharebenin sebep olduğu ölümler, Bulgarların ve Rus askerlerinin canice saldırılarıyla katledilenler, yaşam gereksinmeleri esirgendiği için açlık ve hastalıkların baş göstermesiyle ölenler ve mülteci durumuna düşen Bulgaristan Müslümanlarının uğradığı can kaybı olarak sıralanabilir.

1877-1978 Savaşı'nda, muharebelerin neden olduğu sivil halk ölümleri toplam Müslüman kayıpların çok azını teşkil etti. 19. yüzyılda, muharebeden doğan sivil halk kayıpları genellikle, şehirlerin kuşatılması ve top ateşine tutulmasından kaynaklanırdı. 1877-1878 Türk-Rus savaşında ise şehirlerin kuşatılması ve top ateşine tutulması nispeten çok azdı: Ruslar tarafından Niğbolu ve bazı küçük kasabalar çok kısa süreliğine top ateşine tutuldu, fakat sadece Rusçuk ile Plevne şehirlerinde yüksek sayıda sivil halkın ölümüne yol açacak kadar uzun süren kuşatmalar yer aldı. Sofya, Tırnova, Filibe, Tatarpazarcık, Orhaniye ve Edirne kolaylıkla düştüğü için buralarda muharebe nedeniyle sivil halktan fazla can kaybı olmadı. Silistre ve (Hacıoğlu) Pazarcık, savaşa gerek kalmadan, ateşkes anlaşmasıyla Rusların eline geçmişti. Şumu, Burgaz ve Varna şehirlerini ise Osmanlılar ancak, savaşın sonunda teslim ettiler: Bu nedenle Müslüman sivillerin kaybının muharebeden kaynaklanması olasılığı düşüktür..."

İşgalin daha ilk gününde kıyım başladı

"Rusya'nın Osmanlı Avrupası'nı işgalinin daha ilk gününden itibaren, Rus askerleri savunmasız Türk sivil halkı öldürdüler: Şikâyet raporlarının sayılarının binlerce olması bunların kanıt değerini arttırdığı halde, vahşetin tek delili kaçan Türk mültecilerin görgü şahitliği olsaydı belki tartışma konusu olabilirdi. Ancak Rus askeri birliklerinin masum sivil halkı kıyımdan geçirdiğinin delillerinin çoğu, resmi Osmanlı raporlarının yanı sıra çatışmaları izleyip, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nın yarattığı mültecileri sorgulayan (fakat pek de Osmanlılara sempati duymayan) tarafsız kişilerin anlattıklarına dayanmaktadır. Sağ kalanların vücutlarındaki yaraların niteliği de katillerin Rus askerleri olduğu teşhisini kesinleştiriyordu. Savaşı izleyen Avrupa basını üyeleri, Rus askeri birliklerinin Müslüman köylülere ve mültecilere karşı davranışını rapor ettiler. Tüm habercilerin gözlemledikleri o kadar açıktı ki, Rusların suçlu olduğu üzerinde fikir birliğine vardılar:

"Şumnu (Şumla), 20 Temmuz 1877

"İşbu metni imzalayan yabancı basın temsilcileri Şumnu'da bir araya geldiler. Bulgaristan'daki masum Müslüman halka uygulanan insanlık dışı davranışları gazetelerine rapor eden muhabirler olarak, gözlemlediklerinden

ortaklaşa hazırladıkları özeti imzalamanın görevleri olduğuna inanmaktadırlar. Razgrad ve Şumnu'da, süvari mızlak ve kılıçlarıyla yaralanmış, çocuk, kadın ve yaşlıları, kendi gözleriyle gördüklerini belirtirler. Bunlar savaş nedeniyle meydana gelmesi mümkün olan yaralar değildi. Mağdurlar, Rus askerlerinin ve sıklıkla Bulgarların da kendilerine uyguladığı dehşet olaylarını ayrıntılarıyla anlattılar. Birçok köyün Müslüman halkının tümüyle, ya kaçarlarken ya da köylerinin yağmalanması sırasında kıyımdan geçirildiğini ifade ettiler. Her gün, taze yara almış birçok yeni mağdur geldi. Aşağıda imzası olanlar, mağdurların çoğunluğunun kadın, çocuk ve yaşlı olduklarını ve bunların mızrakla yaralanmış bulunduklarını bildirdiler."

(Şu gazetelerin temsilcileri tarafından imzalanmıştır. *The Manchester Guardian, Kölnische Zeitung, Standard, Frankfurter Zeitung, Journal des Débats, Morning Post, République Française, Pester Lloyd, Wiener Tagsblatt, Illustrated London News, Neue Freie Presse, Times, Morning Advertiser, New York Herald, Scotsman, Egypter Graphic, Wiener Worstadt, Daily Telegraph, Manchester Examiner.)*[35]

Justin McCarthy devam ediyor.

Kıyımlar Rus Başkumandanlığının emriyle yapılıyor

"Bu ve benzer birçok anlatımdan, Müslüman sivilleri öldürenlerin çoğunlukla Rus askerleri olduğu anlaşılmaktadır. Süvari kılıcından başka şekilde meydana gelmesi imkânsız olan yaralar, mültecilerin anlattıklarını doğrulamıştır. İstisnalar dışındaki sorumlular, köylere saldırıp *askeri birlik* halinde katliam yapan Kazaklardı (Don Kazakları). Rus askeri birlikleri tarafından yapılan katliam, ırza geçme ve talanın tamamına bakıldığında, bu davranışların, Rus kumandanların emriyle yapılmış olduğu anlaşılıyor. Bunu kanıtlayacak kâğıt üzerinde kanıtlar henüz bulunmamış olmakla birlikte, sahada gözlenenler, Rusların davranışının her savaşta görülen cinsten bireylerin fırsatçılığından kaynaklanmış davranışlar olmayacak kadar sistemli olduğunu gözler önüne seriyor. Bunlar, emirlere karşı gelip kontrol dışına çıkan askerlerin bireysel davranışlarına benzemiyor.

"Sivil halkın Rus askerleri tarafından boğazlanmasındaki asıl amaç, Türk köylüleri arasına korku salıp, onları perişan halde Rus ordularının önü sıra kaçmalarını sağlamaktı. Böylece Osmanlı ordusunun önünde bir engel teşkil edeceklerdi. Bu açıdan Ruslar çok başarılı oldular. Türk göçmen yığınları yolları doldurup askerlerin hareket sahasını kısıtlattılar. Askerler ile ordunun donanımlarını cepheye taşıması gereken vagonlar, Müslüman

35 **Atrocités Russes, Documents Soumis à la Conférence de Contantinople,** İstanbul:, 1877, s. 16'dan **McCarthy, *Sürgün ve Ölüm,*** s. 71;

göçmenleri taşımakta kullanıldı. Plevne'de **Osman Paşa**'nın son hücumu ve son kaçış şansı, düşman kuşatmasını yarmaya çalışan öncü kuvvetleriyle onlara yetişmeye çalışan destek güçlerinin arasındaki harp sahasına yersiz yurtsuz kalan Müslümanların doluşmasıyla son buldu. (...) Daha da önemli olarak, Türklerin yurdu boşaltması, savaş sonrasında Slavların bu topraklarda ezici çoğunluğu elde etmelerini sağladı. Bulgaristan'daki sivil Türk halka hücum etmek, Rus amaçlarına hizmet eden, acımasız ve hesaplı bir Rus askeri politikasıydı. (...).."

Kazaklar (Don Kazakları), Kafkas harpleri sırasında usullerini mükemmelleştirmişlerdi. Yüzlerce yıldır "kirli yöntemler" kullanarak savaşıyorlardı ve örgütlenmeleri sivil halka karşı kullanılabilecek, son derece kıvrak bir süvari birliği şeklindeydi. Bu özellik onları, Balkan savaşları sırasında, Rus emellerini gerçekleştirmek konusunda etkin araç haline getirmişti. Köyleri talan etmeye ve sığınmacı durumuna düşen sivil halkı kesmeye başlamalarının hemen ardından, "Kazak" ismi Türk köyleri arasında korkuyla fısıldanır olmuştu. Planlandığı gibi onların yaklaştığı söylentisi, Türk mültecilerin yollara düşmesine yetiyordu.(...)

"Kazakların bir yöntem dahilinde saldırıda bulunduğu ve bu yöntemin ısrarla tekrarlandığı görülüyor; bu hareketlerinin merkezi bir otorite tarafından planlandığı anlamına gelir. Kazakların Türk köylerine saldırması çoğunlukla Bulgarlarla işbirliği içinde yürütülüyordu. Kazaklar hiç kimsenin dışarıya kaçamayacağı şekilde köyleri kuşatıyor, arkasından içeri salınan Bulgarlar talan ve katliam yapıyorlardı; böylece ortak plan dahilinde çalışıyorlardı. Örneğin Hıdırbey köyünde, Kazaklar Türk köylülerinin silahlarını direniş görmeden toplayıp Bulgarlara dağıttılar. Bunun ardından Kazaklar köylülerin dışarı kaçmasını önlerken, Bulgarlar köyün 70 erkeğinden 15'i hariç hepsini öldürdüler. O kurtulan 15 erkek de, Rusların ufukta göründüğü anda kaçmayı başarmış olanlardı. Büklümlük'te, Kazaklar yine Türklerin silahlarını alıp Bulgarlara verdiler. Kazaklar, Müslümanların kaçmasını önlemek için kasabanın etrafını kordon altına aldılar. Bulgarlar, Türk kadınlarla çocukları evlere, erkekleri ise samanlığa topladılar. Sonra da buralar saz ve saman balyalarıyla doldurulup ateşe verildi. Binalardan dışarı kaçanları da Bulgarlar yaylım ateşine tuttular. Çok az insan ellerinden kurtulabildi. (....)

"Eskizağra şehrindeki Türklerin yok edilmesinde izlenen yöntem, Bulgaristan'daki Türk ve diğer Müslümanların gasp ve katliamında Rusların oynadığı role örnek teşkil eder. Her zamanki gibi, Ruslar şehre girdiklerinde Türklerin silahlarını topladılar. Bu silahları, şehirdeki Bulgarlara dağıttılar. Bulgarlar, İngiltere Konsolosu **Dupuis**'in raporuna göre "Bunu müteakiben, Derbend ve Yeni Mahalle köylerinden 400 silahlı Bulgar'ın gelmesiyle Yahudi ve Türklerin evleriyle dükkânlarına saldırıldı. Ayni günün akşamında, Ruslarla Bulgarlar civar köylere ve çifliklere gidip

hepsini ateşe verdiler; bütün bunlar olurken bir Rus subayı da dürbünle tüm harekâtı izledi."[36]

Türk mallarının ve hayvanlarının tümüyle gasbedilmesi

Tuna ve Edirne vilâyetlerinde Türk mallarının tümüyle gasbedilmesi Rus panslavistleri tarafından önceden plânlandı. İlk safha olarak **Türk mallarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kullanılması** kararlaştırıldı. Çünkü Rus işgal ordusunun ihtiyaçları için Türk mallarının müsaderesi fikri yetkili Rus makamlarına daha kolay kabul ettirilebilir diye düşünülü.

Daha 28 Mayıs 1877 günü panslavist Prens **Çerkaski**, bu fikrini Çar İkinci **Alexandre**'a açmış ve "*harp içinde Bulgaristan'ın bütün kaynakları ordunun (Rus ordusunun) ihtiyaçlarını sağlamak için kullanılmalıdır*" demiştir. Çar bu fikri uygun bulmuş ve "*Ben de zaten bunu arzu ediyorum*" diye cevap vermiştir:[37]. Bu cevap, panslavistlerin gasp planının Rus çarı tarafından onaylanması demekti.

Rusya'nın "Bulgaristan Mülki İdaresi" Teşkilâtı Petersburg'dan Tırnova'ya taşındığı zaman **Çerkaski**'nin elinde, geniş bir gasp harekâtının planı hazırdı. Bu planda, Türklere ait hayvanların, hububatın saman ve ot stoklarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kullanılmasını öngörmekteydi.[38]

Temmuz 1877'de Tırnova'ya ve Balkan'ın güneyine General **Gurko** ordusu, iaşe ve ikmal güçlüklerile karşılaşmış ve bu kuvvetlerin yerli Türk kaynaklarıyla beslenmesi düşüncesini ileri sürmüştür.[39]

Rus askerlerinin Plevne'de ilk yenilgileri üzerine, yerli imkânların Rus ordusunun iaşesi fikri daha da yaygınlaşmıştır. Zira bu yenilginin Rus ordusunun ikmal ve iaşesindeki yetersizlikten ileri geldiği öne sürülmüştür. Bunun üzerine yerli imkânların sistemetik olarak Rus ordusunun ihtiyacı için kullanılması fikri, Rus Başkumandanlığınca da prensip itibariye kabul edilmiştir. Ayrıca, Tuna ve Edirne Vilâyetlerinin gerek hayvan miktarı, gerek hububat, ot ve saman stokları bakımından bütün Rus ordusunu besleyebilecek kadar zengin olduğu görülmüştür.[40]

---

36 **McCarthy,** ***Sürgün ve Ölüm,*** s. 73-76

37 **Russkaya Starina,** Petersburg, Ağutos 1895, T. LXXXIV, s. 56-57 ve **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri II,*** s. CLXXIV

38 **Russkaya Starina,** Ekim 1895, T. LXXXIV, s. 23 ve **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri II,*** s. CLXXIV

39 **Russkaya Starina,** Aralık 1895, T. XXXIV, s. 10-13 ve **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri II,*** s. CLXXIV

40 **Russkaya Starina,** Ocak 1896, T. XXXV, s. 55-65 ve **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri II,*** s. CLXXV

Bulgaristan Mülki İdare Teşkilâtı yetkilileri ve **Çerkaski**'nin de katılımıyla, Rus Başkumandanlık karargâhında yapılan önemli toplantı sonunda, 8 Eylül 1877 günü, Türklere ait bütün hayvanların, zahirenin, ot ve saman stoklarının Rus ordusunun ihtiyaçları için müsaredc cdilmesi plânı resmcn onaylandı. Ve bu karar, 13-15 Eylül 1877 tarihlcrindc bütün ordu birliklcrine tamim edildi.[41]

Bunun üzerine önce Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında, Tuna Vilâyetinde, Türk mallarının ve hayvanlarının gasbı için bir seferberliğe girişilmiştir. Türkler ait hayvanar, sürüler toplanmış, tarlalardan ve ambarlardan zahireler, ot ve saman yığınları müsadere edilmiştir. Bu, tarihte emsali görülmemiş ölçüdc gcniş bir sömürü hareketiydi.

İstatistik yetcrsizliği yüzünden Rus ordularının ne kadar Türk malına el koymuş, nc kadar hayvanı toplayıp gazbetmiş olduklarını kesin olarak hesaplamak çok zor. Fakat bazı verileri hesaba katarak bu konuda tahmini bir hesap yapmaya çalıştık.

İhtiyat kaydıyla bizim vardığımız sonuçlara göre:

Rus orduları, iki yıla yakın süren işgal boyunca, Tuna ve Edirne vilâyetlerinde, Türklere ait 600 bin ton ot ve saman, birbuçuk milyon ton zahire, 800 bin büyük baş ve 15 milyon küçük baş hayvan yemişlerdir. Böylesine geniş ve yoğun bir sömürüye tarihte kolay rastlanmaz. **Valbert**'in belirttiği gibi, bu sömürü hareketi, devletler hukuku, harp hukuku kurallarının alt-üst edilmesi demekti.

Çünkü, 27 Temmuz 1874'te, Rusya'nın da katılımıyla Brüksel'de toplanan Konferans, savaş halinde hükümetlerin ve orduların görev ve yetkilerini tespit etmişti: Buna göre, işgal kuvvetlerinin sivil halka ait malları müsadere etmeğe ve sömürmeğe hakkı yoktur. **Varlbert** bu konuda şöyle demektedir:

"Hakikatta Prens **Çerkaski** tarafından alınan veya hazırlanan tedbirler, Brüksel'de müzakere edilen proje ile işgalcilere tanınan hakları fazlasıyla aşmaktadır. (Bu projenin) ikinci kısmının 50. maddesi, '*sivil halkın dini inançlarının, namusunun ve malının düşman ordusu tarafından saygı göreceği*' belirtilmektedir."[42]

41 **Russkaya Starina,** Ocak 1896, T. XXXV, s.68-69. Bu görüşmenin protokolü ayrıca şu kaynakta Rusça olarak yayınlanmıştır: **Sbornik Ofitsial'nih rasporâjenıy i dokumentov po Bolgarskomu krayü, vıpusk IV** (Bulgaristan yöresinde alınan kararlar ve belgeler külliyatı, Cilt IV), s. 3-9

42 **G. Valbert,** "Le Nouveau Droit des Gens et la Mission du Prince Tcherkasky", **Revue des Deux Mondes,** Paris, Tome XXII, Août 1877, p. 704

Türk hayvanları paylaşıldı ve
Türk mülklerine Bulgarlar yerleştirildi...

Rus ordusu, Türk mallarının gasbına Bulgarları da ortak etmiştir. Türklere ait hububat ve hayvanların bir bölümü Bulgarlara paylaştırılmış, öldürülen ve göçeden Türklerin evlerine de Bulgarlar yerleştirilmişir. Böylece Türk göçmenlere geri dönüş kapıları kapatılmış oluyordu. Türkler savaştan sonra geri dönebilseler dahi evsiz barksız, malsız mülksüz ve de aç kalacaklar ve tekrar göçetmek zorunda kalacaklardı. Plan kısaca buydu.

Bulgar köylüleri Türk mallarını gasp hareketine de ortak edildi. Bu köylülere önce tarlalarda kalmış olan Türk mahsulleri toplatıldı. Rus orduları tam hasat mevsiminde Tuna vilâyetine girmişlerdi. Tarlaların sahipleri yerlerinden ya kovulmuşlar ya da kırılmışlardı. Mahsulleri toplama işi Rus ordu birlikleriye Bulgarlara kalmıştı. **Çerkaski**, Mülki İdare Teşkilâtına verdiği genelgc emirlerle, Bulgar halk kitlelerinin de Türk tarlalarındaki mahsulleri toplama işinde kullanılmasını istedi: Bu işte kullanılırken Bulgarlara aynı zamanda" **kendi mahsulleriymiş gibi"** toplamaları da bildirildi.[43]

Bu şekilde hem Bulgarları daha iyi çalıştırmak, hem de bu malları sahiplenmeğe onları alıştırmak istenmişti. Çünkü Bulgarlar, kendilerine ait olmayan mahsulleri toplamakta, hem de bunları "kendi mallarıymış gibi" görmekte tereddüt ediyorlardı. Basit Bulgar köylüsünün dahi hak hukuk anlayışı, Rus panslavistlerin anlayışından daha ileri, daha medeni görünüyordu.

Türk mahsulleri toplatılırken aynı zamanda Bulgarların Türk evlerine yerleştirilmelerine başlandı. General **Gurko** komutasındaki Rus öncü kuvvetleri Eskizağra, Yenizağra taraflarından gerisin geriye, Tırnova'ya çekilirken, Ağustos 1877'de bazı Bulgar aileleri de Rus kuvvetleriyle birlikte kuzey göç etmişlerdi. Muhtaç durumda olan 14.375 Bulgar göçmeni vardı. Çerkaski'nin Mülki İdare Teşkilâtı bir komisyon kurarak, bu göçmenleri Türk evlerine yerleştirdi. Fakat bununla yetinmedi. Bu başlangıcın ardından ilk çırpıda, hiç muhtaç durumda olmayan 185.000 kadar Bulgar da Türk evlerine yerleştirildi. Geniş bir kitle hareketi başlatıldı. Onbinlerce Bulgar ailesi, verimsiz Balkan bölgelerinden kaldırılıp verimli ovalara doğru; Tırova, Gabrova vs civarından Tuna yaylalarına doğru sevkedildi, sistematik bir şekilde Türk evlerine yerleştirildi.[44]

Türk evlerinin Bulgarlar tarafından işgali hareketi, daha sonra da yaygınlaştırılarak sürdürüldü. Mülki İdare Teşkilâtı, tepkileri önlemek için,

43 **G.D. Todorov,** ***Vrmennoto Rusko Upravleniye v Bılgariye*** (Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi), s. 128-130

44 **Russkaya Starin,** Peterburg, Ocak 1896, T. LXXXV, s. 74-75 ve **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri II,*** s. CLXXVII

bu Bulgarların Türk evlerine "geçici olarak" yerleştirildiklerini açıklıyordu. Ama el altından Bulgarlara "kendi evleriymiş gibi" oturmaları da bildiriliyordu. Bu hareket, taşınmaz Türk mallarını, Türk mülklerini gasp ve Bulgarlara devretme politikasının ikinci adımıydı.

Planlı programlı gasp polikasının üçüncü ve sonuncu aşaması, doğrudan doğruya Türk tarım topraklarının Bulgarlara mal etme, yani "Toprak ihtilâli"ni tamamlama hareketi olmuştur.

Balkanlarda "Toprak ihtilâli..."

"Toprak İhtilâli" ifadesi, burada, Balkanlar'da Türklere ait tarım topraklarının, 1877-79 yıllarında Bulgarlar tarafından gasb edilmesi olayını anlatmak için kullanılmaktadır:. Bu tabiri ilk kullanan kişi, Rus tarihçi **N.G. Levintov**'dur. Bulgarlar ve Ruslar, bu büyük gasp suçlarını 75 yıl kadar gizlemeye çalıştılar. Ondan sonra, 1877-78 savaşının 75. yıldönümünde, 1953 yılında, Sovyet tarihçi **N. G. Levintov,** bu büyük gasp olayına bir isim ve marxiste bir kılıf buldu: **"Toprak ihtilâli" (Agrarnıy perevorot)** dedi. ("Perevorot" kelimesi, **"devrim"** veya **"darbe"** olarak da Türkçeleştirilebilir). Levintov'un iddia ettiğine göre, yoksul Bulgar halkı, toprak ağaları Türklerin büyük çiftliklerini yağmalayarak bir **"Toprak ihtilâli"** veya "Toprak devrimi", **"Toprak darbesi"** yapmışlardı![45] "Tarım devrimi" de denilebilir.

Çalınan minareye bir kılıf bulunmuştu, ama mızrak çuvala sığmıyordu! Tuna ve Edirne vilâyetinde büyük toprak ağaları ve öyle büyük çiflikler çok yoktu. Çalınan topraklar yalnız birkaç ağanın toprakları değil, yüzbinlercc fakir fukara Türk köylüsünün üçer-beşer dönümlük tarlaları, bağları, bahçeleri ve evleri idi.

Ortaya atılan teori düpedüz tutarsız ve saçma idi, ama, Bulgar yazarları bu marxiste tcoriye dört elle sarıldılar ve Soğuk Savaş döneminde bu alanda epeyce yayın yaptılar.[46]

45 **N. G. Levintov,** "Agrarnıe otnoşeniya v Bolgarii nakanune Osvobojdeniya i Agrarnıy perevorot 1877-1879 godov", **Osvobojdeniye Bolgarii ot Turetskogo iga, Sbornik Statey,** İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva: 1953 **(N. G. Levintov,** "Bulgaristan'da Kurtuluş arifesinde tarım ilişkileri ve Toprak İhtilâli, 1877-1879", in **Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 75. yıl: 1878-1953,** SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova: 1953, s.139-221.

46 Birkaç örnek: **Lyuben Berov,** "İkonomiçeskite posleditsi ot rusko-turtcdskata voyna prez 1877-1878 g.", **Osvobojdenieto na Bılgaria ot Turskoto igo, 1878-1958,** Bılgarska Akadcmiya na Naukitc, İzdatelstvo BKP, Sofya: 1958, s. 415-447 **(Lyuben Berov,** "1877-1878 Rus-Türk savaşının ekonomik sonuçları", **Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 1878-1958, Makaleler Külliyatı,** Bulgar Bilimler Akademisi, B(ulgar) K(omünist) P(artisi) yayını, Sofya: 1958, 415-447) & **L. Berov,** "Agrarnoto dvijeniye v Yüjna Rumeliya po vreme ne Osvobiditelna voyna prez 1877-1878", **İstoriçeski Pregled,** 1953, kn. 6 **(L. Berov,** "Kurtuluş Savaşı Sırasında Güncy Rumeli'de tarım ilişkileri", **Tarih Dergisi,** 1953, kitap 6. & **Y. Mitev,** "Za agrarnıya prevrat u nas izvarşil sc v rezultat ot Osvoboditelna voyna prez 1877-1878"**İstoriçeski Pregled,** 1953, kn. 6 (Y. Mitcv,1877-1878 Kurtuluş Savaşı sonucu bizde yapılmış olan Toprak ihtilâli üzerine", **Tarih Dergisi,** kitap 6 & **Jak Natan,** ***Stopanska İstoriye na Bulgariya (Bulgaristan İktisadi Tarihi),*** Nauka i İzkustrvo, Sofya: 1958 v.s.

Rus ve Bulgar yazarların "Toprak İhtilâli" veya "Toprak devrimi" dedikları büyük olay, fakirlerin zengin mallarını ele geçirmeleri olayı değil, Bulgarların Türk toplarklarını yağma etmeleri, gasb etmeleri olayıdır.. Rus ordusunca işgal edilen bölgelerde, zengin, fakir demeden bütün Türklerin ve yalnız Türklerin toprakları yağma edilmiş ve evleri ellerinden alınmış, çalınmıştır. Varlıklı tek bir Bulgar çorbacının toprağına dokunulmamıştır. Yağmalama olayına, Bulgarın çorbacısı da, köylüsü de katılmıştır. Olay, zengin-fakir olayı değil, Türk-Bulgar olayıdır. Rus panslavislerince önceden düşünülüp planlannış ve Bulgarlarca uygulanmıştır.

Olayın büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek için şunu hatırlamak belki yeter: 1879 yılında Bulgar Prensliği nezdine gönderilen ilk Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa,** Sofya'ya giderken, yanında tam 100 sandık dolusu tapu senedi de götürmüştür. Bu tapular, Bulgarların gasbetmiş olduğu Türk topraklarına, Türk taşınmaz mallarına ilişkin senetlerdi. Bunlardan başka sağ kalan Türk göçmenlerin ellerinde de gasbedilen taşınmazlara ilişkin onbinlerce tapu senedi vardı....

Evet, 1877-1879 yıllarında Tuna vilâyetinde ve kısmen Edirne vilâyetinde bir **"Toprak ihtilâli"** yapıldı. Aynı zamanda, aynı topraklarda bir de **"Nüfus ihtilâli"** yapıldı. Rus ordularının istilâ ettikleri bölgelerde yaklaşık bir milyon masum Türk, yerinden yurdundan sökülüp sürüldü. Yarım milyon kadar insan da sistematik katliamlarda, karda, kışta "sinekler gibi" kırıldı. Prens **Çerkeski** gibi fanatik panslavislerin amaçladıkları "ırk imhası savaşı" bir ölçüde gerçekleşti.

"Toprak ihtilâli" ile **"Nüfus ihtilâli"** birbirini tamamladı. Türklerden zorla çalınan mallarla zenginleştirilen Slav Bulgarlara bir yurt açıldı. Bu zemin üzerine bir Bulgar devleti dikildi. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Andlaşnması ile Tuna vilâyeti üzerinde, Osmanlı devletine "vergi virür" ve kendi milis teşkilâtı olan bir Bulgar Emareti, yani Özerk bir Bulgar Prensliği kuruldu, bu Prensliğin tahtına da Alman prensi **Alexandre Battenberg** oturtuldu. (Bulgar Prensliği, 1909 yılında tam bağımsız bir Krallık olacaktır.)[47]

Özetlersek: Balkanlarda bir Bulgar milli devleti kurabilmek için, Türk Rus Savaşı ve Rus işgali sırasında, yani 1877-79 yıllarında, Ruslar ve Bulgarlar tarafından iki şey yapıldı:

1) Tuna Vilâyetinin ve kısmen Edirne vilâyetinin nüfus dengesi altüst edildi. Rus ordusunun işgal ettiği her bölgede Türk nüfus kitleleri toplu halde göç ettirildi ve göç edemeyenler acımasızca kırılıp geçirildi.

47 Bu konuda "geniş bilgi için bkz.: Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler Cilt I: Doksanüç Muhacereti (1877-1878); Cilt II: Bir Geçiş Yılı (1879); Cilt III: (1880-1885),** İkinci baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989 : Bulgaristan'ın kuruluş sürecinde Tuna ve Edirne Türklerinin başına gelenlerin hakkında **Cilt II**'nin ***Giriş*** bölümünde (sayfa XXIX - CLXXXII) ayrıntılı bilgi bulunacaktır.

2) Göç eden veya kırılan Türklerin malları mülkleri; hayvanları, sürüleri ve özellikle taşınmaz malları, evleri, tarlaları, çiflikleri vs Bulgarlarca ele geçirildi. Tarihte eşine rastlanmayan devasa bir gasp eylemi gerçekleştirildi. Belli bölgelerde değil, belli ilçelerde değil, bütün ülke düzeyinde, yüzbinlerce Türk'ün tarım toprakları Bulgarlar tarafından çalındı, gasbedildi. Bütün hak, hukuk kuralları ayaklar altına alınarak gasbedildi.

Âşık Ervâhî'den

GÖÇ DESTANI[48]

(Kısaltıldı)

Tarih Doksan Üç'de Rusiye geldi
Kahirle her yanı zaptına aldı
Otuz altı kaza muhacir oldu
Dağıldı her biri bir yana düştü

Ağlıyor analar, ne gelir elden
Ah çeker muhacir derûn-i dilden
Hak bizi kurtarsın bu kal mekaldan
Bin yıllık mülümüz düşmana düştü

Kâfir Urus geldi her yanı aldı
İslâmın yerine Kazaklar doldu
Yalancı dünyanın âhiri geldi
Ümmet-i Muhammet yamana düştü

Dağıldı perişan cümle-i millet
Kalmadı saltanat, gitti adalet
Bıraktı ateşe o nâr-ı hicret
Aktı göz yaşları ummana düştü

Muahcir hakkında ferman yazıldı
İşiten adamın bağrı ezildi
Âhır zaman oldu ferman bozuldu
Muhacırlık cümle cihana düştü

48 **Cahit Öztelli,** ***Uyan Padişahım,*** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, S. 379-381.
Not: Öztelli, Ervahi'nin, destanda yazılan acıları yaşamış bir ozan olduğunu belirtmiştir.

İki yol açıldı, sol ile sağlı
Ümmet-i Muhhammed ciğeri dağlı
Sanırsın bend olmuş kolları bağlı
Küffarın elinden amana düştü

Yüklendi göçleri, gittj, çekildi
Fukaralar düz ovaya döküldü
Terk etti sılasın, boynu büküldü
Bilinmez bu yollar ne yana düştü.

Unutturdu sıla kavim kardaşı
Dökerler gözünden kan ile yaşı
Ağlıyor vatanın toprağı taşı
Esir kaldı, o da zindana düştü

Yedi düvel meşvereti kurdular
Cumlesi birlikte karşı durdular
Anadol, Balkan'ı yad'a verdiler
Sultan Hamit sade bir tane düştü

Dilerim Tanrıdan kem ola bahtı
Devrile başına Urus'un tahtı
Zulm edip ülkede ne varsa yıktı
Şen yer kalmadı, hep virana düştü

Seyreyle **Ervâhi,** cümle cihanı
Çıkarma yürekten âh-ü figanı
Yakın bilmez iken âhir zamanı
Şimdiki çağı âhır zamana düştü

Âşık Fakirî'den

VİDİN DESTANI

(1877-1878)[49]

(Kısaltıldı)

Gidi **Vidin,** senin başın kavgalı
Balyemez topların altın halkalı
Böyle cenk olmamış dünya duralı
Ahrete kalmıştır işi **Vidin**'in

Vidin'in etrafı dolanı sazlar
Üstünde uçarlar turnalar kazlar
Şehit oldu nice gelinler kızlar
Kanlara bulandı taşı **Vidin**'in

Vidin'in içinde çoktur erenler
Hadd-ü hesapsızdır cenge girenler
Kumbarayla seksen kişi kıranlar
Ah eyleyip düştü başı **Vidin**'in

Atılan gülleler hiç vermez ara
Kadı ile müftü verdiler vire
Ulah bekler imiş böyle bir sıra
Kan ağlayıp aktı yaşı **Vidin**'in

Vidin'in etrafı yüksek kayalar
Başbaşa vurmuştur ağlar analar
Bayrağını çekip gitti yayalar
Kan ile yuğruldu aşı **Vidin**'in

O **Vidin** şehrinin yüksek kalesi
Bizim çektiğimiz mürted belâsı
Kabul oldu sabi, sübyan duası
Ahrete kalmıştır işi **Vidin**'in

49 **Cahit Öztelli,** ***Uyan Padişahım,*** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976,379-381. S. 384-387

Vidin dedikleri bir düz ovada
Sabi, sübyanların eli duâda
Yavrucaklar öksüz kaldı yuvada
Kanlara bulandı taşı **Vidin**'in

Fethi Baba, derler, kalenin başı
Gülleyle yıkıldı duvarı, taşı
Kuru peksimettir cümlenin aşı
Zâr eyledi, düştü başı **Vidin**'in

Murad Baba, diyen murada erdi
Kale kapısından gülleler girdi
Kimin şehit etti, kimin vurdu
Kanlara bulandı taşı **Vidin**'in

Ahali sancağı çekip yürüdü
Hak erenler içimizde var idi
On iki gün muhasara sürdü
Ah eyleyip düştü başı **Vidin**'in

Asâkir, ahali de çıktı burca
El attı cümlesi birden kılınca
Perşembe günüdü hafta gelince
Kan ağlayıp aktı yaşı **Vidin**'in

Fakirî, bu cengin destanın yazar
Kâfir derdinden olmuştur bîzar
Kulların hak etsin affa sezâvar
Vasfını edemez kişi **Vidin**'in

Vidin, Tuna'nın sağ kıyısında, Sırbistan sınırı yakınında önemli bir Türk şehri idi. Tuna Vilâyetinin sancak merkeziydi. 1877-78 savaşında da önemli yeri vardır. Temmuz 1877'de Ruslar ve Romenler tarafından topa tutuldu.. Rus topçuları, hasta ve yaralı dolu olan Vidin hastanesini de hedef aldılar ve harp kurallarını çiğnediler. Bu konuda, Hariciye Nazırı **Arifi Paşa,** 21 Temmuz 1877 günü İsviçre Konfederasyonu Başkanına telgrafla Rusları şikâyet etti. Vidin ilk Rus saldırısını püskürttü; fakat üstün Rus kuvvetlerine

fazla dayanamadı. Rusların şehri zaptetmesinden sonra Rus Kazaklarıyla Bulgarlar da bu yörede büyük katliam yaptılar. Rus kumandanlığı Vidin'in "Menafi ve Yetim Sandığı"na da el koydular. İstanbul Hükümeti, bu sandık üzerinde Vidin göçmenlerinin haklarının mahfuz tutulması gerektiğini savunarak, sandığı kurtarmak için 1880'li yıllara kadar uğraştı. Vidin göçmenleri, mal ve mülklerini kurtarabilmek için Türk Hükümetine toplu dilekçeler verdi. Bu dilekçelerden biri Fransızcaya çevrilerek, diğer bir çok dilekçeyle birlikte Berlin kongresine de sunuldu... Vidin konusunda *Rumeli'den Türk Göçleri* adlı kitabımda epeyce belge vardır.

III
BULGARİSTAN PRENSLİĞİNİN İLK YILLARI VE BALKAN SAVAŞLARINA DOĞRU GİDİŞ (1879-1912)

BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN İLK YILI

Bulgar yönetiminin ilk yılında Bulgaristan Türkleri (1879-1880)

Rumeli'de Rus işgali iki yıl sürdü. Ruslar, 13 Temmuz 1878'de Berlin Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra bir yıl daha Rumeli'de kaldılar. Bu süre içinde yeni Bulgar Devletinin kurulması işlerini tamamladılar. Ruslar, daha savaş başlamadan önce **"Bulgaristan Sivil Yönetimi"** veya "Bulgaristan Mülki İdaresi" (*Grajdanskoe Upraavlenie Bolgarii)* adıyla, Bakanlık gibi bir teşkilât kurmuşlardı. Bunun başında panslavist Prens **Çerkaski** vardı. Çerkaski ve sivil örgütü de, ordu ile birlikte Tuna vilâyetine geldi, askeri işgal idaresinin yanıbaşında çalışmlarını sürdüdü ve Bulgar yöntiminin kuruluş işlerini tamamladı.

İlk Bulgar Meclisinde Türkler

Berlin Antlaşması Hükümlerine uygun olarak, 22 Şubat-29 Nisan 1879 tarihleri arasında Tırnova şehrinde Bulgar Kurucu Meclisi toplandı. Meclis, din ileri gelenlerinden, mahkeme reislerinden, seçilenlerden ve atananlardan oluştu ve ilk Bulgar Anayasasını hazırladı. İlk Bulgar Meclisinde 30-40 kadar Müslüman temsilci bulunması gerektiğinden söz edildiyse de büyük devletler, "Müslüman unsuru güçlendireceği" düşüncesiyle buna imkân vermediler. Sonunda ilk Bulgar meclisine aşağıdaki 12 Türk-Müslüman temsilci katıldı:

1- Vidin Müftüsü **Hafız Süleyman Efendi**, 2- Varna'dan seçilen **Osman Bey**, 3- Samakov paşası **Mahmut Nedim**, 4 - Sofya'dan **Hüseyin Hüsnü Efendi**, 5- Rusçuk'tan **Emre Ağa**, 6- Samakov'dan **Hasan Hüsnü Efendi**, 7- Razgrad'dan **Ahmed Efendi**, 8- Tutrakan'dan **Ethem Efendi,**

9- Pazarcık'tan **Mustafa Efendi,** 10- Şumnu'dan Hacı **Süleyman Efendi,** 11- Pravadı'dan **Halil Dumanlı,** 12- Vidin'den **Ahmet Bey Zade**[50]

Bu temsilcilerden yalnız 1 nci ve 2 nci sıradakiler seçilmişler; 3-12. sıradakiler ise Rus Komiser **Dondukov** tarafından atanmışlardır.

Meclis ilk Bulgaristan'ın ilk Anayasası taslağını görüşüp 23 Nisan 1879 günü kabul etti. Bu anayasanın Bulgaristan Türklerini ilgilendiren birkaç maddesi özetle şunlardır:

Madde 36: Bulgaristan Prensliğinin hakim dini Ortodoks Hristiyan dinidir.

Madde 39: Ortodoks mezhebinden olmayan Hristiyanlarla Hristiyan olmayanlar, mevcut yasaları ihlâl etmemek şartıyla, din özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Madde 53: Bulgaristan'da doğmuş ve bir yabancı vatandaşlığına geçmemiş olan herkes Prensliğin vatandaşı sayılır.

Madde 63: Mülkiyet hakkı dokunulamazdır.

Madde 67- Her Bulgar vatandaşı, ilgili yasaya göre askerlik hizmetiyle yükümlüdür.

Madde 73 - İlköğretim, Prensliğin bütün vatandaşları için zorunludur.

Kurucu Meclis Anayasa taslağını görüşüp kabul ettikten sonra, 29 Nisan 1879'da Battenberg Prensi **Alxandre'**ı Bulgaristan Prensi olarak seçti.

Bu toplantılarda Berlin Antlaşmasını imzalayan devletler temsilcileriyle birlikte Osmanlı Komiseri **Pertev Efendi** de hazır bulundu.

Anayasanın kabulü ve Prensin seçilmesiyle Rusların Bulgaristan'daki işleri sona erdi. İşgal kuvvetlerinin yanıbaşında, iki yıldır Bulgaristan'ı yönetmekte olan, Prens **Çerkaski** başkanlığındaki "Bulgaristan Sivil Yönetimi" nin ve Rus işgal kuvvetlerinin işleri bitmiş oldu. Temmuz 1879'da Balkanlarda artık Rus işgal kuvveti ve Rus sivil yönetimi kalmadı. Bu yönetimin, Bulgaristan Türklerine ilişkin politikasını sürdürmek ve uygulamak işi artık yeni Bulgar yönetimine kalmıştı.

Rus işgal kuvvetleri Bulgaristan'dan ayrıldıktan sonra, Kurucu Meclis'te Osmanlı Komiseri olarak hazır bulunmuş olan **Pertev Efendi,** Ağustos 1879'da Özel Elçi sıfatıyla Sultan Abdülhamid'in fermanını Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a götürdü.

50 ***AAE. CPC. Bulgarie, Sophia et Tirnovo 1879***, Tome I, ff. 85-94

*

Prens **Çerkaski**'nin belirlediği ve Bulgaristan Sivil Yönetimi'nin son bir yıl boyunca uyguladığı politika, —akademisyen **N. G. Levintov**'un da belirttiği gibi,— şöyle özetleniyordu:

1) Türk göçmenlerin geri dönüşlerini bütün imkânlarla engellemek, ve

2) Bu göçmenlerin Bulgaristan'a yerleşmelerine ve mallarını geri almalarına kesinlikle karşı çıkmak ve engel olmak..[51]

Kısacası, savaş sırasında yerlerini yurtlarını bırakıp göç etmek zorunda kalanlar, barış imzalanınca geri dönememişler; dönmek isteyenler sınırdan geri çevirilmişler, zar zor sınırdan içeri sızabilenler de sınırdışı edilmişlerdi. Dolayısiyle, bu insanlar mallarını kurtaramamışlardı.

Bulgar yönetimi şimdi işte bu politikayı uygulayacaktı ve uygulamaktaydı.

Yeni Bulgar yönetiminin önünde büyük bir "sorun" daha vardı. O da Bulgar Prensliğinde kalmış olan büyük Türk nüfusu idi. Rus kuvvetlerinin savaşla giremediği bölgelerde, özellikle Tuna Vilâyetinin doğu bölgesindeki yoğun Türk nüfus katliama fazla uğramamış ve pek azalmamıştı. Şumnu şehri Osmanlı Ordu merkeziydi, Ruslar bu bölgeyi savaşla zaptedemişlerler ve buradaki Türk nüfusu yerlerinden tamanen söküp atamamışlar, pek fazla kıramamışlardı.

Yeni Bulgar yönetiminin 1/13 Ocak 1881 tarihinde yaptığı ve biraz gecikmeli olarak yayınladığı ilk resmi nüfus sayımında bu bölge nüfus yapısının şöyle olduğu anlaşılmıştı[52]:

51 **N. G. Levintov,** "Agrarnie otnoşeniye... ("Bulgaristan'da Kurtuluş arifesinde tarım ilişkileri ve Toprak İhtilâli, 1877-1879", in ***Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 1878-1953,*** SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova: 1953, s. 204) & Goran D. Todorov, ***Vremennoto Rusko Uplavleniye v Bulgariya prez 1877-1879*** *(1877-1879 Yıllarında Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi)* BAN-BKP, Sofya: 1958, s. 145-149 & **Bilâl N. Şimşir,** ***Contribution à l'Histoire des PopulationsTurques en Bulgarie , 1876-1880*** (Bulgaristan Türk Halkı Tarihi üzerine), TKAE, Ankara: 1966, s.13

52 Burcau dc Statistiquc (de Bulgarie), ***Résultats Généraux de Recensement de la Population du 1/13 Janvier 1881,*** Imprimérie Yanko S. Kovatchev et Cie,(Sofia: 1884).

Tablo 2:
Doğu Bulgaristan'da Müslüman-Ortodoks ve Türk-Bulgar Nüfus miktarları ve oranları
(1 Ocak 1881)

İller	Ortodoks	%	Müslüman	%	Bulgar	%	Türk	%
Varna	55.594	(55.5)	47.531	(44.9)	40.885	(38.6)	46.304	(43.7)
Eskicuma	13.290	(18.0)	60.752	(82.0)	13.018	(17.6)	48.684	(79.3)
Pravadı	23.528	(37.2)	39.324	(62.3)	23.238	(36.8)	36.507	(57.8)
Razgrad	37.975	(31.0)	84.104	(68.8)	37.630	(30.8)	81.548	(66.6)
Rusçuk	59.172	(44.8)	59.172	(52.4)	54.754	(41.5)	65.965	(50.0)
Silistre	28.529	(28.2)	71.868	(71.1)	26.156	(25.9)	65.087	(64.4)
Şumnu	33.524	(30.5)	74.579	(67.9)	32.392	(29.5)	71.113	(64.7)
Toplam	**251.606**		**447.242**		**228.073**		**425.208**	

Görünen odur ki, bu topraklarda nüfusun yaklaşık üçte ikisi Türk, sadece üçte bir kadarı Bulgardır. Bunlar, Bulgar resmi rakamlarıdır.

Vaktiyle Rusçuk'ta valililik yapmış olan, Tuna Vilâyetinin ilk valisi ve eski sadrazam **Midhat Paşa**'nın yazdığına göre ise, bu vilâyetin doğu bölgesinde Türk nüfus, üçte iki değil, yüzde 80 oranında idi. Berlin Kongresi öncesinde Londra'da bulunan **Midhat Paşa**, Bulgaristan Prensliği sınırlarının demografik verilere uygun olarak çizilmesini savunmuştu. Yani, Türklerin çoğunlukta olduğu Tuna Vilâtyetinin doğu taraflarının Osmanlı Devletinde kalmasını, buna karşılık Balkanların güney-batı taraflarında birkaç bölgenin Bulgar Prensliğine katılmasını önermişti. Nüfus yapısına daha uygun görünen bu öneri, Berlin Kongresinde dikkate alınmamış, devrik bir sadrazamın kendi kişisel görüşü olarak dergi sayfalarında kalmıştır.[53]

Türk ve Bulgar Nüfus Mübadelesi yapılamadı...

Ayastefanos önbarış antlaşmasının müzakeresi sırasında, Şubat 1878'de, Bulgaristan sınırları görüşülürken, Hariciye Nazırı **Safvet Paşa**, bir nüfus mübadelesi yapılmasını 15 Şubat 1878 günü Rus heyetine resmen teklif etmiş. Balkan sıradağlarının kuzeyindeki Türk nüfusun güneye alınmasını,

53 His Highness **Midhat Pasha,** "The Past, Present, and Future of Turkey", ***The Nineteenth Century,*** London, June 1878, Vol. III, pp. 981-1000 & aslı Fransızca olan bu makale, Londra ile eşzamanlı olarak Paris'te de yayınlanmıştır: **Midhat**, "La Turquie, son passé, son présent, son avenir", ***La Revue Scientifique de la France et de l'Etranger,*** Paris: 8 Juin 1878, VIIe séries, IIe semaistre, pp. 1149-1154. Makale Türkçeye çevrilerek ertesi yıl ayrı bir broşür olarak yeniden yayınlanmış; yine 1879 yılında Beyrut'ta Arapça olarak da yayınlanmış, ondan sora , çeşitli tarihlerde Türk ve yabancı yazarlarca kaynak olarak gösterilmiştir. Bkz. **Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, I.* Cilt,** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1955, s.17& **Bilâl N. Şimşir, *Conribution à l'Histoire des Populations turques en Bulgarie,* 1876-1880;** TKAE, Ankara: 1966, s.10 (Bundan sonra "Şimşir, **Contribution...**" kısaltmasıyla gösterilecck.)

güneydeki Bulgar nüfusun da kuzeye gönderilmesini istemişti. Mübadelc edilecek Türklere ve Bulgarlara ait toprakların bedellerinin de hesaplanıp mal sahiplerine ödenebileceğini eklemişti. Fakat Rus heyeti bu teklifi kabule yanaşmamıştır. **Safvet Paşa** bu görüşmeyi Hükümet şöyle rapor etmiştir:

"...Ahalinin asayişini vikayeten Balkanların öbür tarafı Bulgaristan'a hudud tâyin olunmasını teklif ettikten ve Balkanların bu taraftaki emlâkin iki sülüsu (üçte ikisi) İslâmlara ait olduğunu isbat ettikten sonra, Balkanların öte tarafındaki İslamlar bu tarafına ve bu taraftaki Bulgarlar öte tarafına naklolunması ve bu münasebetle Balkanın her iki tarafında kalacak arazinin bedeli mukabeleten eshabına i'ta edilmesi (sahiplerine ödenmesi) tasavvurunu derpiş eyledim. Fakat Rusya murahhasları... reddeylediler..."[54]

Safvet Paşa, Ayastefanos müzakerelerinin bir başka oturumunda, Bulgaristan'daki Müslümanların ne olacağıını sormuş. Rus delegesi **Nelidof,** Müslümanların Bulgaritan'da kalmaları artık hayaldir, diye cevap vermiş:

"O halde Bulgaristan İslamların ne olacağını sual eylediğimde, Rus murahhasları anların şimdiden sonra Bulgaristan'da ikametleri muhal olduğunu ve işi esasından halletmek lazimeden idigini beyan ettiler..."[55]

Bulgaristan sınırları içinde kalacak Türk-Müslüman nüfusu, Bulgaristan dışındaki Bulgar nüfus ile değiş-tokuş etmek ve mallarını karşılıklı olarak hesaplayıp sıfırlamak, bütün zorluklarına rağmen, o günkü şartlarda ehven-i şer bir çözüm olabilirdi. Ama Ruslar bunu hiç düşünmemişler, Türklerin bu topraklardan fiilen "temizlenebileceğini" sanmışlardı. **Nelidov**, Türklerin bundan sonra Bulgaristan'da kalmalarının "muhal olduğunu", hayal olduğunu söylemişti, ama istatistikler hiç öyle söylemiyordu.

Nüfus mübadelesi reddedilirken Müslümanların artık Bulgaristan'da kalamayacaklarını söylemek ve bu işi esasından halletmek lâzım, demek ne anlama geliyordu? Türk Müslüman nüfus mübadele edilmeyecek, ama Bulgaristan'da da kalamayacak mı demek istiyordu. Prens **Çerkaski**, Bulgarlara yurt açabilmek için yerli Türk Müslüman nüfusu o topraklardan şu ya da bu şekilde defetmek gerektiğini savunmuştu!. İki yıllık Rus işgalinde bu hedefe tam ulaşulamamıştı. Şimdi, yarım bırakılmış olan bu işi, hem de barış zamanında, Bulgarlar mı üsleneceklerdi ve bunu nasıl yapacaklardı?

---

54 **Safvet Paşa'**dan Babıâli'ye 15 Şubat 1878 günlü rapor. Aktaran: **Ali Fuat Türkgeldi** (Yayına hazılayan **Bekir Sıtkı Baykal**), ***Mesail-i Mühimme-i* Siyasiye, II. Cilt,** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1957, s. 315

55 **Ibid.,** s. 309: **Aleksandr İvanovlç Nelidov (1835-1910),** Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği Müsteşarı idi, Büyükelçi Kont **İgnatiev'**in bulunmadığı zaman maslahatgüzar oluyordu, Ayastefanos müzakcrelcrinde de ikinci Rus delegesi idi. -BNŞ.

Bulgarların ünlü şair ve yazarı **İvan Vazov**'un (1860-1934), "***Pod İgoto***" (*Boyunduruk Altında)* adlı bir başyapıtı vardır. Zamanında, ***Türk Boyunduruğu Altına*** başlığıyla yabancı dillere de çevirilmiş olan bu roman, Bulgaristan'da en çok okunan kitap imiş. Bu eserinde **Vazov**, geriye dönük olarak, Bulgarlar arasında çok yaygın olan bir düşünceyi şöyle özetlemiştir:

"Korkunç bir savaş yapacağız, bir halkın bir diğer halka karşı savaşı...Bulgar toprağı iki ırka çok dardır."[56]

Buyurunuz!

Bulgaristan Türklerinin göç tarihinden: Bir yıllık belgesel bir kronoloji (1879-1880)

Bulgar yönetimi, iktidara gelişinin daha ilk gününde, Bulgaristan Türklerine karşı "korkunç bir savaş" mı açmıştır?. Açtıysa bu ırkçı savaş ne kadar sürecektir? Böyle bir savaşın kaç şekli, kaç yüzü vardır? Belgelerden özetle birer ikişer satıra şöyle bir gözatıp bir fikir edinelim. Daha birkaç ay önce Türk sınırları içindeyken, şimdi Bulgaristan sınırları içinde kalıvermiş olan Türklerin halini anlamaya çalışalım:

3 Haziran 1879: *Hariciye Nazırı **Karatodori Paşa**'dan İstanbul'da İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Avusturya Büyükelçiliklerine nota:*

Varna ve Pravadı Müslümanları, Bulgarlardan gördükleri zulümler hakkında Büyük Devletlere başvurdular. (Dilekçe örneği ilişiktir). Sorun, Berlin adlaşmasının uyguylanmasıyla ilgilidir. Sofya, Köstendil ve Radomir göçmenleri de aynı kötü durumndadır. Müslümanların mülkiyet hakları Bulgar makamlarınca ayaklar altına alınıyor. Zulüm gören bu insanlar lehine girişimde bulunmanız rica olunur.[57]

11 Haziran 1879: 56 Müslüman göçmen, geçen Cumartesi günü, "Naïde" adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a hareket etti.[58]

12 Haziran 1879: *İngiltere'nin Viyana Büyükelçisi **Elliot**'tan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:*

Bulgaristan'ın Varna ve diğer bölgeleri Müslümanlarına yapılan zulümlerin protesto edilmesi konusunu **Ethem Paşa** ile konuştum.

56 **Ivan Vazov,** ***Pod İgoto (Sous le joug turc),*** Trad. du bulgare par V. Andréev, avec une préface de M. Louis Léger, Imprimérie Henri Jouve, Paris: 1897, p. 494

57 **Bilâl N. Şimşir,** ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 304, No. 3/2

58 Fransa'nın Varna Viskonolosu M. Boysset'den İstanbul Büyükelçisi M. Fournier'ye yazı & **Şimşir,** ***Contribution...*** s. 13

Protestonun zamansız olacağını, Prensin başa geçmesinin beklenmesini telkin ettim.[59]

14 Haziran 1879 Varna: - 87 Müslüman göçmen," Danubio" adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a gitti.[60]

16 Haziran 1879 Varna: - 79 Müslüman göçmen, "Naïde" adlı Avusturya vapuruyla İstanbul'a gitti.[61]

20 Haziran 1879 Varna: - 118 Müslüman göçmen, Çarşamba günü "Iris" adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a gitti.[62]

20 Haziran 1879: - *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye tel:*

Bulgarlardan zarar ve zulüm görmüş ve toprakları Bulgarlar tarafından gasbedilmiş pek çok Müslüman göçmenin İstanbul'da bulunmaları yüzünden, **Sultan** (**Abdülhamid**) ve Hükümeti Bulgar Prensi **Alexandre**'ın şu sırada buraya gelmesini istemiyorlar.[63]

21 Haziran 1879:- *İngiltere Dışişleri Bakanı **Salisbury**'den İstanbul Büyükelçisi **Layard**'a tel:*

Bulgar Prensini İstanbul'a kabul etmeme kararı doğru değildir. Prens kabul edilmezse, Bulgaristan Müslümanlarına iyi davranılmasını sağlama şansı kaybedilir. Bunu Türk Hükümetine duyurunuz.[64]

21 Haziran 1879:- *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:*

Babıâli'nin 4000 aile Rumeli göçmenini Muş'a göndereceği söylentileri üzerine Ermeni Patriği **Nerses** bana başvurdu. Bu göçmenlerin Muş'a gönderilmemesini istedi. Gönderilirse huzursuzluk çakaracaklarını ileri sürdü. Bazı sorular sordum, cevap veremedi. Patrik Ermeni sorununu canlı tutmağa çalışıyor.[65]

25 Haziran 1879: - 161 Müslüman göçmen, Cumartesi günü, Avusturya vapuru "Naïde" ile Varna'dan İstanbul'a gitti.[66]

59 ***F.O. 424/84***, p. 210, Noç 246 vc **Bilâl N. Şimşir**, ***Rumeli'den Türkgöçleri, Cilt II***, s. 315, No. 12

60 ***AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879 &* Şimşir**, ***Contribution...*** s. 14

61 ***AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879 &* Şimşir**, ***Contribution...*** s. 14

62 ***AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879 &* Şimşir**, ***Contribution...*** s.14

63 ***F.O. 424/84,*** *p*. 277, Noç 331 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 327, No. 114

64 ***F.O. 424/84,*** *p* 277, No. 334 **& Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 329, No. 116

65 ***F.O. 424/84,*** p 385, No. 483 **& Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 330, No. 117

66 **Şimşir**, ***Contribution...*** s. 14

27 Haziran 1879: - 250 Müslüman göçmen, Çarşamba günü, "Oleg" ve "Vesta" adlı Rus ve Avusturya vapurlarıyala Varna'dan İstanbul'a gitti..

Dün de Şumnu'nun Emrihor, Kayalıdere, Demirciköy ve Erikliköyü'nden 600 kadar Tatar göçmen "Asie" adlı Fransız vapuru ile İstanbul'a gitti.[67]

27 Haziran 1879:- *İngiltere'nin Roma Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:*

Roma'da bulunan Bulgar Prensi ile görüştüm. Göçmenler yüzünden İstanbul'a kabul edilmeyişine üzülüyor. İngiltere Kraliçesine telgraf çekti. İstanbul'dan Varna'ya geçerken Sultan tarafından birkaç dakika kabul edilmeyi ve fermanını almayı arzu ediyor...[68]

29 Haziran 1879:- *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:*

Padişah, Bulgar Prensini kabul etmeye razı oldu; Prensle belki Bulgaristan Müslümanlarının korunmaları sorununu konuşacaktır.[69]

6 Temmuz 1879: *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:*

Sultan Abdülhamid Bulgar Prensini kabul etmiş ve kendisiyle Bulgaristan Türkleri sorununu görüşmüş. Prens, Bulgaristan'daki Türklerinin can ve mal güvenliği konusunda Padişaha güvence vermiş; İngiltere Kraliçesine de söz vermiş.[70]

15 Temmuz 1879:- *Paris Büyükelçisi **Safvet Paşa**'dan Hariciye Nazırı **Karateodori Paşa**'ya yazı:*

Varna ve Pravadı Müslümanlarının Bulgarlardan gördükleri zulümler hakkında Fransa Dışişleri Bakanı katında girişimde bulunduk. Bakan, bu konuda destek sözü verdi. Bulgaristan Müslümanları hakkında *La Patrie* gazetesinde bir yazı yayınlandı.[71]

20 Temmuz 1879:- *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salsibury**'ye tel:*

---

67 **Ibid.** s. 14

68 ***F.O. 424/85,*** p.34-35, No. 47 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II**, s. 340, No. 126*

69 ***F.O. 424/85,*** p 64, No. 99 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II**,* s. 345, No. 129

70 ***F.O. 424/85,*** p 132-133, No. 227 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II**,* s.. 354-355, No. 136

71 ***PBA Bulgarie 1879*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II**,* s. 362, No. 143

Bir papazın yönettiği Bulgar çetesi, Koçana kazasında bulunan Lofçalı bir grup Türk göçmenine saldırmış ve 11 göçmeni öldürmüştür. Bunların dördü kadın, dördü çocuk, üçü de ihtiyardır. Selânik Başkonsolosumuz **Blunt**'un, İtalyan meslekdaşıyla birlikte yaptığı tahkikat sonunda olayın doğru olduğu anlaşılmıştır.[72]

23 Temmuz 1879:- *Fransa'nın Rusçuk Konsolosu **Feret**'den Dışişleri Bakanı **Waddington**'a yazı*

Son günlerde Rusçuk'tan bir miktar Türk ile Tırnova köylerinden 200 kadar Türk Türkiye'ye göç etti. Türkler, Bulgarların ve Bulgar makamlarının sürekli zulümlerine dayanaamadıklarından göç ettiklerini söylüyorlar. Osmanpazarı tarafında da bazı olaylar yaşandığı söyleniyor.[73]

4 Ağustos 1879: - *Yergöğü Osmanlı Konsolosundan Hariciye Nezaretine rapor:*

Bulgaristan Türkleri acıklı durumdadır. Türk halkı Bulgaristan'dan kaçırılmak isteniyor. Bulgar zulümleri devam ediyor.. İki Türk köyüne Bulgar çeteleri saldırmıştır. Rusçuk şehrinde cinayetler işleniyor. Zulümlere dayanamayan Türk halkı mallarını bırakıp göç ediyor. Türklerin çoğunlukta oldukları sancaklarda kanlı olaylar çıkmasından endişe ediliyor.[74]

16 Ağustos 1879:- *Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Boysset**'den Büyükelçi **Fournier**'ye yazı:* Son on gün içinde 481 Müslüman Varna'dan İstanbul'a göç etti.[75]

1 Eylül 1879:- *Tatarpazarcık Müslüman göçmenlerinden Sadrazama 76 imzalı dilekçe*

Tatarpazarcık'a dönen Müslüman göçmenleriyiz. Mal, mülk ve mahsüllerimizi Bulgarlar zaptetmiş; geri alamıyoruz. Doğu Rumeli makamlarına verdiğimiz dilekçeler cevapsız kaldı. İmdat![76]

5 Eylül 1879:- *İngiltere'nin Selânik Başkonsolosu **Blunt**'tan İstanbul Büyükelçisi **Layard**'a rapor:* Halen Selânik, Kosova ve Manastır vilâyetlerinde 200.000'den fazla Türk göçmeni var. Bulgaristan'dan ve Doğu Rumeli'den gelmiş olan bu göçmenler, yerlerine yurtlarına dönemiyorlar. Bunlardan 61.735 adedi Selânik, Serez ve Drama

72 ***F.O. 424/85,*** p 324, No. 513/1 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s.. 376-377, No. 20 ve eki

73 ***AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s..379-380, No. 154

74 ***PBA Bulgarie 1879 &*** **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 422, No. 180/1

75 **Ibid.** s..414, No. 173 & ***AAEF-CPC, Bulgarşe-Varna 1879-1880*** Vo. I, ff. 177

76 ***TurkeyNo. 5 (1880)*** p. 80; No. 67/1 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s..453, No. 13/1

sancaklarında bulunuyor. Yaklaşan kışta açlık olabilir. Göçmenler Avrupa'dan medet umuyorlar.[77]

6 Eylül 1879:- *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi* ***Layard****'dan Dışişleri Bakanı* ***Salisbury****'ye yazı:*

Edirne Vilâyetinde hâlâ 60.000 göçmen bulunmaktadır. Bulgaristan'a ve Doğu Rumeli'ye dönemiyorlar. Bunların kış aylarında açlıktan kırılma tehlikesi var. Osmanlı Bankası'ndan kredi alınması düşünülüyor, ama Banka kredi vermeyi reddedebilir.[78]

6 Eylül 1879:- *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Boysset****'den İstanbul Büyükelçisine yazı:*

Bulgar Hükümeti, Türklerin göçünü hızlandırmak için, Türk gençlerine askerlik mecburiyeti koydu. Varna Türkleri Bulgar Prensine bir dilekçe gönderecek. Göç eden Türklerin yerlerine Bulgarlar yerleşiyor.[79]

9 Eylül 1879:- *Doğu Rumeli Müslüman göçmenlerinden Fransa Cumhurbaşkanına dilekçe (çeviri):*

Ardı arkası kesilmeyen Bulgar zulümleri ile yok ediliyoruz. Bizleri Bulgarların insafına terk etmeyiniz. Her ne şekilde olursa olsun bu zulümlerin durdurulmasını dileriz.[80]

16 Eylül 1879: - *Bükreş Elçisi* ***Süleyman Bey****'den Hariciye Nazırı* ***Savas Paşa****'ya tel.*

Çoğu hasta ve çoluk çocuk olan bir göçmen kafilesi İstanbul'a gitmek üzere Sulina'dan gemiye bindi. Kafile İstanbul'a varmadan önce gerekli önlemlerin alınmasını takdirlerine..."[81]

24 Eylül 1879: - *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Boysset****'den İstanbul Büyükelçisi* ***Fournier****'ye rapor.*

Doğu Bulgaristan'da, bazı Türk çeteleri bulunduğu iddiasıyla şiddetle sıkı yönetim uygulanıyor. Varna bölgesi Türkleri, çocuklarını Bulgar

77 ***FO. 424/87*** – **Confidential (4056)** p. 339-340, No. 396 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 425-426, No. 182 &

78 ***FO. 424/87*** – **Confidential (4056)** p. **Ibid,** s..202, No. 240& **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 427, No. 183

79 ***AAEF-CPC- Bulgarşe-Varna, 1879-1880*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II*** s..428, No. 184

80 ***AAEF-MD. Turquie 1879, Tome 95, ff 75-76*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s..449450, No. 191'e ek

81 ***HVA - Siyasi, Rusya, Karton 122***, Dosya 64 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II.*** s. 460, No. 196

ordusuna asker vermemek için, karayoluyla Türkiye'ye göçetmek kararındadırlar.[82]

25 Eylül 1879: - *Vidin İslâm ahalisinden Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a dilekçe:*

Vidin Müslüman gençlerinin Bulgar ordusuna asker alınacağı ve bunun "eşitlik" esasına uygun olacağı bildirildi. Oysa, yönetimin Bulgarlara geçtiğinden beri buradaki Türklere eşit haklar tanınmadı. Müslümanların yarısı göç etmek zorunda kaldı. Göç etmemiş olanlar da mallarını mülklerini satıncaya kadar geçici olarak Bulgaristan'da oturuyorlar. Bu ülkede "misafireten" oturan ve her dakika göç etmeyi düşünen bir halktan asker alınması doğru olmaz. Bundan vazgeçilmesini ve göç etmek isteyenlere pasaport verilmesini diliyoruz.[83]

26 Eylül 1879: *D. Rumeli Komisyonunda Fransa Delegesi **De Ring**'den Fransa Dışişleri Bakanlığına rapor:*

Komanova ilçesinde 5.000 kadar Müslüman göçmen var. Bunların 4.000 kadarı Tuna Vilâyetinden (Bulgaristan'dan), 1.000 kadarı da Sırbistan'a yeni katılan topraklardandır. Bu göçmenlerin geri dönmelerine izin verilmiyor. Göçmenler, Bulgarlardan çok Sırplardan yakınıyorlar.[84]

1 Ekim 1879: *İngiltere'nin Varna Viskonsolosu **Brophy**'den İstanbul Büyükelçiliğine yazı:*

Bulgaristan'da kalmalarının imkânsız hale gelmesinden ve Bulgar ordusunda hizmet etmemek için Varna bölgesi Türkleri topluca göç etmek istiyorlar. Şu dört noktayı öğrenmeyi arzu ediyorlar: (i) Mallarını satmak veya tasfiye etmek için Berlin Andlaşmasında bir mühlet konulmuş mudur? (ii) Karayoluyla göç ederken kendilerini koruyacak jandarma istemeğe hakları var mıdır? (iii) Doğu Rumeliye yerleşmeleri uygun olur mu? Ve (iv) İskânları için Türk Hükümeti kendilerine yardım edecek midir?. Doğu Rumeli'ye yerleşmelerinin uygun olmayacağı kendilerine bildirildi. Öteki üç sorularına cevaplarını sabırsızlıkla bekliyorlar.[85]

4 Ekim 1879:- *İngiltere'nin İstanbul'da Maslahatgüzar **Malet**'den Varna Viskonsolosu **Brophy**'ye yazı*

82 **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 465-466, No. 200 & ***AAEF-CPC- Bulgarse-Varna, 1879-1880, Vol. 1, ff. 202-204***

83 **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s.* 472, No. 202

84 ***AAEF-Mémoires et Documents, Turquie 1879, Tome 95,*** ff. 148-153 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II,*** s. 475-476, No. 204

85 **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri,*** s. 508-509, No. 215/1

Cevap: (i) Bulgaristan'da Türk emlâki konusnda Berlin andlaşmasında yalnız bir madde var, (ii) Göçmenleri yolda koruyup korumama işi Bulgar makamların takdirine kalmıştır, (iii) Göçmenlerin Doğu Rumeli'ye yerleşmeleri uygun olmayacaktır ve (iv) Türkiye'ye gelecek göçmanlare Türk Hükümeti, şu sırada yardım edebilecek durumda değildir; Bulgaristan Türklerini yerlerinde korumaya çalışmaktadır.[86]

5 Ekim 1879: - *D. Rumeli Avrupa Komisyonunda Türk Kâtibi* ***Selim Efendi****'den Başdelege* ***Aarifi Paşa****'ya rapor:*

Tatarpazarcık'a bir inceleme gezisi yaptım. Bulgar zulümleri devam ediyor. Silahlı Bulgar "Jimnastik" cemiyeti üyeleri Türk mahallelerini, Türk evlerini yakıp yıkıyorlar, cinayetler işliyorlar. Son üç ayda 180 Müslüman evi yakılmıştır.[87]

8 Ekim 1879: - *Fransa'nın Filibe Konsolosu* ***Langlais****'den Dışişleri Bakanlığına rapor:*

Doğu Rumeli Valisi **Aleko Paşa,** Türk göçmelerin durumlarını incelemek için Vilâyet içinde bir geziye çıktı. Gezi sırasında Türk halkı validen şu dört ricada bulundu: (i) Bulgarlar işgal etmiş oldukları Türk evlerini boşaltsınlar, (ii) Bulgarların son iki yılda Türk tarlalarından aldıkları ürünlerden Türk göçmenlere de pay versinler, (iii) Zaptedilmiş olan Türk emlâki sahiplerine geri verilsin ve (iv) Bulgar zulümlerine son verilsin. Bu istekler kısman Fransız konsolosluğunca da destekleniyor. Ama, bunları Bulgarlara kabul ettirmek imkânsız görünüyor. Çünkü, Doğu Rumeli Bulgarları Ruslar tarafından tepeden tırnağa silahlandırılmış durumdadırlar.[88]

16 Ekim 1879:- *Hariciye Nazırı* ***Safvet Paşa****'dan İstanbul'da Bulgar Ajansına nota:*

Bulgaristan Müslümanlarına sistematik zulümler yapılmaktadır. Türklerin okullarına, dükkânlarına, camilerine, türbelerine saldırılmaktadır. Yaralamalar, adam öldürmeler vardır... Bulgar Prensi'nin bu duruma son verecek önlemler alacağına Babıâli güvenmek istiyor.[89]

24 Ekim 1879: - *Fransa'nın Vidin Viskonsolosu* ***Flandin****'den Dışişleri Bakanı* ***Waddington****'a yazı:*

86 ***FO 424/88 - Confidential (4088), p. 117-118, No. 276/2*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II,*** s. 510-511, No. 215/2

87 **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II*** s. 544-245, No. 230/3

88 ***AAEF-CPC. Turquie, Philippopolis***, 1878-1879, Tome II, f. 300-303 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II,*** s . 518-520, No. 221

89 **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 540-541, No. 230/1

Vidin Türklerinin Haziran ayında başlayan ve Ramazan'da duraklayan göç hareketi yendien başladı. Haftada üç defa Tuna'dan geçen vapurların her biri 25-30 aile göçmen götürüyor. Şimdiye kadar 1500 kişi göç etti. Göçmenlerin hepsi İstanbul'a gidiyor. Oradan sonra nereye yerleşeceklerini göçmenlerin çoğu bilmiyor. Mal sahiplerinden bir bölümü mallarını dörtte bir değerine satabilmiş, bir bölümü ise satamadan bırakıp gitmiştir.[90]

29 Ekim 1879: - *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Boysset****'den İstanbul Büyükelçisi* ***Fournier****'ye rapor:*

1 Eylül–25 Ekim 1879 tarihleri arasında, yalnız Lloyd kumpanyası vapurlarıyla, Varna limanından İstanbul'a 2505 Türk göç etti. Göç hareketi son zamanlarda oldukça artmıştır. Bulgaristan Türk köyleri kitle halinde göçe hazırlanıyorlar. Göç edebilmek için kendilerinden vergi ve resimleri ödediklerini gösteren bir belge isteniyor. Doğu Bulgaristan'da çetecilik devam ediyor. Göç hareketini gösteren bir liste eklidir.[91]

13 Kasım 1879:- *Hariciye Nazırı* ***Savas Paşa****'dan İstanbul'da Bulgar Ajanına nota:*

Makdenoya'da bulunan Bulgaristan göçmnenlerinden 500 kişilik bir grup, Üsküp'ten Köstendil'e hareket etmiş, fakat Bulgar sınırında durdurulmuştur; Serez'den yola çıkan bir başka göçmen kafilesi de Bulgaristan'a sokulmamıştır. Bulgar makamlarının bu tutumu Berlin Antlaşmasına ve Bulgaristan Prensinin verdiği güvencelere aykırıdır ve Türkiye'yi üzmekterdir. Göçmenlerin yurtlarına dönmelerine güçlük çıkarılmaması ve sınırda durdurulan göçmenlerin yurtlarına dönmeleri için Sofya'ya telgraf çekmenizi bekliyoruz.[92]

27 Kasım 1879: - *Sadrazam* ***Said Paşa****'dan Bulgaristan* ***Prensi Alexandre****'a tel.*

Yurtlarına dönmekte olan Müslüman göçmenlere Bulgar sınırının kapatıldığını çok büyük üzüntüyle öğrendik. Berlin antlaşmasının "eşitlik" ilkesi gereğince, yola çıkmış bulunan göçmenlerin yurtlarına kabulleri için Bulgaristan'ın kara ve deniz sınır kapılarına emir verilmesini; memleketlerine vardıklarında da göçmenlerin korumalarını ve yardım görmelerini dilerim.[93]

---

90 ***AAEF-CPF-Bulgarie, Roustchouk-Widdin, 1878-1883,*** Vol. I, f 233 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 549, No. 234

91 ***AAEF-CPF-Bulgarie, Bulgarie, Varna, 1879-1880, Vol. I, f. 221-223*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 558-559, No. 240 ve eki liste.

92 ***HVA- Siyasi Bulgaristan, Karton 138, No. 21*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 580, No. 251

93 ***HVA- Siyasi Bulgaristan, Karton 138, No. 21*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s. 633, No. 289*

3 Aralık 1879: - *Bulgaristan Müslümanlarından Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a dilekçe:*

Son Meclis nutkunuz için teşekkür ediyoruz. Bulgaristan Müslümanları olarak son savaşta büyük felâketc uğradık. Kendimizi toparlayabilmemiz için en az on yıl çalışmak zorundayız. Halen de Bulgaristan'ın bir çok yerlerinde can ve mal güvenliğimiz yok. Bu şartlar altında askere alınmamız bizleri göçe zorlayacaktır. Dolayısiyle 8-10 yıl askerlik hizmetinden bağışlanmayı diliyoruz.[94]

8 Aralık 1879: - *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor:*

Müslümam göçmenlerin Bulgaristan'a dönmelerini yasaklamak veya şarta bağlamak için Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir anlaşma yapılmamıştır. Bulgaristan, göçmenlerin yuvalarına dönmelerini yasaklamakla Berlin Antlaşmasının ruhuna ve insanlığa aykırı hareket etmektedir. Göçmenler ve genel olarak Müslümanlar Bulgaristan'da zulüm görmektcdirler. **Savas Paşa,** Bulgaristan'ın bu tutumundan acı acı yakınmaktadır.[95]

9 Aralık 1879: - *Hariciye Nazırı **Savas Paşa**'dan Büyük Devletlerin İstanbul temsilcilerine genelge nota, No. 56741/59:*

Yurtlarına geri dönen Müslüman göçmenler Bulgaristan'a kabul edilmiyor. Sadrazam Bulgar Prensine telgraf çekti. Telgrafa olumsuz cevap verildi. Bulgaristan sınırının kapatılması kararı, Babıâli'ye danışılmadan alınmıştır, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine ve Berlin Antlaşmasına aykırıdır. Yurtlarına dönmek isteyen göçmenlere Bulgaristan kapısının açtırılması için, Buyük Devletlerin yardımcı olmalarını hakkaniyet ve insaniyat namına rica ediyoruz. Berlin Antlaşmasınını uygulamak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış olan Osmanlı İmparatorluğu, şimdi aynı şeyi Büyük Devletlerden istiyor.[96]

10 Aralık 1879: - *Bulgaristan Müslümanlarından Bulgar **Prensi Alexandre**'a dilekçe:*

Bir ülkede can, mal, namus güvenliği, adil yönetim ve din özgürlüğü olmazsa, o ülke halkı çaresiz göç eder. Bulgaristan Müslümanları bugün bunların hepsinden mahrumdur ve göç edeceklerdir. Bu bakımdan aşağıdaki

94 ***FO. 424/94 - Confidential (4125),*** p. 141, No. 232/1 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s. 749, No. 371/1*

95 ***FO 424/90 - Confidential (4091),*** p. 141-142, No. 211 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s. 669, No. 321*

96 ***FO 424/90 - Confidential (4091),*** p. 158-159, No. 242/1 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s. 670-672, No. 322*

dileklerde bulunuyoruz: (1) Huzur ve güvenliğimizin sağlanması, (2) Zulümlere son verilmesi, (3) Bulgar mahkemelerinde Müslüman üyeler de bulundurulması, (4) Dürüst seçimler yapılması, (5) Bulgarların işgal ettikleri Türk topraklarından çıkarılmaları, (6) Yargılanmadan kimsenin mahkum edilmemesi, (7) İyi ve kötü memurların ayırd edilmesi ve halkın şikâyetlerinin dinlenmesi, (8) Jandarmaların yalnız dürüst kişilerden seçilmesi, (9) Türklerden toplanmış olan silahların geri verilmesi, (10) Muhtaç olanlara yetim sandıklarından yardım edilmesi, (11) "Naip"lere müdahale edilmemesi ve (12) İstanbul'dan bir ruhani reis getirmemmize izin verilmesi.[97]

10 Aralık 1879: - *Filibe'nin Göksü ilçesi Yakubbey köyünden bir Turk göçmeninden Doğu Rumeli Genel Valisi **Aleko Paşa**'ya dilekçe (çeviri):*

Bir yıl önce köyüme döndüm. Ölen rahmetli kardeşimin iki kızçocuğı (birinin adı **Edibe'**dir) yanımda idi: Bulgarlar gelip bu çocukları zorla benden aldılar ve hâlâ alıkoymaktadırlar. Bakmakla yükümlü olduğum bu çocukları almak için birçok defa başvurdum, fakat oradaki ***daskal*** (öğretmen) beni kovmaktadır. Çocukların bana teslim edilmesi için Ekselanlarının ilgililere emir vermelerini arzederim.[98]

12 Aralık 1879: - *İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard'**dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor:*

İstanbul'daki Bulgar Ajanı **Zancoff**, terhis edilen Türk askerlerine, yurtları olan Bulgaristan'a dönmelerine izin vermiyor. Bulgaristan'da kalan Türklere zulüm yapılıyor. Tuna'da sefer yapan gemiler, Bulgaristan'dan kaçan perişan Türk göçmenleriyle dolu geliyor. Konuştuğum **Zancoff**'a göre ise göç nedeni, Türklerin Bulgar ordusunda hizmet etmek istemeyişleri imiş.[99]

13 Aralık 1879*: - İngiltere'nin Filibe Başkonsolosu **Michell**'den Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor.*

Doğu Rumeli'ye dönen Türk göçmenlerinin Genel Vali **Aleko Paşa**'ya ve bana vermiş oldukları 11 dilekçe örneklerini ilişikte sunuyorum. Bunlarda da belirtildiği gibi: Bulgarlar bu göçmenlerin taşınmaz mallarına, evlerine ve ürünlerine el koymuşlar, mal sahiplerine bir pay vermiyorlar; zaptetmiş oldukları Türk evlerini boşaltmıyorlar. Bazı yerlerde göçmenler açlıktan ölmeye başlamış. Karlova'da evleri Bulgarlar

97 ***FO 424/94 - Confidential (4125),*** *p. 142-143, No. 232/3* & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** *s.751-753, No. 371/3*

98 ***Turkey No. 5 (1880),*** p. 197, ***No. 130/3*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 674, No. 324

99 ***FO 424/90 - Confidential (4091),*** p. ..167-168, No. 261 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 680-682, No. 327

tarafından zaptedilmiş 175 Türk ailesi açıkta kalmış, 695 nüfus kar üstünde konaklamaktadır. Göçmenler resmi makamlara başvurularından bir sonuç alamamışlar. Bulgarlar, Türk evlerini hâlâ yıkıyor, tahtalarını, kerestelerini alıp götürüyorlar. Bu olaylara ben (Başkonsolos) de tanık oldum.[100]

14 Aralık 1879:- *Fransa'nın Filibe Konsolosu **Langlais**'den Dışişleri Bakanı **Waddington**'a rapor:*

Doğu Rumeli'deki Müslüman göçmenler kritik durumdadır. Açlıktan ve soğuktan ölümler başlamıştır. Çetin bir kış bastırmıştır (Sıfırın altında 18 derece). Filibe içinde acıklı durumda 5.000 göçmen, Doğu Rumeli vilâyetlerinde ise 100.000 göçmen var. Filibe'deki konsoloslar bir yardım derneği kurmak için harekete geçtiler. Avrupa'dan yardım bekleniyor.[101]

15 Aralık 1879: *Filibe'nin Karacadağ ilçesi İshakfakı Köyü Türk göçmenlerinden Doğu Rumeli Genel Valisi **Aleko Paşa**'ya dilekçe.*

Göç ederken ekili bıraktığımız 400 dönümlük tarlalarımızın ürünleri Bulgarlar tarafından toplanmış. Geri dönünce bizlere bir pay verilmemiştir. Şimdi çoluk çocuk açız. Yardım diliyoruz.[102]

19 Aralık 1879:- *Filibe'nin Konuş ilçesine bağlı beş köyün Türk göçmenlerinden İngiltere'nin Filibe Başkonsolosluğuna dilekçe:*

Aç ve açıkta çok güç durumdayız. Son 23 gün içinde içimizden 16 kişi açlıktan ve soğuktan öldü. Birkaç güne kadar bir yerden yardım göremezsek toptan öleceğiz. Yerel makamlardan hiçbir yardım göremedik. İngiltere Başkonsolosluğunun tezelden yardıma yetişmesini diliyoruz.[103]

21 Aralık 1879: - *İngiltere'nin Filibe Başkonsolosu **Michell**'den Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı.*

Filibe'de göçmenlere yardım derneği kurulmasına Bulgarlar ve Doğu Rumeli Bulgar makamları tepki gösterdi...(Ama dernek kuruldu). Dernek tüzüğü: ***"Doğu Rumeli Göçmenlerine Yardım Derneği"***, bir hayır derneği olarak Filibe'de kuruldu. Tüzüğüne uyan ve en az yarım lira aidat ödemeyi kabul eden herkes Derneğe üye olabilir. Merkez Komitesi 22 kişiden

100 ***FO 424/90 - Confidential (4091)***, p. 188-189, No. 272 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 683-684, No. 328

101 ***AAF-CPC. Turquuie, Philippopolis, Tome II, f. 380-381*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 689,-691, No. 331

102 ***Turkey No. 5 (1880)***, p. 197-198, No. 139/5 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 694, No. 333

103 ***Turkey No. 5 (1880)***, p. 199-200, No. 139/9 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II***, s. 707, No. 345

oluşmaktadır. Dernek dört ay süreli olacaktır, imkânları ölçüsünde Filibe dışında da şubeler açacaktır...[104]

29 Aralık 1879: - *İngiltere'nin Sofya Diplomatik Ajanı **Ashburnham**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye tel:*

Müslümanların taleplerini incelemek üzere kurulan komisyon, Bulgar belediye başkanlarınca onaylanmamış olan hiçbir tapu senedinin tanınmamasına karar verdi. Belediye başkanları da yüklü rüşvet almadan hiçbir tapuyu onaylamıyorlar. Oysa tapu senetleri, sekiz yıl önce Babıâli'nin kurduğu komisyon tarafından incelenmiş ve onaylanmıştı ve o komisyonda Bulgar belediye başkanları da hazır bulunmuştu. Bugünkü karar, Müslümanları göçe zorlamak için alınmış bir karardır. Bu kararı protesto etmeyi düşünüyorum.[105]

30 Aralık 1879: *İngiltere Dışişleri Bakanı **Salisbury**'den Sofya temsilcisi **Ashburnham**'a yazı:*

(Türk tapularının tanınmamasını öngören) Bulgar kararını gayri resmi yoldan kaldırtamazsanız protesto ediniz.[106]

22 Ocak 1880 - *Vidin'deki Fransız Viskonoslosu **Flandin**'den Paris'e rapor:*

Vidin Bulgar polisi yerli Türklere karşı şiddet kullanıyor. Türkler karşı koymak yerine Türkiye'ye göç ediyorlar. Göç edenler mallarını yok fiyatına elden çıkarıyor, bazıları da hiç satamadan gidiyor. Kış dolayısıyla duraksamış olan göç, Tuna seferleri açılınca yeniden hızlanacak.[107]

2 Şubat 1880: - *Köstendil Türk göçmenlerinden İstanbul'da İngiliz Büyükelçiğine dilekçe:*

Berlin Antlaşmasında tanınan mülkiyet hakkına dayanarak, mallarımızı geri almak için Bulgaristan'a gitmeyi denedik. Ama mallarımıza Bulgarlar el koymuş ve sınırın bizlere kapatılmış olduğunu öğrenerek geri döndük. Berlin Antlaşmasını imzalamış olan İngiltere'den destek bekliyoruz.[108]

---

104 ***Turkey No. 5 (1880),*** p. 187-188, No. 131, 132, 132/1 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 725 & 728, Nos. 353 & 355

105 ***FO 424/94 - Confidential (4091),*** p. 222, No. 310 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 760, No. 377

106 ***FO 78/2981*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri, Cilt II,*** s. 762, No. 379

107 **AAEF-CPC- Bulgarie, Widdin- Roustchouk, 1876- 1883,** *Vol. 1, f. 244-246* & **Bilâl N. Şimşir**, ***Rumeli'den Türk göçleri Belgeler, Cilt III,*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1989, s. 26, No. 21

108 **Ibid.** s. 55, No. 57 &; ***Turkey No. 19 (1880),*** p. 13-14, No. 14/1

12 Şubat 1980: *Filibe'de yayınlanan "Philippopolis" gazetesinden*:

14 Türk, mallarını yok fiyatına Bulgarlara satmadıkları için Doğu Rumeli'den sınırdışı edildi. Bir Bulgar çetesi Eskizağra'nın Karahalil adlı Türk köyüne saldırdı.[109]

18 Şubat 1880: *Karareis köyü göçmenlerinden Filibe'de İngiliz Başkonsolosu **Michell**'e dilekçe*

Filibe'nin Konuş ilçesi Karareis köyündeniz. Savaşta göç etmek durumunda kalmıştık. Bu defa köyümüze dönünce Bulgarların zulmüne uğradık. Camimiz, okulumuz ve iki dükkânımız Bulgarlar tarafından yakıldı. Mahsulümüzü alamadık, tarlalarımızı Bulgarların elinden kurtaramadık. Yardımızını rica ediyoruz.[110]

21 Şubat 1880: *Asikara köyü göçmenlerinden Filibe'de İngiliz Başkonsolosu **Michell**'e dilekçe*

Filibe'nin Konuş ilçesi Asikara köyündeniz. 27 Bulgar ailesi gelip evlerimize yarleşmiş. Evlerimizden çıkmıyorlar; malımıza mülkümüze el koymak istiyorlar, bundan böyle bu köyde Türklerin yaşayamayacağını söylüyorlar. Ortada kaldık, yardımızı rica ediyoruz.[111]

1 Mart 1880: *Varna'da İngiliz Viskonsolosu **Brophy**'den Büyükelçi **Layard**'a rapor:*

1879 yılında Varna limanından 14.000 kadaar Müslüman Türkiye'ye göç etti. Bulgaristan'dan Romanya'ya da çok sayıda Müslüman göç etti. Türkiye'ye göç için karayoluyla Balkanı aşmak tehlikeli görülüyor. Müslümanlar, zulümler, haksızlıklar yüzünden göç ediyorlar. Türk halkı topraklarını alamıyor, bırakıp gidiyor...[112]

18 Mart 1880: *Hariciye Nazırı **Savas Paşa**'dan Büyük Devletlerdeki Osmanlı temsilciliklerine genelge:*

Son savaştan önce 3800 haneli Sofya'da 1850 hane Türk yaşıyordu. Türkler göç etmek zorunda kalınca evleri Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ya da yıkılmıştır. Türkler geri dönmek isteyince evlerini geri alamıyor. Bulgarlar Türk tapularını tanımak istemiyor. Sofya'daki 40 camiden bir

109 ***FO 424/96 - Confidential (4265)*** p. 22, No. 37 & **Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s.. 91, No.78/1

110 ***Turkey No. 5 (1880),*** p. 279, No. 107/6 & **Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s.. 89, No. 77

111 ***Turkey No. 5 (1880),*** p. 279-289, No. 207/7 & **Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 95, No. 79

112 ***FO 424/96 - Confidential (4265)*** p. 158-159, No. 233/1 & **Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 104-105, No. 91

bölümü yıkılmış, bir bölümü de Bulgarlar tarafından hastane, kışla, basımevi olarak kullanılıyor. Bulgaristan Türklerine yapılan zulümler karşısında Büyük Devletlere başvurmak durumunda kalıyoruz. Bu acıklı duruma son verilmesi için girişimde bulunmanızı rica ederim.[113]

29 Nisan 1880: *Yergöğü Başkonsolosundan Bükreş Elçisi* ***Süleyman Bey****'e rapor:*

Rusçuk bölgesi Müslümanlarına karşı birçok haksızlıklar yapılıyor, onların mülkiyet hakları engelleniyor. Bu yüzden Müslüman halk göçetmek zorunda kalacak. Bulgarlar, Türkleri kaçırıp onların mallarına konmak amacı güdüyoyor.[114]

4 Mayıs 1880: *Hariciye Nazırı* ***Savas Paşa****'dan Londra Büyükelçisi* ***Musurus Paşa'****ya tel:*

Şumnu ve çevresindeki Müslüman halk zulüm görüyor. Eşkiya aramak bahanesiyle Müslüman halka zulmediliyor, Müslüman evleri yıkılıyor. Bu yüzden Müslüman halk Bulgaristan'dan göç ediyor. Bu duruma İngiliz Hükümetinin ciddi dikkatinin çekilmesi mercudur.[115]

13 Mayıs 1880: *Yergöğü Başkonsolosu* ***Daguis Efendi****'den Bükreş Elçisi* ***Süleyman Bey****'e rapor:*

Rusçuk bölgesi Türklerine karşı Bulgar jandarması ve halkı tarafından çeşitli cinayetler işleniyor. Bu yüzden Müslümanların göçleri gittikçe artıyor. Son olarak Rusçuk'tan 300 aile göçetti.[116]

1 Haziran 1880: *Sofya'da Osmanlı Komiseri* ***Nihat Paşa****'dan Hariciye Nezaretine yazı:*

Müslüman halkın Bulgaristran'dan İstanbul'a doğru gittikçe artan göç hareketinin durdurulması için Bulgar Dışişleri nezdinde girişim yapıldı. Bulgar Hükümetinin elinden geleni yapacağı vaadedildi.[117]

5 Haziran 1880: *-Edirne Valiliğinden Hariciye Nezaretine tel:*

Sofya Türkleri Edirne'ye ve İstanbul'a göç ediyor. Bu göçün önü

113 **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 130-131, No. 107 ve eki

114 ***Hariciye Vekâleti Arşivi, Siyasî, Bulgaristan, Karton 38,*** Dosya 9 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III*** s. 233, No. 193/1

115 ***Turkey No. 19 (1880),*** p. 2-3, No. 5 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 210, No. 176

116 ***HVA-Siyasi, Bulgaristan, Karton 135, Dosya 9*** & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s.. 233-234, No. 193/2

117 ***HVA Bulgaristan, Siyasi, Karton 138,*** Dosya 21 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 246-247, No. 205

alınmazsa, tüm (Bulgaristan) Türk halkının Türkiye'ye dökülmesinden kaygı duyuluyor.[118]

8 Haziran 1880: *Sofya'da Osmanlı Komiseri* ***Nihat Paşa****'dan Hariciye Nezaretine rapor:*

Bulgaristan'dan Müslüman göçünün durdurulması ve göçe sebep olan zulümlere son verilmesi için girişim yapıldı: Bulgar Dışişleri Bakanı tekrar güvence verdi. Belibey, Cafer ve Ayvacık köylerinin yakılması olaylarını da inkar etmedi ...[119]

13 Haziran 1880: - *Bulgar Dışişleri ve Dinişleri Bakanı* ***Zankoff****'tan Bulgaristan valilerine genelge:*

Rus işgali ve göçler sırasında terkedilen ve Bulgarlarca alınıp vaftiz edilen Türk çocukları, isterlerse ana-babalarına geri verilecek. Hristiyan yapılıp Bulgarlarla evlendirilmiş olan Türk kızları da, kendileri boşanmak isterlerse ana-babalarına geri verilebilecektir.[120] (Bkz. 18 Kasım 1880).

18 Haziran 1880: *Edirne'de Fransız Konsolosu M.* ***Flesch****'ten Paris'e rapor:*

Türk göçmenler Doğu Rumeli'ye dönemiyor. Tam tersine, Doğu Rumeli'den Edirne'ye yeni göçmenler geliyor. Aydos katliamı göçü hızlandırdı. Edirne cami yıkıntıları, ölümle pençeleşen göçmen yığınlarıyla dolu. Dün varlık sahibi olan insanlar bugün Edirne sokaklarında dileniyor. Bu yıkık şehirde dilenmek ise ölmek demektir. Bir "halk enkazının" Edirne vilâyeti merkezinde acıklı tablosu.[121]

22 Haziran 1880: *Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine tezkere:*

Şumnu bölgesi Türkleri, Bulgarlardan gördükleri zulümler yüzünden toptan göç etmek niyetindedirler. Sayıları 70-80 bin kadar tutacak olan bu göçmenlerin iskânları pek güç olacaktır. Bu bakımdan, bu insanları göçe zorlayan güvensizliğin giderilmesine ve böylece göçün önlenmesine himmet buyurulması babında emrü ferman....[122]

---

118 ***HVA-Siyasi, Bulgaristan, Karton 135, Dosya 9*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 251, No. 209

119 ***HVA Bulgaristan, Siyasi, Karton 138***, Dosya 21 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 253, No. 212

120 ***FO. 78/3119*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 254-255, No. 214

121 ***AAEF-CPC- Andrinople, Turquie, Tome 3***, f. 372-374 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 255-257, No. 215

122 ***HVA Bulgaristan, Siyasi, Karton 138***, Dosya 21 & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 260-261, No. 219

20 Temmuz 1880: *Sofya'da Türk Komiseri* ***Nihat Paşa****'dan Hariciye Nazırı* ***Abidin Paşa****'ya rapor:*

(Eğri) Palanka yakında, Üsküp'ten gelen 420 kişilik bir göçmen kafilesi, eşkiya saldırısına uğramıştır. Göçmenlerden 10 kişi öldürülmüş, 13 kişi yaralanmış ve göçmenlerin ellerindeki bütün mal ve eşyaları alınmıştır. Palanka mahkemesi olaya el koymuş. Köstendil Bulgar mamakamlarınca da soruşturma açılması için girişimde bulundum. **Zankoff** kovuşturma açılacağına söz verdi.[123]

7 Ekim 1880: *Bulgar Prensi* ***Alexandre*** *545 sayılı bir Buyruk (Ukaz) yayınladı:*

Prens, 1880 kurası olarak toplam 9000, Bulgaristan Müslümalarından 3000 asker alınmasını buyurdu. Hangi kazaların ne kadar Müslüman asker vereceğini de şöyle açıkladı: Sofya 12, Köstendil 24, Orhaniye 15, Vidin 11, Lom-Palanka 18, Rahova 72, İvraca (*Vratza*) 12, Berkovça 3, Rusçuk 393, Plevne 48, Ziştova 156, Razgrad 282, Varna 246, Pravadı 84, Silistre 345, Şumnu 422, Eskicuma 312, Tırnova 403, Selvi 80, Lovça 42: Toplam 3000 asker.[124] Bulgaristan'da kalmış olan Türkleri göçe zorlamak amacıyla çıkarılmış olan bu Prens Buyruğu, gerçekten Türk-Müslüman halk arasında tedirginlik yarattı ve göçleri bir ölçüde kamçıladı. Türkler, Bulgar bayrağı altında askerlik yapmayı içlerine sindiremediler ve göç etmeye yöneldiler.

12 Ağustos 1880: *Hariciye Nazırı* ***Abidin Paşa****'dan Londra Büyükelçiliğine genelge yazı:*

Rusçuk ve civarı Müslümanlarına karşı her Allahın günü öldürme, hırsızlık, ırza geçme suçları işleniyor. Son olarak Borasan köyünden **Hacı Yakub**, dört Bulgar tarafından diri diri yakılmıştır. Suçlular dört gün tutuklanarak serbest bırakılmışlardır. Bu gibi zulümler yüzünden Rusçuk bölgesi Türkleri kitle halinde göç ediyor. Vapurlar dolusu Türk, Türkiye'ye ve Dobruca'ya göç etmiştir. İngiliz Hükümetinin ciddi dikkatinin çekilmesini rica ederim.[125]

12 Ekim 1880: *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Henri Mouttet****'den Dışişleri Bakanı* ***Barthelemy-Saint Hilaire'****e rapor, No. 40:*

Haziran 1879 - Eylül 1880 tarihleri arasında, deniz yoluyla Varna'dan İstanbul'a **18.033** Müslüman göç etmiştir

123 ***HVA-Siyasi, Bulgaristan, Karton 135, Dosya 9*** & **Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 270-271, No. 231

124 **Archives des Affaires Etrangères de France**, Correspondance Politiques de Consuls, Bulgarie, Consulat de France Roustchouk 1879-1883, Vol. 1, f. 106-107, Annex au Rapport du 24 Octobre 1880, No.56.

125 ***Turkey No. 19 (1880)***, P. 134, No.Ç 150/1 &**Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III***, s. 286, No. 239 ve eki

17 Kasım 1880: *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Mouttet****'den Sofya temsilcisi* ***Schefer****'e rapor:*

Raporda Doğu Bulgaristan'daki Türklerle ilgili ayrıntılı bilgiler: Bulgarlar, Pravadı kazası Cesteci köyü Müslüman mezarlığının taşlarının kırıp kaldırımlarda ve kanalizasyonlarda kullanmışlar, Pravadı'da cami duvarlarını ve musalla taşını pisletmişler, altı camiden dördü kışla yapılmış ve askerlerce işgal edilmiş, cami minberleri de parçalanmış, cami avlularına domuzlar doldurulmuş; Türklerin beş okulundan dördüne de asker yerleşmiş, beşinci Türk okulu ise telgraf bürosu yapılmıştır. Pravadı kazasının 84 köyünün nüfusu büyük çoğunlukla Türktür; bu kazaya Pazarcık kazasından 17 Bulgar köyü eklenmiştir. Pravadı kazasında askerlik çağında 800 kadar Türk genci vardır, bunlardan 84'ü askere çağrılmıştır. Şu sırada Pravadı'nın altı köyünden 34 aile göç pasaportu almak için başvurmuştur. Yerel Bulgar makamları Türklere çok sert davranıyor, Hasbeyli köyünde Bulgar jandarmalar iki Türk kadınına tecavüz etmişler. Türkler bu gibi zulümler yüzünden göç ediyorlar. Yeni Derbent'in ileri gelenlerinden iki kişi, Türk gençlerinin asker kalpaklarındaki madeni haç taşımalarına itiraz ettikleri için, dövülmüşler, hapse atılmışlar ve para cezası ödeyerek hapisten çıkmışlar. Şumu kazasında 150 köyden yalnız dördü Bulgar, yedisi karışık ve geri kalan 139 köy Türktür. Bu kazaya Yeni Pazar'dan 44 köy eklenmiştir. Bu köylerin, 40'ı Müslüman köyüdür, geri kalan 4 köy nüfusunun üçte ikisi Bulgardır. Şumnu kazasından 422 Türk genci askere alınmak istenmiştir. Türkler, askerliğin geri bırakılması için Sofya'ya başvurmuşlar. Reddedilmiş. Göç için başvuran Türkler, üç gün içinde ülkeyi terketmeye zorlanmaktadır. Şumnu kazası Türkleri kitle halinde göçe zorlanmaktadır. Yalnız Şumu şehrinden 157 aile göç etmiştir.[126]

18 Kasım 1880: *Fransa'nın Vidin Viskonsolosu* ***Flandin****'den Paris'e rapor:*

Hristiyan yapılarak Bulgarlarla evlendirilmiş olan Türk kadınlarının anababalarına geri verileceği yolunda yayınlanan genelge, Hristiyan dini makamlarının direnişleri yüzünden uygulanamıyor.[127] (Bkz. 13 Haziran 1880).

19 Kasım 1880: *Yergöğü Başkonsolosu* ***Daguis Efendi****'den Bükreş Elçisi* ***Süleyman Bey****'e rapor:*

Razgrad Türkleri, Bulgar ordusunda askerlik yapmaya itiraz etmişler ve Türkiye'ye göç etmek istemektedirler. Göç için başvuran Türklere, Bulgaristan'ı terk için üç günlük mühlet verilmektedir.[128]

126 ***AAEF-CPC, Bulgarie, Varna 1879-1880,*** Vol. I, f. 341-342 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 317-323, No. 267

127 ***AAEF-CPC, Bulgarie, Roustchouk-Widdin, 1879-1883,*** Tomc I, f. 299-300 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 323-324, No. 268

128 ***HVA- Bugaristan, Siyasi, Karton 130*** , & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 326-327, No. 270

23 Kasım 1880: *Vidin'de Ticaret temsilcisi* ***Azaryan Efendi****'den Hariciye nazırı* ***Asım Paşa****'ya rapor.*

Vidin Türkleri, geçen yıl Bulgar vatandaşı olmak istemedikleri, işlerini halledince göç edecekleri, dolayısiyle askerlikten bağışlanmaları yolunda Prense dilekçe verimişlerdi. Bu yıl Türklere karşi baskılar ve zulümler arttırılmış, hemen göç ederlerse askerlikten muaf tutulacakları kendilerine bildirilmiştir. Bulgar yönetimi, Müslüman halkı, mallarını bırakarak kaçırmak istremektedir. Zulümlere dayanamayan Müslümanlar toptan göç edecekler.[129]

29 Kasım 1880 : *Sofya'da İngiliz Temsilcisi* ***Lascelles****'den Foreign Office'e rapor:*

Bulgar ordusuna Türklerden 2.500 (üçte bir oranında) asker alınıyor. Göç etmek isteyen Türkler terhis edilecek. Bulgar Savunma Bakanı Türklerin silah altına alınmasını tehlikeli görmektedir ve Türklerden askerlik bedeli alınmasından yanadır. Bulgar Hükümeti, askerlik yüzünden Türklerin göç edeceklerini umuyor. Ama göçün umdukları kadar geniş çapta olmayacağı sanılıyor.[130]

3 Aralık 1880: *Sofya'da Fransız Temsilcisi* ***Schefer****'deen Fransa Dışişlerine rapor:*

Bulgaristan Türklerinin askere alınması sorunu. Bulgar Hükümeti, Türklerin göç hareketini hızlandırmak düşüncesiyle Türk gençlerini askere almaya karar vermiştir. Fin asıllı Bulgaristan Savunma Bakanı General **Ehrenrouth,** askere alınan Türklere bazı kolaylıklar tanınmasından yanadır.[131]

4 Aralık 1880: *İstanbul'da Fransız Büyükelçisi* ***Tissot'****dan Fransa Dışişleri Bakanına rapor:*

Hariciye Nazırı **Asım Paşa**, bana, Bulgaristan Türklerinin askere alınması konusunu anlattı. Dediğine göre, bu kararı, Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçlerini hızlandıracaktır, Bulgar Hükümetinin asıl amacı da budur. Fakat Türk Hükümetinin bütçesi, bu kış aylarında, büyük çaplı bir göçü göğüsleyebilecek durumda değildir. Bulgar Hükümetinden, Türklerin askere alınmasını geciktirmesi isteniyor. Bu konuda Fransa Hükümetinden de destek rica ediliyor.[132]

---

129 ***HVA-Bulgaristan, Siyasi, Karton 138,*** Dosya 25 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** *s*. 328-330, No. 273

130 ***Turkey No. 4 (1881),*** p. 81 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** *s*. 333-334, No. 277

131 ***AAEF-CPC, Bulgarie, Sofia 1880, Tome 3,*** f. 302-306 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** *s* 334-336, No. 278

132 ***AAEF-CP Turquie, Decembre 1880,*** Tome 443, f 42-3 & **Şimşir,** ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 336, No. 279

4 Aralık 1880: *Fransa'nın Varna Viskonsolosu* ***Mouttet****'den Sofya temsilcisi* ***Schefer'****e rapor:*

Bulgar askerlik kanunu yürürlüğe konunca, Bulgaristan Türklerinin göç hareketi hızlandı. 1880 Eylül ayı sonuna kadar Varna limanından İstanbul'a **18.033** Müslüman göç etti. O günden beri (1 Ekim-4 Aralık arasında) Avusturya, İtalya ve Rus vapurlarıyla 2765 kişi daha göç etti. Böylece Varna Limanından İstanbul'a göçeden Müslümanların sayısı **20.798 kişi** oldu. Şumnu ve Pravadı'dan Müslüman aileler göçetmek üzere her gün Varna'ya geliyorlar. Bulgaristan Müslümanları, Bulgar makamlarının gaddar muamelelerinden kurtulmak için göç ediyorlar. "Hürriyetine yeni kavuşturulmuş olan Bulgarların, yenik düşmüş, fakat bir Avrupa antlaşmasıyla korunmakta olan insanların (Bulgaristan Müslümanlarının) topraklarını gasbetmek için onları ülkeyi terketmek zorunda bırakmaları üzücüdür. "Bir halkın, özgürlüğe layık olabilmesi için, milli varlığının daha başında, siyasi iktidarını kanunsuzlukla, hukuksuzlukla, soygunlarla lekelememesi gerekirdi. Bu göçlerle Bulgaristan en iyi çiftçi unsurunu kaybetmektedir. Varna'daki Türk ticaret temsilcisi **Münir Bey** ve Rusçuk'taki ticaret temsilsici, göçler konusunda bilgi vermek üzere İstanbul'a çağrıldılar.[133]

2.- BALKAN SAVAŞINA DOĞRU GİDİŞ (1890-1912)

Büyük Bulgaristan *(Velika Bulgariya)* emeli

1877-1878 savaşı sonunda İstanbul kapılarına dayanan Rusya, Ayastefanos'ta (bugünkü *Yeşilköy*'de) Osmanlı Devletine, **3 Mart 1878** tarihinde bir ön barış antlaşmasını dikte etti. Bu antlaşma, büyük bir Bulgaristan devleti kurulmasını öngördü. Bu büyük Bulgaristan'ın sınırları, Tuna nehrinden Ege denizine kadar uzanıyor, Osmanlı Devletinin Tuna, Edirne, Selânik, Manastır vilâyetlerini kapsıyordu. Bugünkü Türkiye topraklarından, Edirne Bulgaristan dışında bırakılmakla birlikte, Kırklareli, Lüleburgaz, Pınarhisar, Bulgaristan içine alınıyordu. Selânik hariç bugünkü Yunanistan'ın kuzey yarısı (İskeçe Kavala, Serez, Yenice Vardar vs.); bugünkü Makedonya'nın tamamı ve Arnavutluk topraklarının bir bölümü [Görice (*Korça),* Debre (*Dibır)*] Bulgaristan'a bırakılıyordu...[134]

Rus Panislavistlerince tasarlanmış olan "Büyük Bulgaristan" sınırları, hiç gerçekçi değildi. Türk, Yunan, Makedon ve Arnavut topraklarını Slav Bulgar toprakları imiş gibi görüp yutmağa kalkışmak, bir Balkan

133 ***AAEF-CPC, Bulgaerşie, Varnma 1879-1880,*** Tome I, f. 350-356 **& Şimşir**, ***Rumeli'den Türk Göçleri III,*** s. 337-339, No. 280

134 3 Mart 1878 tarihinde imzalanmış olan Ayastefanos Antlaşması Türkçe tam metni için bkz. : **Nihat Erim,** ***Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I,*** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara: 1953, s. 387- 403

imparatorluğunu andıran koskoca bir Slav Bulgar devleti kurmayı düşlemek akıl kârı bir iş değildi; gerçekçi politikaya ters düşüyordu. Dolayısıyle, Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşmasını, özellikle bu antlaşmanın Bulgaristan sınırlarıyla ilgili hükümlerini değiştirdi: Bulgaristan Prensliği toprakları, küçültülerek Tuna nehiri ile Balkan sıradağları arasında bırakıldı; Balkan dağlarının güncyinde, Edirne vilâyetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, **Doğu Rumeli Vilâyeti** adıyla, Merkezi Filibe'de olacak ve başında bir Hristiyan vali bulunacak, "imtiyazlı" bir vilâyet kuruldu.

Doğu Rumeli Vilâyetinin güneyinde kalan Edirnc Vilâyeti toprakları ile Selânik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilâyetlerinin tamamı yine Osmanlı Dcvleti sınırları içinde kaldı... İmparatorluk sınırları içinde kalan bu bölgelerde "**yerel ihtiyaçlara göre reform yapılması**" da öngörüldü. Berlin Andlaşmasında şöyle denildi:

*"...Bu muahedede kendileri için teşkilâtı mahsusa tayin olunmamış olan sair Rumeli eyâlat-ı şahanesinde dahi Girid'e...mümasil ve **ihtiyacat-ı mahalliyeye muvafık nizamat yapılacaktır.** Bab-ı âli her eyalette işbu nizamat-ı cedidenin teferruatını bilmüzakere tertip itmek ve ekseri azası yerlu ehaliden mürekkep olmak üzere mahsus komisyonlar tertip idecektir...."* (Berlin Antlaşması, ***Madde 23)***.

Yani, Makedonya'da ve diğer Rumcli eyaletlerinde, Girit'tekine benzer reformlar yapılacak. Reformlar, yerel halktan oluşturulacak komisyonlar aracılığıyla hazırlanacaktı...

Berlin Antlaşması Bulgaristan'ı küçültmüştü ama, Bulgarların eline yaman bir silah olarak kullanılabilecek bir madde sunmayı da unutmamıştı. Bu madde Berlin Antlaşmasının 23. maddesi idi. Bu maddeye göre, Büyük Bulgaristan projesi dışında kalan Makedonya gibi bölgclerde reform yapılacaktı, reformların hazırlanmasına yerli Bulgarlar da katılabilecekti... Bulgarlar bu maddeyi istedikleri gibi kullanacaklardı.

Evet, Berlin'de Bulgaristan küçültüldü, ama "Büyük Bulgaristan", "Ayastcfanos Bulgaristanı", Bulgarların gönlüne bir büyük ülkü, bir ideal olarak yerleşti. Yunanlıların *"Megali İdeası"* gibi, Bulgarların da "Ayastefanos Bulgaristan'ı", Büyük Bulgaristan (*Velika Bılgariya)* diye, bir büyük milli emelleri vardı artık. 1878 yılında Ayastcfanos Antlaşmasının imza edildiği **3 Mart** günü, **Bulgarların milli günü** olarak kabul cdildi, Bulgaristan'da her yıl görkcmli törenlerle, ateşli nutuklarla kutlandı. Bulgarlar, "Büyük Bulgaristan" ülküsünü eğitimde, basında, literatürde sürekli işlediler, yaşattılar, kuşaktan kuşağa aktardılar.. "Büyük Bulgaristan" emeline doğru gidişte ilk hedef Doğu Rumeli Vilâyeti oldu..

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması (1885)

1878 Berlin Antlaşaması ile, Balkan sıradağlarının güneyinde, Edirne Vilâyetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, İmtiyazlı Doğu Rumeli Vilâyeti kurulmuştu. Bu vilayetin yüzölçümü 35.208 km², nüfusu da 1 milyona yakındı (1880'de 943 bin idi).

Bu toprakları işgal etmiş olan Rusya, 1879'da buralardan çekilecekti. Çekilmeden önce, Doğu Rumeli Vilâyeti'nde yaşayan Bulgarları silahlandırp örgütlemişti. Bu silahlı Bulgarlar, Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'a katılması için 1885 yılında harekete geçtiler: 5 Şubat 1885'te Filibe'de (bugün: *Plovdiv)* gizli ve silahlı bir ihtilâl komitesi kurdular.

Bu komite, 25 Temmuz 1885'te Filibe'ye bağlı Değirmendere (bugün: *Pırvenets*) köyünde gizli bir toplantı yaptı. Toplantıda, "Güney Bulgaristan" dedikleri Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'la birleştirilmesi, bunun için isyan çıkarılması kararı alındı. Bu işe kalkışınca Rusya'dan ve Batı Avrupa'dan destek görecekleri de hesaba katıldı. Vilayetin milis kuvvetlerinin de kendilerine katılacağını düşünüyorlardı. 2 Eylül'de Otlukköy'de (*Panagürişte)* birleşme için nümayişler, gösteriler başlatıldı.

17 Eylül gecesi **Çardafon Veliki** başkanlığındaki çete silaha sarıldı; binbaşı **D. Nikolov** komutasındaki milisler de çeteye katıldı. Çete ertesi gün Vilâyet merkezi Filibe'de hükümet konağına girdi, vali **Gavril Paşa'**yı tutuklayıp vilâyetten kovdu (18 Eylül 1885). Vilayet hükümeti devrildi. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katıldığı ilân edildi.. 21 Eylül 1885 günü **Prens Alexandre,** Filibe'ye geldi ve Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilân edildi. Bulgar Meclisi de Sofya'da toplanarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini onayladı.[135]

Bu olup-bittiye İstanbul Hükümetinden hiçbir ciddi tepki gelmedi. Babıâli, diplomatik yolla soruna çözüm arama yolunu tuttu. Bu arada, 14 Kasım 1886'da Sırbistan, Bulgaristan'a savaş açtı. Tahminlerin aksine, Bulgar ordusu Sırp ordusunu bozguna uğrattı, Pirot'u işgal ederek Belgrad yolunu ele geçirdi. Bunun üzerine Babıâli, Türk-Bulgar dostluğunu devamlı kılmak ve Bulgaristan'da yabancı nüfuzuna engel olmak amacıyla, yeni fedakârlıklara katlanmaya ve doğrudan Bulgar Prensiyle müzakerelere girişmeye yöneldi.

Bulgar-Sırp barışının ardından, Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Prensi anlaştı. Buna göre, ahalisi Müslüman olan Kırcaali nahiyesi ile Rodop

135 **Enver Ziya Karal,** ***Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt,*** İkinci Baskı, TTK Yayınları, Ankara: 1983, s.105-112 & ***Kratka Bılgarska Ensiklopediya, Tom 5*** **(*Kısa Bulgar Ansiklopedisi, Cilt 5),*** Sofya: 1969, s. 44. Kısa ömürlü Doğu Rumeli Vilayeti hakkında geniş bilgi için bkz. **Ali Kemal Balkanlı,** ***Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler,*** Erhan Kitabevi, Ankara: 1986; **& Mahir Aydın,** ***Şarkî Rumeli Vilâyeti,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1992.

Balkanı Doğu Rumeli'den ayrılarak Osmanlı idaresinde bırakıldı. Bu esasları kabul eden Prens **Alexandre** Doğu Rumeli Valiliğine atandı.

Türk-Bulgar anlaşmassı esasları, 5 Nisan 1886 tarihli kararnameyle şöyle saptandı:

"1—Doğu Rumeli eyaleti valiliği Berlin muahedesinin 17 nci maddesi gereğince Bulgaristan Prensi'ne verilecektir. Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensliği'nin idaresi bir tek şahsın üzerinde bulundukça, Kırcaali nahiyesi islâm kariyeleriyle (köyleriyle) Rodop cihetinde bulunup şimdiye kadar Doğu Rumeli eyâleti idaresine geçmemiş bulunan islâm karyeler, sözü geçen eyaletten ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından idare olunacaktır.

"2— Doğu Rumeli eyaletinin güvenliğini ve halkın refah ve saadetini sağlamak için eyaletin nizamnamesi Babıâli ile Bulgaristan Prensi tarafından tâyin kılınacak memurlardan kurulan bir komisyonda gözden geçirilerek mahalli hal ve icaplara göre tadil edilecek ve hazinenin bütün menfaatleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri İstanbul konferansının tasdikına sunulacaktır.

"3— Berlin antlaşmasının Bulgaristan ile Doğu Rumeli hakkında olan diğer bütün hükümleri eskisi gibi yürütülecektir."[136]

Prens **Alexandre'**ın bu hükümleri kabul ettiğine ilişkin yazılı onayının alınması üzerine Doğu Rumeli Valiliğine tâyini yapılmıştır.

Doğu Rumeli sorunu böylece iyi kötü bir çözüme bağlanmıştır. Burada Rumeli Türkleri bakımımdan en önemli sonuç, Rodoplar ve Kırcaali bölgesi Müslümanlarının Doğu Rumeli'den ayrılmış, Bulgar boyunduruğu altına düşmekten kurtarılmış olmalarıdır. Böylece bu koyu Türk bölgesi çeyrek yüzyıl daha Osmanlı yönetinde kalmış ve Türk nüfus çoğunluğunu günümüze kadar koruyabilmiştir.

Buna karşılık, Türkiye'nin Avrupa karayolu üzerindeki eski Filibe (*Plovdiv, Philippopolis)* sancağı ile İslimye (*Sliven)* sancağı Osmanlı Devletinden koparılmıştır: Filibe, Karlova, Kızanlık, Eskizağra, İslimye, Yanbolu, Aydos, Ahyolu, Burgas vs. yörelerinde yaşayan Türk nüfus kitleleri Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır

Bulgarların "*Sıedineniye"* dedikleri bu "birleşme"nin, bu Bulgar *Anschluss'*unun kolayca başarılması, Bulgarları yüreklendirmiştir.. Demek ki bu iş oluyormuş! Bir gizli komite kurmak, sonra biraz gürültü çıkarmak bir bölgeyi yutmaya yetiyormuş!

136 **Karal**, ***Osmanlı Tarihi VIII,*** s. 109-110

Büyük Bulgaristan emeli besleyenler, Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'a kattıktan sonra, gözlerini Makedonya'ya ve Edirne'ye çevirdiler.

Berlin'den Rumeli'ye Ateş Topları: Makedonya - Edirne Komiteleri

1890'larda Makedonya ve Edirne vilâyetlerini hedef alan silahlı Bulgar gizli örgütleri kuruldu. Aynı tarihlerde Doğu Anadolu'yu hedef alan Ermeni gizli örgütleri de sahneye çıktı: 1887'de Rusya Ermenileri tarafından ***İhtilâlci Hınçak Partisi,*** 1890 yılında da Tiflis'te ***Ermeni İhtilâl Federasyonu (Taşnaksutyun)*** kuruldu; her iki silahlı örgüt Rusya Ermenileri tarafından kuruldu, fakat Rusya'yı değil, Doğu Anadolu'yu hedef aldı. Doğu Anadolu'da önce bir Ermeni özerk bölgesi, sonra da bir büyük Ermenistan Devleti kurmayı amaçladı.

Aynı yıllarda Rumeli'de de ihtilalci Bulgar ve Makedon örgütleri ortaya çıktı: 1893 yılında Selânik'te gizli ***Makedonya-Edirne İhtilâl Örgütü*** *(Makedono-Odrinska Revolutsionna Organizatsiya)* kuruldu. Ertesi yıl örgütün adına bir ***"İç" [Dahilî*** *(Vıtreşna)*] kelimesi eklendi ve örgüte *"Vıtreşna Makedono-Odrinska Revolutsionna Organşzatsiya (VMORO)"* dendi. Yani örgüt, *"Makedonya-Edirne Bulgar İç İhtilâl Örgütü"* oldu. Böylece bu örgütün Makedonya ve Edirne vilâyetlerinin ***içinde*** çalıştığı belirtilmek istendi. Yine 1894 yılında örgütün , Selânik'teki şubesi ***Merkezi Makedonya İhtilâl Komitesi*** *(Tsentralen Makedonski Revolütsionen Komitet)* adını aldı.[137] Bundan sonra bu örgüte ve üyelerine kısaca "Merkezci" anlamına **"Santralist"** denmeye başlandı ve bu isim literatüre de yerleşti.

"Siyasi özerklik" in ne anlama geldiği belliydi: Örnekler ortadaydı. Sırbistan, önce özerk, sonra bağımsız olmuştu. Romanya (Eflâk-Buğdan) 1856'da özerk, 1878'de bağımsız olmuştu. Bulgaristan 1878'de özerk, 1909'da bağımsız olmuştu....Hiçbir etnik toplum özerklik alınca merkezi hükümete bağlanmaya yönelmemiştir, tam tersine, özerklik aldıktan kısa bir zaman sonra merkezden hepten kopmuş, bağımsız olmuştur. Makedonya için özerklik demek, Makadonya'nın İmparatorluktan koparılması demekti. Özerklik alacak bir Makedonya, ya Bulgaristan'a katılacak, ya da tam bağımsız bir Makdeonya Devleti olacaktı.

Evet, Makedonya'ya siyasi özerklik, Rumeli'nin etnik esaslara göre paramparça edilmesi anlamına geliyordu. Yalnız Makedonya değil, Edirne vilâyeti de paramparça edilecekti. Komiteler, kuruldukları günden beri **"...Makedonya-Edirne Komitesi"** adını taşıyordu. Hedeflerinde Edirne Vilâyeti toprakları da vardı. Ve söylemek bile gereksiz, Edirne Vilâyeti toprakları İstanbul Vilâyeti sınırına kadar uzanmaktaydı.

137 ***Kratka Bulgarska Ensiklopediya, Tom 1*** *(Kısa Bulgar Ansiklopedisi, Cilt 1)*, Sofya: 1963, s. 585

İşte bu topraklar, "**reform**" veya "**siyasi özerklik**" talepleriyle, etnik esaslara göre dilim dilim parçalanacak, Osmanlı-Türk yönetimi buralardan atılacaktı. Osmanlı yönetimi atılırken, yerli etnik Türk nüfusun da "icabına bakılacak" idi. "Nüfus ihtilâli" yapılacak, "Toprak ihtilâli" yapılacaktı. Tıpkı Yunan ayaklanmasında yapıldığı gibi, tıpkı Bulgar ayaklanmasının ardından Türk-Rus savaşında yapıldığı gibi.

Bu bakımdan *"Rumeli eyaletlerinde reform"* diyen Berlin Antlaşmasının 23. maddesi Rumeli toprakları üzerine düşmüş birer "**ateş topları**" gibiydi; Rumeli'nin ve de Rumeli Türklerinin üzerine düşen **ateş topları**!

Komiteler tepeden tırnağa silahlanmışlardı, XX: yüzılın başlarında Makedonya ve Edirne vilâyetlerinde hırsla kan dökmeye koyuldular.

Komiteler, kurulur kurulmaz silahlı eylemlere geçtiler

1894 yılında Sofya'da kurulan ve Bulgar Hükümetince silahlandırılan *Makedonya-Edirne İhtilâl Komitesi*, kurulur kurulmaz silahlı eylemlere başlamıştır. İstanbul Hükümeti de bu komitelerin eylemlerini Berlin Antlaşmasını imzalamış olan büyük devletlere şikâyet etmeye yönelmiştir. Bu konuda aşağıda birkaç belge bulunacaktır: :

Hariciye Nazırı **Turhan Paşa,** Bulgar İhtilâl Komitesinin faaliyetleri hakkında Sofya'daki Osmanlı Komiserliğinden alınan bir yazının örneğini 7 Temmuz 1895 günü Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**'ya göndermiştir. Komiserliğin yazısında özetle şunlar bildirilmiştir (sadeleştirilmiştir.):

*"Bugünlerde Makedonyalılar, Sofya'da sakin yaşamakta olan Müslüman ahaliye, çarşıda, orada burada ve ötede beride saldırılarda bulunmakta, Müslümanlara hakaret etmektedirler. Arnavut **Mehmet** adlı biri de ölümle tehdit edilmiştir. Müslüman ahaliden bazıları sözlü olarak, bazıları da yazıyla resmi makamlara başvurarak şikâyette bulunmuşlar ve korunmalarını istemişlerdir. Tezelden tedbir alınması için Dışişlerinde Mezhepler Müdürlüğüne de başvurulmuştur. Belde Müftüsü Hafız **Bilâl Efendi** de bazı Müslümanların başvuruları üzerine Dışişleri Mezhepler Müdürü ile görüşmüş. Müdür, saldırıya uğrayan Müslümanlar zabıtaya başvururlarsa ve saldırganların isimlerini bildiririrlerse suçluların cezalandırılacağı yolunda cevap vermiştir. Makedonyalıların İslam ahaliye reva gördükleri bu haksız muameleler, Makedonya ihtilâli namı altında yapılan zararlı yayınların bir sonucudur, ki bu yayınların çevirileri peyderpey arzedilmektedir. Bu yayınlarda bir takım cahillerin iddialarına göre, güya oralarda (Makedonya'da, Trakya'da) bulunan hemşerileri katlediliyormuş da onlar da buna tepki olarak ayaklanıyorlarmış. Gerek bu gibi yayınların menedilmesi gerek saldırıya uğrayan ehli islamın hukukunun korunması için girişimlerde bulunulacaktır. Ancak Bulgar Hükümetinin,*

verdiği sözleri tutmadığı da sabittir. Ol babta ve her halde emr-ü ferman Hazreti menlehül emrindir. - 7 Muharrem 313 ve 18 Haziran 311 (1895)."[138]

Turhan Paşa, 9 Ağustos 1895 günü de Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**'ya şunları telliyor:

"Bulgar Hükümeti bize hep güvence vermekte ise de silahlı çeteler, sınırı geçerek çevredeki sakin halka saldırılardan' hiç geri durmamaktadırlar. Nitekim bu çetelerden birininin Yanaklı köyününe saldırıp 300 evi yakmış ve bütün köylüleri öldürmüş olduğunu haber aldık.

Bu kanlı olayı nezdinde görevli bulunduğunuz Hükümetin dikkatine getirmeniz ve çetelerle ilgili olarak daha önce Sofya'da yapmış oldukları girişimleri yinelemelerini rica etmeniz mercudur."[139]

Bu genelge talimatın Berlin, Viyana, Londra ve Roma Büyükelçiliklerine de göderildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Almanya, Avusturya, İngiltere ve İtalya da Berlin Antlaşmasını imzalamış olan devletlerdir.

Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**, gereken girişimde bulunmuş ve 15 Ağustos günü İstanbul'a şu cevabı vermiştir:

"Ekselanslarının bana göndermiş oldukları 122 sayılı telgrafın içeriğini (Fransa) Dışişleri Bakanına duyurdum.

***M. Hanotoux,** anılan çetenin canavarlığıyla ilgileniyor göründü. Kendisi anlattığım olayın ayrıntıları konusunda notlar aldıktan sonra, Sofya'daki temsilcisine yazıp bilgi isteyeceğini ve Sofya Hükümeti katında bir defa daha girişimde bulunarak benzer olayların tekrarlanmaması için gerekli önlemlerin alınmasını istemesi için talimat vereceğini vaad etti."*[140]

Bu girişimden bir hafta sonra İstanbul'dan Paris Büyükelçiliğine yeni bir talimat gönderilmiştir. Bulgaristan'dan Makedonya'ya çeteler gönderildiği, Bulgaristan içinde de Müslümanlara zulmedildiği bildirilmiş ve Fransa Dışişlerinde yeniden girişimde bulunulması istenmiştir. Paris Büyükelçiliğine gönderilen 22 Ağustos 1895 günlü ve 128 sayılı şifre telgraf şudur:

---

138 ***PBA (Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Arşivi),*** Dosya: Bulgarie 1895-1896, Section I, Carton 11. Sofya Komiserliğinden Hariciye Nezaretine yazı, 18.6.1895, No.170

139 ***PBA (Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Arşivi), Dosya: Bulgarie 1895-1896, Section I,*** Carton 11: Turhan Paşa'dan Paris Büyükelçisi Yusuf Ziya Paşa'ya Şifre tel, 9.8.1895, No. 122 (O yıllarda Osmanlı Hariciyesi Fransızca yazışmaktadır ve bu telgrafın da aslı Fransızcadır).

140 **PBA, Ibid.,** Ziya Paşa'dan Turhan Paşa'ya yazı, 15.8.1895, No. 9111/306

"Sofya Komiserliğimiz Sadarete şunları tellemiştir:

'Makedonya İhtilâl Komitesi, (sınırlarımız içine) durmadan eşkiya çeteleri göndermektedir. Müslüman askerler Razgrad'dan Şumnu'ya gönderilmişlerdir. Müslümanlar, Bulgarlar tarafından sürekli saldırıya uğramakta ve tehdit edilmektedirler. Geceleri evlerinden dışarı çıkamıyor; camiye bile gidemiyorlar. Bir cami imamı Bulgar jandarmalar tarafından dövülmüştür. Ekselanslarına bildirmekle onur kazandığım gibi, bu konularda ilgili Bulgar makamları katında yapmış olduğum girişimler sonuçsuz kalmaktadır.'

Yukarıdaki bilgilerin nezdinde görevli olduğunuz Hükümetin bilgisine iletmenizi ve özel olarak basında yayınlatılmasını rica ederim."[141]

Hariciye Nazırı **Turhan Paşa,** 27 Ağustos 1895 tarihinde de Sofya Komiserliğinden aldığı bir şifre telgrafın örneğini Paris Büyükelçiliğine göndermiştir. Yazı eki telgrafta, sınır boylarındaki Bulgar köylülerine Sofya'dan çeşitli silahlar gönderildiği ve bu silahlandırmanın halkı korumak içinmiş gibi gösterildği bildiriliyor, şöyle deniyor:

*"...Nahiye müdürleri vasıtasiyle hatt-ı imtiyazda bulunan köylere muhtelif usulde tüfek tevzi olunmakta ve bunun güya Makedonya müfsitlerinin defi mazarratı için tedabir-i lâzime gibi tevil olunmakta ve 1738 numrolu ve dünkü tarihli telgrafname-i âcizanemle arzolunduğu üzere, Bulgarlar tarafından Müslümanların iz'ac ve bazı yerlerde katil ve hatta Hasköy'de **Abdullah Efendi** namında muteber birinin itlâf edildiği ve Razgrad'daki ahali-i islâmiyenin dahi tehdit ve tazyik ve darb olunmakta idiği maruzdur. 23 Ağustos 95."*[142]:

Sofya'daki Osmanlı Komiserliği, 21 Kasım 1895 günü İstanbul'a özetle şunları rapor etmiştir:

*"Bu yaz aylarında Bulgaristan'ın çeşitli yörelerinde ve hatta Sofya'da dahi Bulgarlar tarafından Müslüman ahaliye çeşitli saldırılarda bulunulmuş, bazı Müslümanlar dövülmüş, yaralanmış ve hatta öldürülmüşlerdir. Bu konularda Bulgar Hükümeti katında etkili girişimler ve alınan cevaplar Nezarete arz edilmişti. Geçen gün de **Gostivarlı Ali** adında bir Müslüman, bir Makedonyalı tarafından Sofya'da güpegündüz saldırıya uğramış, ağır yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Suçlunun yakalanıp yakalanmadığı konusunda Bulgar Hükümetinden bilgi istenilmiş ise de henüz bir cevap alınamamıştır. Sofya'daki Banyabaşı Camii imamı **Ahmed Efendi** de iki Bulgar tarafından ağır biçimde dövülmüştür.."*[143]

141 **PBA, Ibid.,** Turhan Paşa'dan Ziya Paşa'ya şifrc tel, 22.8.1895, No. 128

142 **PBA, Ibid.,** Turhan Paşa'dan Ziya Paşa'ya 27.8.1896 tarihli ve 15194/130 saylı yazı eki.

143 **PBA (Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Arşivi),** Dosya: Bulgarie 1895-1896, Section I, Carton 11: Sofya'da Osmanlı Komiserliğinden Hariciye Nezaretine 21 Teşrinisani 311 tarihli ve 372 sayılı yazı

Yeni Hariciye Nazırı **Tevfik Paşa,** bu yazının örneğini, "uygun görülecek biçimde kullanılmak üzere" diyerek yeni Paris Büyükelçi **Salih Münir Paşa**'ya göndermiştir. Yazının meali Paris'te *Le Siècle* gazetesinin 7 Ocak 1896 günlü sayısında yayınlanmıştır.

Sofya'da kurulan **Makedonya-Edirne İhtilâl Komitesi**'nin silahlı eylemleri artarak yıllarca sürüp gitmiştir. Bu eylemlerin önlenmesi için Sofya'da ve büyük devletler başkentlerinde yapılan diplomatik girişimler de devam etmiş ve hemen hepsi sonuçsuz kalmıştır.

"Makedonya Eşkiyalık Tarihi"nde 1903 Ayaklanması: (*İlindensko Vıstaniye)*

Evet, Makedonya-Edirne komitcleri, kurulduktan hemen sonra korkunç bir faaliyete yöneldiler. General **Mihaylovski** başkanlığında toplanan kongreye, Makedonya'nın her köşesinden, ilçe ve köylerinden delegeler geldi. Bu toplantı sonucu General **Sonçev,** ayaklanma düzenleme çalışmalarına hız verdi.

Komitenin programı, ayaklanmalarla, yabancı devletlerin ilgi ve müdahalesini çekmeyi, Londra'da kurulan "Balkan Komitesi" ile, daha doğrusu İngilizlerlc birlikte hareket etmeyi hedef alıyordu.[144]

Burada adı geçcn **Mihaylovski**, 1903 ayaklanmasını hazılaryan Makedonya Komitestinin Sofya'daki **"Vırhovist"** kanadının lideriydi.[145]

Komitenin Selânik'teki **"Sentralist"** kanadı 1903'te ayaklanma çıkarılmasına karşı görünüyordu. Ama ayaklanma fiilen başlayınca bunun dışında kalmadı. Bu kanadın lideri de **Sandanski** idi.[146]

Bulgar Hükümeti, Makedonya komitesini silahlarla donatmıştı. Türk makamları sık sık silah arıyor, bulabildikleri silahları topluyordu. Ama

144 **Tahsin Uzer**, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1979, s. 117

145 **Stoyan Nikolov Mihaylovski** (1856-1927), Elena'da doğdu. Doğduğu kasabada, Tırnova'da, İstanbul'da Galatasaray Sultanisinde okudu, Fransa'da Ex-en-Provance'da hukuk fakültesini bitirdi. Öğretmen, yargıç, avukat olarak çalıştı; yüksek okulda ders verdi,. Makedonya-Edirne Üst İhtilal Komitesi başkanlığı yaptı. Kitaplar, şiirler yazdı. (***Kratka Bılgarsa Ensiklopediya***, tom 3, s. 447-448)

146 **Yane İvanov Sandanski** (1872-1915), Bulgar ihtilalci, Makedonya-Edirne İç İhtilal Örgütü (VMORO)'nün önderi. Cuma-i bâlâ *(Gorna-cıumaya, Blagoevgrad)* kasabasına bağlı Vlahi köyünde doğdu. Ailcce Dupniça'ya göç ettiler, burada genç yaşta sosyalist düşünceleri benimsedi. XIX. yy. sonunda örgüte katıldı. Türk yönetiminc karşı mücadele etti. 1903 *İlinden ayaklnaması* için acele cdilmemcsini istiyordu, ama ayaklanma başlayınca buna katıldı. **Kral Ferdinand**'ın görevlendirdiği bir paralı katil tarafından Melnik yakınında vurulup öldürüldü. .(***Kratka Bılgarsa Ensşklopediya***, tom 4, s. 461). **Tahsin Uzer**'in notuna göre, **Sandanski,** cezaevinde başgardiyanlık ettiğinden, önceleri kendisine **"zindancı"** anlamına **"Zindanski"** denmiş, sonraları bu isim veya lakap **Sandanski** olmış. (**Uzer, *Makedonya'da Eşkiyalık tarihi....*** s, 118)

silahlar toplamakla bitmiyordu. Selânik Vilâyeti, Serez Sancağı'nın Razlık (*Razlog*) kazası kaymakamı olan **Tahsin Uzer,** 1903 ayaklanması arifesinde yalnız kendi görev çevresinde nasıl ve ne kadar silah topladığını şöyle anlatıyor:

"Barçova" köyünden **Süleyman Ağa**'nın aracılığı sayesinde, Bulgar Komitesinden Nalbant **Gorgi'**nin bize ajanlık etmesi sağlandı. Bu yoldan köylerde ve kimlerde ne kadar silah bulunduğunu yaklaşık olarak öğrendim ve az sonra silah toplamaya Barçova köyünden başladım.

Köyün ileri gelen Bulgarlarından beş on tanesini sıkıştırınca, kiliselerde saklı silahlar ve cephane de ele geçince, köylü birer birer silahlarını teslim etmeye başladı. Barçova köyünden çeşitli tipte 170 tüfek ve çok miktarda mermi ele geçti. Diğer köyler de basılıp aranınca, toplanan silahların yekûnu aşağıda belietilen miktarı buldu:

Dobronişte köyünden 150 tüfek; Erşeniçe köyünden 250 tüfek; Merkez ilçeden 280 tüfek; Bakorit köyünden 350 tüfek; Nedobrika köyünden 400 tüfek, İki Kotorlar köyünden 400 tüfek, Toplam **1839 tüfek.**[147]

Barçova köyünden toplanan 170 tüfek de eklenince 2000 tüfek tutmaktadır. Sadece altı köyde ve bir kaza merkezinde ele geçirilebilen silah sayısı bu kadar olduğuna bakılarak, bütün Makedonya'da komitecilerin nasıl silahlanmış oldukları hakkında bir fikir edinilebilir.

Ayaklanma başlıyor: 2 Ağustos 1903

Komite, ayaklanmanın 2 Ağustosta başlamasına karar vermiş. Rumi takvime göre 20 Temmuzda. Komitenin Manastır Şubesi bu kararı beş gün önceden duyurup militanlarını silaha çağırıyor:

"Kardeşler!

Yüzyıllık düşmanımızla hesaplaşmak için çok beklenen gün nihayet geldi. ("Düşman" kelimesi Türkçe kullanılıyor).

Türk istibdadında kaybettiğimiz masum kardeşlerimizin kanı (bizleri) hesaplaşmaya çağırıyor.

Analarımızın ve kızkardeşlerimizin ayaklar altına alınan onuru iade edilmeyi bekliyor.

Bu kadar acı, bu kadar alçalma yeter!

147 **Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu** Yayınları, Ankara: 1979, s.127

Utançla, hayvan gibi yaşamaktansa ölmek bin kat daha iyidir:

Bütün Makedonya ve Edirne vilâyetleri halkının düşmana karşı silahını eline alıp açıkça ortaya çıkması için belirlenen gün 20 Temmuzdur (2 Ağustos).

Kardeşler, o gün başkanlarınızı izleyiniz ve hürriyet bayrağı altında toplanınız.

Mücadelede dayanınız, sebat ediniz kardşler! Ancak uzun soluklu mücadele bizi koruyacaktır.

Haklı yolumuzda ve ayaklanma günümüzde Tanrı yardımcımız olsun.

Kahrolsun Türkiye! Kahrolsun tiranlar! Düşmana ölüm!

Yaşasın millet! Yaşasın hürriyet! Hurra!

Sizleri kardeşçe kucaklarız - Karargâh."[148]

Avusturya'nın Manastır Konsolosu **August Kral**[149], Makedonya'da Bulgar ayaklanmasının başladığını 4 Ağustos 1903 günü Viyana'ya özetle şöyle rapor etti:

"Makedonya'da Bulgar ayaklanmasının başladığı anlaşıldı. Reformların halkı yatıştırdığı ve artık Makedonya'da tehlike kalmadığına inananlar yanıldılar. Ayaklanma hazırlıkları hiç durmamıştı.

Çetenin habercileri Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri köylere dağıldılar. Ayaklanmanın 20 Temmuz (2 Ağustos) Pazar akşamı başlayacağını halka duyurdular. Belirlenen saatlerde kırlarda, her tarafta ateşler yakılarak ayaklanmanın başladığı işareti verildi. Manastır içinde iki top atışıyla ayaklanma duyuruldu. En büyük Bulgar köylerine çeteler gelmiş. Manastır'a gelen telgraf telleri kesilip koparılmış, bazı yerlerde kilometrelerce hat sökülmüş. Bir yerde demiryolu istasyon binası dinamitle uçurulmuş. Birçok yerde Türk çiftlikleri ateşe verilmiş. Manastır ile Görice (*Korça*) arasında çalışan posta arabasına ateş açılmış. Resne ile Ohri arasındaki köprüler uçurulmuş. Ohri'den hiçbir haber yok. Smilova'daki

148 Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali*** (*Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı*), Sofya: 1978, s. 461

149 **August Kral,** yirmi yıl sonra Türkiye'ye *Avusturya* Elçisi olarak atanmış, 20 Kasım 1924 günü Çankaya köşkünde Cumhurbaşkanı Atatürk'e güven mektubunu sunmuş, 1932 yılında emekli oluncaya kadar Türkiye'de elçi olarak görev yapmıştır. (Bkz. **Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt I***, Türk Tarih Kurmu Yayını, Ankara: 1993, s.365-377). **August Kral,** emekli olduktan sonra da ***Das Lands Kamal Atatürks. Der Werdegang der Modernen Türkei*** başlıklı bir kitap yayınlamıştır. (Viyana: 1937).

küçük garnizona namaz sırasında ateş açılmış. Burada çetenin sayısı 500 kişi kadarmış. Demirhisar'ın, Pribiltsi, Yeniköy gibi çeşitli Müslüman köylerine saldırılar düzenlenmiş, Türk çiftlik sahipleri Hükümet yerkililerinden silah ve mermi istemişler. Manastır şehrinin güvenliği dağ yönünden oldukça iyidir:.."[150]

Ayaklanma ve sonrası

"1903 Temmuz ve Ağustos aylarında, Manastır, Kosova ve Selânik (ve de Edirne) vilâyetlerinde dikkate değer komitecilik olayları birbirini kovalıyordu. Bu sırada Kosova Valisi **Hafız Paşa**'nın ani ölümü yeri doldurulmaz bir boşluk bıraktı...

Hafız Paşa, İştip'te Bulgarların kargaşalık düzenlediğini, binlerce silahın depo edildiğini, beyanname ve bildiri basan yerleri olduğunu meydana çıkardı. Âni baskınlar sonucu, elde edilen defterler ve belgelerle, Makedonya'daki şekavet (eşkiyalık) komitesinin tümü, çörap gibi sökülecekti.

İştip Kaymakamı **Hüsamettin Bey, Hafız Paşa**'nın verdiği cesaretle "iki azılı Rus casusu" yakalayıp tutukladı. Fakat Saraya ve Babıâli, Rus elçisinin sürekli protestolarına dayanamayarak, **Hüsamettin Bey**'i görevinden çekti. Hafız Paşa da, sözde Arnavutları kırmış olduğu bahanesiyle, Kosova'dan alınarak Trablusgarb'a vali olarak gönderildi. Sonra'dan Bulgar olayları tehlikeli bir şekle bürünmesi üzerne, Babıâli **Hafız Paşa**'yı tekrar Kosova'ya vali yapmak zorunda kaldı. Ne çare ki bu sefer valinin ömrü yetmedi. Tam iş göreceği sırada rahmete kavuştu....

Bu sırada Manastır valisi Müşir **Ali Rıza Paşa** idi... Müşir Ali Rıza Paşa, Manastır ayaklanmasında gerektiği anda engelleyici tedbir almadı, gafil avlandı.

Makedonya ayaklanmasında yalnız Selânik Valisi **Hasan Fehmi Paşa** millet adına varlık göstererek, başarı sağlayabildi. Hasan Fehmi Paşa, Babıâli ve Mabeyn'i uyararak, bir kısım redif taburlarını silah altına aldırdı, Anadolu'dan da birkaç redif tümeninin tam zamanında Rumeli'ne geçmesini sağladı. **Hasan Rıza Paşa**'nın sadece bu hizmeti bile yararlı olmuş, göğüs kabartacak değer ve niteliktedir....

1903 Eylül ayı başında, Bulgar Makedonya Komitesi, demiryolu şirketlerine birer tehdit mektubu göndererek yolcu taşımamalarını bildirdi."[151]

150 Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali*** *(Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı),* Sofya: 1978, s. 466-469

151 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi,*** s. 151-153

Manastır Valisi Ali Rıza Paşa'nın yetersiz tutumu ve

Tahsin Uzer, o zamanki Manastır Valisi **Ali Rıza Paşa** hakkında da şunları söylüyor:

"Bu sırada Manastır Valisi **Müşir Ali Rıza Paşa** idi. Bu Müşir zayıf bir hükümet adamıdır. Yemen'de **İmam Yahya** kendisini esir etti. 31 Mart olayı sırasında, Harbiye Nazırlığında bulunduğunda bu işi beceremedi. İstanbul'un işgalinden bir iki gün önce de Sadrazam makamında bulunuyordu.

Müşir **Ali Rıza Paşa,** Manastır ayaklanmasında yetersizlik gösterdiği gibi, ihtilâlin büyümesine karşı, gerektiği anda engelleyici tedbirler almadı, gafil avlandı.

Selânik vilâyeti, **Hasan Fehmi Paşa**'nın çabasıyla yer yer komitecileri ezip yok ettiği halde, Manastır'daki beceriksiz vali **(Ali Rıza Paşa),** bütün askeri kuvvetleri merkeze topladı. Kasabaların, köylerin, çiftliklerin cayır cayır yanmasına seyirci kaldı. Onun, şehri basarlarsa, devlet kötü duruma düşer diye kafasına yerleştirdiği ahmakça kanaat, millete çok pahalıya mal oldu. Bu adam zaten, gerek Yemen'de ve gerekse 31 Mart olayında, ayırca Balkan Savaşı'nda "Batı Cephesi" ordu kumandanlığında da hep böyle yersiz, isabetsiz davranışlarıyla, devlet ve millete büyük zararlar verdi."[152]

1903 ayaklanmasında Manastır Valisi'nin dar görüşlü tutumu Bulgar belgeleriyle de doğrulanmaktadır. Askeri birlikleri Vilâyet merkezi Manastır şehrinde toplayıp taşrayı nerdeyse savunmasız bırakması yüzünden, komitacılar, meselâ Kırçova'yı (Bugün: *Kruşevo)* kolayca ele geçirmişler ve burada biraz tutunmuşlardır.

Manastır komitecilerin Bulgaristan Başbakanına gönderdikleri Rumi 23 Temmuz (Miladi 5 Ağsutos) 1903 günlü raporda, özetle şunlar bildiriliyor:

"21 Temmuz (3 Ağustos) günü 900 adet isyancıyla birlikte Kırçova kasabasını ele geçirdik. Kasabada bulunan 50 kadar Türk askerini tepeledik, hükümet binalarını ateşe verdik, telgraf hatlarını imha ettik, en yüksek ve iyi bir yerde mevzilendik., bir yüzünde bir arslan resmiyle birlikte "Hürriyet veya Ölüm" yazısı, diğer yüzünde "Tanrı bizimledir" yasızı bulunan kırmızı bayrağımızı tepeye çektik. Çevrede birçok Türk çiftliği ve

152 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi,*** s.. . 152 ve 157

Ali Rıza Paşa (1860-1932), Manastır Valisi: Şubat-Ağustos 1903; Meclis-i â'yân azası: Aralık 1909; Harbiye Nazırı: Ağustos 1900-Nisan 1909 (11-16 Şubat hariç); Balkan Harbinde Garp Orduları Komutanı: Ekim 1912-Mayıs 1913; Bahriye Nazırı: Şubat 1919- Mart 1920; Nafıa Nazırı: Şubat 1921-Kasım 1922; ilâvcten Dahiliye Nazırı: Haziran 1921-Haziran 1922. **(Sinan Kuneralp,** ***Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber,*** İSİS, İstanbul: 1999, s. 65)

tahıl ateşe verildi. Türk halkı büyük panik içinde...Bizleri buradan sökebilmek için en az 5000 asker gerekir.. Manastır vilâyetinden ayaklanan çetecilerin sayısı halen 4500-5000 kişi kadardır."[153]

Makedonya ve Trakya dağlarında sözde "Bulgar Cumhuriyetleri "!

1903 Bulgar ayaklanmasının Makdeonya'da en büyük başarısı Kırçova kasabasının zaptedilmesi olmuş. Edirne vilâyetinde de en büyük başarı İstranca dağlarında gerçekleştirilmiş. Bir komünist Bulgar kaynağı, Bulgar ihtilkâlcilerin gerek Kırçova'da, gerek Istranca'da birer "hükümet" ve birer "cumhuriyet" kurduklarını iddia ediyor, yabancılara tanıtmak için Fransızca olarak da bunu vurguluyor, bu sözce cumhuriyetlere "République de Krouchevo" (*Kruşevskata Republika)* ve "République de Strandja" (*Strancanskata Republika)* diye yazıyorlar. Ne var ki, bu sözümona "cumhuriyetler" hiç de uzun ömürlü olamamış. "Kırçova Cumhuriyeti" sadece 10 gün ayakta kalmış, dağ başındaki "İstranca Cumhuriyeti" ise 20 gün yaşamış. Neden? Çünkü, Bulgar komitecileri dışardan yardım beklemişlerdi. 1821 Yunan ayaklanmasında ve 1876 Bulgar ayaklanmasında Avrupa devletleri asilerin imdadına yetişmişler, her iki durumda da Rusya Çarlığı, Osmanlı devletine savaş açmıştı. Bu defa ise Türk Hükümetine savaş açan olmamış, komitacılar yalnız kalmışlardı.[154]

"Manastır'ın Pelistre Dağı, lider **Sarafov** ve diğer komite ileri gelenlerinin karargâhı haline gelmişti. Bulgar Kralı **Ferdinand** başta olmak üzere, Bulgar Hükümeti komiteyi manen ve maddeten himaye ettiğinden, sınırdan birbiri ardından çeteler geçmeye başladı. Bunun arkasından da mevzii çarpışmalar baş gösterdi. Bu iş yalnız ayaklanma ile kalmayacak, sonunda ihtimal ki bir savaşa varmış olacaktı...."[155]

Ayaklanmanın şiddetlenmesi

Makadonya ayaklanmasını yerinde izleyen Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer**, anlatmaya devam ediyor:

"...Tam bu sıralarda idi ki, Manastır ve Mitroviçe Rus konsolosları... peşpeşine öldürüldüler.

153 Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali*** (*Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı),* Sofya: 1978, s. 464-465, belge 85.

154 ***Osvoboditelnata Borba na Bılgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904. Diplomatiçeski Dokumenti*** (*Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904. Diplomatik Belgeler),* Nauka i İskustvo, Sofya: 1978, s. 6 ve 9-10

155 **Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi***, s. 153

Manastır konsolosu son derece şımarmıştı.. Bukova mesircsinden dönerken, jandarma karakolu önünde nöbet tutan erin kendisine saygı duruşunda bulunmamasına kızmış ve arabasını durdurup nöbet tutan eri tokatlamıştır. Bu küstahça saldırıya tahammül edemeyen karakol nöbetçisi, silahını ateşleyerek konsolosu öldürmüştür.

Halepli **Ethem Paşa** başkanlığında kurulan Harp Divanı, zavallı jandarmayı ölüme mahkum ederek kurşuna dizdi. Kosova'da Mitroviçe Rus konsolosunu benzer bir küstahlık nedeniyc öldüren Arnavut'un akıbeti de asılma ile sonuçlandı...

Geçici bir duraklamadan sonra Bulgar komitecileri yeni harekctlere başladı. Manastır vilâyetinin merkez ilçesi ile Kırçova (*Kruşeva),* Resne, Pirlepe kesimlerinde, Kosova Vilâyetinin Koçana, Osmaniye, Koçarin taraflarında; Selânik vilâyetinin özellikle merkez ilçesinde ve Serez sancağında ve bütün bu yerleşim çevrelerindeki ilçe ve köylerde ayaklanmalar baş gösterdi. Bu meyanda demiryolu köprüleri havaya uçurulduğu gibi telgraf hatları da tahrip edildi. Birçok çiftlik yakıldı, bazı ilçelerdeki hükümet konakları ve hayli de jandarma karakolu yıkıldı, yakıldı. Jandarmalar, reji kolcuları, köylüler ve memurlar şehit edildi.

Bulgarlarla çevrili Müslüman köyleri basıldı ve halk adeta katliama tabi tutuldu.

Bu ana baba gününde Müslümanın çok, Bulgarların az olduğu yerlerde de Bulgarlar aynı akıbete uğradılar. Askerlerimizin yoğun bulundukları yörelerde isyancılar derhal yok edildi. Dağlardan ovaya inerek, saldırıya geçen Bulgar komitecileri, tekrar indikleri dağlara çekilmeye başladılar, halkı da kendileriyle birlikte sürüklemeyc zorladılar. Çarpışmalar artık dağlarda cereyan ediyordu. Köprüler ve telgraf hatları onarıldıktan sonra, askeri tarama harekâtı hızlandırıldı. Komiteciler her tarafta tepelenerek yok edildi."[156]

Selânik Osmanlı Bankası dinamitlendi....

Ermeni komitecilerin bir icadı da banka basmak olmuştu. 26 Ağustos 1896 tarihinde, İstanbul'un Galata semtindeki Osmanlı Bankası binası silahlı, bombalı Ermeni komiteciler tarafından basıldı. Bankanın muhafızları öldürüldü, memurları rehin alındı, etrafa bombalar savruldu ve ortalık kana bulandı. Bu kanlar Ermeni Taşnak Komitesi'nin eseridir.[157]

156 **Ibid.,** s. 153-155

157 Geniş bilgi için bkz. **Bilâl N. Şimşir,** ***Şehit Diplomatlarımız (1973-19949, I. Kitap,*** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2000, s. 42-44

Yedi yıl sonra, Makedonya Komitesi, Ermeni Taşnak komitesini taklit etti ve Ağustos 1903'te Selânik'teki Osmanlı Bankasını dinamitledi.

Tahsin Uzer anlatıyor:

"Bu son Bulgar ayaklanmasının ilk gecesi (2/3 Ağustos 1903 gecesi), Selânik'te Osmanlı Bankası ile havagazı deposu dinamitlendi. Şehir karanlıkta kaldı. Yer yer gizlenmiş olan komiteciler, jandarmalara, devriye gezen polislere, teker teker rastgeldikleri Müslümanlara ve resmi binalara saldırmaya başladılar. Selânik şehir içindeki bu çarpışmalar iki gün sürdü.

Osmanlı Bankasının havaya uçurulması, çevresindeki binaların tahribine de sebep oldu. Eğer "Kolombo Kavşağı" denilen dört yol ağzı altındaki altyapı tesisatına yerleştirilen dinamitler ateş almış olsalardı, insan ve bina bakımından kayıp, zarar ve ziyan daha büyük olacaktı. Ancak Osmanlı Bankasının devrilen enkazı, toprak altında dinamite bağlı elektrik telini koparmış ve böylece bir felâket önlenmişti.

Bulgar komitecilerinin Osmanlı Bankası altına kadar açtıkları lağım, doğrusu şaşılacak bir iştir. Banka karşısında bir dükkân kiralayan komiteciler, yer altında aylarca süren bir kazı yapmış, çıkan toprağın, bir kısmını paket paket, bir kısmını da geceleri bu işe uygun araçlarla taşıyıp atmış ve polisimizin hiçbir şeyden zerre kadar haberi olmamıştır."[158]

ve Selânik limanında bir Fransız gemisi batırıldı

"Selânikte ihtilâl kargaşası devam ederken, limandan kalkıp İstanbul'a doğru yol alan *"Messagerie Maritime"* Fransız vapur kumpanyasının "*Guvadülkebir*" adındaki yolcu gemisi; tam limanın Karaburun mevkiine yaklaştığı sırada, makina dairesine yerleştirilen saatli bir bombanın patlaması sonucu parçalandı yandı. Bu patlamada can kaybı büyük oldu.

Fransız vapuruna saatli bombayı yerleştiren, Köprülü ilçesinden, 17 yaşında Bulgar "Gimnazya" (Bulgarcada *lise* demek) öğrencisi **Gorgi** adında bir çocuktur... Polisimiz büyük bir gayret göstererek, bu sabotajcı Bulgar çocuğunu çabucak yakaladı. Kurulan Harp Divanı onun asılmasına karar verdi... Verdi ama, gel gör ki, bu cezanın uygulanmasına nedense **Sultan Abdülhamit** engel oldu.

Fransız vapur şirketine ait, böyle bir ticaret gemisinin Selânik gibi bir şehrin limanında, berhava edilmesi, Avrupa ticaret çevrelerinde ve kamuoyunda şaşkınlığa yol açtı. Bu olaydan sonra yabancı memleket gemileri, ayaklanmanın bulaştığı limanımıza uğramaz oldular..."[159]

158 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s. 155

159 **Ibid.,** s.. 155-156

Ayaklanmaya hazırlanan Razlık'ta Kaymakam Tahsin Bey

Razlık (*Razlog*), Selânik vilayeti sınırları içinde, Serez sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. 1491 yılında Osmanlı Türklerince kurulmuştu. Bulgaristan Prensliği sınırındaydı, bu bakımdan, Makedonya ayaklanması günlerinde, nazik bir konumda bulunuyordu. 1902-1903 Bulgar ayaklanması patlak verdiği sırada Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer** idi. Kendisi, "Razlık kaymakamlığım, 28 Şubat 1901 den 16 Aralık 1904 yılına kadar takriben üç senedir" diyor ve anlatıyor:

"Bu benim, komitecilerin korkunç şekavetlerc giriştikleri ve azıttıkları bir yerde ilk memuriyetimdi. Görevim daha hükümet konağında ayak bastığım anda, iki jandarmanın Bulgar çeteleri tarafından şehit edilme haberini almakla başlar....

Razlık kaza merkezi hakkında geniş bilgi edindikten sonra, köyleri gezdim. İslam vc Bulgar ahali ile sık sık görüştüm. "Banko" köyünü adcta bir kasaba nitcliğinde buldum, 2000 konutlu, halkı tüm Bulgar olan "Banko Köyü" Makedonya'nın önemli fesat ve şekavet (eşkiyalık) yuvalarından biriydi. Burada bomba ve saire imal edilirdi. Bulgaristan'la Makedonya İç Komitesi arasında aracılık rolü yapan bu köy, her yönden dikkatle üzerinde durulması gereken bir önem taşıyordu.

Bu nedenle Müşir **İbrahim Paşa**'ya ricada bulunmam üzerine, köye bir "Nizamiyc" bölüğü gönderildi. Ayrıca köyde polis ve zabıta örgütü de kurdum. Aldığım bu tedbirler tez zamanda işe yaradı. Denemeye girişilen ilk ayaklanmada "Banko Köyü", Bulgarların kendisinden beklediği rolü bu sayede gerçekleştiremedi. ...

Birgün kaza kadısı Kayscrili **Hacı Ahmet Efendi** ile konuşurken, eli paramparça olmuş bir Müslüman yanıma geldi. Erşenice köyü köprüsünden geçerken adamcağız, Bulgarlar tarafından pusuya düşürüldüklerini, arkadaşlarının şehit olduğunu, kendisinin dc Karasu deresine atlamak suretiyle canını zorlukla kurtardığını anlattı. Kadı ağladı, ben de son derece üzüldüm. Bu olaydan sonra ne olursa olsun silah toplamaya kesinlikle karar verdim...

Kazanın birçok yerlerinde Türkler, birer ikişer öldürülüyordu. Bu sürekli cinayetler karşısında, asabım bozuluyor, içindeki kin arttıkça artıyordu. İşe (silahları toplama işine) bütün tehlike ve ihtimalleri göze alarak başlamak mecbureyetinde idim...

İki a y içinde belli başlı Bulgar köylerinden, türlü tipte 2000 silah, 10.000 mermi ve 59'a yakın bomba ele geçti. Önceden tahmin ettiğim gibi, Bulgar komitesi, hem ayaklanmaya ve hem de bana suikast tertiplemeye karar verdi. 50 kadar Bulgar kadınını, şikayette bulunmak üzere, Serez'e ve

Selânik'e göndererek, yabancı konsoloslara, valiliğe ve umumi müfettişliğe dilekçeler verdirdiler. Ayrıca Avrupa'ya, Babıâli'ye, İstanbul'daki elçiliklere şiddetli telgraflar çektirdiler...

Bu çabalar etkisini tez zamanda gösterdi. Umumi müfettiş paşa, derhal işten el çektirilmemi uygun gördü ise de, vali **Hasan Fehmi Paşa** hakkımda araştırma ve soruşturma yapılmadan buna razı olmadı...

Bir araştırma komisyonu Razlık'a gönderildi...Yapılan iddialardaki baskı doğru. Öldürme yakıştırmaları ise tamamen yalandı...Vali **Hasan Fehmi Paşa**'dan teşekkür telgrafı aldım. Vali Paşa, Umumi Müfettişi, Babıâli'yi ve konsolosları ikna ederek, mescleyi kapatmış oldu...

Razlık ilçesinde 2300 silahın toplanması, eşkiya ve çetelerin sürekli şekilde kovalanması, burada bazı mühimmat depolarının meydana çıkarılması ve özellikle komiteci Bulgarlardan bizim hesabımıza çalışan casusların bolca sağlanmış olması, bu bölgede yeni bir ayaklanmaya kadar bizi huzura kavulturdu."[160]

Razlık kazasında son hazırlıklar ve ayaklanma

Kaymakam **Tahsin Uzer** anlatıyor:

"Birçok tertipler bir ayaklanmaya doğru gittiğimizi açıkça gösteriyordu... Bulgar köylüleri, fişeklik imal etmek suretiyle, ayaklanma hazırlıklarına yardım ediyorlardı. Gelişmeler hakkında elde edilen bilgilerden sonra, Bulgaristan sınırında bulunan Bulgar köylülerinin zahire ve değerli eşyalarını dağlara taşıyıp, mağaralarda, toprak altında sakladıklarını duydum...

Bulgar gençleri takım takım Bulgaristan'a geçiyor, orada tepeden tırnağa kadar silahlandırılıyorlardı. Şarapçi Boğazı'nda, Pirin balkanında ve Nevrekop'daki askeri birliklerimizin, bizim topraklarımıza geçmek isteyen komitecilerle çarpışmaları, tüm Serez sancağında komitecilik olaylarının çoğalması, büyücek bir ayaklanmanın arifesinde olduğumuza hiç şüphe bıraskmamıştı...

1903 Eylülünün ilk gecesi bizim hesabımıza çalışan bir Bulgar muhbiri gelerek Gutlova'da 300 kişilik tam manasiyle silahlı bir çetenin

160 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s..124-131

Hasan Fehmi Paşa (1836-1910), Hazine-i Hassa nâzırı: Ocak-Temmuz 1879; Nafıa Nazırı: Eylül 1879-Nisan 1874; Adliye Nazırı: Nisan 1884-Eylül 1885; Aydın Valisi: Haziran 1893-Kasım 1895: **Selânik Valisi:** Mayıs 1902-Eylül 1904; Şura-i Devlet Reisi: Ekim 1907-Ağustos 1908: Adliye Nazırı: Ağustos 1908; Şura-i Devlet Reisi: Kasım 1908-Nisan 1909 ((Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber,** İSİS, İstanbul: 1999, s. 76)

bulunduğunu haber verdi. Hemen iki müfreze ile oraya yetiştimse de, ben gelmeden iki saat önce, komiteciler Pirin balkanına çıkıp gitmiş...

4 Eylül 1903 günü, Nevrokop'tan Razlık'a gelen posta ve yolcular Harman Pınarı'nda Bulgar pususuna düşürüldüler. Pusuya maruz kalan bu yolculardan birçoğu öldürülmüş...Saldırıya Nevrokop'un Obiden ve Kremen köylüleri Bulgarlarının katıldıkları, yaptıdığım tahkikat sonunda anlaşıldı...

Tam bu sıralarda, **Sülayman Ağa** ile Bulgar muhbiri...bana "Bu akşam ayaklanma var, kasabayı her yandan kuşatıp basacaklar, komitecilerin gurubu çok kalabalık, köylüler de onlarla beraber" dedi ve gitti.

Bu haberi ilgili üst makamlara ivedilikle ilettim...Gece saat bir sularında, Jandarma yüzbaşı **Ali Rıza Efendi** telaşla yanıma geldi. Bana: "General **Sonçef** ve Albay **Yankof** komutasında, bir taburu bulan komitecilerin kasabaya girmekte ve Bulgar Çorbacı **Sider Aga** ile onun evinin çevresindeki evlere dağılmakta olduklarını söyledi.

Jandarma yüzbaşı **Ali Rıza Efendi** yanına bir müfreze alarak derhal gitti. Bu gidişten az süre sonra da silah sesleri duyulmaya başladı."[161]

Makina başında, Umumi Müfettiş **Hüseyin Hilmi Paşa**'ya, Valiye ve Müşir **İbrahim Paşa**'ya, Merkezde (Razlık merkezinde) ayaklanma başladığını bildirdim. Nevrekop, Serez ve Selânik telgraf telleri de bu anda kesildi. Böylece artık dışla haberleşme imkânım da kalmıyordu....

Bu arada civar Müslüman köylerinden heyetler gelerek, hem eli silah tutanlardan kuvvet ve hem de silah istemeye başladılar. Her türlü sorumluluğu üzerime alarak, mevki kumandanından resmi bir yazıyla 500 silah aldım ve bunları Müslüman halka dağıttım.

Razlık'ta tüm askeri kuvvet; iki nizamiye ve bir de Nevrokop katma taburundan ibarertti: Bu birlikler de ayaklanma nedeniyle çeşitli yönlere dağılmış durumdaydı. Bu koşullar altında Müslüman halkı silahlandırmaktan başka çare kalmıyordu.

Kazada çarpışmalar şiddetle sürüp giderken, Başova ve Bane köylerinden silah sesleri gelmeye başladı.

Minarelere çıkardığım gözcüler Nevrekop'un Obiden ve Kremen köylerinin yanmakta olduğunu bildirdiler... Bu köyler Serez ile ve Nevrekop'la telgraf bağlantımızı kesiyordu....

Kasabadaki (Razlık içindeki) çarpışmalar hakkında bilgi edinmek üzere gönderdiğim **Ömer** onbaşı şehit düştü. Ondan sonra gönderdiğim jandarma

161 **Tahsin Uzer**, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...***, s. 161-163

da aynı akıbete uğradı. Karanlık bastığından kimse artık dışarı çıkamıyordu.

Mevki kumandanı İstanbullu albay **Salih Bey,** uzun süre askerlik hayatını pasif hizmetlerde geçirdiğinden olacak, ayaklanmalardan hoşlanmadı ve hastalandı. Şamlı yarbay **Şekip Bey** ise, kendi âlemine, namazına dalmış bir dervişten başka bir şey değildi. İş bana ve genç subaylara kalmıştı.

Teğmen **Refet Efendi**'yi (General **Refet Bele**) bir müfreze ile Dobronişte yolunu tutması için gönderdim. Çünkü o taraftan gelecek eşkiya ve komiteciler, kışlayı ve hükümet konağını çevirebilirlerdi. Bu cesur vatan çocuğu, görevini yerine getirdi. Saldırmak isteyen komitecileri müfrezesiyle çevirdi.

"Gece Başova bizden yardım kuvveti istedi. Müslüman mahallesi alevler içinde yanıyordu. Kolağası **Mustafa Efendi**'ye bir bölük alıp yetişmesi için emir verdim. Korkak ve yaşlı olan bu zat tereddüt edince, bölüğün başına geçerek yürümeye başladım.

Genç bir subay koşup bana yetişti ve:

"—*Ben gideceğim efendim. Aman siz merkezden ayrılmayınız"* dedi.

Giden bölüğün boru çaldırması komitecileri şaşırtıp ürkütmüş, zaten **Koca Baki**, **Süleyman** ve **Necip Ağa**lar, işbirliği eden kahraman halk, yiğitçe dövüşerek yüzlerce komiteciye ve köylü Bulgar'a tam yedi saat karşı koymuş ve bu eşkiyanın 50 tanesini tepelemişti...

Kasabada (Razlık'ta) çarpışma şafakla beraber kesildi. Ben de bir miktar asker ve jandarma alarak, Bulgar semti olan Kovaç mahallesine gittim. Bulgar ağası Çorbacı **Sider**'in evinde araştırma yaptık. Evde Sider, oğlu ve bir akrabası genç ölü, bir çocuk da yaralı olarak yerde yatıyorlar ve ailenin diğer efradı da cesetlerin başı ucunda ağlaşıyorlardı."[162]

Kasabada çarpışmaların şiddetlenmesi...

Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer** anlatmayı sürdürüyor:

"(Razlık'ın) Kilise Mahallesinin komitecilerle baştan aşağı dolu olması nedeniyle, burada şiddetli bir çarpışma başladı.

Bu mahalleye bitişik olan Bulgar mezarlığındaki bir taş arkasından

162 **Ibid.,** s. 163-165

harekâtı idare ediyordum. Köşe başındaki evden kesif bir ateş geliyordu. Bu durum karşısında eve bitişik olan samanlığın tutuşturulmasını emrettim. Vodma'lı bir çavuş, ateş çemberini süratle geçerek, samanlığı tutuşturdu. Bu sırada kendisi de hafifçe yaralandı. Samanlık yanmağa başladı. Ateş de eve sıçrayınca, içeride bulunan komiteciler çıkış yapmak zorunda kaldılar. Başlayan yangının diğer evlere de bulaşması üzerine, bu kez bütün komiteciler ve ev sahibi Bulgarlar da sokağa fırladılar...Bir komiteci tam köprü üstünde vurulup devrildi ve gözlerimin önünde inleye inleye can verdi. Kilise mahallesindeki evlerden çıkan 80-100 komiteci ve bir o kadar da ev sahibi cehennemi boyladı.

Başlayan yangın, Uzun Mahalleye sıçradığı gibi, Kovaç mahallesini de iki yandan sardı. Her tarafta çarpışma bütün şiddetiyle sürüyordu.

Albay **Yankof** komutasındaki 200 kadar komiteci kasaba kıyısına çekildi. O sırada Cuma-i bâlâ'dan gelen Priştine taburumuz bunların arkasına düştüğünden, komitecilerin hiçbiri ölümden kurtulamadı.

Yüzbaşı **Kanalizov**'un takımı da değirmenler arasında mevzi almış bulunuyordu. Orası da ateş altına alınarak komitecilerin tümü tepelendi...

Razlık içinde çarpışma başlar başlamaz, büyük bir dinamit yığını korkunç tarakalarla parlamaya başladı. Birçok evlerin camları, kiremitleri kırıldı. Akşama doğru çıkan yangının Müslüman mahhalesine bulaşma tehlikesi baş gösterdi. Halk telaşa kapıldı. Bunun üzerine Samsun'lu binbaşı **Remzi Bey**'i kışlada bularak, yangının bastırılmasını kendisine söyledim. **Remzi Bey** bir bölükle derhal yangın yerine gitti, ben de ayaklanmanın cerayan ettiği kısma geçtim. Uzun mahallede Bulgarların katliama tabi tutulmak istendiğini işitince, hemen oraya koştum. Priştineli Arnavut erleri, Bulgarları öldürmek için tertipler kurmuşlardı. Bin zorlukla kendilerini tasarılarından vazgeçirerek, kışlaya dönmeye mecbur ettim...Gözleri kan çanağına dönen Arnavutlara meram anlatmak çok çetin bir mesele idi. Bu sırada, üç beş kelime Arnavutça konuşmam işe yaradı, hemen taburun önüne geçtim ve onlarla birlikte kışlaya kadar gittim. Nerede ise hükümet konağının mezarlığa dönmesine ramak kalmıştı...

O sırada Samsunlu binbaşı **Remzi Bey**'in ağır yaralandığı haberi geldi. Derhal Kovaç mahallesine koştum. Binbaşı **Remzi Bey**'i ağır yaralı ve baygın durumda buldum. Hemen kendisini kaldırıp hastaneye naklettim. Ertesi gün çarpışmalar hafifledi. Bulgarlardan kalan silah ve cephaneyi toplattım. Komitecilerden kurtulanların bir kısmı Pirin balkanına, bir kısmı da Bulgaristan'a kaçtı.

Üç gün süren çarpışmalardan sonra ilk sonuç şöyledir: Bulgar halkından 200 ölü, 100 yaralı. Komitecilerden, Albay **Yankof**, yüzbaşı **Kanalizof** dahil 300 ölü ve 400 yaralı. Bu olaylarda 600 ev de tamamen yandı. Kaza

dışında meydana gelen olay ve çarpışmaların sonuçlarını ilerde topluca belirteceğim. Olayların başlamasından dört gün sonra çarpışmalar kısmen sona erdi. Evleri yanan Bulgarlar, barakalara yerleştirildiler."[163]

Son olaylar ve ayaklanmanın sonucu

Tahsin Uzer, Makedonya ayaklanmasının sonunu toparlıyor:

"...Ayaklanmanın koptuğunun beşinci günü akşamı, komutanlar yemekte benim misafirlerimdiler. Cumai-bâlâ komutan **Salih Paşa**'dan alınan telgrafta, bazı sınır karakollarımızın ve bu meyanda askeri birliklerimizin de Bulgar komiteleri tarafından kuşatıldığı ve Komutan **Hüsnü Bey**'in süratle gönderilmesi isteniyordu.

Albay **Hüsnü Bey** yemek masasından fırlarcasına kalktı, bizleri selamlayarak gidiyordu. Kendisini bir lahza durdurdum ve Baçova tepelerinde, büyük sayıda komitecilere rastlayacağını, bu itibarla çok ihtiyatlı davranmasını söyledim.

Bu verdiğim bilgi kendisinin çok işine yaramıştı. Albay **Hüsnü Bey** belirttiğim yerde komitecilere rastlamış ve onları sararak, 18 şehit ve 30 yaralıya karşılık, onlardan 250 kişiyi tepelemişti.

O gün telgraf hatları onarıldığından, haberleşme başladı. Vali **Hasan Fehmi Paşa**'ya çarpışmaların sonucunu bildirdim. Çok memnun oldu.

Baçova dağlarında toplanan komiteciler arasında Bulgar subay ve erleri de vardı. Bunların amaçları Razlık'ı tekrar basmaktı. Albay **Hüsnü Bey** komitecileri tepeleyip perişan edince, Bulgaristan'dan sızan başka büyük bir çete çarpışmaları sırasında kaçan Bulgarlarla birleşerek Beliçe'yi kuşatıp yaktı.

Beliçe çarpışması: Beliçe (*Belitsa*) köyü 5000 nüfuslu, 700 evli şirin bir şehirciği andırıyordu. Oradaki Müslümanlar, komitecilerin saldırısına bir hayli karşı koydu. Merkezden gönderdiğimiz kuvvet ile komiteciler arasında ateş başladı. Çarpışma bütün bir gün sürdü: Komiteciler 100 ölü bırakarak ve binlerce Bulgar köylüsünü de alarak, Bulgaristan'a kaçtı. Beliçe çarpışmasıyla Razlık ayaklanmasının şiddeti kayboldu. Ondan sonra sürüp giden tek tük çarpışmalar yirmi günü buldu.

Drama ve Nevrokop redif taburları ayaklanmaların bastırılmasını müteakip geldikleri için çarpışmalara iştiraklerine pek hacet kalmadı. Ancak Müslüman halkın morallerinin yükselmesini sağladı...

163 **Tahsin Uzer**, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...***, s. 166-167

Bu arada Kaymakama suikast: "Gecenin saat ikibuçuk sularında korkunç bir patlama beni yatağımdan fırlattı. Camlar kırıldı, karyolam devrildi, neye uğradığımı bilemedim. Hükümet konağı çevresinde silahlar patlıyordu. Meğer gündüz keşiflerde bulunan komite, odaya dışarıdan attığı bomba ile hükümet konağını ve beni yok etmeyi tasarlamıştı. Ama, bombayı atanlar (o akşam pencereye konulmuş olan) tel örgüyü akıllarına getirmediklerinden, odaya fırlattıkları bomba tele çarpıp geri tepince, komitecilerden ikisini oracıkta parampaçça etmişti.... Tel hayatımı kurtarmıştı...

Bugaristan'ın düşmanca tutumu: Bütün bu olay ve çarpışmalarda, Bulgaristan hazır durumda bekliyordu. Gönderdiği çetelerin birer birer yok edilmesi ve üstelik Bulgarların (Makedonya'dan) Bulgaristan'a göç etmeleri, kundakçı bu devletin ümitlerini suya düşürdü.

Yakorit geçidi olayı: Ayaklanmanın altıncı günü komitecilerin kalabalık bir çetesi, Yakorit geçidini ele geçirmek istedi ise de Razlık'dan ve Yakorit'ten hareket eden askeri kuvvetlerimiz ve gönüllü halk grupkarı onları hallaç pamuğu gibi attı....

Sonuç: Sonuç şöyle oldu: İhtilâl (yani ayaklanma) beşi şiddetli olmak üzere 15 gün sürdü. Komitecilerden 1200, ayaklanmaya katılan Bulgar halkından da 500 kişi öldü. 1000 tüfek ve çok sayıda bomba, mermi elimize geçti. Kazada Bulgar mahallelerinden üçü tamamen yandı. Bulgar liderlerinden **Yankof, Kanalizof, Katarizof** ve **Gorgi** gebeydi. Sayısı 12.000 olan Bulgar nüfusundan 8.000'i Bulgaristan'a göç etti, yedi köy bomboş kaldı.

Buna karşı, Müslüman halktan 200 şehit ve o sayıda yaralı; askerde de 150 şehit ve 350 yaralı vardı. Müslüman köylerinden Beniçe'de 150, Başova'da 30 ev ve samanlık yandı.

Ayaklanma sona erince tahrip olunan telgraf hatları çarçabuk onarıldı..."[164]

Komiteciler Bulgaristan'dan imdat bekliyor

Bulgarlar arasında "***İlinden***" diye bilinen bir dini güne rastlatılmış, "***İlinden Ayaklanması"*** adıyla kitaplara da geçmiş olan 1903 ayaklanması bastırılmıştı. Komiteciler, ayaklanma başlayınca yabancı devletlerin imdada koşacaklarını ummuşlar, beklemişlerdi: 1821'de Yunanlılar ayaklanınca Avrupalılar ayaklanmayı desteklemiş ve Rusya, Osmanlı Devletine savaş açmıştı. 1876'da Bularlar ayaklanınca da yine aynı şekilde Avrupalılar

164 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s. 168-171

ayaklanmaya arka çıkmış ve Rusya yine Osmanlı devletine savaş açmıştı... Bu defa, 1903 yılındaki ayaklanmada ise isyancılara Avrupa desteği lafta kalmış, Osmanlı devletine savaş açan bir yabancı devlet de çıkmamıştı. Komiteciler umutlandırılmış ama sonunda yüzüstü bırakılmışlardı. Komitecilere çok yardım etmiş olan Bulgaristan da tek başına Osmanlı Devletine savaş açmayı göze alamamıştı.

Komiteciler, dağlara sürükledikleri Bulgar köylüleriyle birlikte ortada kalakalmışlardı. Makedonya Komitesi merkezi, 9 Eylül 1903 günü Bulgar Hükümetine bir çağrı mektubu gönderiyor. Acıklı durumlarını anlatıyor. İmdat diye feryat ediyor. Kış yaklaşıyor, yanımızdaki insanlarla birlikte açlıktan kırılacağız, diyor. Ama yalnız insanı yardım istemekle da yetinmiyor; açıkça savaş diyor, Osmanlı devletine savaş açılmasını istiyor. Bulgarlık hareketinin savaşla desteklenmesi istiyor. "*Bize yardıma koşmanız için Bulgar mücadelesi namına size çağrıda bulunuyoruz. Bize yapılacak en etkili yardım savaştır*" diyor.[165]

1903 Makedonya ayaklanması yüzünden savaş çıkmıyor.

Makedonya'da eşkiyalık ve çeteciliğin kronikleşmesi

1903 ayaklanması bastırılıyor. Ama, Makedonya'da eşkiyalık bitmiyor. 1903 yılı sonuna doğru Razlık kaymakamlığından Selânik vilâyetinin Gevgili kazası kaymakamlığına nakledilen **Tahsin Uzer,** bu yeni görev yerinde de eşkiya kovalamakla uğraşıyor. Onun tespit ettiğine göre, 1904 yılında. Gevgili kazasında şu eşkiya çeteleri kol gezmekteydi:

1. **Apostol Pavlu çetesi,** namı diğer "*Vardar Güneşi*" çetesi, mevcudu 23 kişidir, 20 yıldan beri Gevili kazasında faaliyetedir.

2. Bulgar Subayı **Yüzbaşı Sava çetesi,** mevcudu 18 kişidir; 3 yıldan beri Belkiz kazasında faaliyettedir.

3. **Yuvan çetesi,** namı diğer "*Sığırtmaç*" çetesi, mevcu 25 kişidir. 16 yıldan beeri Yenice Karacaaba'da faaliyettedir.

4. **Andon çetesi,** namı diğer "*Kaptan*" çetesi, mevcudu 12 kişidir. 10 yıldan beri Yenice-Gevgili yöresinde faaliyettedir.

5. **Lenidov çetesi,** mevcudu 15 kişidir, 7 yıldan beri Belkız Gevgili yöresinde faaliyettedir.

165 *Bılgarska Akademiya ne Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi)* ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali*** *(Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı),* Sofya: 1978, s. 489-495, Belge 92

6. **Arkir çetesi,** namı diğer "*Baroviçe"* çetesi, mevcudu 25 kişidir, 15 yıldır Tikoş'da faaliyettedir.

7. **Lazar çetesi,** mevcudu 10 kişidir, 10 yıldır Gevgili kazasında faaliyettedir.

8. **Dede Yuvan** çetesi, namı diğer "*Tikoşlu Eski Kurt"* çetesi, mevcudu 8 kişidir, 10 yıldır, Gevgili kazasında faaliyettedir.

9. **Gogo çetesi,** namı diğer "*Kılkışla"* çetesi, mevcudu 10 kişidir, 15 yıldır Gevgili kazasında faaliyettedir.

Dokuz çetenin toplam mevcudu 149 kişidir.

Tahsin Uzer'in Gevgili kaymakamlığı sırasında, Makedonya toprakları bu eşkiya çetelerinden temizlenmiştir. Az sayıda şehit verilerek çetecilerin hemen hepsi imha edilmiştir. **Apostol Petkof**'un bütün çetesi yok edilmiş, çetebaşı **Petkof**'un kendisi kurtulmuş ise de birkaç yıl sonra o da Yenice Vardar'ın Armutlu köyünde bir çarpışmada öldürülmüştür.

Yukarıdaki dokuz eşkiya çetesinden 25 kişilik **Arkir çetesi** ise Bulgaristan'a kaçarak kurtulmuştur.[166]

Bunun gibi daha birçok çete, Balkan Savaşında Bulgaristan'dan Makedonya'ya veya Trakya'ya geçecek ve bu toprakların Türk-Müslüman halkına karşı katliam yapacaktır.

Makedonya Bulgar çeteleri masum Müslüman halka da saldırıyorlardı

Tahsin Uzer bir olay anlatıyor:

"Gevgili'den ayrılmadan bir ay evvel, Notya bucağından kırmızı biber ticareti yapan dokuz Müslümanın ticaret gayesiyle gittikleri Manastır bölgesinde kayıp oldukları ihbar edilmiş ve bu bilgi tarafımdan Selânik ve Manastır Valilerine bildirilmişti.

Florina'ya gelince; Gornoviçe köyünden **"Topal Koço"** namında bir muhbir, bu dokuz Müslüman tüccarın Gornoviçe'ya uğradıklarını ve gece köylü Bulgarlar tarafından öldürüldüklerini, cesetlerinin köye bir saat uzaklıkta bulunan bir tarlaya gömüldüklerini ve yine o gece tesadüfen bu zavallılarla beraber bulunan bir Bektaşı şeyhinin de katledildiğini bildirdi.

Bu işin tahkikatiyle görevlendirilen adlî heyetle birlikte köye giderek, ele başı olan katilleri yakaladıktan sonra, topluca şehitlerin gömüldüğü yere

166 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s. 184 -186

gelindi. Kabaran toprak temizlenince, parça parça edilerek gömülen 10 ceset feci şekilde ortaya çıkarıldı. Bu cesetler meydana çıkarılırken yanımızda bulunan katillerin korkudan zangır zangır titreştiğini gördüm.

Canilerden biri işledikleri cinayeti itiraf etti. Hepsi Yüksek Mahkemeye sevk edildiler. Tümü idama mahkum edildikleri halde, o sırada Rus Çarının çeşitli suçlardan mahkum edilen 80 Bulgarın affı hakkında **Sultan Abdülhamid**'e yaptığı teklif içinde, Gornoviçeli 22 Bulgar katil de vardı.

Bu caniler gözlerimin önünde, Manastır cezaevinden kollarını sallaya sallaya tahliye edilip çıktılar."[167]

Makedonya'da büyük bir Yunan çetesiyle çarpışma

Makedonya'da yalnız Bulgar çeteleri değil, Yunan çeteleri de kan döküyordu. Gevgili'den Frlorina kayamakamlığına nakledilen **Tahsin Uzer,** o bölgeden de Yunan çetlerini temizlemek için uğraşmıştır. Bu çalışmalarını kendisi şöyle anlatıyor:

"Florina kaymakamlığım tam 25 ay devam etti. Florina halkını gayet dürüst, saygılı ve fedakâr insanlar olarak gördüm.

Eşkiya takibinde cesaret ve fedakârlık gösteren Noska nahiye müdürü **Zeynel Bey**'le görüşmek ve Keserye kazası sınırında tedbirler almak üzere 1906 yılı Mayıs ayında Noska'ya gitmiştim.

Ziyaret gayesiyle bulunduğum Ulah Papasının evindeyken, bir Bulgar casusumuzun gönderdiği mektubu getirdiler. Aldım okudum. Mektupta: 250 kişilik bir Yunan çetesinin İstebne balkanında örgütlendiği ve Zeleniç köyünü yakmak üzere oldukları bildiriliyordu...

Zeleniç bulunduğumuz Noska nahiyesine bir saatlik uzaklıktaydı...Ertesi sabah beşte, bir bölük askerle adı geçen yöreye harekert eyledim. Daha henüz nahiyeyi terk etmemiştim ki, şiddetli bir yaylım ateşiyle karşılaştım. Etraftan gelen müfrezelerle ilişki kurmak mümkün olmadı.

Öğle vakti...kurmay yüzbaşı **Fethi (Okyar) Bey**'den aldığım tezkerede, kazadan top ve cephane gönderilmesi isteniyor ve imkân varsa, vakit geçirmeden hücuma kalkmamız belirtiliyordu.

İkindiye doğru hücuma geçtik. Çarpışma bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bu durum bir çarpışma değil, ufak çapta bir meydan savaşı idi. 16 saat süren bu çarpışma sonunda, 20 şehit ve 35 yaralı verdik... Buna

167 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s. 201-202

karşılık eşkiyadan 75 ölü ve 57 kişi esir düştü. Eşkiyanın elabaşılarından yüzbaşı **Yorgi Bulani** ve **Kara Vidas** da ölüler arasında idiler... Arada kalan eşkiyayı da intikam hırsı ile gözleri dönen Bulgar köylüleri temizlediler.

Hepimiz bitap ve yorgun düştük, geceyi burada geçirdik. 750 kişilik askeri birliğimizin 450.000 mermi kullanmaları, çarpışmanın şiddet derecesini göstermeye yeter. Çarpışmada; bütün subay ve erlerimiz büyük cesaret ve kahramanlık örnekleri verdiler.

Müfrezesiyle savaşa katılan, **Fethi (Okyar) Bey**'le birlikte Florina'dan ayrıldıktan sonra, yeni bir pusuya düştük...Bu çatışmada şehit olan Noska nahiye müdürü **Zeynel Bey**'in cesurca hareketine şahit olduk.

Bu çarpışmalarla ilgili yazdığım rapor, Umumi Müfettişlik, üst askeri makamlar ve valilikçe iyi karşılandı. Bana "Üçüncü Mecidi" nişanı verildi....

Kara Vidas ve çetesinin temizlenmesi, Yunanlıları bir hayli düşündürdü..."[168]

Florina bölgesinde Yunan ve Bulgar eşkiyası...

Yine **Tahsin Uzer**'in kaleminden okuyoruz:

"Balkamin çarpışması: 50 kişilik bir Yunan çetesinin Balkamin köyünde bulunduğunu haber alınca; askeri birlikle köyü sardık. Eşkiya bir tek kurşun atamadan derhal teslim oldu. Çete mensupları Manastır askeri mahkemesine sevk edildi. Artık kazada Yunan eşkiyası barınamaz hale geldi. Üçer beşer toplanan ve tepelenen eşkiyanın yekünu yüzün üstündedir.

Böylece Rumlar temizlenince, Bulgarlar yeniden meydana çıktı. Bunlar Rumlardan intikam alma sevdasına kapıldılar. Bu sefer de Bulgarların takibine başkladık...

Gorniçova çarpışması: Bulgar **Zole** komutasında 20 kişilik bir çetenin, Gorniçova'da yuvalandığını bu kez Rumlar haber verdi. O akşam bana misafir gelen, Sultan **Abdülhamid**'in yaverlerinden Arnavut Miralay **Bayram Suri**'yi de yanıma alarak Gorniçova'ya gittik. Çarpışma başladı, birkaç ev yandı. **Zole** adındaki Reis kaçtı ve avanesinden 17 kişi temizlendi.

Dede Koço çarpışması: **Dede Koço** komitasındaki bir eşkiya grubunun, gayet soğuk ve karlı bir havada , sabaha karşı Lopodur köyünde bulunduğu ve Dede Koço'nun da aşıkının yanında kaldığı haber verildi. Vakit

168 **Tahsin Uzer**, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...***, s. 194-195

kaybetmeksizin hemen Lopodur'a harekct ettim. Yolda süvarileri beklemeden piyade jandarmalarla köye girdim. Sabahın erken saatinde başlayan bu çarpışmada, **Dede Koço** aşkının kucağında pek şairane bir sahne içinde tepelendi. Avenesinden beş kişi de derhal teslim oldu.

Hasan Obe köyü çarpışması: Güzel bir camisi ve İslam mezarlığı olan Hasan Obe; bir Bulgar köyü halini almıştı. Zavallı Müslümanlar Bulgar zulmünden usanarak başka büyük köylere göç etmişlerdi. İşte bu köyde **Zole** adındaki eşkiyayı bir kere daha kıstırdım. Köy kısmen yandı. 15 eşkiya öldürüldüğü halde **Zole** yine kaçtı, kurtuldu. Ancak Meşrutiyetin ilânından sonra, Florina şehrinde bir kahvehanede otururken, genç bir Arnavut tarafından öldürüldü. **Zole** gayet cesur, zalim ve hunhar bir tipti.

Yunan-Bulgar düşmanlığı...: Rakova köyünde Bulgarlarla Rumlar arasındaki düşmanlık o derecde derindi ki, her iki taraf birbirini boğazlamak için adeta yarış ediyordu... Rumların yaptıkları bazı önemli olaylar üzerine, Bulgarlar da Manastır ilçesine bağlı, 150 hanelik bir Rum köyü olan Rakova'yı yaktılar. Bulgarlar, Hafi köyü çete örgütünden destek ve kuvvet alarak koskoca Rakova'yı yaktılar.

Londra'ya sürekli rapor: O sırada, Londra'daki **Balkan Komitesi** reisi olan, Türk düşmanı **Lord Baxtone,** Rumeli'de sürekli olarak köy kasaba dolaşıyor, bu ve benzer olayları, cinayetleri toplayarak günü gününe İngiliz Hükümetine rapor ediyordu.

Babıâli'ye protestolar... Pirlepe kazasına bağlı Polok ve İskoçevir köylcri de Rumlar tarafından yakılınca; yabancı elçilikler kanalıyla Babıâli'ye protestolar yağmaya başldı..."Laval Mülakatı ve kararları" bu zamana rastlar.

Papasın evinde bir Rum çetesi. Manastır ilçesini uzun süre dolaştıktan sorna, bir akşam, Canir adlı köye girerken, yanıma yaklaşan köy bekçisi; papasın evinde bir Rum çetenin bulunduğunu haber verdi. Çeteler evin mahzeninde bir bodrumda saklanmışlardı. Yaptığım baskın sonucu 112 kişi derhal teslim oldu ve çete reisinin yakmak istediği hatıra defteri elime geçti. **Leonida** adlı bir Yunan subayı bu eşkiya çetesinin reisi idi. Ele geçen hatıra defterinde: Çetenin ne kadar Bulgar köyü yaktığı, kaç cana kıydığı liste halinde belirtiliyordu. Kurulan olağanüstü Askeri Mahkeme divanı bunları idama mahkum etti..."[169]

Bulgar Baş Papasının Florina içinde öldürülmesi. Bir Pazar günü (Florina'da) tek tek evleri ziyaret eden, Bulgar Baş papası Gorgi Varoş mahallesinde, Rum Metropoliti **Antimos Efendi'**nin yeğeni ve kâtibi olan **Aristidi** tarafından kalabalık bir halk topluluğu önünde öldürüldü: Bu olayın ardından katil derhal ortadan kayboldu... Olay Bulgar çevrelerinde

169 **Tahsin Uzer,** ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi...,*** s. 197-199

pek kötü tesir yaptı... Bir tabur askerle bütün Gorgi Varoş mahallesini sararak, iki gün durmadan arama yaptıksa da baş papasın katili **Aristidi**'yi ele geçirmek mümkün olmadı. Bir garip tesadüf **Aristidi** gizlendiği yerden çıkarak, Dere boyunu izleyerek Rum Metropolidin bulunduğu sokağa yaklaştığı sırada, orada nöbet tutan bir "Ulah Polisi" tarafından beş kurşun yiyerek ölü düşer:.. Aristidi 20 yaşındaydı.[170]

Makedonya'da tehlikeli bir gizli Bulgar örgütü

Tahsin Uzer, Florina kaymakamlığı dönemini anlatırken tehlikeli bir Bulgar örgütünden söz ediyor. Anlaşılan hücre esasına göre çalışan bir örgüt. "Destnik", denen onar kişilik hücrelerden oluşan bir örgüt. Uzer, "Makedonya'nın kaybında başlıca rolü oynayan unsur, işte bu örgüttür" dediği bu gizli örgütü şöyle anlatıyor:

"Kronometre kadar düzenli hareket eden ve "Destnik" ismiyle adlandırılan bu örgüt takımları, kaza voyvodasının emir ettiği zaman ve yerde çabucak hazır bulunurdu. Her köyün, büyüklüğüne göre, 5-10 "Destnik"i vardı. Bunların silah ve teçhizatı, giysileri saklı bulunur ve emir üzerine, derhal kıyafet değiştirerek ödeve hazır duruma geçerlerdi. Bu köylü çete mensupları, "Voyvoda"nın buyruğuna uyarak istenilen köyü yakıp, yıkıp ve cinayetleri de işledikten sonra, kendi köylerine dönerek, çift ve sapanlarını sanki kullanan ve o gün tarladan başka bir yere gitmemiş, masum Bulgar rençberleri rolünü oynayarak karşımıza çıkarlardı.

On saatlik uzaklıkta bulunan her hangi bir köyün, Bulgar çiftçisi tarafından yakılıp yıkıldığını anlamak mücerret bir kehanete bağlı idi. Böyle bir kehanet eseri ele geçen çete mensubu bir köylüyü; Yüksek Mahkemeye sevk etsek bile, delil yetersizliğinden başarılı bir iş yapılmış sayılamazdı. Zaten Voyvodalıkça verilecek bir emir ve talimat üzerine, bir veya iki Bulgar köyü hakkında harekete geçişinden Hükümetin haberdar olmasına imkân yoktu. Kaldı ki bu talimat ve emirler her Bulgar köyüne yalnızca "Pırvi Destnik", yani "Birinci Onbaşı" takımına verilirdi.

İşte bu örgüt gün be gün gelişti ve bu nedenle Rumeli'deki asayişin düzelmesi mümkün olamadı...." [171]

Makedonya, Balkan Savaşına sebep oluyor...

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilânı, Makedonya'yı yatıştırmış gibi görünmüştü. Yıllardan beri sürüp gelen anlaşmazlıklar sanki sona ermişti.

170 **Ibid.**, s. 202

171 **Ibid.**, s. 199-200

Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri dağlardan indi. Makedonyayı kana bulayan eşkiyalıklardan ve cinayetlerden eser kalmadı. Her tarafta eşitlik, kardeşlik sesleri yükselti. Hocalar, papazlar, hahamlar birbirlerini kucaklayıp öpüyorlardı.[172]

Fakat Meşrutiyet heyecanı yüzeyde kaldı, kısa sürdü; Makedonya halkı arasındaki derinleşmiş olan ayrılıkları, din ve mezhep kinlerini, ulusal emelleri ve siyasal rekabetleri gidermedi. Makedonya'nın etnik ve sosyal yapısı karışıktı. Türkler, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Yahudiler yanyana yaşamakta, ama din, mezhep, dil ve kültür farklılıklarını korumaktaydılar. Hepsi "Osmanlı" vatandaşıydı ama, kaynaşmamışlardı. Hatta ayrılıkları Berlin Antlaşmasından beri daha da körüklenmişti.

Enver Ziya Karal Hoca, "*Balkan Savaşı'nın yakın nedenlerin en önemlisi sayılabilecek Makedonya sorununun doğum tarihi 1878, doğum yeri Berlin Antlaşması'dır*" diyordu.[173] Aynı doğrultuda benim dediğim de şudur: "Rumeli eylaletlerinde reform yapılacaktır" diyen Berlin Antlaşmasının 23'üncü maddesi, Makedonya'yı yakıp yıkan bir **"ateş topu"** olmuştur. Tıpkı "Ermenilerin yaşadığı vilâyetlerde reform yapılacaktır" diyen 61. maddenin doğu Anadolu'da bir **"ateş topu"** olduğu gibi.

Makedonya'da "reform" istemeyen yoktu. Ama her toplumun reform isteği farklıydı. Türk olmayan toplulukların reform anlayışları Makedonya'yı devletten koparmayı amaçlayan reformlardı. Önce "siyasi özerklik" alıp merkezi hükümetten uzaklaşacaklardı, daha sonra merkezden büsbütün kopacaklardı. Amaçları buydu.

E.Z. Karal hoca devam ediyor:

"İkinci Meşrutiyetten beri Hükümeti kontrol eden İttihatçılar ise, Makedonya'da çeşitli toplulukları birleştirip kaynaştırmayı amaçlayan bir refom istiyorlardı. Bu reforma **"İttihad-ı Anasır",** yani çeşitli **"Toplulukları Birleştirme"** adını vermişlerdi. Hesapça, "Toplulukları Birleştime" reformu ile bir "Osmanlı Milleti" yaratılacaktı. Osmanlı milleti için özgürlük, eşitlik, kardeşlik birleştirici ve ortak değerler olacaktı. İttihatçılar bu uğurda adımlar atmaya da başkadılar: Düzeni sağlamak için, 1909-1911 yılları arasında çeteciliği yasaklayıp silahları toplamaya giriştiler. İmparaorluktan ayrılma propagandasını yapmakta olan siyasal kulüpleri kapattılar. İlk öğretimin üstündeki okullarda Türkçeyi zorunlu dil haline getirdiler. Müslüman olmayanlara da zorunlu askerlik getirdiler. Daha önce yalnız Müslümanlar askere alınıyor, Müslüman olmayanlar ise askere gitmiyorlardı...

172 **Enver Ziya Karal,** ***Osmanlı Tarihi, IX. Cilt,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1996, s. 249

173 **Ibid.,** s. 249.

Bütün bu hareketler Makedonya'da Hristiyan halkı olduğu kadar Müslüman Arnavutların da tepkisiyle karşılaştı. Hükümet kimi yerlerde kuvvet kullanmak zorunda kaldı. Çetecliğin kaldırılması sırasında bölgesel çatışmalar oldu. Silahların toplanması sırasında da kimi yerde halka dayak atıldı.Türkçenin resmi dil haline getirilmesi üzerine tedbirler alınmasına girişilmesi ise havayı daha da sertleştirdi. Türk olmayan topluluklar Türkleştirilmek isteniyoruz diye feryat ettiler....

İttihatçıların almaya başladıkları tedbirler yabancı devletlerin de hiç hoşlarına gitmedi. Balkan devletlerinin her birinin Makedonya üzerinde tasarıları, emelleri vardı. Yunanistan *Megali İdea* peşinde koşmakta idi. Sırbistan, bütün güney Slavlarını birleştirip **Yugoslavya**'yı kurmayı amaçlıyordu . (**Yugoslavya,** -*Güney Slavlar ülkesi* demektir). Bulgaristan'ın büyük emeli de Büyük Bulgaristan'ı kurmaktı: Yani Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla kurulması düşünülmüş olduğu halde, Berlin antlaşmasıyla önlenmiş olan Büyük Bulgaristan'ın kurulmasını sağlamaktı. Bütün bu büyük emeller, birer uçlarıyla Makedonya'da düğümlenmekte idi. Bu üç devletin her biri Makedonya'nın tümü olmazsa bile hiç değilde bir bölümünü kendi topraklarına katmayı düşünüyordu. Bunun için komiteler kuruyor ya da kurulmuş komiteleri koruyarak Makedonya üzerinde nüfuzlarını arttırmaya çalışıyorlardı. Bu yolda konsolosluklar ve papazlardan da yararlanıyorlardı.

Köy muhtarları ve papazlar, konsoloslardan talimat ve para almakta idiler. Bulgar ve Sırp Hükümetleri Makedonya'da maaşlı eşkiya çeteleri gezdiriyor ve her yerde düzenin bozulmasına çalışıyorlardı. Osmanlı Hükümeti bu durumun hakkından gelmek için yeteri kadar jandarmya sahip olmadığı için İzleme Taburları (Takip Taburları) kullanmak zorunda kalıyordu. Çete teşkilâtı dal budak salmış, en küçük köylere kadar yayılmıştı. Komşu devletlerden sınırı gizlice geçip Makedonya'ya giren eşkiyalar köylerde istedikleri kadar silah ve yardımcı bulabiliyorlardı. Çetecilikte Bulgaristan başı çekmekte idi. Teşkilât Bulgar Kralı **Ferdinand** tarafından destekleniyordu. Kralın Makedonya'ya gönderdiği özel ajanlar, çete başları ile ilişki kurmuşlardı. Bulgarlar arasında da işlek bir propagandaya girişmiş bulunuyorlardu.

1910 yılı yazında Bulgaristan basınında Makedonya sorunu ön planda yer almaya başladı. İşlenen tema şuydu: "Türkiye, Makedonya'da reform programını gerçekleştirmekten âciz kalmıştır. En barbar, en gerici rejimlerin bile yapmaya cesaret edemediğini Meşrutiyet Türkiyesi yapmaya koyulmuştur. Türkiye, Makedonya'yı Bulgarlardan temizlemeye çalışıyor. Bulgarlar her tülü baskı ve işklenceyle göçe zorlanıyor, yerlerine Türk göçmenler yerleştiriliyor..." Fransız, İngiliz ve İsviçre gazetcleri de bu Bulgar iddialarına destek vermekte gecikmediler. Türklerin, çeşitli ırk topluluklarını Türkleştirmeye koyulduklarından bir çıkmaz içine girmiş

olduklarını ileri sürerek Babıâli'ye akıl vermeye koyuldular. Makedonya'ya siyasi özerklik verilerek bir federasyon kurulmasının uygun ve Türkiye'ye yararlı olacağı öne sürmeye başladılar .....[174]

Daha önce siyasi özerklik verilen Sırplar, Romenler ve Bulgarların, bir süre sonra birer birer bağımsızlıklarını ilân edip Osmanlı devletinden kopup gittiklerini kimse unutmamıştı. Bu örnekler ortada iken, Avrupalı yazarların şimdi yine Osmanlı toprağı Makedonya'ya siyasi özerklik verip Federasyon kurarsanız güçlenirsiniz demeleri düpedüz küstahlıktı!

Art düşünce şuydu: Meşrutiyetin ilânı, sömürgeci Avrupalıları tedirgin etmiş, düşündürmüştü. İttrihatçılar başarılı olurlarsa, sömürgecilerin hesapları bozulabilirdi. Osmanlı Devletinin paylaşılması gecikebilirdi. Meşrutiyet rejiminin güçlenmesine fırsat verilmemeliydi ve verilmedi. Meşrutiyet, dışarıdan üstüste darbeler yedi:

5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti ve Prens **Ferdinand** Çar oldu..

6 Ekim 1908'de Avusturya- Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etti ve ..

29 Eylül 1911'de İtalya, Osmanlı Devletine Trablusgarp'ta savaş başlattı....

174 **Ibid.**, 251-253

IV
SON BALKAN SAVAŞLARINDA MAKEDONYA VE TRAKYA TÜRKLERİNE YAPILAN ZULÜMLER, KIRIMLAR VE KIYIMLAR (1912-1913)

1. GİRİŞ: SAVAŞ BAŞLIYOR

Osmanlı Devleti, tarihteki diğer Türk devletlerinden farklı olarak, yalnız bir Asya devleti değildi; hem Asya, hem de Avrupa devleti idi; hatta kuzey Afrika'ya da taşmış bir İmparatorluktu.

Devletin asıl mertropol toprakları ise Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli idi; tam orta yerinde, iki kıtanın kavşak noktasında da payıtaht İstanbul bulunuyordu. Osmanlı devletinin kalpgâhi işte bu topraklardı. Doğuda Anadolu kanadı, batıda Rumeli kanadı ve tam ortada da Dersaadet, yani İstanbul. Üç kıtanın ortasında, jeopolitik ve stratejik bir konum, olağunüstü bir denge!

İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler, Devletin işte bu metropol topraklarında, yani, Anadolu'da, Rumeli'de ve de İstanbul'da yoğunlaşmışlardı. Anadolu dışındaki Osmanlı coğrafyasında, Türk nüfus, örneğin Arap yarımadasına pek taşmamış olduğu gibi, Balkanlarda da Tuna Nehri'nin kuzeyine fazla yayılmamıştı. Fakat Tuna'nın güneyi yoğun biçimde Türkleşmiş ve Anadolu ile birlikte Rumeli de Türklerin gerçek vatanı olmuştu. Rumeli, beş yüzyıldan beri Türk vatanının güzel bir parçası idi.

Fakat vatanın Rumeli kanadı, Avrupa'dan aralıklarla gelen **üç darbe** ile seksen küsur yılda koparılıp bitirildi ve Rumeli Türk halkı da perişan edildi, kırıldı.. Üç darbe şunlardı:

İlk darbe: Yunan ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1821-1830).

İkinci darbe: Bulgar ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1876-1878).

Üçüncü ve son darbe: Birinci ve İkinci Balkan Savaşları (1912-1913).

Bu darbeler hem Osmanlı devletine, hem de Rumeli Türk halk kitlelerine indirilen kahredici darbeler olmuştur.

Burada yalnız üçüncü ve sonuncu darbe yani Son Balkan Savaşları (1912-1913) döneminde Rumeli Türk Halk kitlelerinin uğradıkları zulümler, kırımlar, kıyımlar ele alınmaktadır.

Balkanlarda Dörtlü İttifak

Balkan devletleri arasında bir anlaşma yapılması düşüncesi yeni değildi, daha önceki tarihtlerde de denenmiş, ama gerçekleşmemişti. 1911 Eylül sonunda Osmanlı-İtalya savaşının başlaması, Balkanlar arasında bir ittifak tasarısını Yeniden gündeme getirdi.

11 Ekim 1911'de Bulgar Dışişleri Bakanı **Geşov**, Fransa'dan dönerken Belgrad'da vagonda Sırp Dışişleri Bakanı **Miloşanoviç** ile uzun bir görüşme yaptı. İki Bakan, Osmanlı İmparatorluğunun Balkan topraklarını paylaşmak için bir prensip anlaşmasına vardı. Bundan sonra Sofya ile Belgrad arasında çok gizli görüşmeler yapıldı ve 13 Mart 1912'de gizli Bulgaristan-Sırbistan Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya bir askeri konvansiyon eklendi. Makedonya'nın üçe bölünmesi öngörüldü. Rodop ile Ustruma nehri doğusunda kalan bölge Bulgaristan'a, San Planimo'nun batısında ve kuzeyindeki topraklar Sırbistan'a ait olacaktı. Bunların dışında kalan üçüncü bölge ise Rus Çarı'nın hakemliğine bırakıldı. Bu antlaşma Rus Çarı'nın onayına sunuldu. Çar, onay verdikten sonra, antlaşmanın Yunanistan'la da yapılmasını önerdi.

Çar'ın bu önerisi doğrultusunda yapılan gizli görüşmeler sonunda, 29 Mayıs 1912'de Bulgar-Yunan ittifak antlaşması Sofya'da imzalandı. Bu antlaşma, 5 Ekim 1912'de bir askeri konvansiyon ile tamamlandı. Savaş halinde Bulgarlar 300.000, Yunanlılar 120.000 asker çıkaracaklardı. Bulgaristan kuvvetlerinin önemli bir kısmı Makedonya'nın üç vilâyetinde saldırıya geçecekti. Sırbistan önemli bir kuvvetle savaşa katılınca, Bulgar kuvvetleri Trakya'da yoğunlaşacaktı..

İtalyanların Trablusgarb'a saldırışı Karadağlıların da iştahını kabartmıştı. İşkodra ovasını ve gölünü gözlerine kestirmişlerdi. Bu nedenle Osmanlılara karşı birlikte bir harekete için, 1912 yılı Haziran başında yapılan teklif Karadağ hükümetince olumlu karşılandı. İki devlet yazılı bir antlaşma yapmaya gerek görmeyerek Ağustos sonunda bu konuda sözlü bir fikir birliğine vardılar ve bununla yetindiler. Böylece dörtlü Balkan ittifakı tamamlanmış oldu.

Balkan İttifakı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparma ilkesine

dayanmıştır. O sırada İmparatorluğun içte ve dışta bunalım içine düşmüş olması, ittifakın yapılmasını kolaylaştırmış ve çabuklaştırmıştır. Bununla beraber ittifak, Balkan Devletleri arasında uzun ömürlü bir işbirliği sağlayacak nitelikte değildi. Bir Balkan Devleti olan Romanya, ittifak dışında bırakılmıştı. İttifak dört Balkan Devleti arasında ortak bir anlaşma ile meydana getirilmemişti. Bulgaristan'ın Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile ayrı ayrı yapmış olduğu ikili antlaşmalarla gerçekleşmişti. Osmanlı devletine savaş açma konusunda dört devlet arasında bir düşünce birliği oluşmuş görünüyordu.

Dörtlü Balkan İttifakı, Rusya'nın desteklemesi ile gerçekleşmiştir. İttifaka giren dört Balkan devletinden üçü, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ Slav ırkında idiler. Slavcılık, Rusya'nın Balkan politikasının temeli idi.[175]

Balkan İttifakı ile ilgili gizli haberler sızmaya başlayınca, Büyük devletler, savaş çıkarsa , "Balkanların toprak statükosunda hiçbir değişiklik yaplmasını kabul etmeyeceklerini" açıkladılar. Büyük devletler, belki, çıkacak savaşta Balkan ülkelerinin yenileceğini düşünerek böyle bir açıklama yapmışlardı; ama Osmanlı Devleti yenilince düşüncelerini değiştirecekler, Balkanların toprak statükosunun altüst edilmesine ses çıkarmayacaklardır.

Özeti:

13 Mart 1912: Bulgar-Sırp ittifakı,

29 Mayıs: Bulgar- Yunan ittifakı (5 Ekim askeri konvansiyon),

28 Ağustos: Bulgar-Karadağ ittifakı (sözlü) yapıldı;

22 Eylül: Osmanlı Hükümeti kısmi seferberlik kararı verdi.

30 Eylül: Balkan devletleri seferberlik ilân ettiler;

6 Ekim: Karadağ-Sırbistan İttifakı (sözlü) yapıldı.

Osmanlı Hükümetinin akıl almaz gafleti!

Enver Ziya Karal hoca, "*Balkan İttifakı'nın hazırlıkları sırasında Osmanlı Devleti'nin davranışı, beyin kanaması geçiren bir hastanın hareketlerini andırmakta idi"* diyor ve devam ediyor:

175 E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi, IX Cilt*...s. 292-295

"Tablusgarp'ta bir avuç Türk subayının meydana getirdiği savunma ile İtalyan kuvvetleri kıyılara mıhlanmıştı. (İçerde ise) Hürriyet ve İtilâf Partisi, İttihatçılarının desteklediği hükümete karşı amansız bir savaşa girmişti.... Arnavutları ayaklanmaya kışkırtmış (6 Mayıs), ordu subayları arasında, ayaklanmayı destekleyen ve hükümeti tehdit eden "Halaskâr Zabitan" grubu adıyla bir grup meydana getirmişti. Nihayet **Mahmut Şevket Paşa**'yı Harbiye Nazırlığından, **Sait Paşa**'yı sadrazamlıktan çekilmek zorunda bırakarak İttihat ve Terakki'yi iktidardan düşürmüştü (Temmuz). **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**'nın kurduğu Hükümet (22 Temmuz) tam anlamıyla allahlık idi...Balkan İttifakının varlığından ve amacından hiç haberi yoktu. ...Hariciye Nazırı **Asım Bey,** "*Şu Trablusgarp Savaşı esnasında dahi Balkan hükümetleriyle olan münasebetlerimiz pek samimidir... Bu Devletin geleceğinden imanım kadar eminim"* demişti....

"Balkan devletleri arasındaki ittifaktan hiçbir bilgisi olmayan **Gazi Ahmet Muhtar Paşa** Kabinesinin ilk işi, üç yıllık askerlik süresini doldurmuş olan 100.000 kadar askerin terhis edilmesi için karar vermek olmuştur (29 Temmuz 1912). Bu kararın yürütülmesi zaman aldığı için, bazı birlikler erlerine tezkere verilmesi, savaşa girilmesi arifesine rastlamıştı..."[176]

Koçana olayı ve...

Koçana (*Koçani)* Makedonya'nın Üsküp Sancağında bir kaza merkezidir; Üsküp'ün 80 kilometre doğusuna düşer. Bulgaristan - Sırbistan ve Bulgaristan-Yunanistan ittifak antlaşmaları tamamlandıktan bir süre sonra, **1 Ağustos 1912** günü bu kasabada, önceden hazırlanmış bir tertip gibi görünen bir olay patlak verdi: Bulgar komitacılar Koçana'nın pazar yerinde bombalar patlattılar ve 11 kişinin ölümüne, birçok kişinin de yaralanmasına sebep oldular. Hükümet kuvvetlerinin komitecileri yakalama hareketi direnme ile karşılaşınca, ölenlerin sayısı arttı. Ölenler arasında Müslümanlar da olduğu gibi Bulgarlar da vardı.

Enver Ziya Karal, Koçana olayına değinirken şöyle diyor:

"Makedonya için bu klasik olay olmakla beraber, Balkan şittifakı memleketlerinde büyük heyecan uyandırdı. Karadağ ve Sırbistan sınırlarında çatışmalar oldu. Sofya'da ve Belgrad'da sokaklara dökülen halk toplulukları Türkiye'ye karşı harp açılmasını istemeye başladılar. 26 Ağustos'ta **Kral Ferdinand**'ın başkanlığında toplanan Bulgar Kabinesi, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'a, Makedonya'da reform yapmakta direndiği takdirde Osmanlı Hükümetine savaş açılmasını önermeye karar verdi...

176 **E. Z. Karal,** ***Osmanlı Tarihi IX Cilt,..s***. 297-298

"**Gazi Aahmet Muhtar Paşa** Hükümeti, Balkan olaylarının (Koçana olaylarının) gelişmesinden savaşa doğru gidildiği yolunda bir anlam çıkarmadı, askerin terihis için önceden verilen kararın yürütülmesinde bir sakınca görmedi. Koçana olaylarından bir buçuk ay sonra (15 Eylül) Sofya Ataşemiliterliği'nden bir terlgraf ile hükümet, Bulgarların savaş niyetleriyle hazırlandıklarından bilgi edinmiştir... Başka çeşitli kaynaklardan aldığı tamamlayıcı bilgiler üzerine Hükümet, 22 Eylül'de Rumeli'de askeri manevralar yapılması formülüne bağlanan kısmi bir seferberlik kararı almıştır...

Balkan memleketlerinde olduğu gibi Türkiye'de de harp havası olanca şiddetiyle esmeye başladı."[177]

Bulgar Kralı Ferdinand, Koçana olayını, savaş ilanı bildirisinde de çarpıtarak kullandı: "... *Koçana katliamı üzerine, asayiş ve adaletin sağlanmasını Türk hükümetinden istediğimiz halde, onlar ordularının seferberliğini ilân etti"* dedi.

Bulgaristan "Haçlı Seferi" gibi savaş ilân etti ...

8 Ekim : Karadağ Osmanlı Devletine savaş ilân etti.

15 Ekim: Osmanlı-İtalyan barışı imzalandı (Trablusgarp'taki Türk Kuvvetleri Komutanlığı bu antlaşmayı 20 Ekim'de İtalyanlardan öğrendi).

16 Ekim : Bulgar ve Sırp birlikleri Türk sınırlarını geçerek taarruza başladılar

17 Ekim : Bulgaristan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.

17 Ekim : Sırbistan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.

19 Ekim : Yunanistan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.

Bulgar Kralı Ferdinand,
Osmanlı Devletine Savaş İlânını Şöyle Duyurdu:
Eski-Zağra, 17 Ekim 1912

"Bulgarlar!

Yirmi beş yıllık iktidarımda, Bulgaristan'ı daima barış ve ilerleme yolunda yönetmeye çalıştım. En büyük arzum bu yolda çalışmaya devam etmekti, fakat Allahın takdiri başka türlü ortaya çıktı. Bulgar milletinin barışçı çıkarlarını bırakarak zor bir meselenin çözülmesi için silaha sarılması zamanı gelmiştir. ***Rila ve Rodop'un ötesinde yaşayan din ve kan***

177 **Ibid.,**. s. 298-299

kardeşlerimiz bizden daha az mutlulular. *Kurtuluşumuzdan beri otuz beş yıl geçtiği halde hak ettikleri hayatı henüz kazanamadılar.* ***Bu Hristiyanların layık olduğu hakları ve hürriyeti*** *sağlamak için gerek büyük Avrupa Devletlerinin gerekse Bulgaristan'ın bütün gayretleri başarıya ulaşamamıştır.*

Bu Balkan esirlerinin, ***bu milyonlarca Hristiyan'ın acıklı feryat ve gözyaşlarına karşı yüreklerimiz hissiz kalamaz.*** *Onların kardeşleri değil miyiz? Kendi rahatımızı, bağımsızlığımızı da Hristiyan kurtarıcılarımıza borçlu değil miyiz?*

Bulgar milleti, kurtarıcı Çar'ın sözlerini akıldan çıkaramıyor. Kutsal görev sonuçlanmalıdır. Barış ve barış içinde yaşama aşkımız bir yana atıldı. Onların mal ve canlarının kurtuluşunu ancak bu şekilde sağlayabiliriz.

Osmanlı vilâyetlerindeki karışıklık kendi varlığımızı bile tehdit ediyor, İştip ve Koçana katliamı üzerine, asayiş ve adaletin sağlanmasını Türk hükümetinden istediğimiz halde, onlar ordularının seferberliğini ilân etti. Bu şekilde sabrımız, tahammülümüz sert bir tecrübeyle karşılaştı.

İnsani ve dini duygularla, imha tehdidi altındaki kardeşlerimizin yardımına koşmak kutsal görevi *ve milli namus namına, milleti silah altına çağırmayı zorunlu kıldı. Görevimiz haklı, büyük ve kutsaldır. Tanrının bizi yardımından, korumasından mahrum etmeyeceğine mutlak inanarak,* ***Hristiyanların kurtarılması için Osmanlı Devleti'ne harp ilân*** *edildiğini Bulgar milletine bildiriyorum.*

Bulgaristan'ın müttefiki Balkan devletlerinin, yani Sırbistan, Yunanistan ve Kardağ'ın aynı amaçla savaşan orduları da yanımızda bulunacaktır.

Haçın hilâle, hürriyetin zulme karşı yapılan bu mücadelesinde *bütün ilerleme ve adalet sevdalılarının sevgileri bizimledir. Bu sevgilere dayanan cesur Bulgar askeri, atalarının kahramanlıklarını ve önderleri olan kurtarıcı Rusların sancağını hatırlayarak zaferden zafere koşacaklardır.*

İleri! Tanrı bizimle beraberdir."[178]

Ve Balkan Savaşı başladı

Müttefik dört Balkan devletinin, dört cepheden Osmanlı devletine saldırılarıyla Balkan Savaşı başladı. Buna **Birinci Balkan Savaşı** denmiştir. Ertesi yıl da Balkan devletlerinin kendi aralarında savaş başlayacaktır; o

178 **Fevzi Çakmak,** ***Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Sûret-i Ziyaı ve Balkan Harbi'nde Garp cephesi,*** (Yayına hazırlayan **Ahmet Tetik**), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2011, s. 670-671

savaşa da **İkinci Balkan Savaşı** adı verilmiştir.. Yani Balkan Savaşı iki aşamalı olmuştur.

Orduların savaşlarınının yanı sıra **"Harb-i Sagir"** tabir edilen bir de **"Küçük Savaş"** vardır; Balkan Savaşı'nın çok farklı bir yüzüdür. Bu savaş, düşman **çetelerinin silahsız Türk halkına karşı savaşıdır.** Bunun nasıl bir savaş olduğu aşağıdaki sayfalarda belgelenmektedir.

Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı orduları ağır biçimde yenildi. Balkanlarda bütün Osmanlı toprakları istilaya uğradı. Bulgar ordusu Trakya'yı baştan başa işgal etti, ancak Çatalca'da durdurulabildi. Düşmana direnen sadece üç kale kaldı: Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri. Aylarca düşmana karşı kahramanca direnmiş olan **Edirne** kalesi **26 Mart 1913**'te Bulgarlara teslim oldu. Bunun ardından **Yanya** Yunanlılara, **İşkodra** da Karadağlılara teslim oldu. (Edirne, dört ay Bulgar işgalinde kaldıktan sonra 23 Temmuz 1913'te kurtarılacaktır).

30 Mayıs 1913'te, Osmanlı Devleti ile Balkan ülkeleri arasında **Londra'da Barış Andlaşması** yapıldı. Edirne ile birlikte bütün Trakya, Midye-Enes hattına kadar Bulgaristan'a bırakılıdı. Osmanlı Avrupa'sının bu son paylaşılmasında Bulgaristan aslan payını almıştı, ama bunu elinde tutamadı. Osmanlı mirasını paylaşırken Balkan ülkeleri birbirlerine düştüler, Londra Barışı ancak bir ay kadar yaşadı. Sırplarla Yunanlılar, Bulgaristan'a karşı ittifak yaptılar. Birinci Balkan Savaşında tarafsız kalmış olan Romanya da bu defa devreye girdi ve Bulgaristan'la savaşmaya hazırlandı.

30 Haziran 1913'te Bulgar ordusu Sırp ve Yunan ordularına saldırdı. Savaş yeniden başladı: Bu da **İkinci Balkan Savaşı**'dır, esas itibariyle Balkan Devletlerinin birbirleriyle savaşıdır. 4 Temmuz 1913'te Sırplar Bulgarları yenigiye uğrattı. Bunun üzerine, Bulgar kuvvetlerinin bir bölümü Doğu Trakya'dan çekilip Sırp kuvvetleri üzerine sevkedildi. Türk kuvvetleri bunu fırsat bilerek harekete geçti, 15 Temmuz'da Midye-Enes hattını tamamen işgal etti ve 23 Temmuz 1913'te de Edirne'yi kurtardı...

2.- BALKANLARDA "HARB-İ SAGİR" VEYA "KÜÇÜK SAVAŞ".

Bulgaristan, çeteleri seferber edip savaşa soktu

Balkan Savaşına katılmış olan emekli Albay **Mehmet Beliğ** bu "Küçük Savaş" konusunda şunları yazıyor:

"...Denilebilir ki, geçmiş harplerin hiçbirinde 1912-1913 Balkan Harplerinde olduğu kadar sürekli ve kanlı ve düşman tarafı için adeta harekâtın gidişine tesir edecek derecede rahatsız edici ve bir plan çerçevesinde tertipli "harb-i sagir" (küçük savaş) girişimleri yapılmamıştır...

Müttefikler arasında özellikle Bulgar komutanlığı, Osmanlı topraklarında yaşayan ırkdaşlarının canü gönülden yarıma koşmalarından büyük ölçüde yararlandı. Trakya ve Makedonya'daki Hristiyan halk, savaş başladığı sırada, zaten Türklerle savaş halinde idiler. Hristiyan halkın Osmanlılar aleyhindeki yıllanmış kinleri, seve seve Türklere karşı kavga edeceklerine şüphe bırakmazdı. Bu nedenle, Müttefik Balkan ordularının harekâtını destekleyen çeteler, rastgele bir yardımcı kuvvet değildiler....

Savaş bölgelerindeki halkın önemli bir bölümü, gerek Trakya'da ve gerek Makedonya'da yıllardan beri süren boğuşmalarda, tüfek, bomba, hançer kullanmasını öğrenmiş, fiilen ve hem de ırk, din ve cins farkı tanımayarak amansız biçimde uygulamış olan kimselerdi; bunların uğrayacakları yerlerde estirecekleri terör, askeri hesaplarda da yer tutacaktı.

Asteğmen **Wagner**'in dediği gibi, "*Bu cehennem zebanilerinin karşısına çıkacak Türkler, Rumlar, Arnavutlar, Sırplar için felâket kaçınılmazdı; yaşı, cinsi ne olursa olsun af ve merhamet bulamayacaklardı.*"

Coğrafi ve etnografık durumu nedeniyle çetelerin harekâtına olağanüstü elverişli olan Balkan Yarımadasında, Müttefik ordular bunlardan yararlanmayı bildiler..."[179]

"Balkan Savaşı sırasında alınan bilgiye göre: Bulgaristan Kurmayı, ordusunun seferberliğinde, gerek Rumeli vilâyetlerindeki Bulgarlardan ve gerek vaktiyle Bulgaristan'a kaçmış olanlardan gönüllü birlikler kurulmasını düşünmüş ve seferi kadrolarını evvelden hazırlamıştır. Daha seferberlik emrinde, Makedonya gönüllülüleri Sofya'da toplanarak talim ve teşkilatlanma yapılmıştır. Bu gönüllüler üç tugay üzerine, ve her tugay dört tabur ve taburlar dörder bölük üzerine tertip edilmiştir...."[180]

Evet, Bulgaristan, savaşa hazırlanırken komitecileri, yeniden teşkilâtlandırıp seferber etmiş ve Balkan Savaşına sokmuştur. *Bulgar Ansiklopedisi*, bu konuda şu bilgileri veriyor:

"1912-1913 Balkan Savaşlarına katılmış olan "**Makedonya-Edirne Gönüllüleri"** (Bulgarcası: *Makedono-Odrinski Opılçeniye*) adlı silahlı birlik, başlıca Makedonya'lı ve Türkiyeli Bulgar gönüllülerinden oluşturulmuştur. 17 Eylül 1912'de Sofya'da kurulmuştur. Mevcudu 16.844 olmuştur. 3 tugay (*brigada*), 14 tabur (*drujina*) olarak örgütlenmiştir. Birinci Balkan Savaşında Mestanlı, Malkara, Dedeağaç, Gümülcine, Ferecik vs yörelerinde çarpışmalara katılmıştır. İkinci Balkan Savaşında da Sultantepe,

179 **Mütekaid Alb. Mahmud Beliğ,** ***Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları,*** Askeri Matbaa, İstanbul: 1936, s. 50-51

180 **Mütekaid Alb. Mahmud Beliğ,** ***Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları,*** Askeri Matbaa, İstanbul: 1936, s. 60

Paradlı çarpışmalarda bulunmuştur. İki savaşta ölü ve yaralı olarak dörtte bir zayiat vermiştir."[181]

Bu kısa bilgileri diğer Bulgar belgelerinden tamamlayalım. Bu belgelere göre:

Makedonyalılar, Balkan Savaşını bir "Kurtuluş Savaşı" (*Osvoboditelna Voyna)* olarak görmüşler ve buna gönülü olarak katılmak istemişlerdir. Seferber edilen Bulgar ordusunda Makedonya kökenli 30.000 kadar er ve subay yer almıştır. (Anlaşılan bunlar daha önce Bulgar vatandaşlığına geçmiş olan Makedonya asıllılardır..)

Bunlardan başka, düzenli Bulgar ordusu kadrosuna alınamayandan da bir "**yardımcı birlik**" oluşturulmuştur. Çoğu Osmanlı Vatandaşı Makedonyalılardan ve Bulgarlardan oluşan bu gönüllü birliğe **"Makedonya-Edirne Gönüllüleri..."** adı verilmiştir. Mevcudu 16.844 kişiye ulaşan bu silahlı kuvvete katılmış olanların 2.512'si Bulgaristan'dan, 1.215'i Edirne Vilâyetinden, 10.255'i Makedonya'dandır. Geri kalan 2862 kişinin ise nereli oldukları pek belli değildir.[182]

Bulgar kaynaklarında "**Makedonya-Edirne Gönüllüleri"** üç tugaydan oluşan **tam bir tümen** (*divizya*) sayılmaktadır. Tümenin başına General **Genov** atanmıştır.

Birinci tugayın başına Pirlepe doğumlu Albay **St. Nikolov**,

İkinci tugayın başına Albay **Pçelarov,**

Üçüncü tugayın başına da Albay **Proterov** getirilmişlerdir.[183]

Taburlar (*drujina)* da şöyledir:

Debre (*Dibır, Dibar))* **taburu :** Başında Asteğmen **Karacov** vardır; yalnız Debrelilerden oluşturulmuştur.

Üsküp (*Skopje, Skupi)* **taburu:** Başında asteğmen **Minkov** vardır; Üsküp, Palanga, Kratova ve Kumanova yörelerinden oluşturulmuştur.

Selânik (*Solun, Tesaloniki*) **taburu**: Başında **Atanasov** vardır; Selânik, Serez, Drama, Kılkış (*Kukuş),* İştip (*Ştip)* yörelerinden oluşturulmuştur.

181 Bılgarsa Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi), ***Kratka Bılgarsa Ensiklopeiya*** *(Kısaca Bulgar Ansiklopedisi),* Sofya: 1966, Tom/Cilt 3, s. 324

182 Bılgarsa Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi), ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali*** (Makedonya Üzerine Belgeler ve Malzemeler Külliyatı), Sofya: 1978, s.569-571, No. 127 & s. 574-575, No. 130)

183 **Ibid.,** s.575, No. 130

Manastır (*Bitola)* **taburu:** Başında **Kanazirski** vardır; Manastır, Pirlepe, Kalkandelen (*Tetevo)* yörelerinden oluşturulmuştur.

Ohri (*Ohrid)* **taburu:** Başında eski teğmen **Manovski** vardır, Kırçova, Ohri, Resne (*Resen)* yörelerinden oluşturulmuştur.

Edirne (*Adrianople, Odrin)* **taburu**: Başında başçavuş **P. Kaneli** vardır; Edirne, Razlık (*Razlog*), kısmen Cuma-i bâlâ /Yukarı Cuma (*Gorna-Cumaya, Blagoev-grad*) yörelerinden oluşturulmuştur...[184]

Balkan savaşında Bulgar ordusuna "yardımcı kuvvet" diye yeniden kurulan **Makedonya-Edirne Gönüllüleri** tümeninin örgüt şeması kısaca budur. Mevcudu 16 bin kişiyi aşan bu kuvvetin yaklaşık üçte ikisini Makedonyalı komitacılar oluşturmuştur. Savaş günlerinde, özellikle yağma ve talanlar sırasında bunlara yerel katılımlar da olmuştur. Bu komitacıların çoğu uzun yıllardan beri Makedonya'daki eylemlere aktif olarak katılmışlar, 1903 yılında Makedonya ayaklanmasında (*İlinden Ayaklanması)* fiilen rol almışlardı. Silah, bomba, dinamit kullanma; suikastlar düzenleme, yakıp yıkma, kesip biçme konularında ustalaşmışlardı. Son derece acımasız, hunharca kan dökücü, "cehennem zebanileri gibi" idiler. Savaşta bunlar büsbütün canavarlaşmışlardı. 1912-1913 Balkan Savaşında Rumeli Türklerinin başına gelen felaketlerin asıl sorumluları işte bu komitacılardı... Edirne, Selânik, Manastır, İşkodra ve Kosova vilâyetlerinde Müslüman halka yapılan zulümler, Türk köylerinin yakılıp yıkılması, Türk halkının kırılması öncelikle işte bu kanlı komitacıların işidir. Bunlar asker değil, hayduttu, eşkiya idi, çoğu sabıkalı katillerdi, seri katillerdi.

1912-1913 yıllarında Balkanlar'da Türklere karşı, iki savaş birden yürütülmüştür, denilebilir. Biri, orduların savaşıdır. Türk ordusuyla Balkan devletlerin orduları savaşmışlardır. Bu, bilinen normal savaştır, savaş hukukuna uygun yapılan bir savaştır. Diğer savaş ise Balkan komitacılarının Türk halkına karşı savaşıdır ki bunun kuralı, hukuku yoktur.

Katliam haberleri üzerine iki araştırma birimi kuruldu :

İstanbul Cemiyeti

Savaş başladıktan kısa bir bir süre sonra acı haberler yayılmaya başladı. Balkanlarda savaş kuralları çiğneniyordu. Çeşitli kaynaklar, Balkan komitecilerinin Makedonya'da ve Trakya'da sivil Müslüman halka zulüm yaptıklarını haber veriyorlardı. Türk Hükümeti, bu haberleri araştırılmak üzere uluslararası bir komisyon kurulması için Avrupa devletleri katında girişimlerde bulunduysa da bunlardan bir sonuç alamadı.

184 **Ibid.,** s. 569-570, No. 127

Bunun üzerine bu haberleri derleyip dış dünyaya duyurmak üzere, İstanbul'da bir dernek kuruldu. İstanbul'da, Cağaloğlu semtinde "*İfham*" gazetesi idarehanesinde oluşturulan bu birimin tam adı: **"Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Cemiyeti",** Fransızcası da "*Le Comité de Publication des Atrocités des Coalisés Balkaniques*" idi. Bu dernek, topladığı belgeleri, 1913 yılında Fransızca olarak yayınlamıştır. Her biri 45-50 sayfa kadar tutan bir dizi kitap çıkarmışır

Avrupalılar, genellikle, Balkan savaşını bir "Kurtuluş Savaşı" olarak gördüler. Hristiyanlar Müslümanlardan kurtuluyor, dediler. "Türkler Avrupa'dan atılıyor" dediler ve Balkanlıların Türkere saldırılarını olumlu karşıladılar genellikle. "Türk İmparatorluğu batıyor" diye sevindiler.

Savaş alanlarından çelişkili haberler gelmeye başlayınca, gerçi Avrupalıların keyfi biraz kaçmaya başladı. Balkanlı müttefiklerin askerlik kurallarını, savaş yasalarını ayaklar altına aldıkları söyleniyordu. Haberlere göre, zaptedilen yerler yakılıp yıkılıyor, kasabalar köyler yağmalanıp talan ediliyor ve yer yer katliamlar da yapılıyor idi....Avrupa'da bu haberlere pek inanılmadı, inanmak istenmedi. Bazı haberler doğrulanınca da bunlar pek önemsenmedi. Birinci Balkan Savaşında bütün müttefiklerin hedefi Türklerdi. Türklerin zulüm görmesine, kırılmasına kılıf hazırdı. Balkan milletleri, Türklerden güya çok çekmiş oldukları için, şimdi tabii aşırılığa kaçıyor olabilirlerdi, buna göz yumulabilirdi...

30 Haziran 1913'te Bulgar ordusu Sırp ve Yunan ordularına saldırdı. İkinci Balkan Savaşı başladı. Birinci Balkan Savaşında Balkanlılar hep birlikte Türklere saldırmışlardı, şimdi, İkinci Balkan Savaşında ise Balkanlılar birbirlerini de boğazlıyorlardı. Yine askerlik kuralları çiğneniyor, yine savaş yasaları ayaklar altına alınıyordu. Haberlere göre, zaptedilen yeler yakılıp yıkılıyor, kasabalar köyler yağmalanıp talan ediliyor ve yer yer katliamlar da yapılıyor idi...

Uluslararası Carnegie Komisyonu

Bunun üzerinedir ki Temmuz 1913'te, bir uluslararası araştırma komisyon kuruldu. Komisyonu finanse eden "Carnegie Uluslararası Barış Vakfı" idi. Komisyon: ***"Balkan Savaşlarının Sebeplerini ve Nasıl Yapıldıklarını Araştırmak İçin Uluslararası Komisyon"*** *(International Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars)* adını taşıyor.

Komisyon'un üyeleri

Komisyon'un altı büyük devletten sekiz üyesi vardı. Şöyle ki:

Avusturya'dan: **Dr. Joseph Redlich,** Viyana Üniversitesi Kamu hukuku profesörü.

Fransa'dan: **Baron d'Estournelle de Constant,** Senatör.

M. Justin Codart, hukukçu ve Millet Meclisi üyesi.

Almanya'dan: **Dr. Walther Schüking,** Marburg Üniversitesi hukuk profesörü.

İngiltere'den: **Francis W. Hirst,** *The Economist* dergisi editörü.

Dr. H. N. Brailsford, gazeteci.

Rusya'dan: Profesör **Paul Milioukov,** Duma üyesi.

*Amerika Birleşik Devletlerinden:***Dr. Samuel T. Dutton,** Columbia Üniversitesi Teachers' Kolej profesörü.

Komisyon Başkanı olarak Fransız senatörü **Baron d'Estournelle de Constant** seçilmişti.

Bu komisyonon, yaptığı araştırmaları sonunda 1914 yılında Washington'da, **"Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars** *(Balkan Savaşlarının Nedenleri ve Nasıl Yapıldığı Hakkında Uluslararası Araştırm Komisyonu Raporu)"* başlıklı kapsamlı bir rapor yayınlamıştı. Bu raporun Fransızcası da aynı yıl Paris'te yayınlanmıştı.

Bu uluslararası komisyona, aşağıdaki sayfalarda kısaca, **Carnegie Komisyonu,** raporuna da **Carnegie Komisyonu Raporu** diyorum. İstanbul'da da kurulan "Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşri Vesaik Cemiyeti"ne de **İstanbul Cemiyeti,** bunun raporlarına da **İstanbul Cemiyeti Raporları** adını veriyorum.

İstanbul Cemiyeti'nin amaç ve kaynakları

Bu cemiyet, ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*** *(Balkanlı Müttefiklerin Zulümleri)* başlığıyla Fransıca olarak yayınladığı ilk kitabında, **Amaç ve Kaynaklarını** şöyle açıklamıştır:

"Rumeli müslümanlarına yapılan korkunç katliamlar ve vahşi zulümler, artık uygar dünya tarafından görmezlikten gelinemez.

Bütün uygar milletlerin asil ve tarafsız basını, muhabirlere ve hatta

konsoloslara karşı alınan son derece rahatsız edici tedbirlere rağmen, samimiyeti her türlü kuşkudan uzak olan tanıklıklar ve belgeler yayınlayabildiler. Büyük Devletlerin de bu zulümler konusunda resmen bilgilendirilmeleri gerekir.

Bu zulümlerin büyük boyutu ve uygulanış metodu, işgal edilen bölgelerde Müslüman unsuru yoketmek amacı güdüldüğünü apaçık göstermektedir.

Birçok muhabirin gazetelerine gönderdikleri dürüst ve tarafsız rapor ve tanıklıklardan bazılarını sunduğumuz bültenimizin bu ilk sayısında, bu zulümlerin tarihte benzeri bulunmayan insanlık dışı vahşetler olduğunu göstermeye yetecektir.

Balkanlı müttefiklerce işlenmiş olan zulümlere ilişkin güvenilir belgeleri toplamak amacıyla İstanbul'da kurulmuş olan *Balkan Müttefiklerinin Zulümlerine ilişkin Belgeleri Yayınlama Komitesi*'nin elinde pek çok belge bulunmakatadır. Bunlar da peyder pey uygar dünyanın tarafsız takdirine sunulacaktır.

Burada, bu ilk sayıda, elimizdeki raporlardan ikisini sunuyoruz. Ama bu raporlar Balkan Müttefiklerinin zulüm ve vahşetlerinin büyüklüğü hakkında tam bir fikir vermeye yetmeyecek ve dikkatli bir araştırmanın korkunç sonuçlarını da gözler önüne sermek gerekecektir.[185]

3. -İSTANBUL CEMİYETİ'NCE YAYINLANAN ZULÜM RAPORLARI

Seres Katliamı Hakkında Bir Rapor..

Telgraf Şefi Mehmet Sırrı Bey'in Raporu

Zelhova'da Posta ve Telgraf Şefi **Mehmet Sırrı Bey** bize Serez'in İşgalini ve katliamları anlatıyor:

İşgal

"Yaklaşık 500 kişilik Osmanlı askeri Birliği Zelhova'dan çekilince ben de, görev yerimi bırakıp Rumi 23 Ekim (Miladi 5 Kasım) akşamı Seres'e kaçmak zorunda kaldım. Serez'deki askeri ve sivil makamların da Selânik'e çekilmiş olduklarını oraya varınca anladım.

185 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1***, par Le Comité des Publication's D.A.C.B (Balkan Müttefiklcrinin Mezalimi Neşri Vesaik Komitesi,) 15, Rue Djagal-Oglou; dans l'Adminatration du "Journal Ifham", Contantininople, 1913, Deuxième édition p.3.

(**Not**: Bundan sonra ***Les Atrocités d es Coalisés Balkaniques, No. 1*** olarak gösterilecektir-BNŞ.

24 Ekim (6 Kasım) Çarşamba sabahı, alaturka saat 4 sularında, Komitacı şefi **Zankov**, eşi ve 27 kişiden oluşan çetesi kasabaya geldi ve kalabalığın coşkun "zito" alkışları arasında Hükümet konağına gittiler. Türk kaymakamın konutu penceresine Bulgar bayrağını Zankov'un karısı çekti.

Yarım saat sonra 30 kişilik bir diğer çete daha kasabaya geldi. Bu çetenin başı halen Serez Polisinin başındadır. Benim kalmakta olduğum telgrafhanede **Çavuş Ali Ağa**'dan başka kimse yoktur.

Türklerin silahsızlandırılması

Çetebaşları, tellal çıkararak, silahların teslim edilmesi gerektiğini duyurdular ve Müslümanlar, hemen, bıçaklarına varıncaya kadar bütün silahlarını götürüp Belediyeye teslim ettiler.

Hemen ardından, çeteciler, toplanan silahları Rumlara ve Bulgarlara dağıtmaya başladılar.

O akşam alaturka saat 4'te kasabada silah sesleri duyulmaya başlandı ve silah atışları üç saat boyunca hiç susmadı. Geceleyin bu korkunç silah atışlarının işgali kutlama sevinciyle yapılmış ve kimsenin ölmemiş olduğu ertesi sabah anlaşılmıştır.

Bulgar ordusu Seres'de

Ertesi gün, yani Rumi 25 Ekim (7 Kasım) günü, Bulgar Rodop Kolordusunun, General **Kovaçev** komutasındaki. Beşinci taburu Seres'e girdi. Komutanın duvarlara yapıştırılan bir bildirisiyle, evlere ve insanlara dokunulmayacağı ve düzeni bozmak isteyenlerin örnek biçimde cezalandırılacağı duyuruldu. Müslümanlar bu resmi güvenceye inanarak serbestçe şehre çıkmaya başladılar.

26 Ekim günü, evlerde ve iş yerlerinde gayet dikkatli silah araması yapıldı, fakat hiçbir hırsızlık, soygun olmadı.

Katliam

27 Ekim (9 Kasım) akşamı, bir silah patladı ve ardından korkunç silah sesleri başladı. Müslümanların sokak ortasında yere serildikleri görüldü ve kurbanlar arasında bazı Rumların da dikkatsizlikle öldürülmüş olduğu anlaşıldı; hemen silah sesleri kesildi ve askerler silahlarına süngü taktılar ve anında sokaklarda, evlerde ve hanlarda korkunç bir katliama giriştiler. Müslüman kanına doymayan vahşi askerler ile komitacılar, kurbanlarını

gruplar halinde toplayıp onları bir çırpıda toptan öldürüp yoketmek için camilere doldurdular.

Rum Metropolitinin müdahalesi

Bu korkunç katliamı duyan Rum metropolit hemen Bulgar generaline gitmiş ve bu katliama son vermesini rica etmiştir. Katliam durdurulmazsa kalkıp Selânik'a gideceğini bildirmiştir.

General ikâmetgâhından çıkmış ve karargâhta yanında bulunan bütün subayları, katliamın durdurulması emriyle şehre göndermiştir. Rum Metropolitin insani müdahalesi sayesinde, bu insan kasaplığı alaturka saat 1.30'da geçekten durmuştur.

Tecavüze uğrayan kadınlar

Birkaç yüz bahtsız Müslüman kadın, babaları, erkek kardeşleri, eşleri öldürülerek evlerinden alınmış ve Hükümet konağı karşısında bulunan Türk kolejine kapatılmışlardır. Ondan sonra bunlar yaklaşık 50 Bulgar askeri tarafından ziyaret edilmişlerdir. Bulgar askerleri Müslüman kadınlara iğrenç biçimde saldırmışlar ve onları kirletmişlerdir.

Ben, bulunduğum yerden, yani kalmakta olduğum telgrafhaneden bu zavallıların ümütsizce feryatlarını duyuyor, hatta yapılan iğrençlikleri görebiliyordum.

Kurbanların sayısı

Ertesi gün kurbanların sayısı 4.700 olarak tahmin edildi.

Aynı gece Bulgar askerleri büyük çapta yağma yaptılar, evleri ve dükkânları soydular. Bu gece ziyaretlerinde yalnız yağma yapmakla kalmadılar, aynı zamanda hoşlarına giden kadınları da kirlettiler ve kaldırıp götürdüler.

Muhacirler kırılıp kılıçtan geçirildi

Seres'e büyük bir göçmen kitlesi yığılmıştı. O korkunç gecenin ertesi günü, Bulgar askeri makamları, vaadlerde bulunarak, bu bahtsız insanları köylerine dönmeye davet ettiler. Bir katliam düşünüldüğünü sezen bu insanlar arasında yerlerinden kımıldamaya cesaret eden kimse çıkmadı. Ama bir gün sonra onları zorla yola çıkardılar ve şehrin biraz ötesinde

hepsini katlettiler. Yalnız kızlarla genç kadınların ölümden kurtulmuş oldukları anlaşılıyor. Çünkü cesetler arasında hiçbir güzel kız veya kadın cesedine rastlanmadı.

Esirler katledildi

Üç gün sonra, çeşitli çarpışmalarda esir alınmış 10-12 bin kadar Türk askeri Seres'e getirildi. Hepsi soyulmuş, don gömlek bırakılmıştı; üzerlerinde sadece birer don ile beyaz birer gömlek vardı. Geceyi konakta geçirmelerinine izin verildi. Ertesi sabah gidecekleri yerlere götürülecekleri bahanesiyle kasabadan kaldırıldılar. Ama bu bahtsız esirlerin hepsi Seres yakınında öldürüldü. Onları on-onbeşli gruplar halinde bağlayıp toptan katlettiler.

Bu korkunç katliam sırasında Seres'deki Bulgar kuvvetlerinin mevcudu 18 tabur idi. Bundan başka bir Yunan süvari alayı, kasabadaki halkı korumak için Selânikten Seres'e gelmişti. Bu alay katliama hiç katılmadı, sadece katliama görgü tanıklığı etti.

İleri gelenler haraca bağlandı

Kasabanın ileri gelenleri, her biri 3.000 ile 5.000 lira kadar yüklü bir fidye ödeyerek kendi hayatlarını ve ailelelerinin hayatlarını kurtarabildiler. Ama soyuldular, onların ellerinde avuçlarında bir şey bırakılmadı, kanepe koltuk mefruşat, halı, kilim neleri varsa kaldırılıp götürüldü. Hükümet konağı da tamamen yağma edildi, bütün ganimet Sofya'ya gönderildi.

Açlık ve hastalık

Halka yiyecek olarak hiçbir şey bırakılmadığından, çok geçmeden kasabada korkunç bir açlık başladı: ateşli tifo ortalığı kırıp geçirdi: Benim oradan ayrılışım, daha doğrusu kaçışım günü olan 9 Aralık tarihine kadar Seres'te açlıktan ve hastalıktan ölenlerin miktarı bütün nüfusun yüzde 15'i kadar tahmin edildi."[186]

Ekleme

Görgü tanığı Posta ve Telgraf Şefi **Sırrı Bey'**in Seres raporu burda bitiyor.

186 *Les Atroctés des Coalisés Balkaniques, No. 1*, p. 4-7

Balkanlı Müttefiklerin Zulümleri Belgelerini Yayınlama Derneği bu rapora şu eklemeyi yapmıştır:

"Seres'deki vahşet hakkında elimizde iki rapor daha var. Bu raporlar da yukarıdaki raporu her bakımdan doğruluyor. Yalnız, bu iki raporda, o korkunç Cumartesi 27 Ekim (9 Kasım) günü can veren kurbanların sayısı, 4.700 yerine, 1.700 ile 2.000 arasında tahmin edilmektedir. Ancak, katliamlarda ve diğer vahşetlerde can verenlerin sayısının binlerceye yükseldiği kesinlikle kanıtlanmıştır.

Bu raporlardan birinde ayrıca şu ayrıntıya rastlıyoruz:

'Rum metropolit, bu katliamın durdurulması için atına binip alelacele harekete geçmemiş olsaydı, (Seres'de) Müslüman halktan tek kişi sağ kalmayacaktı.'

O raporda ayrıca şunları okuyoruz:

"Genç ve güzel olmayan Müftünün karısı ile okul müdürünün eşi dahi, bu canavarlar tarafından kocalarının önünde kirletildikten sonra kaldırılıp götürüldüler. Bu namussuzluk, Bulgarların bu kişilere karşı besledikleri kinden kaynaklanmıştır."

"Konağa kapatılmış bahtsızlardan biri olan bir okul öğretmeni, o korkunç sahneyi bize bizzat şöyle anlattı:

'Yüzlerce kişiydik, ölümü bekliyorduk. Oradan hiç sağ çıkma umudumuz yoktu. Her birimiz öteki dünyaya hazırlanıyor, Allaha sığınıyordu. Kapı açıldı. Ellerinde büyük bir kütük ve keskin bir balta ile birileri içeri girdi. Bu kütükte başlarımızı keseceklerini bize açıkça söylediler ve üstümüzü aramaya ve elbiselerimizi çıkarmaya başladılar. Tam o korkunç anda kapı tekrar açıldı. Bir subay içeri girdi ve askerlerle astsubaylara generalin emrini duyurdu. Bizler kurtulduk.'

Biz, Avrupa uygarlığına güvenimizi muhafaza ediyoruz. Amaçları Rumeli'den Türk soyunu yoketmek olan Balkan barbarlığını gözler önüne sermeyi sürdüreceğiz. Taammüden sistematik olarak işlenen bu iğrenç cinayetlere insanlığın daha fazla tahammül etmesinin mümkün olup olmadığının takdiri Avrupa'ya düşer."[187]

187 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 7-8

İkinci Rapor: Ustrumca'da Dehşet ve Cinayetler:

Ahmet Cevat Bey'in Raporu.

Avrupa basınının büyük bölümü, yas içindeki bütün bir halkın iniltilerine hâlâ kulaklarını kapamayı sürdürüyor.

Biz onları para ile satılmışlıkla ya da Hristiyan davası fanatizmiyle suçlamak istemiyoruz. Sadece Avrupa basınının büyük bölümünün trajik gerçeği bütün dehşetiyle görmezlikten geldiğine inanıyoruz. Yirminci yüzyılda da, Fransa ve İngiltere gibi en uygar milletlerin yayıncıları, siyasetçileri ve diplomatları gibi en yüksek çevrelerinde, kurbanların inilti ve şikayet seslerini boğmak ve sadece iğrenç cellatların alaylı kahkahalarına kulak vermek isteyenlerin bulunmasını bütün inasanlık adına korkunç olarak görüyoruz. Bu tutum, uygarlığın en açık biçimde inkârı anlamına gelir....

Adalet, eşitlik ve kardeşlik yüce prensiplerini bütün dünyaya öğreten Avrupa olmuştur. Bu büyük prensipleri dogma haline getirmiş olan düşünen Avrupa, insancıl Avrupa, bir avuç Balkanlı barbarın işlediği cinayetlere gözlerini kapayamaz. Bizi kurtarmaları için Avrupa ordularının ve donanmalarının seferber olmasını istemiyoruz; yalnız düşmanlarımızın barbarca kan dökücülüğünün ayıplanmasını, kınanmasını bekliyoruz. Yoksa haç, insanlığın yarısı tarafından, bütün bir halkın boğazlanması için bir simge olarak mı benimsendi ?...

Tüyler ürpertici canavarlıklardan aşağıda birkaç örnek bulunacaktır. Bunlar, zulüm gören bütün bir halkın davasını savunmak için herhalde yeterli olacaktır.

Ustrumca'nın işgali

(Birçok görgü tanığının raporlarına göre)

Ustrumca'daki Osmanlı kuvveti, Albay **Necib Asım Bey**'in komutasında 3. 000 redif ve ihtiyat askeri ile Radevişte'de binbaşı **Tevfik Bey**'in komutasında 300 ihtiyat askerinden ibaretti; düşman kuvvetleri ise, Bulgar albay **Mitov**'un komutasında 15.000 Bulgar askeri ile 3.000 Sırp askerinden oluşuyordu. Sırplar, binbaşı **Ivan Gribitz** komutasında 11. Alayın dördüncu taburuydu.

4 Kasım günü (Rumu 22 Ekim), Osmanlı kuvvetleri Selânik'a doğru ricata zorlandı. 5 Kasım günü Albay **Mitov** Ustrumca'ya girdi ve kasabaya hakim oldu.

Gösterişli güvenceler

Hemen sıkıyönetim ilân edildi, kasabanın Müslüman, Rum ve Bulgar ileri gelenlcri, müftü, Rum metropoliti Mgr. **Arsenios**, Bulgar metropoliti Mgr. **Gerassim** ve diğer dini rcisler Hükümet konağına çağırıldılar. Orada işgal kuvvetleri komutanı Albay **Mitov,** halkın can, mal ve şerefinin korunacağına dair şercfi üzerine söz verdi.

Katliamların başlaması

Bu gösterişli güvencelerden iki saat sonra maalesef kötülükler başladı.

Bulgar askerlerinin Ustrumca'da kaldıkları 48 saat içinda 34 Müslüman öldürüldü, bunlardan 5'i çocuk, 2'si ihtiyardı. Özellikle varlıklı kişilerin evleri saldırıya uğradı ve yağma edildi.

Albay **Mitov**, 6 Kasım günü Ustrumca'yı terketmek zorunda kaldı;. Yerine, Bulgar teğmen **Volçev** kaymakam, Sırp binbaşı **İvan Gribitz'**i de komutan olarak bıraktı. Savcı **Midhat Hakkı Bey'**i de belediye işlerini yürütmekle görevlendirdi. Midhat Hakkı Bey birkaç gün sonra görevinden istifa etti.

İlk kurbanların Radevişte ileri gelenlerinden zavallı **Kadir Bey** ile diğer bir **Mustafa Kadri** Bey olduğu bize haber verildi. Kadir Bey yatakta hastaydı, önce 1.000 lira kadar parası ve eşinin mücevherleri çalındı; sonra kaldırılıp götürüldü ve diğer **Mustafa Kadri Bey** ile birlikte katledildi.

Eşkiya Mahkemesi

Bulgar subayı **Volçev,** Sırp komutan **İvan Gribitz** ve komitacıların başı **Çakov** da dahil, 7 eşkiyadan oluşan bir ihtilal mahkemesi kuruldu.

Servetleri, güçleri veya eşlerinin ya da kızlarının güzelliği bakımından tanınan bütün Müslümanların bir listesi hazırlandı. Bu listeden her gün 30-40 kişi yakalanıp eşkiya mahkemesi önüne çıkarılıyordu.

Bu insanlar Bulgar "düşmanı" olmakla suçlanıyor ve ölüme mahkum ediliyordu. 7 kişiden 2'sinin oyu ölüm cezası vermeye yetiyordu.

İnfazlar

Önce elbiseleri çıkarılan kurbanlar, don gömlekle bırakılıyor, elleri arkalarına bağlanarak, askerlerın ve komitacıların eşliğinde kasaba sokaklarında, çarşıda, pazarda dolaştırılıyordu.

Ondan sonra bu zavallılar kasaba dışında, katledilecekleri yere götürülüyor, orada süngülenerek, vücutları korkunç biçimde kesilip biçilerek öldürülüyorlardı. Hatta **İsmail** adında bir delikanlı, üzerine benzin dökülerek diri diri yakılmıştır. Kurbanlardan pek azının kurşunlanarak öldürülme şansı olmuştur.

Kurbanlar barbarca öldürüldükten sonra cesetleri önceden hazırlatılmış olan bir çukura atılıyordu. Bu çukurlar, silah tehdidiyle fakir Musevilere kazdırılmıştı.

Kasabanın ileri gelenlerinden **Kerim Ağa**'nın oğlu zavallı **Hüsnü** gibi bazı kurbanlar, ölüme götürülürken bir ya da iki celladını sırtında taşımaya da zorlanmışlardır.

Kurbanların sayısı

Eşkiya mahkemesi, 23 günde, yani 7-29 Kasım 1912 tarhleri arasında (Rumi 25 Ekim-16 Kasım 1912), 591 kişiyi ölüme mahküm etmiştir. Bunlar arasında 6 subay, bir doktor, Radovişte'den bir soruşturma hakimi, 100 asker ve 2 Musevi de vardır.

Bu katliam bugüne kadar hâlâ devam etmektedir, çünkü kimsenin göç etmesine izin verilmemektedir. Bulgar ve Sırp subayları, amaçlarının Müslüman nüfusu yoketmek olduğunu açık açık söylemektedirler. Pek az kişi kıyafet değiştirerek ve Rum metropoliti ile bazı Rumların insanlığı sayesinde şehirden kaçabilmiştir; Ustrumca'da bu katliamı onaylamayan Bulgarlar da vardır, ama katliamları önlemeye onların gücü yetmemektedir.

Soygunlar ve ırza geçmeler

Ustrumca'da sayısız soygun ve ırza tecavüz olayları yaşanmıştır. Yalnız **İvan Gribitz,** 80 araba dolusu halı ve möbleyi kaldırıp Sırbistan'a yollamıştır. Butün genç Müslüman kadınlar ve kızlar tecavüze uğramış ve zorla din değiştirmiştir. Zavallı Müslüman ahalinin geriye sağ kalanları da açlıktan ölüme, sefalete ve hastalığa mahkum edilmiştir. Binlerce liralık servet sabhibi olan varlıklı kişiler bile çocuklarını Rum ve Yahudi mahallesinde ekmek dilenmeye göndermek zorunda kalmışlardır. Esasen (1912) Kasım ayı sonundan beri bu zavallılardan haber alınamamaktadır.

Balkan Müttefiklerinin Mezalimi
Neşr-i Vesaik Cemiyeti Kâtibi
Ahmed Cevad[188]

188 *Les Atroctés des Coalisés Balkaniques, No. 1*, p. 8-11

Selânik Valisi Nazım Paşa'nın Raporu (9 /22 Aralık 1912):

Müslümanların sistematik olarak yokedilişi

-Selânik Valisinin 9 Aralık 1328 (1912) tarihli raporunda, Balkanlı Müttefiklerin işledikleri zulümler hakkında ayrıntılar bulunmaktadır. Aşağıda bu raporun çevrisini veriyoruz.[189]

"Selânik bölgesindeki köyler ve özellikle küçük köyler, daha önce benzeri görülmemiş biçimde zulüm görmüştür. Yerli Bulgarlar ve çeteler, Makedonya'da Müslüman unsurun miktarını azaltma politikası izlemişlerdir. Meselâ köydeki bütün Müslüman erkekleri camilerde topluyor, geceleyin bunları ormana götürüp orada katlediyorlar: Genç kadınlar ilk önüne çıkan hristiyanla zorla evlendiriliyor; yaşlı kadınlar ise ölüm tehdidiyle Hristiyan yapılıyor. Bulgar Hükümeti ise bu eylemlere izin veriyor, halka ve çetelere minnettar olduğunu belirtiyor.

Avrat-Hisar'a bağlı 200 haneli Korkud köyü Müslümanları camide toplanmış ve petrol dökülerek diri diri yakılmışlardır. Köyün yaşlı kadınları da aynı şekilde 3 ayrı samanlığa doldurulup ateşe verilmişlerdir. Yer küresinin başka hiçbir yerinde rastlanmayan böylc bir katliam, Rumeli'nin istisnasız her tarafında uluorta ve gösterişle uygulanmaktadır. Köylerde yalnız Müslümanlar katliama hedef olmakta ve onların bütün malları da yağma edilmektedir.

Hiçbir girişim, hiçbir uyarı sonuç vermemekte ve saldırı eylemleri memlekette sürüp gitmektedir. Daha önceki raporlarımdan birinde arzettiğim gibi, bu vahşetler üzerine, konsoloslardan biri, " Bir Hristiyan, bir Avrupalı olarak bunlardan utanç duyuyorum" demiştir. Bütün bu vahşetlerin doğruluğuna Avrupa'yı inandırmak zor olacağından, uluslararası bir komisyonun Selânik ve Kosova vilâyetlerini ziyaret etmesi ve yapılan barbarlıkları gözleriyle görmesi gereklidir. Bu amaçla büyük Devletlerin konsolosları ve Selânik'in ileri gelenlerinden **Osman Adil Bey** ile diğer bazı kişiler bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Ben de böyle bir komisyon kurulmasını yazıyla yetkili Nezarete arzettim. Böyle bir komisyon araştırma yaptığı gün her şey aydınlanacak ve Bulgarların ve de Yunanlıların bu memleketi yönetemeye layık olmadıkları görülecektir. Yol kenarlarında çürümeye başlamış olan cesetleri görebilmesi için böyle bir komisyonun en kısa zamanda bölgeye gelmesi gereklidir.

Sürülen Müslümanlar

"20 ile 45 yaş arasındaki bütün Müslümanlar Yunanlılar tarafından

189 Biz, Türkçe aslını bulamadığımız bu raporu Fransızca çevirisinden tekrar Türkçeye aktarıyoruz. - BNŞ

Kcssendre kıyısından kaldırılıp Selânik'e götürülmüştür. Bu tedbirin sebcbi anlaşılamadığından açıklama istedim. Söylcnene göre, Osmanlı donanması bu kıyıları ziyaret edip yörcdeki Müslümanları silahlandırabilir düşüncesiyle bu tedbirc başvurulmuş imiş.

Katliamlar

"Kosova Vilâyeti kazalarından Selânik'e göç etmiş olan ailelerden bazıları, birkaç gün önce, Bulgarlara vc Yunanlılara rehin vererek yurtlarına dönmüşlcrdi. Şimdi güvenilir bir kaynaktan haber aldığıma göre o insanların hepsi yolda öldürülmüştür. Bu bölgclerde en adi eşkiyanın yüzünü kızartacak vahşetler sürüp gitmektedir. Yukarıda zikrettiğim komisyonun kurulmasına gidilirse bu vahşetler ortaya çıkacak ve Müslümanlar ilerde korkunç katliamdan kurtarılmış olurlar.

Bir konsolosun sözleri

"Bu raporun tamamlandığı akşam Avusturya Konsolosu yanıma geldi.: Selânik bölgesinde yapılan canavarlıklardan çok büyük üzüntü duyduğunu belirttikten sonra, bunların dünyada bir benzerinin bulunmadığını, İngiliz konsolosunun dediği gibi, kendisinin de bu vahşetleri duyunca bir Avrupalı vc bir Hristiyan olarak utanç duyduğunu, olayların her birini belgeleycrek bu barbarlıklar hakkında Hükümetinc rapor sunduğunu söyledi. Demiryoluyla Selânik'ten Kosova tarafına gönderilen Müslümanların da yolda katledilmiş olduklarını duyunca, aklının başından gittiğini ekledi.. Konsolos, ayrıca, hararetle vc büyük bir üzüntüyle şunları söyledi: *'Babıâli bu vahşetleri bilmiyor mu? Neden bunları Avrupa'ya anlatmıyor? Bizler, Selânik'te oturan bütün konsoloslar, bu korkunç eylemleri Hükümetlerimize rapor ettik. Fakat Osmanlı Hükümetinin de şikâyette bulunması gerekmez mi? İngiliz, Fransız, Alman ve Avusturya konsolosları, buralara bir karma komisyon gönderilmesi gerektiğini Hükümetlerine yazdılar. Osmanlı Hükümeti niçin bu doğrultuda bir girişimde bulunmuyor? Bulgarların planları, Makedonya Müslümanlarını yok etmek ve Müslüman unsuru bitirmektir. Her ne kadar bu vahşetler Bulgarların ve Yunanlıların uygar milletler olmadıklarını apaçık göstermişse de bu barbarlıkların aşırılıklarını komisyonun araştırmaları ortaya çıkaracaktır.'* Konsolos, son olarak, *"Bu vahşetler uygar dünyanın gözünden saklı kalırsa, ömrüm boyunca yanarım"* dedi. Gerçekten, ancak böyle bir araştırma komisyonunun buralara gelmesi, bu barbarlıklara son verebilir, kalanların hayatını kurtarabilmek için etkili başka bir çare görünmemektedir. Her ne pahasına olursa olsun bunu sağlamak için gerekli girişimlerde bulunulmasını istirham ederim.

Bu arizama nihayet verirken, Avusturya-Macaristan Konsolosu (**August**)

Kral'ın, Osmanlı menfaatlerini ilgilendiren her konuda hayırhah tutumundan şükranla bahsetmeden geçemeyeceğim. Onun tutumu pek takdire şayandır ve kendisi bugünkü vahşetlere en önemli tanık olacaktır."

Nazım Paşa[190]

Avrupalıların Raporları:

Haç ve Hilâl

"Daily Telegraph" gazetesinin özel muhabiri, Avusturya-Macaristan konsolosunun resmi raporlarına dayanarak gazetesine şunları yazmıştır:

Bulgaristan Kralı **Ferdinand**, savaş ilânında, haç ile hilâl arasındaki çatışmadan sözetti. Haç, her zaman insanlık ve merhamet sembolü olmuştu.. Bu son Balkan Savaşı'nda ise böyle olmamıştır. Haç bayrağı altında savaşanlar, insanlık ve merhamet sembolüne sık sık ihanet etmişlerdir. Sırp askerlerinin ve subaylarının yaptıkları zulümler Avusturyalı, İngiliz, İtalyan ve Norveçli savaş muhabirlerinin raporlarıyla tespit edilmiştir....

Yoketme politikası

Bu raporları görmeye fırsat buldum. Diyebilirim ki, tarihin en acımasız zulümleri General **Yankoviç**'in askerleri tarafından en korkunç biçimde tekrarlanmıştır. Bu askerler Arnavutluk'taki yürüyüşleri sırasında yalnız silahlı Arnavutları öldürmekle ve infaz etmekle kalmamışlar, aynı zamanda korkunç bir vahşetle silahsız ve savunmasız insanlara, ihtiyarlara, kadınlara, çocuklara ve hatta anne kucağındaki bebeklere de saldırmışlardır....

Zafer sarhoşu Sırp askerleri, Arnavutluğu yatıştırmanın en etkili yolununun Arnavutluk'taki Müslümanları toptan yoketmek olduğunu söylemişlerdir. Bu parola Sırp işgal ordusunda çabucak benimsendi. Kumanova ile Üsküp arasında yaklaşık 3.000 insan öldürüldü; Pristina önünde 5000 Arnavut Sırplar tarafından ölüme gönderildi....[191]

Avrupa Türkiyesi'nde "Uygarlık" ayaklar altına alınıyor

Bu başlık altında, "Vossische Zeitung" gazetesi, aşağıdaki makaleyi yayınlamıştır:

190 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 12-14

191 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 14-15

Çağdaş Haçlıların Kurbanlarına Kanat Geren Yok

"Gerçekten Avrupa'da mıyız? Coğrafi bakımdan dünyanın bizim bölgemize ait olan ülkelerinde, her Allahın günü, saçlarımızı diken diken eden böyle isimsiz zulümler işlenmesi mümkün müdür? Ve bunu durdurmak için bir el kaldıran yok mudur! Bir zamanlar İngiliz Parlamentosu kürsüsünden *Bulgar mezalimi* aleyhinde yükselen o ateşli nutuklar nerede kaldı? Vaktiyle Fransızların insan hakları diye haykırdıkları şey nerede kaldı? Neredедir Almanya'nın Türkiye dostluğu? ...Hottentot'lar benzeri insan avlarını durdurmak için Balkan haçlılarına etkili baskı yapmak üzere anlaşmaya varmaya hiçbir engel yoktur. Avrupa Hükümetleri bu savaşın kurbanlarını korumaya karar verirlerse halkların desteğini arkalarında bulacaklardır.

"Bu kurbanlara hiçbir yardım eli uzatılmıyor...1878 Berlin Antlaşmasına, Türkiye'deki Müslüman olmayanların durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan maddeler konmuştu. Şimdi Müslüman olmayanların Müslümanları kılıçtan geçirmesine ise Avrupa seyirci kalmaktadır!..

"Evvelce Avrupa başıbozukları protesto ediyordu. Bugün Türk başıbozuklar yoktur, Hristiyan başıbozuklar katliam yapmakta ve Avrupa susmaktadır!...

Avrupa protesto etmelidir

"Bu zulümleri protesto etmek Avrupa'nın görevidir. Belki protesto etmiştir. Ama etmişse bile girişimleri çok geç kalmıştır. Katliama uğramış olan binlerce ve binlerce zavallıyı diriltmek mümkün değildir. Avrupa'nın gözleri önünde böyle vahşetler yapılamayacağı yolundaki güven Hükümetleri yanıltmıştır. Bununla beraber nüfusun bir bölümü hayatta kalmıştır. Hiç değilse bunlar Avrupa'nın protestosundan yararlanabilirler mi?

Bir görgü tanığı

"İstanbul'daki sürekli muhabirimiz 23 Kasım (1912) günü bize şunları yazdı:

"Çok saygıdeğer ve güvenilir bir Bay dün Selânik'ten İstanbul'a geldi. Kendisi, Selânik'un Yunan ve Bulgar askerlerince işgalinden beri şehirde yaşananlar hakkında ayrıntılı bir rapor verdi.

"Bu bildirimin bende yarattığı izlenimi bir kelimeyle özetlemek gerekirse, şunu söyleyebilirim: *Türklerin Hristiyanlara yaptıkları mezalimin*

en kötüsü bile, Yunan ve Bulgar askerinin silahsız Müslümanlara ve Musevilere ve ülke içerlerinden gelen zavallı göçmenlere yaptıkları zulümler karşısında pek sönük kalır.

"Taraf tutuyor zannedilmesin diye belirteyim ki, sözünü aktardığım bu Bay bir Osmanlı değil, Avrupalı bir Hristiyandır. Siyasi sempatisi de Türklerden yana değildir.

Yunanistan'ın sözde askerleri

" Silah aramak bahanesiyle insanların güpegündüz küstahça soyulmaları Yunan askerlerinin en hafif suçlarıdır. İnsanların değerli nesi varsa alıp götürüyorlar: saat, para ganimetin asgarisidir. Dahası, kurbanlarına en rezil biçimde zulmü reva görüyorlar ve insanı isyan ettiriyorlar. *Çete, ordu isminin şerefini alçakça lekeliyor, güpegündüz evlere dalıp yağmalıyor, götürülebilecek ne bulursa kaldırıp götürüyor..* Yine de bu yaptıkları sicillerde pek az bir yer tutuyor.

Yunan makamları bunlara göz yumuyor

"İşin daha da kötüsü, Yunan makamları askerin bu yaptıklarına göz yummakta ve himayeleri altındaki savunmasız insanları korumak için hiçbir şey yapmamaktadırlar. Bundan başka, Yunan askerleri - eşkiya demiyor, asker diyorum - barbarca bir keyifle *yüzlerce Türk'ü katlederken* Yunan makamları tamamen seyirci kalmışlardır. Biz ise Türk askerinden bizleri korusunlar diye buraya savaş gemileri getirtiyoruz!

İçerlerdeki katliamlar

"Yunan askelerinin Selânik'te yaptıklarını, Bulgar askerleri ve çeteleri de içlerlerde yapıyorlar. Tamamen güvenilir kaynakların raporlarına göre, *Sırpların Arnavutluk'ta yaptıkları gibi, bu yörede de bütün Müslümanlar öldürülmüştür. Çeteler, akere karşı savaşmıyor, yok edilmesi gereken silahsız ve savunmasız insanların üzerine çullanıyorlar. Bulgaristan'ın bir Alman hanedanından gelen Kralı* ***Ferdinand****'ın "****Bu savaş, Haç'ın Hilâl'e karşı savaşıdır****" sözlerini bu çeteler pek çok iyi kavramışlardır.*

Esirler ve göçmenler açlıktan ölüyor

"Selânik'te 50.000 Türk sığınmacı (göçmen) ile 30.000 (esir) Türk askeri var. Yunan makamları, bunların sefaletini hafifletmek için hiçbir şey yapnmıyor, bu işi pek nazikçe yabancılara bırakıyor ve yabancıların bu

zavallı insanların açılıktan ölmelerine izin vermeyeceklerini tahmin ediyorlar. Bu tahminde pek yanılmıyorlar. Ama Selânik'teki yabancılar, bu soruna çare bulabilmek için sayıca pek fazla değil ve bunlar zengin de değil. Dolayısıyle *Balkanlı barbarların Selânik'i zaptetmelerinden beri burada tarifsiz bir sefalet hüküm sürmektedir.*

Müttefiklerin zaferi barbarlığın zaferidir

"Şunu da belirtmek gerekir ki, Bulgar makamları içerlerde çetelerin ve askerlerin yaptıklarını pek iyi bildikleri halde onlar da Yunan makamları gibi bu yapılanları pek umursamıyorlar. Olayları en yakından gören bizler, istisnasız şu kanaatteyiz: *Balkanlı müttefiklerin Türkiye'ye karşı zaferi, barbarlığın ve hayvan gibi hareket edenlerin zaferidir.* Dileriz ki Türkler son anda silkinerek Bulgarları Boğaz önünden ve Marmara kıyısından geri atarlar.

Sırplar da Kosova'da katliam yaptılar

"*Messagero* 'nun savaş muhabiri Sırpların Arnavutlara karşı Kosova'da katliamlar düzenlediklerini haber vermektedir. Görgü tanığı bir Katolik papaz anlatıyor: "*Üç gün süren çetin bir çarpışmadan sonra Firzovik (Férisovitz) kasabası Sırp ordusu tarafından zaptedildi. (26 Ekim 1912-BNŞ). Sırp komutan, kasabadan kaçmış olanların silahlarını bırakıp geri dönebileceklerini duyurdu. Halk öyle yaptı. Ama ardından 300 - 400 kadar insan katledildi...* "[192]

Haçlılar

Bu başlık altında "Kölnische Zeitung" gazetesi şunları yazmıştır.

Bulgarlar (Selânik'teki) Aya Sofya'da

Selânik'teki Aya Sofya Camii'nin üzerinde haç yükseliyor. Bulgar askerleri Caminin avlusunu kamp yaptılar, Kasım yağmurundan korunmak için de kendilerini caminin içine attılar. Camie kadar gelmek pek kolay olmadı. Ana caddeler Yunan ve Bulgar asskeriyle dolup taşıyor; otomobillerde ve arabalarda Yunan subayları; Bulgar subaylar da at üzerinde. Ara sokaklar kuşkulu insan kaynıyor, komitacı tipler önde, kart postallardaki görüntülerinden daha vahşi ve daha kirli görünüyorlar...tek tük fesliler de var, ürkek, üzgün, bitkin, korkunç bir kadere boyun eğmişler,

192 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1, p.*** 18-22

yüzleri solgun... Birçok sokaktan, ara sokaktan geçiyoruz, sonunda önümüze bir meydan açılıyor ve işte karşımızda Aya Sofya Camii yükseliyor. Geniş giriş kapısı önünde Bulgar nöbetçiler duruyor; geçişimize izin vermiyorlar. İzin kartlarımızı gösteriyor ve içeri giriyoruz.... Caminin içindeyim.

Müslüman hoşgörüsü

Görünce hayretler içinde kalıyorum: Kubbenin orta yerindeki pencerede oniki havariyi temsil eden resimler duruyor: Yandaki bir diğer pencerede de Meyrem Ananın bir tablosu : Kollarında Çocuk İsa . Beni bir heyecan sarıyor: Fanatik Müslümanlar, Hristiyanlığın bu sembollerini yüzyıllarca nasıl korumuşlar? Türklerin hoşgörüsüzlüğü bu mudur?...

Müttefiklerin barbarlığı

İstilâcılar haç'i yükselttiler, ama hristiyanlık nerede, insanlık nerede? Haç, merhameti simgeler, bu Bulgarlar ve bu Yunanlılar ise merhameti kana boğdular...

Yüzlerce soygun ve yağma olayları yaşandı. Yunan ve Bulgar askerleri, komitacıların öncülülüğünde yüzlerce Müslüman ve Musevi evini bastılar, herşeyi kırıp döktüler, yağma ettiler, taşıyabilecekleri ne varsa kaldırıp götürdüler...

Erkekleri, kadınları ve çocukları dövdüler; kadınların ve kızların namuslarına tecavüz ettiler. Ölenler, ailelerine yapılan bu saldırıları iyi ki gözleriyle görmeden gittiler. .

Bel kemikleri dipçik darbeleriyle kırılmış birçok ölüye rastlandı. Zincire vurulan ana babalara küçük yaştaki çocuklarına tecavüzleri seyrettirdiler.

Müslüman kadınlara tecavüzlere Yunan subayları da katıldı

(Selânik'te) Bir evde çırılçıplak soyulmuş ve tecavüze uğramış birçok Türk kadını ve kızı bulundu. Bu zavallı kadın ve kızlar saatlerce aç bırakılmış. Bu evin kapısına nöbetçi dikilmiş, yabancıların buraya girişi yasaklanmıştı. Ancak bazı Avrupalıların enerjik girişimleriyle bu kadınlar cehennemden kurtarıldı. Yunan subayları da bu evdeki kadınlara tecavüzlere katılmışlardı. O sırada Selânik'te 60.000-70.000 kadar Yunan ve Bulgar askeri bulunuyordu, şehrin dışında da 20.000 kişi karargâh kurmuştu. Bu rakamlara bakararak zulümlerin sayısı hakkında bir fikir edinilebilir.

Türk esirlere ve göçmenlere reva görülen muamele

Silahlarını bırakmış olan Türk esirlere nasıl muamele edildiğinden bahsetmek istemiyorum. Teslim anlaşması maddelerine göre, galipler bu esirleri beslemekle yükümlüdürler, ama bunlar açlıktan ölmeye mahkum edildiler.

Parasız, ekmeksiz, yarı çıplak orada burada kalmış sayısız mültecilere nasıl gaddarca davranıldığının ayrıntılarına girmeyeceğim. Bir adım atmağa, ağzını açmağpa kalkışsa, hemen askerden dipçik yiyen, süngülenen, kurşunlanan bu zavallıların sayısını bilen yoktur. Açıklıktan ve hastalıktan bir köşeye kıvrılıp sessizce can verenlerin de sayısını bilen yoktur.

Hastanede yaralı bir Türk askerine yardımseverlerce ulaştırılmış olan ekmeğin çalındığını ve askere çürümüş kokmuş bir ekmek parçası verildiğini duyunca insan isyan ediyor ve söyleyecek söz bulamıyor.

Katliamlar

Selânik yakınında bir köyde, erkek, yaşlı kadın ve çocuk bütün halk toptan katledilmiş; çocukların karınları açılıp cesetlerine taş ve pislik doldurulmuş, yalnız genç *kadınlar* sağ bırakılmıştır! Bu vahşeti işleyenler Bulgarlardır. Yunanlılar, çocuklardan ne istediniz diye sorunca, Bulgarlar, *"onlar büyüyünce Türk olacaktır"* cevabını vermişlerdir...

Yirminci yüzyılda bu Haçlı Seferi bütün Hristiyanların yüzlerini kızartmalıdır, demek isterim.[193]

Toyran (Doiran) zulümleri

"Kölnische Zeitung" gazetesinin Selânik muhabiri Makedonya'da işlenen zulümleri anlatıyor. Muhabir, "Doiran Zulümleri" başlığı altında şunları bildirmiştir:

Toyran'ın işgali

Toyran, 20.000 Müslüman nüfusu olan bir yerleşim yeri. Bir süre önce burada zulümler işlendiği duyuldu. Ama Bulgar ve Sırp makamları resmi bilgi vermekten kaçındılar ve epeyce bir süre bu zulümler hakkında ayrıntılı bilgi alınamadı. Selânik-Dedeağaç demiryolu da ancak kısa bir süre önce

193 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 22-25

yolculara açıldı. Gayet saygıdeğer bir Türk taciri birkaç gün önce Selânik'e geldi ve ilgili yerlere bir rapor verdi. Aşağıda bu rapordan bazı alıntılar yapıyorum:

Toyran, 200 Sırp süvarisi, 500 piyade askeri ve kalabalık Bulgar komitacıları tarafından işgal edildi. Hemen Türk karakollarını zaptettiler ve soygunlara başladılar. Ellerindekini vermek istemeyenler ölümle tehdit edildi. Geceleyin evleri bastılar, öncelikle Türk subaylarının evlerine girdiler ve kadınlara tecavüz ettiler. Mademyeri'nde 64 kişiyi öldürdüler.

Katliamlar

Müslümanların en önde gelenlerinden 59 kişi işkencelerle barbarca öldürüldü. Bu zavallı şehitlerin arasında şu kişiler de bulunmaktadır: **Ali Rıza Efendi** ve kardeşi **Nuri Cafer, Hakkı Efendi** ve **Bekir Bey,** Mevlevi dervişleri şeyhi **Ahmet,** kunduracı ustası **Ahmet Aga, Mehmet Çavuş, Eşref** ve **Mustafa Aga,** seçkin taciler, **Ömer Çavuş'**un üç çocuğu, Ustrumcalı **Cavit Bey, Hasan Ağa**'nın oğlu, **Hakkı Efendi, Yusuf,** jandarma **Yahya,** polis komiseri **Ali Efendi** ve diğerleri. Bütün Müslümanların evleri yağma edildi. Civardaki Türk evleri de aynı şekilde yağmalandı.

Diğer kötülükler

Şu semtler yakıldı: Asgancılar, Popova, Fincalı, Benyuflu, Çilli, Gensetçalu, Sorlovaç. Sinemikçe'nin Kırbaç Balâ ve Kırbaç Zir ve Palmettu köyleri Müslümanları ölüm tehdidiyle Hristiyan yapıldı. Yunan askeri gelince halka zulümler durdu. Toyran-Gevgen yolunda 16 Müslüman top mermileriyle öldürüldü. Urgancılar'dan bildiriliyor: 90 Müslüman sicimlerle birbirine bağlanmış, ondan sonra hepsi süngülenerek öldürülmüştür. Vaktiyle Müslümanlığı kabul etmiş olan kadınlar tekrar hristiyan yapıldı, eşleri ise kadınların gözleri önünde katledildi. Çok sayıda insan açlıktan öldü, çünkü bütün yiyecekleri ve buğdayları yağma edilmişti.

Kurbanların sayısı

Çok tanınan bir kimse olan tacir, bunları anlatırken hiç mübalağa etmediğini belirtiyor. Bu hazin olaylar esasen başka kaynak kişilerce de doğrulanmış ve şehimizdeki (Selânik'teki) konsoloslara bildirilmiştir. 134.000 Müslüman nüfusu olan Seres sancağında sadece 20.000 insan kalmıştır. Müslümanları yoketme işini özellikle Bulgar köylüleri üstlenip yürütmüş, Bulgar çeteleri de zengin ganimeti bölüşmüşlerdir.

Katledilen göçmenler

Selânik'tc, sayıları bini aşan bir göçmen grubu, büyük bir sefalet içinde oldıuklarından, Üsküp vilayetinde yuvalarına dönmeye karar vermişler. Üsküp'e giden trene binmişler, fakat maaalesef ancak Gevgeli'ye kadar gidebilmişler. Orada komitacılar onları trenden indirdikten sonra soymuşlar, her şeylerini almışlar.

Bu vahşi hayvanlar, kadınları ve çocukları soyup birer don gömlekle bırakırken, erkeklerin de hemen hepsini öldürmüşler. Çaresiz kalan zavallı göçmenler Gevgeli'deki Yunan makamlarına başvurmuşlar. Kendilerine, Gevgeli Yunan makamların Bulgar komitacılarını engellemeye gücü yetmediği yolunda cevap verilmiştir.[194]

Macar gazetesinde Balkanlı müttefiklerin zulümleri

14 Ocak 1913 tarihli "Pester Lloyd" gazetesinde şunları okuyoruz:

Berlin, 14 Ocak 1913

Roma'dan *"Berliner Tagblatt"* gazetesine bildiriliyor: Büyük Devletlerden birinin İstanbul'daki temsilcisi, Balkanlıların silahsız Türk halkına yaptıkları korkunç zulümleri ayrıntılarıyla rapor etmiş ve şöyle demiştir: *"Balkanlar'da maalesef huzur sağlanamayacaktır. Katliamlar devam etmektedir ve ölen Türklerin sayısı 240.000'e yükselmiştir. Rakamı mübalağa etmiyorum. Bu Avrupa, bir Bulgar çobanı veya koyun hırsızı bir Sırp öldürülünce müdahale eden Avrupa, şimdi, bir defa olsun müdahale etmeyecek mi?"*[195]

Balkanlar'da Ortaçağ

9 Ocak 1913 tarihli "Budapesti Hirlap" gazetesi şunları yazmıştır:

Balkanlar'da Slav savaşçıların Türklerin kökünü barbarca kazımalarıyla ilgili haberler ağır ağır, ama peş peşe geliyor. Bu olaylar bugüne kadar Avrupa kamuoyuna pek ulaşmadı ve savaş alanında olup bitenler pek bilinmiyor. Bununla beraber biz, binlerce kadın, ihtiyar ve çocukların Balkanlarda öldürüldüğünü biliyoruz. Pek çok köyün bütün halkı *Balkanların sözümona kurtarıcılarının* barbarca eylemlerine kurban gitmiştir. Balkanlıların muzaffer orduları savaş esirlerini öldürmüyorlar deniyor, onların gönderdikleri esir fotoğrafları Batılı muhabirlerin

194 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 26-27

195 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 28

haritalarında göründü.. Medeni geçinen Bulgar ordusu hiç değilse savaş esirlerini öldürmüyor, onları sadece kurşuna diziyor. Sırplar ise buldukları herkesi katlediyor, öldürüyor. Her şey yıkılmış, her şey yerle bir edilmiştir; köy ve kasaba diye hiçbir şey kalmamış, sadece bu yerlerdeki nüfusun cesetleri kalmıştır. Silahsız sakin ihtiyarlar gaddarca katledilmiştir. Korkudan bayılan insanlar diri diri toprağa gömüldü. Bütün bu zavallıların böyle yokedilmesi, Sırpların Müslüman Arnavutlara karşı barbarlıkları hakkında bir fikir verir. Bugün Selânik'ten alınan bir telgraf, Seres'te 20.000 Müslümanın öldürüldüğünü haber veriyor. Bütün savaş boyunca, bugüne kadar öldürülenlerin sayısı acaba ne kadardır? Avrupa, Balkanlı müttefik askerlerin zapettikleri topraklarda neler yapmış olduklarını ancak barıştan sonra görebileceğini düşünmek bile dehşet vericidir.[196]

Kavala ve Serez'de zulümler

Görgü tanığı bir Alman Kavala katliamları hakkında "Dresdner Anzeiger" gazetesine şunları yazmıştır:

Kavala'da 120 Türk'ün alçakça boğazlandığı bir gerçektir; yani 120 kişinin katlediliği herkesce bilinmektedir; çünkü o olaydan sonra katiller, eylemlerini gözlerden uzak biçimde sürdürmeye özen göstermişlerdir. Komitacılar Kavala'ya gelişlerini kutlamak için, ileri gelen 39 Türk'ü, herkesin önünde öldürmek üzere tutuklamışlardır. Şöyle bir yöntem izlemişlerdir: Önce yakalanan insanlar soyulup don gömlek bırakılıyor. Sonra bunlar üçer üçer birbirlerine bağlanıyor. Sonra, bağlı olanlardan biri süngüleniyor, ardından onun başı kesiliyor; ikinci kişiye de aynı şey yapılıyor; bu iki cesedin ağırlığıyla üçüncü kişi kanlar içinde yere devriliyor: Onun da vücudu kasaplık koyun gibi parçalara ayrılıyor ve sonra bir bıçak darbesiyle şah damarı kesilerek yaşamına son veriliyor. Bu satırların yazarı, bu tür cinayetlere 15-20 metre yakından birçok defa bizzat tanık olmuştur. Tutuklanan bu insanlar arasında bulunan Seres Polis Komiseri, ölmden önce bahtsız arkadaşlarını "Yaşasın Osmanlılar!", "Yaşasın Türkler!" diye haykırarak ölmeye davet etmiştir. Buna pek sinirlenen arkasındaki eşkiya, hemen kılıcını saplayarak Polis komiserinin canını almıştır. Kürek kemiğinden göğüsüne kadar saplanıp geçen kılıç zavallı kurbanın vücunu ikiye ayırmıştır. Bu darbe eşkiyanın pek hoşuna gitmiş olmalı ki, daha sonra ölenler arasında vücutları aynı şekilde kılıçla ikiye ayrılmış birçok ölüye rastlanmıştır. Kaybolan bazı Türk dostlarımızı ararken, başları kesilmiş ve süngülerle delik deşik edilmiş halde 39-40 cesede rastladık. Bir Avrupalı bu cesetlerin fotoğaflarını almak isteyince araştırmalarımız yasaklanmıştır. Daha sonra çürümeye başlayan ve dayanılmaz kokuları etrafı saran bu cesetler hafifçe toprakla örtülmüş ve üzerlerine benzin dökülmüştür.

196 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,*** p. 29

Komitacılar, yerli Rumların öncülüğünde, geceleyin Türk evlerini basmış, değerli ne buldularsa hepsini yağmalamış, evin möblelerini parçalamışlar ve evdeki kadınları kirletmişlerdir. Bir defasında 14 komitacı sırayla bir Türk kadınına tecavüz etmiş, bunu iğrenç eylemlerini sımsıkı bağladıkları kadının kocasına seyrettirmişler ve sonra da zavallı kadının göğsünü kesip hayatına son vermişlerdir. Türk erkeklerle evlenmiş ve İslamlığı kabul etmiş olan Rum kadınlar, yeniden zorla hristiyan yapılmışlar, onların kocaları ise öldürülmüştür.

Şu da bilinen bir gerçektir: Sarışaban'a götürülen 7 Musevi'den zorla 11.000 Türk lirası para alınmıştır. Bundan sonra daha az varlıklı olan çok sayıda Musevi tutuklanmıştır. Bunları Hükümet konağının bodrumunda yere yatırıp dövmüşler, sonra boğazlarına bıçağı dayayıp onlara "Şimdi öleceksin, söyle, ne kadar para vereceksin?" diye sormuşlar. Kurban, "Ben fakir bir kimseyim, bir şeyim yok" deyince, "Yalan söylüyorsun, (bazı Rumların isimlerini anarak) filan adam senin şu kadar para verebileceğini söyledi" diye bağırmışlar.

Seres'de, 24 saat içinde 1500 kadar insan katledilmiştir. Daha önce bir Türk evinden şehirdeki Bulgar askerleri üzerine tüfekle ateş açılmış. Bir Bulgar subayı daha sonra bana, katliamı hazırlamak için Türk evinden Bulgar komitacılarının ateş açtıklarını söylemiştir.[197]

Dedeağaç'ta Çetelerin Marifetleri

Temps gazetesi muhabiri M. **Jean Roders,** Dedeağaç'ta bulunan tarafsız bir yabancıdan aldığı aşağıdaki mektubu aktarıyor:

"19 Kasım akşam üzere 150 Bulgar komitacı Dedeağaç'a girdi ve bombalar atarak, Türk mahallesini ateşe vererek şehirde dehşet saçtı. Türklere karşı insan avı başladı ve günlerce sürdü. Rum piskoposunun araya girmesiyle, Türk kadın ve çocuklarının Rum metropolit kilisesine sığınmaları sağlandı. Yerli Rumların gösterdikleri bütün Türk evleri yağmalandı.

Gümülcine'den gelen 15.000 kişilik **Cafer Paşa** ordusu, Bulgarlar tarafından işgal edildiğini sandığı Dedeağaç'ı sağında bırakarak bu şehrin 15 kilometre kuzeyinden geçip Ferecik'e doğru gitti. Anlaşılan taşkınlar yüzünden suları yükselmiş olan Meriç nehrini geçmeye çalışacaktır.

Bunları bilen Dedeağaç ahalisi şiddetli bir korku içinde kaldı. Hele bir akşam insanları büyük bir korku sardı. Açıklarda savaş gemileri bulunduğuna insanları inandırmak için limanın ilersine reflektörlü kayıklar

197 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1*, p. 29-31

yerleştirildi. Bu korkulu gecede Türk halkına karşı katliamlara ve soygunlara devam edildi.

300'den fazla insan öldürüldü, bunların içinde bizim çok iyi tanıdığımız **Rıza Bey** de vardır. Cesetler üç gün boyunca sokaklarda kaldı!

Nihayet, 25 Kasım günü bu korkunç durum sona erdi. O gün sabahleyin bir suvari koluyla bir Bulgar subayı Dedeağaç'a geldi. Öğleden sonra Fransız Kruvazörü *Julien-de-la Greviere* Dedeağaç açıklarında göründü. Ve bugün, 27 Kasım, General **Kovaçev** 20.000 askeriyle şehri zaptetti. Şimdi artık her şey düzene girdi."[198]

İstanbul Cemiyeti'nin Üçüncü ve Dördüncü Raporları

Kavala'da kanlı olaylar

Bir askeri garnizonu bulunmayan Kavala'nın düşman eline düşmesi, daha önce çeşitli yerlerin ve özellikle Drama'nın teslim oluşunun bir sonucudur. 27 Ekim (v.s.) Cumartesi sabahı Komitacı başları **Mihail Çakov** ile **Çernopeev,** iki silahlı adamıyla birlikte Kavala'ya geldiler ve Rum Metropoliti Mgr **Arsenios'**un evine indiler. Bulgar ordusu adına konuşan komitacılar, Mutasarrıf **Emin Bey'**e gidip şehri teslim etmesini talep ettiler. Metropolit **Arsenios** bu talebi kuvvetle destekledi. İleri gelenler ve konsoloslarla kısa bir görüşmeden sonra şehrin teslim edilmesine karar verildi. Komitacılar şehrin yönetimini teslim aldılar ve kendi imzalarını taşıyan bir belgeyle ahalinin haklarına tamamen saygı gösterileceği güvencesini verdiler.

Bulgar kadrosu bulunmayan **Çernopeev,** şehri yönetebilmek için yerli Rumlarla ittifak yaptı. Böylece Metropolit **Arsenios,** (Hükümet konağında) Bulgar eşkiyalarla yanyana oturmaya başladı; ama bu yönetim kısa sürdü.

Böyle başlamış olan Kavala'da Bulgar işgali döneminin, birbirinden ayrı ayrı iki safhası vardır: Birinci safha, küstah ve gaddar barbalıktır; iğrenç ve sefih yerli palikarya başıbozukları şehre hakim oldular. Gürültülü patırtılı gösterilerle işe koyuldular, Müslümanların ve Yahudilerin feslerini parçalamak, onları şapka giymeye zorlamak, kadınlara sarkıntılık etmekle başladılar ve en acımasız eşkiyalığa yöneldiler. İnsanları sokak ortasında güpe gündüz soydular, evleri talan ettiler; her gün düzinelerle insanı tutuklayıp boğazladılar ve süngülediler.

İkinci safha, birkaç bölükten oluşan düzenli Bulgar birliğinin (Kavala'ya) gelişiyle başladı. Bulgarlar, bir zaruret anında sinsice Rumlara

198 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1,* p. 31

bırakmış oldukları otoriteyi bu defa kendileri kuvvetle ele aldılar; Yunan palikaryalarının küstahlığına ve kötülüklerine son verdiler, bazılarını şiddetle cezalandırdılar, bu ülkenin efendilerinin kendileri olduğunu sert biçimde hissettirdiler ve yönetim ve otorite konusunda Müttefiklere asla teslim olmayacaklarını ve pabuç bırakmayacaklarını açıkça gösterdiler.

Rumlar, telâşa kapıldılar, hatta bazı Rum aileler Kavala'yı terk ettiler. Metropolit **Arsenios** başkanlığında bir komisyon oluşturup Selânik'e gönderdiler ve **Kral Georges**'a şikâyette bulundular. Hatta Pravištc'de bir ayaklanma çıkarmaya kalkıştılar. Bulgarlar oraya hemen jandarma yetiştirdiler, sıkıyönetim ilân ettiler, birçok Rumu görevden aldılar ve yerlerini Müslümanları yerleştirdiler.

Bütün bunlardan ve müttefiklerce işgal edilmiş birçok yerleşim yeriyle ilgili gerçek olaylardan, Bulgarların izledikleri politika hakkında deliller elde ettik. Bulgarların izledikleri politika özetle şudur: .

1—: Miktarları yüksek olan yerlerdeki Müslüman nüfusunu, katliamlarla ya da zorla bulgarlaştırmalarla önemsiz bir azınlık durumuna düşürmek.

2—: Rum unsuru üzerinde sert bir otorite kurarak, bu toprakların bundan böyle Bulgar toprağı olduğunu Rumlara hissettirmek.

Palikaryaların kanlı yönetimi

İlk günlerde Rum Metropolit Mgr. **Arsenios**'un büyük nüfuzuna ihtiyaç duyan **Çernopeev**, bu metrepolit tarafından yönlendirilmeye rıza gösterdi. Birçok palikaryayı Jandarmaya almaya ve silahlandırmaya razı oldu; istisnasız bütün Müslümanların elinden silahlarının alınmasına da gözyumdu. Hatta Belediye Başkanlığını **Kleantes** (Clénthes) adlı bır Rum kışkırtıcıya bıraktı. Böylece Kavala'da, bir Rum şehir eşkisasının elebaşılığında, vahşi ve kanlı bir soygun yönetimi kuruldu.

Herhangi bir Rum'un bir müslümana karşı en ufak bir hıncı varsa, bu, o zavallı müslümanın öldürülmesine sebep oluyordu. Jandarmada görevli bir palikaryaya sessice bildirilmesi, o Müslümanın hemen öldürülmesine yetiyordu. İki üç palikarya o zavallıyı evinden alıyor, ellerini kelepçeleyip hapse atıyor, onu dipçikleyip dövüyor, ondan sonra o tutuklu, bir mezbaha olarak seçilmiş olan "Küçük Orman" veya "Kara Orman" denen yere götürülüyor ve orada işkenceyle öldürülüyordu.

Birkaç Rumun övünme gevezeliğinden veya boşboğazlığından olayın ayrıntıları öğrenilmiştir. Ayrıca savcı **Emin Bey'in** görgü tanıklığı vardır. Evi Kara Orman yakınında bulunan **Emin Bey,** bir zavallının Rumlar tarafından nasıl işkence edilerek öldürüldüğünü gözlerle görüp izlemiştir:

Bir kayaya sımsıkı bağlanan kurbanın gözleri oyulmuştur, fakat galiba daha önce can verdiği için onda bir hareket görülmemiştir. (Bu kurbanın **Halil** adında biri olduğu sonradan öğrenilmiştir).

Kurbanlar

Kavala'da öldürülen kurbanların sayısı bize 289 olarak bildirildi. Bunlardan 43'ü Pravişte'li yerli ve memur müslümanlardır; diğerleri bu kasabaya (Kavala'ya) sığınmış olan göçmenlerdir.

Öldürülen 43 kişinin isimleri büromuzda kayıtlıdır. Birkaçının isimleri şunlardır: Drama ileri gelenlerinden **Edib Bey,** Seres'li **Tevfik Bey**, Polis Komiseri **Çerkes Salih Efendi,** Liman kaptanı **Arif Efendi,** Jandarma subayı **Süleyman Efendi,** Mutasarrıf kâtibi **Tahsin Efendi,** tanınmış Pehlivan, kahveci **Mahmut Efendi**, mahalle muhtarı ve diğerleri

Katiller

Bu katliamın katilleri arasında öne çıkan iki Ermeninin de bulunduğu bize bildirildi. Biri **Ohannes**, diğeri **Garabet** adında. Bu sonuncusu Çukurovalı imiş ve Türkleri boğazlama fırsatı bulduğu için övünüyormuş. Onun işlediği şu korkunç cinayet anlatılıyor: **Garabet** bir gün, tütün tüccarı **Matossian**'ın oğluyla kasabanın dışında, Katolik ve Yahudi mezarlığının önünde dolaşıyormuş. Oğul **Matossian**, birçok Müslümanı öldürmesinden dolayı **Garabet**'i ayıplamış. Garabet, gururla sırıtarak, benim için pek kolaydı, bir müslüman öldürmek benim için bir şereftir, demiş. Bu sırada **Deli Pomak** diye bilinen bir zavallı deli oradan geçiyormuş. Katil **Garabet**, arkadaşına, "bir Müslümanı nasıl öldürdüğümü görmek ister misin" deyip zavallı **Deli Pomak**'a yaklaşmış ve "bak, işte böyle öldürüyorum" diye masum delinin boğazını bir çırpıda bıçakla kesivermiş.

Bize bildirildiğine göre, **Kabak Ali** adlı bir işçinin 14 yaşındaki oğlu **Mümin**, bir güvercin yüzünden öldürülmüş. Mutasarrıfın sekreteri **Tahsin Efendi,** Rum aşçı **Atanas**'ın kızkardeşini sevdiğinden şüphelenildiği için öldürülmüş. Aşçı, daha sonra, kızkardeşinin âşığını jandarmaya ibar ettiğini ve daha sonra da öldürttüğünü itiraf etmiştir.

Pravişte savcısı **Mazlum Bey**'in ölümü için ise **Çernopeev** emir vermiştir. Mazlum Bey, Türk hükümeti memurlarının ya şehrirden ayrılmalarına Bulgar Hükümetince izin verilmesini ya da onların savaş esiri sayılarak bakımlarının sağlanmasını söylemek için **Çernopeev'**in yanına gitmiş. Bu komitacının yanından çıkarken jandarmalar tarafından tutuklanmış, artesi gün zavallı **Mazlum Bey,** Küçük Orman'a götürülmüş; kendisi, yüzü gözü kan içinde, kolları ve bacakları süngülenmiş olarak

palikaryalarca götürülürken görülmüş. Türk dostu olduğu için **Haim Efendi** adlı bir Musevinin trajik sonu da aynı olmuştur.

Yağmalar ve kutsal mabetlere saldırılar

Palikaryaların yönetiminde yağmaların ardı arkası kesilmedi. Zenginlerin evleri, birçok dükkân ve mağaza ve kiliseye çevirilen camiler yağma edildi. Camilerin hem halıları ve duvar kaplamaları kaldırılıp götürüldü hem de birer sanat eseri olan oymalı kakmalı kürsüleri ve mihrapları tahrip edildi. Aynı zamanda incecik, upuzun güzelim minarelerin de yıkımına gidildi ve hatta minareleri yıkmak için toplar kullanıldı. Bu minarelerin ortodoks asıllı oldukları iddiası ise tamamen uydurmadır; bu camilerden birini yaptıran **Evrenos Bey**, diğerini yaptıran da **Makbul İbrahim Paşa**'dır.

Varlıklı kişiler haraca bağlandı

Bulgarlar ise, bir yandan karışıklığa ve saldırılara karşı iyi yöneticiler olduklarını göstermeğe çabalarken, diğer yandan kendi barbar yöntemlerini dikkatle ve şiddetle uygulamaktan geri durmadılar. Böylece zenginleri ağır haraca bağladılar, göçmenleri Görecik boğazında toptan katlettiler ve birçok köyün ahalisini zorla Bulgar dininc çevirdirler. Varlıklı Müslümanlardan ve Musevilerden almış oldukları haraçlardan bazıları şöyledir: **Ibrahim Paşa**'dan 7.000 Türk lirası; altı varlıklı Yahudi tüccarından 15.000 Türk lirası; **İhsan Efendi**'den 1.000 Türk lirası; **Hacı Hüseyin Efendi**'den 3.000 Türk lirası; Kadı **Ali Osman Efendi**'den 3.000 Türk lirası; Hacı **Hüseyin Ağa**'dan 1.000 Türk lirası.

Bunlardan başka Bulgarlar, bütün atlara, katırlara, arabalara, kağnılara ve bütün ot, saman ve diğer hayvan yemlerine toptan el koydular. Kısacası bütün varlıklı kimseler mahvedildi. **İbrahim Paşa** yalnız kendi kayıplarının 80.000 Türk lirasını bulduğunu söyledi.

Kavala çevresinde

Kavala çevresinde Palikarya yönetimi, şehirdekinden daha gaddar ve daha barbar oldu. Praviştc'dc 25 insan, Müştebar'da da 28 insan öldürüldü. Doskat'ta vc Sarı Şaban'da ise toplu katliamlar yapıldı. Doskat'ta (Doskate) 300 hanc Müslümandan sadece 3 erkek sağ kaldı. Çağdaş barbarlar bütün köyü yağmalayıp kılıçtan geçirdiler. Bütün köy halkı bir dere kenarına götürdüler, orada bütün erkekleri, eşlerinin, annelerinin ve çocuklarının önünde, kelimenin tam anlamıyla doğradılar.

Muhacirlerin kırılması

Kavala'nın düşam elinde düştüğü gün şehirde muazzam bir göçmen kitlesi vardı, sayıları 70.000 kadar tahmin ediliyordu. Bulgar makamları, bu bahtsız göçmenlere köylerine dönmeleri için baskı yapıyorlardı. Yolların ve köylerinin güven içinde olduğunu söylüyorlardı. Hatta geri dönmek istemeyenleri kırbaçlıyarak cezalandırıyorlardı. Bulgar komitacılar, Kavala'dan ayrılıp memleketlerine dönmeye karar veren bu zavallı göçmenleri yolda pusuya düşürdüler ve toptan katlettiler. Yalnız Gürecik Derbendi'nde Bulgar barbarlar tarafından katledilen kurbanların sayısı 7.000 olmuştur.

Muhacirlerin ve savaş esiri askerlerin katliamları, Makedonya ve Trakya içlerlerinde, her tarafta tekrarlanmıştır.

Katliamdan kaçıp kurtulmayı başaran ve Nevrekop'tan Kavala'ya gelen güvenilir bir Müslüman, Drama ile Kavala arasında geçtiği yolun her iki tararafının kokuşmakta olan cesetlerle kapalı olduğunu anlatmıştır. Aynı haberler Selânik'teki gazete muhabirlerinden de alınmaktadır.[199]

Yusuf Kemal Bey'in Raporu:Dedeağaç'ta korkunç olaylar

Balkan vahşeti salgınının daha büyük şiddetle kasıp kavurduğu şehirlerden biri de Dedeağaç'tır.

Elimizde, bu bahtsız şehrin Müslüman halkına uygulanan Bulgar ve Yunan barbarlıkları hakkında çok ayrıntılı iki rapor var.

Raporlardan biri, Makedonya Jandarması Baş müfettişi Fransız generali **Baumann**'un *resmi raporudur*. Bu değerli belgenin metni M. **Stephane Lauzanne'** ın *Au Chevet de la Turquie (Türkiye'nin Başucunda)* başlıklı kitabında yayınlanmıştır. Diğer rapor, Dedeaağaç Türk Koleji Müdürü **Yusuf Kenan Bey**'in raporudur. İşte arka arkaya iki belge. Lütfen okunsun ve kendilerine "komitacı" ve Bulgar askeri diyen, aslında ise Balkan halklarının kaniçici bir bölümünden başka bir şey olmayan bu yırtıcı hayvanlar hakkında tarafsız hüküm verilsin. Balkanların geri kalan sakinlerine gelince, onların da çoğu Müslümanların canlarına ve mallarına karşı aynı vahşi ve yırtıcı içgüdüleri sergilemişlerdir. Fransız, Alman, Rus, Belçikalı birçok Avrupalının tanıklıkları bu gerçeği tartışmasız biçimde ortaya koymaktadır.

Avrupa dinlesin, hiç değilse tarafsız ve satılmamış olan kendi çocuklarının görgü tanıklığına kulak versin! Bu katliamcılara ve barbar

199 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, p. 3-7

dinamitçilere karşı uygar dünyanın tepkisinin ve tiksintisinin gecikmeyeceğini hâlâ umuyoruz.

6/19 Kasım (1328) 1912 günü, hafızamdan hiç silinmeyecek bir gündür.

O günden beri iki ay kadar bir zaman geçti; bu zaman içinde gözlerimin önünden yüreğimi parçalayan nice korkunç sahneler geçti. Bunları hayatım boyunca unutamayacağım.

Dedeağaç'ın Bulgarlar tarafından işgalinin uğursuz tarihi olan 6/19 Kasımdan beri bu güzelim liman şehrinde yapılan barbarlıklar insanlık tarihinde bir kara leke olarak kalacaktır.

Bir Salı günüydü. Türk garnizonu ile Bulgar komitacıları arasında şehrin dışında çarpışmalar olduğunu sabahtan öğrenmiştik. Saat üç buçukta şehir teslim edildi. Birkaç yüz eşkiya, gerçek vahşiler gibi şehre doluştu. Müslümanlar, yabancı konsolosluklara, yabancı okullara, Rum piskoposuna ve evlere sığınmaya koştular..

Ben de Avusturya-Macaristan konsolosluğuna sığındım. Sokaklarda artık tek tük Müslümanın telaşlı ayak seslerinden başka bir şey duyulmuyordu.

Birden korkunç bir patlama duyuldu, konsolosluk binası sarsıldı. Aynı anda gökyüzünü kalın bir toz duman tabakası kapladı; şehirdeki kaygılı sessisliği iç karartıcı ve yürek parçalayıcı çığlıklar izledi.

Şiddetli patlamalar birbirini izledi. Şehri feryatlar, çığlıklar sardı.

Komitacılar elli kadar Müslüman evini ve işyerini dinamitle yıkmışlar, geri kalanlarını da ateşe vermişlerdi. Şehir alevler içindeydi; sokaklarda masum insanların kanları akıyordu. Eşkiyalar, korkunç patlamalarda yere serilmiş kurbanlarla yetinmiyor; fakat sokaklara fırlamış olan ve canlarını kurtarmak için kaçmağa çalışan insanları da yakalayıp süngülüyorlardı.

Dedeağaç Müslümanlarını toptan katleden komitacıların en kanlısı **Görgi Stefan** (Georges Stéphane) idi. Bu gaddar adam, Dedeağaç Türk kolejinin karşısındaki camii de, içinc sığınmış olan 300 kadar Ferecik göçmeniyle birlikte dinamitlayip havaya uçurmuştur. Bu zavallıların hepsi bir anda yok olmuş, içlerinden tek kişi kurtulmamıştır.

Katliam sokaklarda devam ediyordu. Avusturya-Macaristan konsolosluğu önünde de iki kişi katledildi ve bizler, Avusturya Viskonsolosu **M. Bergoubillon** ve ben, bu cinayetlere gözlerimizle tanık olduk. Kurbanlardan biri zavallı kahveci **Nuri Aga** idi. Ondan para istiyorlar,

vermezse öldürmekle tehdit ediyorlardı. Adamcağız ağlayarak param yok, üstümdeki elbiselerimi vereyim diye yalvarıyor, canını kurtarmayı umuyordu."Merhamet!" diye ağlıyordu. Ama nafile. Zavallının vücuduna yirmi süngü saplandı, kanlar içinde sokak ortasına yığıldı kaldı.

Biz henüz bu cinayetin etkisi altındayken, şehrin hristiyan sakinlerinden iki kişi, kasap **Atanas** ile **Manoli** göründüler ve 7-8 yaşlarında bir kız çocuğunu bir kuzu keser gibi boğazlayıverdiler.

Katliam üç gün sürdü

Katliam üç gün üç gece sürdü. Bu süre içinde katledilenlerin sayısı 3.000'e yükseldi. Çevre köylerinde öldürülenler bu miktarın dışındadır. Ferecik'ten gelmekte olan 600 kişilik bir göçmen kafilesi, Çaybaşı denen yerde toptan katledilmiş, memedeki bebekler bile sağ bırakılmamıştır.

Üç gün süren katliam sonunda, artık şehirde konsolosluklara, yabancıların evlerine ve sair yerlere sığınmış olanlardan başka öldürülecek kimse kalmayınca, duvarlara bir ilân asıldı: sığınan bu insanların derhal teslim olmaları istendi, yoksa konsolosuluklar dahil sığınılan yerlerin bombalanacağı tehdidi savuruldu.

İnsan kırımından sonra

Bu tehdit üzerine Avusturya Viskokonsolosu **M. Bergoubillon** dahi bizleri Bulgarların eline teslim etmek zorunda kaldı. Diğerleriyle birlikte biz de Bulgar okuluna hapsedildik.

Yüzlerce kişi bir odadaydık. Erkek, kadın, çocuk ve yaşlılar hepimiz. Bacaklarımızı uzatmak için bile bir yer yoktu ve bizler burada tam bir ay geçirdik.

Bulgar okulunda ilk akşam, hava kararınca, silahlı süngülü bir düzüne Bulgar okula geldi, mumları yaktıktan sonra kızları istediler, her birini teker teker muayene ettikten sonra, 20-25 zavallı kızı alıp gittiler. Bu zavallıları anaların babaların ellerinden koparıp almaları son derece yürek parçalayıcı bir manzaraydı.

Adını koyamadığımız bu vahşet her gece tekrarlandı; gündüz, bu bahtsız kızların bir bölümü geri döndü; bazıları ise geri dönemedi, onların ne olduğu hakkında bilgi alınamadı.

İğrenç sahneler

Bir akşam, Bulgar askerleri yine geldiler; Giritli **Mehmet** veya **Ali**'nin (adını artık tam hatırlayamıyorum) karısını alıp götürmek istediler. Kadıncağız kendini eşinin kollarına atarak, beni bırakma diye yalvarmaya başladı. Kocası, şerefini kurtarmak için elinde avucunda neyi varsa vereceğini söyleyerek yalvarmağa başlayınca, oracıkta süngülenip yere seriliverdi. Onun ardından, gitmemek için hâlâ direnen karısı da aynı şekilde süngülenip öldürüldü.

Bu korkunç sahne karşısında bizler dehşetle donup kaldık, bir kızcağız da düşüp öldü.

Ertesi akşam, eşkiyalar av arnaya gelince, her akşamki gibi herkes yine hep birlikte ayağa kalktı, alçaltıcı saygılı bir tavır takındı. Yalnız zavallı ölünün cesedi hâlâ yerde dururuyordu. Bu kızın ayağa kalkmayarak kendilerine meydan okumaya calıştığını sanan vahşiler, hemen cesedin üzerine çullanıp onu süngüyle delik deşik ettiler.

Haçın öpülmesi

Sonunda bizi Bulgar okulundan çıkardılar. Fanatik ve kanlı bir tören yapıldı: kapıdan çıkan herkese haç öptürülüyordu. Haç'ı öpme emrine uymakta biraz tereddüt edenler oracıkta haklanıyordu. Size şunu da söylemeliyim ki, *bu kanlı seremoniye bir Bulgar generali başkanlık ediyordu ve insanlar onun gözleri önünde öldürülüyordu.* Dahası, Bulgar okulundan çıkan herkesin başına bir kasket geçiriliyordu.

Bulgar okulundan çıktıktan sonra, Bulgar makamlarının bize artık barbar komitacılar yönetimi altında şimdiye kadar gördüğümüz zulümlerden farklı olarak, insanca davranacaklarını umuyorduk.

Maalesef, bu sadece bir hayalmiş.

Yontulmamış sırmalılar

8 - 10 aile bir evde toplanmış içiçe yaşıyorduk. Bir akşam kapımız çalındı, gelenler Bulgar subaylarıydı. Mecburen kapıyı açtık.

Birisi bize, altı kız aramaya geldiklerini bildirdi. Evde kız bulunmadığını söyledik. Zavallı kadınları birer birer muayene ettiler ve bazılarını alıp gittiler:

Bu alçaltıcı rezalet Müslümanların kaldıkları bütün evlerde tekrarlandı.

Bulgar subaylarının barbarlığı nerelere vardırdıkları hakkında bir hüküm verilebilmesi için şunları belirtmeliyim: Bu subaylar birçok defa kadınların kocalarını ve babalarını sımsıkı bağlayıp onların gözleri önünde kadınları ve kızları kirletmişlerdir.

Yeni cinayetler

Kaçışımdan iki gün önce, dört cinayete daha tanık olmak bahtsızlığını yaşadım. Kurbanlardan biri kayıkçı **Laz Mustafa** idi. Bulgar askerleri onu süngüleyerek öldürdüler. Diğer üç kurban gümrükteki hamallardı. Yirmi kadar Bulgar onları denize atıp orada öldürdüler.

Yağma ve soygunlar topluca yapıldı. Elimizde biraz değer taşıyan hiçbir şey bırakılmadı. Tıpkı Bulgarlar gibi davranan Rumlar da soygunlar yaptılar. O kadar aç gözlü ve acımasız davrandılar ki, onlar hakkında şikâyette bulunanları veya eşyalarını geri isteyenleri de hiç tereddüt etmeden öldürdüler.

Ayrılmadan önce Kızılay Hastanesini ziyaret ettim. Yaralanmış en az elli kadar Müslüman çocuğu gördüm, çoğu 2 ilâ 6 yaşlarındaydı. **Dr Ziya** ve kimyacı **Mustafa Bey**ler bu çocukların yaralarını tedavi etmeye çalışıyorlardı.

Benim kaçışım ise bir romandır; Fransızca ve Arapça bilmem sayesindedir ki, epeyce yüksek bahşişler ödeyerek, Yunan şirketi Destouni'nin bir vapuruna binebildim. Rus vapuru ile Fransız vapuru Fraissinet ise beni reddettiler: Fraissinet vapuru kaptanı ise bana, yanımda bizzat Fransız konsolosu olmadan beni kabul edemeyeceğini bildirdi!

Şunu da söylemeliyim ki, kaçışımı Rumlar kolaylaştırmıştır. Dedeağaç'taki kardeşlerimin durumları ise, şu anda anlattığım gibidir.

Bir başka rapordan öğreniyoruz ki, Bulgarlar, Dedeağaç Müslümanlarına zulmetmek için katliamlar, ırza geçmeler ve soygunlardan başka yöntemler de aramışlardır. Türk devlet memurlarını askeri fırın inşa ettirmede ve sokakları temizletmede işçi olarak çalıştırmaktadırlar. [200]

Fransız Generali Baumer'in Raporu

19 Kasım (1912) Salı günü, akşam saat sekiz sularında, 150 Bulgar komitacı ansızın Dedeağaç'a girdiler. Fransızca eğitim veren bir okulları bulundan İtalyan katolik rahipler, otuz kadar Türk sığınmacıyı okula kabul

200 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, p. 8-12

etmişlerdi. Rumlar bunu ihbar etmişler. Komitacılar okula gelmiş ve sığınan Türklerin teslim edilmelerini istemişler. Rahipler bunu reddetmişlerdir. Fakat ileri gelen Türklerden biri, Fransız Demiryolu şirketinde Osmanlı Hükümeti Komiseri olan **Rıza Bey,** cesur rahiplerin bu konukseverliğinin büyük dertlere sebep olabileceğinden kaygılanarak zorbalara teslim olmuştur. Zorbalar onu alıp götürdüler ve İtalyan okuluna elli metre mesafede süngülerine davranıp durduklarını gördüm, bu genç adamdan paralarını vermesini ve evini onlara göstermesini istemişler. Yakından tanıdığım Rıza Bey, çok iyi eğitim görmüş bir delikanlıdır, fevkalade iyi bir ailenin çocuğudur, genç bir eşi ve bir çocuğu vardır. Herhalde ailesini tehlikeye atmamak düşüncesiyle, bu eşkiyanın arzularına boyun eğmeyi reddetmiş olacak ki, hemen oracıkta süngülendi. Zavallının yere çöküverdiğini ve eşkiyalardan birinin onun ayakkabılarını çıkarıp aldığını gördüm. **Rıza Bey**'in cesedi beş gün orada, sokak ortasında kaldı ve her gün onun bir şeylerini alıp götürdüler. Sonunda don gömlekle kaldı. Zaten bu Bulgarlar üzerlerindeki paçavraları kurbanlarının giyim kuşamıyla değiştirmektedirler.

Komitacılar, İtalyan rahiplerden, kasalarının yerini göstermesini istemişler ve namluların ucundaki süngülerini gösterip onları ölümle tehdit etmişlerdi. Rahipler boyun eğmek zorunda kalmışlar ve içinde 100 lira bulunan kasa eşkiyanın malı olmuştur.

Her yerde ve her zaman Bulgar ordusunun önünden giden bu haydutların yanısıra, Dedeağaç'ta şehir soyguncuları da türedi: Bazıları en iyi ailelere mensup olan Rum soyguncular, Türk ailelerini, camileri, hükümet binalarını istilâ ettiler ve alınacak ne buldularsa kaldırıp götürdüler: Yatak takımı, koltuk, kanepe, möble, halı vs...Manzara iğrençti. Bu soygun ve yağma hareketi sekiz gün boyunca, deniz ufkunda Fransız bayrağı görününceye kadar sürdü. Fransız kruvazörü *Jurien de la Gravière*'in topları görününce, komitacılar kayboldu ve sükünet geri geldi.

Rumlar, Bulgar komitacılarına yardım ettiler ve komitacıların şehre girdikleri gece onları karşılamak için şenlik törenleri düzenlediler; yabancılara karşı ise pek küstahça davrandılar; Avusturya Viskonsolosu **M. Bergoubillon**'a, Lloyd kumpanyası temsilcisine hakaret ettiler; Avrupa kuruluşlarını, bankalarını kapatacaklarını ve onların yerlerini Yunan kuruluşlarının alacağını söylediler.

Dedeağaç Rum Piskoposu, Bulgarlara karşı ve kendi cemaatine karşı Türkleri korumak için bütün enerjisini harcadı, bütün otoritesini kullandı; kendisine saygı duymak gerek. Kaymakamı, subayları, birçok Türk'ü kurtarmayı başardı. Ama kendi cemaatine pek söz geçiremedi; savaş sonunda görevini bırakacağını, böyle alçak bir cemaatin başında artık kalamayacağını söyledi. Bu rahip, limana gelen Fransız kruvazörüne gidip

komutanı selamladı; komutan da top atışlarıyle piskoposu selamladı... Öğrendiğime göre, bu subay, bu piskoposun kahramanca davranışından dolayı bir nişanla ödüllendirilmesini Büyükelçiliğimize tavsiye etmiş.

Şehrin yakınında beklemiş ve şehri komitacıların insafına terketmiş olan Bulgar ordusu, *Jurien de la Gravière*'in görünmesi üzerine Dedeağaç'a geldi. Gemi komutanı da, şehrin artık düzenli ordu tarafından işgal edildiğini ve bahriyelileri şehre çıkarmaya gerek kalmadığını görerek Kavala'ya döndü. Çünkü Kavala'da da Dedeağaç'takine benzer zulümler yapılmış, hatta subaylarımız bunlardan bazılarının fotoğraflarını çekmişlerdir. Bu acı manzaralar infial yaratmıştır.

Tümgeneral **Genev (Gueneff)** komutasındaki Bulgar ordusu Dedeağaç'a gelince, İtalyan rahipler komitacıları generale şikâyet etmişler. Komutan bir soruşturma yaptırmış, komitacıların İtalyan okulundan aldıkları 100 liranın 70 lirası bulunmuş. Ama Bulgar komutan, "bu savaşta ölen Bulgar askerleri için bir anıt yaptırmak niyetindeyiz, bu parayı yaptıracağımız bu anıt için tutuyorum" demiş.[201]

İstanbul Cemiyetinin Beşinci ve Altıncı Raporları

Pursiçan kırımları

[Pursiçan (*Prosotsani*, *Proseçen*) Sclânik vilayeti, Drama sancağına bağlı bir nahiye].

Düşman, köyleri yakıp yıkarak, yağmalayarak, müslümanları kırıp geçerek, camileri yakarak ve bütün memleketi harabeye çevirerek Nevrokop'a kadar ilerlemişti.

Ölümden ve zulümden kaçarak kuzeyden akıp gelen sayısız göçmenlerden her gün Drama'ya ve çevresine ürkütücü haberler geliyordu.

Bu göçmen kitleleri, ağızlarına kadar zahire dolu ambarlarını, evlerini, ahırlarını, sürülerini, bütün mallarını bırakmışlardı; zavallı çocuklarını, yaşlı annelerini, ufak tefek bazı eşyalarını ve alet ve edevatlarını karmakarışık öküz arabalarına yüklemişler, dehşet içinde kaçıyorlardı. Gençler zaten daha önce birliklerine katılmak üzere ayrılıp gitmişlerdi, şimdi aile ocaklarından uzakta bulunuyorlardı. Göçmen kafilelerinde sadece 40 yaşın üzerinde erkekler, kadınlar, çocuklar ve hastalarla sakatlar vardı.

Bütün bu göçmen kervanları, Pursiçan (Pursitchane) kuzeyindeki Derbend'den geçerek geliyor ve Pursiçan, Kobalişta ve Drama köy ve

201 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 13-14

kasabaların dolduruyor ve durmadan hep güneye, güneye doğru, Pravişta'ya ve Kavala'ya kadar akıyorlardı.

22 Ekim / 4 Kasım (1912) günü, bir düzine tabur, 10 top ve 2 mitralyözden oluşan Bulgar birlikleri ile birkaç yüz yedek askerden ve iki toptan oluşan Osmanlı birliği arasında, Pursiçan dolayında bir çarpışma oldu. Osmanlı askerleri kahramanca dayandılar, düşmanın kuvvet üstünlüğü karşısında yenilmeleri kaçınılmazdı.

Göçmenlerin büyük bölümü tam çarpışmaların kızıştığı sırada yola koyulmuş bulunuyordu. Bu göçmenlerin uzaklaşmakta olduğunu gören Bulgarlar, hemen toplarının namlularını onlara doğrulttular ve çoluk, çocuk ve kadınlardan oluşan bu silahsiz göçmen kafilesini top atışına tutular. Barbar Bulgar birliği, zafer kazandıktan sonra da köylerde kalan masum halkın üzerine çullandı ve yakaladıkları harkesi kılıçtan geçirdi.

Evlere sığınabilmiş olan yerli halk ile Müslüman muhacirlerini ise savaş esiri saydılar, Rum okuluna kapattılar ve orada dört gün aç bıraktılar, onların hacet gidermelerine dahi izin vermediler.

Haydut mahkemesi

İlk katliamın hemen ardından Bulgar ve Rum haydutları, Ustrumca'da kurdukları mahekemeye benzer bir olağanüstü ihtilâl mahkemesini de Pursıcan'da kurdular. İleri gelen bütün Mülümanları bu haydut mahkemesinin önüne çıkardılar. Pursiçan'ın toplam erkek nüfusu 300 kadardı. Bunlardan beş gün içinde 110 kişiyi ölüme mahkum ettiler. Ölüm cezaları, süngüyle ve dipçikle derhal infaz edildi. Evini savunmak için silah kullanmaya kalkışmış olan **Hüseyin** adında zavallı biri ise, kelimenin tam anlamıyla, paramparça edilerek öldürüldü.

Diğer Müslüman kurbanlar

Kavala'ya kaçıp sığınmış olan Pursiçan Müslümanları, Kavala (işgal) makamları tarafından birkaç gün içinde köylerine dünmeye zorlandılar. Fakat bu göçmenlerin hepsi zulümlere uğradılar ve içlerinden 26 kişi Bulgar cellatlar tarafından öldürüldü. Yalnız ölüme mahkum edilmiş olan berber **Hasan** adında biri süngülenmiş ve yaralanmış olmasına rağmen dayanabilmiş ve ölmemiştir. Bulgarlar öldü zannederek bırakıp gitmişler. Fakat o, gecenin soğuğunda kendine gelmiş, gözlerini açmış ve kendisini arkadaşların cesetleri arasında bulmuş ve doğrulup evine dönebilmiştir.

Kurbanlar arasında, jandarma çavuşu **Mehmet Emin efendi** ve **Destan Aga** adında iki kişi de vardı. Bu iki kurbanın kesik başları, birer sırığa saplanarak köy sokaklarında ve hatta Drama'da dolaştırılıp teşhir edilmiştir.

Yangınlar

Haydut mahkemesinin bir kararıyla birçok varlıklı Müslümanın evleri ateşe verilmiştir. Evleri yakılanlardan bazılarının isimleri: **Hüsnü Bey, Rıza Efendi, Lütfü, İlyas, Sami** ve **Kâmil Beyler** idi. Bunlardan başka bazı Müslümanların daha evleri yakılmıştı. Soygunlar yaygındı, çünkü bu köy tütün ticareti dolayısıyla yörenin en zengin köylerinden biriydi. Burjuva evleri möble ve zengin halılarla dayalı döşeliydi. Bunların hepsi yağma edildi ve mutfak süpürgesine varıncaya kadar kaldırılıp götürüldü.

Irza geçmeler

Kadınlar ve kızlar çarşafsız dolaşmaya zorlandı. Bunların namusları kirletildi. Müslüman giysileriyle sokağa çıkan kadınların ve kızların peçeleri, çarşafları yırtılıp parçalandı:.

Yıkılan camiler

İki cami kiliseye çevirildi. Bunlardan biri çarşı camiidir, diğeri minaresi dinamitle uçurulan Bara mahallesindeki camiydi.

Fes giymek ve sarık sarmak yasaklandı. Hatta sarığıyla sokağa çıkmış olan bir ihtiyar öldürüldü.

Halen Pursıçan'da kalmış olan Müslümanlar acınacak bir durumda ve sefalet içindedirler. Zenginler bile bir parça ekmek için dilenmek ihtiyacındadırlar.[202]

Çalıbaşı köyünde barbarlıklar

Çalıbaşı, Selânik Vilyayeti, Drama Sancağı, Pursiçan nahiyesine bağlı 600 haneli bir Müslüman köyü, daha doğrusu bir Yürük köyüdür. Nüfusunun tamamını vaktiyle Anadolu'dan buraya gelip yerleşmiş olan Yürükler oluşturmaktadır. Daha açıkça söylemek gerekirse, katliamlardan önce, bütün Rumeli'nde Yürük nüfus çoktu. Yürükler, dillere destan bir sükünet ve sadelik içinde yaşıyorlardı; buna rağman Bulgarlar, Yürüklere karşı tarihte benzeri olmayan bir barbarlık sergilediler.

Çalıbaşı da Pursiçan'la aynı zamanda (4 Kasım 1912'de) Bulgarların eline düştü. Köye ilk gelen Bulgarlar, 170 adamlarıyla birlikte komitacı

202 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,* p. 15-17

şefleri **Çernopeev** [203] ve **Çavdarov** idi. Zaferle girişleri zavallı köy için çok kanlı oldu. Bu Voyvodalar köyün erkeklerine cami önündeki meydanda toplanmalarını emrettiler. Köyün beş imamına da o sırada köyde bulunan bütün Müslümanların isim listesinin çıkarılıp komitacılara teslim edilmesini söylediler.

İlk katliam

İmamların verdikleri beş listeden komitacılar önce 42 kişiyi seçtiler. Onları iki yıl önce açılmış olan yepyeni ve çok güzel Türk okuluna hapsettiler; hepsini sicimlerle bağlayıp okula tıktıktan sonra okulu ateşe verdiler. Alevler içinde yanan okulla birlikte içindeki zavallı insanlar da diri diri yanarken ve acı acı ölüm çığlıkları atarken, Bulgar komitacılar karşıya geçip korkunç manzarayı keyifle sayrettiler.

Alevler içinde yanmak üzere olan bu bahtsız Türklerden biri, bağlı olduğu ipin yanıp kopması üzerine, kendisini zavallı gruptan ayırabilmiş ve bir pençereden dışarı fırlayıp kaçmaya başlamış, komitacılar, alevlerin bile bağışladığı bu adamın arkasından ateş etmişlerse de isabet ettirememişlerdir. Adam, hâlâ yaşamaktadır ve çektikleri korkunç işkenceyi saygıdeğer bir zata kendisi anlatmıştır. Biz de bu anlatılanlardan alıntılar yapıyoruz.

İkinci katliam

Dört gün sonra **Çernopeev**, civardaki Bulgar köyü Kalapote sakinleriyle birlikte Çalıbaşı köyüne döndü. Bu defa 53 Türk, köyden alınıp kolları arkalarına bağlı olarak, Yörük köyü ile Kalapote Bulgar köyü arasına düşen, Küçük Orman adındaki yere götürüldüler.

Burada eşkiyalar bir şölen düzenlediler, kendilerine mükellef bir ziyafet çektiler. Şişte çevirme yaptılar, yediler, içtiler... Ve hava kararmağa başlayınca katliam talimine hazırlandılar. Karşılarında bağlı duran zavallı Türklere ayağa kalkmalarını söylediler. **Çernopeev** çetesine emir verdi:

— Oyna!...Ateş!

203 Bu komitacı hakkında Bulgar Ansiklopedisinde özetle şu bilgiler veriliyor::

Hristo Çernopeev (VII.1868-6.XI.1915) — Bulgar ihtilâlci, Makedonya-Edirne bölgesi ihtilâl hareketi üyesi, Kukuş ihtilal bölgesi voyvodası. Lovça Vilayetinin Dermantsi köyünde doğdu. 1903 ayaklanmasına katıldı. 1912 Balkan Savaşında Mchomiya (Razlog) bölgesi partizan birliğine komuta etti. 1914-1915 yıllarında, Ustrumca milletvekili olarak Millet Meclisine seçildi. Yedek subay olarak Birinci Dünya Savaşına katıldı, Krivolak yakınındaki çarpışmada öldü. (***Kratka Bılgarska Ensiklopeidya***, Tom 5, Sofya: 1969, s. 454).

Yaylım ateşi başladı ve Türkler kanlar içinde yere yığıldılar, ölen, can çekişen... Bir kıpırtı olunca cellatlar hemen silaha sarılıyor, süngüye davranıyor, kurbanı anında öteki dünyaya gönderiyorlar...

Buna rağmen, kurbanlardan **İsmail** adında biri, isabet almadan, ceset yığınları altında sağ kalabilmiş, sessizce nefes alabilmiş ve hatta eşkiyanın konuşmalarını dinleyebilmiş. Eşkiyalar, kurbanların cansız vücutlarına birer kere daha süngülerini sapladıktan sonra, canlı kimse kalmadığına kanaat getirerek oradan ayrılmışlar. Sağ kalan **İsmail**, işte o zaman, ceset yığınından kendisini sıyırıp, ayağa kalkmış ve komitacıların gittikleri yönün tersine doğru koşmağa başlamış. Üç gün bir mağarada saklanmış, bitki kökleri yiyerek açlığını gidermiş ve sonunda Kobalişta köyüne varmış.

Üçüncü katliam

İşgalden bir hafta sonra, 1/13 Kasım (1912) günü, bu bahtsız köyde üçüncü bir katliam yapılmıştır. Bu defa kurbanların sayısı 76 erkek olmuştur. Bu insanlar Garazicha denen ahırlara kapatıldılar. Sonra onları dörder beşer gruplar halinde kapatıldıkları yerden aldılar ve süngüleyerek ve kılıçlarla kesip biçerek katlettiler.

Bu defa da yine 17 yaşında bir genç kendisini kurtarabilmiştir. Eşkiyalar onun kaçtığını gördükleri halde ateş etmemişler, arkasından, "Kurtar kendini Türk, kurtar kendini!" diye bağırmışlar. Galiba gencin can havliyle kaçışı onları eğlendirmiştir.

Katliamlar devam ediyor

Bulgarlar Çalıbaşı'nda ve çevresinde bahtsız Türkleri avlamaktan vazgeçmediler. 24 Kasım / 7 Aralık (1912) günü, yani işgalden 35. gün sonra, Yürük mahallesi Zagoş halkından 18 kişiyi, Dospat ve Cami'de de 120 kişiyi öldürdüler.

Aynı köyden yaşlı bir Türk, Drama- Pursiçan yolu, Kule meydanında öldürüldü; ceset bir hafta boyunca orada kaldı, gelip geçen, Hristiyan ve Müslüman herkes cesedi gördü.

Şimdi o bahtsız köyün zavallı Türk kadınları, küçük çocuklarıyla birlikte Kobalişta'ya ekmek dilenmeye gidiyor, ekmek bulamazlarsa kökler ve otlarla beslenmeye çalışıyorlar.

Gerçekten, o iğrenç barbarların ve o aşağılık yaratıkların, bir buçuk aydan beri. işledikleri cinayetleri düşünmek bile korkunçtur. Kafam, o

korkunç kasaplıklara ilişkin görüntülerlerle, görgü tanıklarının ifadeleriyle, büromuza sunulmuş olan belgelerle dolup taşmaktadır.

Balkan Müttefikleri Zulümleri
Belgelerini Yayınlama Komitesi Sekreteri
Ahmed Cevad[204]

Yunan zulümleri

*Aşağıda **M. Stéphane Lauzanne**'ın "**Au chevet de la Turquie**" başlıklı değerli kitabından iki belge sunuyoruz:*

Birinci mektup

Makedonya Misyonu....14 Kasım 1912

Nihayet, doğrudan Yenice'den haberlerim var.

Tanrıya şükür, her şey iyi geçti. Muharebe, 1 Kasım Cuma günü, sabah saat 10 sularında başladı. Yunanlılar Balıkçı'da (Balekja) idi. Balıkçı, küçük bir akar sudur, Manastır'a giderken oradan geçmiştik.

Türkler Yenice'nin içinde ve çevresinde idi. Birçok mermi şehre düştü. Bizim misyonumuza 300 kişi sığınmıştı; iki binden fazla insan da sörlere sığınmıştı. Bu sığınmacıların hepsi Cuma sabahından, Yunanlıların şehre girdikleri Cumartesi öğle saatlerine kadar buralarda kaldılar.

Yunanlılar şehre girer girmez çarşıyı ve Türk evlerini ateşe verdiler. Ama bütün Yenice Hıristiyanları önceden Türk mağazalarını ve Türk evlerini iğrenç biçimde yağma ettiler. Yağmalama hareketi Cumartesi günü öğleden sonra başladı, Pazar, Pazartesi vs. günleri de devam etti. Yağma talan devam ederken evler de durmadan yanıyordu. Yağmalamada zenginler de fakirler kadar ateşli ve arsızdı. Herkes yeteneğine göre birşeyler kaptı. Bazıları 25 lira, bazıları da 500 Türk lirası götürdü. Yağma o kadar yoğundu ki Pazar günkü ayinde sadece iki kişi vardı. Ve şimdi, bütün bu insanların Noel'de günah çıkartmalarını ayarlamak hiç de kolay olmayacaktır. Çok çirkin ve iğrenç!

Sörlerin sınıfında yaralananlar olmuş, ama onları Selânik'a götürdüler. Sörler şimdi iki doktor ve bir eczacıyla birlikte yalnız hasta askerlere bakıyorlar.

Yenice'de birkaç yüz Yunan askeri var; bu askerler burada da

204 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2***, p. 17-20

Selânik'taki gibi hareket ediyorlar, yani Müslümanların evlerine giriyor, çalıyor, yağmalıyor ve ırza geçiyorlar. Geçtikleri yerlerde, Yanice'nin civar köylerinde de yaptıkları hep budur.

Diğer taraftan, Yunanlılar pek fanatik hareket ediyorlar, yalnız Rum otodoks olanları kayırıyor, geri kalanlara ise kötü davranıyorlar. Yunanlılardan aldıklarının parasını ödüyorlar, el koyduklarını da ödediler, ama meselâ Yenice'li fakir bir Bulgarın 86 koyununu alıp götürdüler, bir şey ödemediler, ilerde ödeyecekleri yolunda bir güvence de vermediler.

Tek kelimeyle, Yunan askerleri geçtikleri her yerde kendilerinden nefret ettirmeyi başardılar.

D...[205]

İkinci mektup

Makedonya Misyonu....26 Kasım 1912

Burada yeni bir şey yok; bizi asıl bundan sonra ne olacağı düşündürüyor. Makedonya'nın geleceği ne olacak? Makedonya Yunan mı yoksa Bulgar mı olacak? Allah korusun, birinin ya da diğerinin olması, bizim buradaki misyonumuzun sonu olur.

Bir vesileyle, buradaki durumumuz hakkında Büyükelçiyle konuşamaz mısınız? Yunanistan'ın ya da Bulgaristan'ın Makedonya'ya yerleşmesinin bizim misyonumuz için ve buradaki Fransız nüfuzu için yıkım olacağını; bundan korktuğumuzu Büyükelçiye söyleyemez misiniz?.

Yunanlılar ve Bulgarlar Makedonya'da gayet üzücü biçimde davranıyorlar, bunlar bilinirse Avrupa'da kesinlikle kötü izlenim yaratır.

M. Aldatti bizi görmeye geldi. Palioritsi için her şey iyi geçti. Fakat çevrede, köylerdeki hristiyanlar vahşiler gibi hareket ediyorlar.

Bogdantsi'de Hristiyanlar Türk evlerini yağmalayıp boşalttılar, kadınların boyunlarındaki takıları koparıp aldılar, küpelerini almak için de kulaklarını kesip götürdüler; dahası, kadınların, kızların ırzına geçtiler.

Bogdantsi ve Staykova Hristiyanları Pobregovo'ya daldılar, bir bölümü yağma yaparken, diğerleri de kadınlara, kızlara tecavüz ettiler ve bunları yapanlar Hristiyanlardır.

M. Michel'in bana bildirdiğine göre, Pragonova'da erkekler

205 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,* p. 20-22

öldürüldükten sonra kızlar da Dolni-Todorok'ta toplanıp öldürülmüş; söylendiğine göre sadece üç kız sağ kalmış; diğer bir söylentiye göre ise dokuz kız sağ imiş.

Dolni Poroy'da, Türkler katledildi.

Vaizli' de, bütün Türk halkı öldürüldü.

Galdinovo'da, oniki Türk öldürüldü.

Roucouch (Rukuş)'da, katliam devam etmekte ve her gün bir düzine Türk öldürülmektedir.

D...[206]

M. **Lauzanne** şu notu eklemektedir:

"*... Makedonya'da oturan Fransız Katolikleri Yunan işgali konusunda bunları söylüyorlarsa, Müslüman Türkler acaba ne diyeceklerdir?"*

"Müslüman Türkler olarak biz fazla bir şey söylemek istemiyoruz, şadece bunların samimi takdirini uygar Avrupalılara bırakıyoruz."

Balkan Müttefikleri Zulümleri
Belgelerini Yayınlama Komitesi Sekretreri
Ahmed Cevad[207]

Bulgar başıbozukların yağmaları ve insan kıyımları

Bu başlık altında, 2 Şubat 1913 ntarihli *"l'Humanité"* (Paris) gazetesinde aşağıdaki makale yayınlanmıştır:

Selânik'teki Fransız dostlarımızdan biri bize, bu şehirdeki bir konsolosluğa yapılan resmi bir çağrının örneğini gönderdi. Bunu biraz aşağıda kısmen yayınlıyoruz.

Tarafsız bir gözlemcinin kaleme almış olduğu bu rapor, Bulgar çetelerinin, yaşa ve cinsiyete bakmaksızın, silahsız Müslümanlara uyguladığı şiddet eylemlerini yansıtmaktadır.

Yağma etme, yakıp yıkma, toplu kıyım yapma, işkence, ırza geçme , zorla

206 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 22-23

207 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 23

din değiştirtme, camileri yakıp yıkma... Hristiyan Bulgar başıbozuklarının başlıca eylemleri işte bunlardır...

Daha da vahim olan şudur ki, resmi makamlar Bulgar eşkiyasının eylemlerine göz yummakta, hatta bu suçlara ortak olmaktadırlar!....

Bu resmi raporda en çarpıcı olaylar işte şunlardır:

Sırplar Kumanova'ya gelir gelmez (25 Ekim 1912?), Hristiyanlar, Müslüman evlerini ve mağazalarını yağma ettiler. Müslümanlar kaçarak katliamdam kurtuldular. Yeni cami Sırp kumandanının emriyle yıkıldı.

Sırplar, Arnavutların evlerini, iş yerlerini sistematik olarak bombalayıp yıktılar. Yıkılan binaların sayısı 31'dir.

Üsküp'e sığınmış olan ve Kumanova'ya dönebilmeyi uman Müslümanlar, soğukta aç ve perişan halde şehrin sokaklarında dolaşıp durmaktadırlar.

General **Stefanoviç** komutasındaki Sırp birlikleri, hiçbir direniş göstermemiş olan İştip'i ele geçirdiler.

Buraya önce çeteler girdi. Girer girmez yağmalama ve yakıp tıkma eylemlerine başladılar.

Yağmalar ve katliamlar

Kumanova'lı **Hristo**, Üsküplü **Spiro Diliov**, İştip'li **Aleksandrovos** 'un ve diğerlerinin yönettiği çeteler, Kratovo ve Koçana'yı yakıp yıktılar ve buraların bütün Müslüman halkını öldürdüler.:

Şuyova ve Meşeli'de bütün Türkler öldürüldü, Vetreni'de 250 kişiyi katledildi.

Bogdanitsa'da 60 Türk bir camiye kapatıldı. Bunlar daha sonra camiden çıkarılarak birer birer boğazlandı.

Katledilip parçalanan Müslümanlar

Kavadar bölgesinin 98 köyünden 31'i yıkıldı. Kaçamayan Türkler öldürüldü. Hatta yüklü fidye ödeyerek kurtulanlar da bir başka Bulgar çetesi tarafından katledildiler.

Diri diri gömülenler

Drenovo'nın bütün sakinleri boğazlandı. Drenovo ile Palikura arasında bir dizi mezar var. Bu mezarlarda, işkence görmüş ve yarı ölü, yarı diri olarak toprağa gömülmüş olan insanların başlarına rastlandı.

Bu arada Bulgar sınırından çeteler geldi. Bunlar, **Dedo Donçev** ile yardımcıları **Tane Nikolov Karanfilov** ve **Mlhaylov**'un elebaşığındaydı. Gelir gelmez yakıp yıkmaya başladılar. Pomakların yarısı öldürüldü, diğer yarısı ise zorla Hristiyan yapıldı.

Doyran (Toyran) kazasında dört köyün Müslümanları Hristiyanlığı kabul ederek ölümden kurtuldu, öteki köylerin Müslümanları ise öldürüldü.

Seres'de bir gün bir Bulgar askeri öldürüldü, kimin öldürdüğü anlaşılamadı. Bulgar askerleri bunu bahane ederek, kasabayı yağma ettiler, erkekleri öldürdüler, kadınlara kızlara tecavüz ettiler. Bu sahneler üstüste yedi gün sürdü.

Visoçka'da 500 Müslüman öldürüldü

Dombalakov çetesi, 400 haneli Visoçka'da 500 Müslümanı katletti; kadınlara, hatta 13 yaşındaki kız çocuklarına tecavüz etti.

Bir köyde, erkekler mezbahada ayaklarından asıldılar ve sonra kasaplık hayvanlar gibi doğrandılar.

Tecavüz edilmeden önce vaftiz edilen kadınlar

Doyran (Toyran) ve Kıkış bölgesinde, akıl almaz vahşetler yapıldı. Doktor **Mecid**, canını kurtarabilmek için Hristiyan olmayı kabul etti. Onu **Nikola** adıyla vaftiz ettiler ve sonra öldürdüler. Karısı ise, çetesiyle birlikte parti veren bir Bulgar subayının kurbanı oldu.

Kurkotovo'da, bütün erkekler ve çoluk çocuk bütün kadınlar öldürüldü; yalnız en güzel 20 kız sağ bırakıldı; fakat onların da hepsi önce vaftiz edildi ve sonra iyi hristiyanlar tarafından paylaşılıp tecavüze uğradı! Bu kızlardan biri, boyun eğmedi bütün tehditlere karşı direndi ise de küplere binen zorba çetenin işkenceleriyle can verdi.

Kılkış yakınındaki Eşekli'de, mutad yağma, yangın, katliamdan sonra 13 kıza tecavüz ettiler ve sonra da onları diri diri gömdüler.

Canlı canlı yakılan kadınlar ve kızlar

Petrovo'da, gözleri önünde kızına tecevüz edilmesine dayanamayan bir anne, silahı kapıp Bulgarlara ateş etti. Bu hareket, genel ve acımasız bir katliam işareti oldu! Bütün kadınlar ve kızlar oradaki bir kahveheneye kapatılıp ateşe verildiler. Bu zavallıların hiçbiri kurtulamadı.

Kurkutova kadınları ve kızları da bir camide diri diri yakıldılar.

Sözde *uygarlık getirecek* olan müttefik ordularınca işgal edilen topraklardaki bütün köylerde aynı barbarlıklar, vahşetler yaşanmış ve hâlâ yaşanmaktadır. Çünkü, içerlerdeki büyük merkezlerde yaşayan Türkler, can ve mallarının güvende olacağı yolunda işgal makamlarınca verilen güvencelere inanmışlardı ve yerlerinde kalmışlar, verilen sözlere inanmayı da çıkarlarına uygun görmüşlerdi. Şimdi o büyük merkezler, canlarını kurtarmak için, her gün köylerinden kaçan, kaçabilen göçmenlerle dolmaktadır.

Balkan makamları eşkiyaya kanat germektedir

Bu acıklı savaşta pek üzücü bir rol oynamakta olan kendi çeteleri hakkında ne yapmayı düşündüklerini Balkan devletlerine sormak pek yerinde olacaktır. Bu çeteler devletlere bağımlı ve orduların himayesi altında olan çetelerdir. Ordular ve çeteler eşgüdüm halinde, çok zaman da birlikte çalışmaktadırlar.[208]

İyi haber alan "Le Monde Chrétien" (Hıristiyan Dünyası) gazetesi, Trakya'da Bulgar zulümleri konusunda şunları yazdı:

Son olarak Dedeağaç'taki Bulgar makamları ile Lloyd Autrichen arasında bir anlaşmazlık yaşandı. Bulgarlar bütün postayı, hatta konsolosluk haberleşmelerini dahi incelemek istiyorlar. İşgal ettikleri topraklardan dışarıya haber gitmesini engellemekte Bulgarların haklı nedenleri var. Ordularının başarısıyla saygı kazanmış olan Bulgarlar, şimdi, işledikleri zulümler yüzünden bir hristiyan millet olarak lanetlenmektedirler. ..

Dedeağaç'ta 600 - 700 kişilik bir garnizon vardı. Yaklaşık 107 Bulgar komitacı şehre sızdı, büyük bir kuvvetin gelmekte olduğuna insanları inandırdı ve Türk askerleri şehri boşalttılar. 200 kadar kadın ve çocuk camiye sığınmıştı. Cami bombalanıp havaya uçuruldu ve oraya sığınmış olanların hepsi öldürüldü. Türk olanlar paramparça edildi. Sokaklarda 400 ölü sayıldı.

208 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, p. 23-26

Avret-Hisar'da (Kilkiş) daha kötü olaylar yaşandı. Çınar köyü camiine yüzlerce insan dolduruldu ve ondan sonra cami ateşe verildi. 60 erkek katledildi: Korkut (Korkutovo) köyünde aynı şeyler yapıldı: 50 güzel kız alıkonulurken, insanların bir bölümü diri diri yakıldı. Virlan'da sadece 18 kişi öldürüldü, halk Pazar yerinde toplandı ve hristiyan olmak ile ölmek arasında seçim yapmaları istendi. Birçok köylü din değiştirmeyi reddetti. Onlara katledilmeden önce dört gün süre tanındı. Sonra bu insanlara ne yapıldığı bilinmiyor.

İki hafta önce, biri İngiliz, diğeri Rum olan iki bayan Gümülcine kazasına gitmişlerdi. Bayram günü Bulgar askerleri ile Bulgar komitacıları oraya girdiler. Alışık oldukları gibi Müslümanları camiye topladılar. Bunlar arasından 19 kişi sicimlerle bağlanarak Vardar nehrine kadar sürüklendiler; orada tüfeklerle ve bıçaklarla toptan öldürüldüler. Ondan sonra Bulgar askerleriyle komitacılar halkı soydular, halkın her şeyini aldılar: buğdaylarını, hayvanlarını, hatta alet ve edevatını kaldırıp götürdüler. 9 yaşın üzerindeki kız çocuklarına tecavüz edildi ve 26 Türk öldürüldü...

Gümülcine'de yaşanan bu olaylar, hastanede tedavi edilmekte olan iki Bulgar askerine anlatılınca, bunların sevinçten gözleri parlamıştır. Bir Bulgar subayına "Fakat siz Türkleri yok ediyorsunuz" denince, Bulgar subay "Elbette yok edeceğiz" diye cevap vermiştir.[209]

Hristiyan canavarlığı

Alman gazetesi "Koelnische Zeitung", Selânik muhabirinden aldığı bir yazıyı, bu başlık altında yayınlamıştır. Yazının tam metni aşağıdadır, okuyalım:

Komitacılar iş başında

Balkanlı müttefiklerin girdikleri yerlerde yaptıkları canavarlıkları hakkında sürekli haberler alıyoruz. Bu canavarlıklar, öncelikle, askerlere katılmış olan Bulgar komitalarınca işlenmektedir. Kratovo ve Koçana kazalarında, Komanova'lı **Hristo**, Üsküp'lü **Spiro Dilivio,** İştip'li **Aleksandrov**, **Çernopeev** çeteleri ve diğer çeteler, geçtikleri yerlerde korkunç izler bırakmışlardır. Kratova kazasının dokuz köyünde 162 Hristiyan evi, 200 Müslüman evi yakılmıştır.

209 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 26-28

Top ateşiyle

Gradetz köyü ve 500 evi top atışlarıyla yıkılmış; ardından komitacılar gelip çoluk çocuk bütün Müslümanları öldürmüşlerdir. İştip ve İstihani yakınlarındaki Pişitza, Podluk ve Doleni köyleri de aynı akıbete uğramışlardır. Koçana kazasının altı hristiyan köyü, beş Müslüman köyü ve bir karışık köyünde 138 Hristiyan evi ile 595 Müslüman evi ateşe verilip yakılmıştır. Yalnız İştip kazası merkezinde ve köylerinde 48 Hristiyan evi ile 264 Müslüman evi yakılmıştır. Seferberlikte, iki kazade 306 Bulgar ve 13 Müslüman ödürülmüştü. Daha sonra, kaçamayan bütün Müslümanlar soyulmuş ve öldürülmüşlerdir. Bazıları da Hristiyanlığı kabul etmeye zorlanmıştır. Yerli Hristiyanlar, çetelere yardım etmekte, soygunlara, yağmalara, vahşetlere katılmakta ve nefret ettikleri Müslümanlardan intikam almaktadırlar.

Yangınlar

Komanova kazasında 41 Hristiyan evi ile 302 Müslüman evi Sırplar tarafından yakılmıştır. Sırpların Komanova'ya girmelerinden önce, Üsküp'e kaçmış olan Müslümanmların evleri ve dükkânları Hristiyan halk tarafından yağmalanmıştır. Komanova camii dinamitle havaya uçurulmuştur. Daha sonra sığınmacılar geri dönünce, başlarını sokacak bir yer bulamamışlar, birçoğu açlıktan, yokluktan telef olmuştur. 31 Arnavut köyü tamamen yıkılmıştır. Sırplar Köprülü'ye doğru yürürken, çeteler çabuk davranıp öne geçmişler ve önlerine çıkan her yeri yağmalamış ve yakıp yıkmışlardır. İki güçlü çete Tikveş'ten Pirlep'e girmiş ve yolda terör estirmiştir.

Katliam, katliam...

Birkaç Boşnak köyü özellikle kanlı trajedilere sahne olmuştur. Resmi kayıtlara göre 98 köy bulunan Kafadar bölgesinde 31 köy hemen hemen tamamen yakılıp yıkılmıştır ve kaçamamış olan Türk mal sahiplerinin hepsi; hatta canlarının bağışlanması için Bulgar çeteleriyle anlaşmış olanlar dahi toptan katledilmişlerdir. Drenovo Müslümanları da aynı akıbete uğramışlarlardır. Palekura'ya giden yol kenarlarında, yeni kazılmış mezarlarda boğazlarına kadar gömülmüş Türk kafaları görülmektedir. Ustruma ile Mesta arasındaki yörede, **Dedo Donçev, Tane Nikolov, Karanfilov** ve **Mihaylov** elebaşılığındaki Bulgar çeteleri, marifetlerini göstermişler ve Pomak nüfusunun yaklaşık yarısını kırıp geçirmiş, katletmişlerdir.

Melnik, Nevrekop ve Demir-Hisar çabucak düşman eline düşmüşlardır. Pek çok Pomak öldürülmüş, diğerleri zorla Hristiyan yapılmıştır. Demir-Hisar yağma edilmiş, Çugovo'da bütün Mülümanlar öldürülmüştür.

Vetreni'de 250 Müslüman öldürülmüştür. Bulgarların "Varna" adını vermek istedikleri Meşeli'de bütün müslümanlar katledilmiştir. Meyçniçeta'da 25 Müslüman öldürülmüştür. Sandanski'nin kışkırtmasıyla Seres'de tutuklu Rum ve Bulgarlar serbest bırakılmışlar, serbst kalanlar sonra 200 haneli Ormalı köyüne gitmişler, orada bütün Müslümanları tamanen soymuşlar, daha sonra da onları vahşice öldürmüşlerdir.

Irza tecavüzler

Seres şehri de savaşsız ele geçirildi, ama burada vahşetler hiç eksik olmadı. Bulgar şiddetinden şikâyetler, birkaç gün öncesine kadar hâlâ devam ediyordu. Bilinmeyen bir saldırgan bir Bulgar askerini öldürmüştü. Bunun üzerine şehir yedi saat boyunca yağma ve talan edildi. Çok sayıda Müslüman öldürüldü, kadınlar ve kızlar tecavüze uğradı. Aynı zulümler Langaza'da da tekrarlandı. Yaklaşık 400 haneli bir köy olan Visoka (Yüksek)'da **Dumbalakov** çetesi tarafından 500 Müslüman katledildi, on üç yaşındaki çocukları bile sağ bırakılmadı, kadınların ve kızların ırzlarına tecavüz edildi. Ondan sonra **Dumbalakov** yüklü ganimetiyle Selânik'te şişine şişine dolaşıyor, mağazalardan son yenilikleri satın alıyordu. Doyran'da olup bitenleri daha önce rapor etmiştim. Kılış'ta ise daha da kötü zulümler yapıldı. Bir Türk doktoru Hristiyan olmayı kabul etmişti. **Nikola** adıya vaftiz edildi ve hemen ardından katledildi, zavallı karısı ise bir Bulgar subayının yırtıcı pençerelerine bırakıldı. Kurkutova'da, bütün Müslümanlar katledildi; kadınlar ve çocuklar da sağ bırakılmadı. 20 kız camide diri diri yakıldı.

Tecavüz edilip diri diri gömülenler

Eşekli'de 60 ev soyulduktan sonra yakıldı; erkekler öldürüldü, 13 kız, tecavüz edildikten sonra bir çukura atıldı ve diri diri gömüldü. Yapılan bu vahşetlerden dolayı **Tane Nikolov** tutuklandı ise de hemen serbest bırakıldı. Bogdantsi'de (Gevgili kazasında bir köy) 60 Müslüman bir camiye kapatılıp öldürüldü. 1902-1903 ayaklanmasında nam salmış olan (Vasil) **Çekalarov** çetesi Manastır civarında pek korkunç vahşetler yaptı. Krupiçeta'da bütün Müslüman köyleri yakıldı ve erkekleri öldürüldü. Moglena'da tek bir Müslüman köy bırakılmadı, hepsi yıkıldı. Demirhisar yakınındaki Petrova'da, gözlerinin önünde kızına Bulgar askerlerince tecavüz edilmesine dayanamayan bir anne, bir silah kaparak Bulgarlara ateş etmiş. Bunun üzerine genel bir katliam yapılmıştır. Bütün kadınlar ve kızlar bir eve kapatılarak orada diri diri yakılmışlardır. Bütün bu zulümler hakkında Selânik'teki Avrupa konsoloslukları uzun raporlar almaktadırlar. Yunanlılar nispeten daha insanca davmışlardır. Şu sırada burada (Selânik'te) bulunan Müslüman sığınmacıların feci sefaleti tahmin edilebilir. Bir uluslararası

komisyon bu zavallıların imdadına yetişmeye çabalıyor. Ama bu komisyonun imkânları sınırlıdır. Dolayısıyla yapılacak yardımlar konsolosluklarca memnuniyetle karşılanacaktır.[210]

Komitacıların zulümleri

Bu konuda "Koelnische Zeitung", yine Selânik muhabirinden aldığı aşağıdaki yazıyı yayınlamıştır:

Bulgar çetelerinin Dedeağaç'taki hareketleri, Bulgarların Makedonya'da ve Trakya'daki hareketleriyle aynı katagoridendir. Avrupa'nın bu zulümlere ilgisiz kalması, buralardaki Avrupalar ve yerliler üzerinde tuhaf bir izlenim yaratmaktadır. Bu zulümlerin binde birini Türkler yapmış olsaydı Avrupa'da babmbaşka etki yapardı; Arupa ayağa kalkar, dünyanın donanması seferber edilirdi. Ama bu zulümler yapan katiller ve kundakçilcr Hristiyan olduklarından, bu olaylar scssiz geçiştirilmek isteniyor. Bütün çabalara rağmcn oların hakkında net ayrıntılar edinilemedi. Şehir sımsıkı kapalıdır. Bu şehirde yapılan zulümlere ilişkin hiçbir telgraf, hiçbir mektup yerine gitmiyor ve yayınlanamıyor. Dörttc üçü Rum, geri kalan üçte biri Türk ve Bulgar olan Dedeağaç ahalisinin kaderi hakkında uzun zaman bilgi alınamadı. Şimdi Dedcağaç'in işgali hakkında güvenilir bir kaynaktan dehşet verici bilgiler alınmaya başlandı. 19 Kasım'da zaptedilmeden önce Dedeağaç'ta böyle korkunç olaylar hiç bilinmiyordu.

Türk birliklerinin Dedeağaç üzerinden nakilleri tam bir düzen içinde gerçekleştirildi ve ve Türk askerlerinden hiçbir şikâyet olmadı. Fakat, 19 Kasımda demiryolu hizmetlerinin kesildiği ve Bulgarların yürümekte olduğu şehirde öğrenilince, 150 Bulgar komitacı Dedeağaç'a girdi ve bunlar şehre girer girmez küstahça kışkırtıcı davranışlara başladılar. Bununla beraber, bir zayıf taburdan ibaret olan Dedeağaç Türk garnizonunun hiçbir direnişte bulunmadan şehirden ayrılmasına pek sevinmiş olan yerli Rumlar, Bulgar komitacılarını kolları açık karşıladılar.

Yaver Paşa Bulgar kuvvetlerinin şehre girip girmediklerini Dedeağaçl demiryolu istasyonuna telgrafla sorunca, demiryollarının Rum görevlisi 6.000-8.000 kadar Bulgarın Dedeağaç'a girmiş olduğunu bildirmiştir. (Demiryollarındaki Rum görevliler bu savaş sırasında Türkler aleyhinde faaliyet göstermişlerdir.)

Bu haber üzerine Yaver Paşa, Dedeağaç'a gelen demiryolunun raylarının sökürerek ve bir lokomotifi tünelde raydan çıkararak demiryolunu kapatmak zorunda kalmıştır. Üç araba dolusu cephaneyi de Bulgarların eline düşmemesi için havaya uçurmuş ve ondan sonra çekilmiştir.

210 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 28-31

Bu arada Bulgar komitacılar Dedeağaç'ta işe koyulmuşlardır. Rumlar, Bulgar komitacıların yağma ve talan sırasında bir hataya düşmemelerini sağlamak için Hristiyan evlerini birer haçla işaretlemişlerdir. Rum halkı, Selânik'te olduğu gibi Dedeağaç'ta da Bulgar komitacılara klavuzluk yapmışlar, komitacıların çabucak emellerine ulaşmaları için onlara yardımcı olmuşlardır. Komitacılar önce camiyi dinamitle havaya uçurmuşlar; camiye sığınmış bulunan ve çoğu kadın, kız, çocuk ve yaşlılardan oluşan 250 kadar Müslümanı da orada öldürmüşlerdir.

Komitacılar, Müslüman evlerini soymuş, Müslüman dükkânlarını ve mağazalarını yağma etmiş, işlerine yaramayan binaları yıkıp yok etmişler, sokaklarda rastladıkları Müslümanları katletmişlerdir. Evlerde birçok insanı da öldürmüşlerdir. Kana susamış olan komitacılar, *cesaretlerini* pençelerine düşmüş olan zavallı kadın ve kızlar üzerinde kanıtlamışlardır. Dedeağaç'ta 3.500 insan yok edilmiştir.

Sırpların Arnavuluk'ta yaptıkları

Reichpost adlı Alman gazetesi, Sırp birlikleri ve çetelerinin Arnavutluk'taki zulümleri hakkında ayrıntılı bir rapor yayınladı. Yüksek mevkideki bir kişi tarafından kaleme alınmış olan raporda, çok güvenilir kişilerin ifadelerine de yer verilmektedir. Raporda belirtildiğine göre, Sırplar, kasabaların ve hatta köylerin Müslüman ahalisini yok etmişlerdir. Yalnız Kosova vilâyetinde katledilen Arnavutların sayısı 25.000 kadardır. Raporda, ayrıca, Balkanlara bir araştırma komisyonu gönderilmesi için Avrupa devletlerine çağrıda bulunulmaktadır. Böyle bir komisyon gönderilirse, bu olayların doğruluğuna kanaat getirileceği eklenmektedir.

Anadolu'da Müslüman göçmenler

"Koelnische Zeitung" gazetesi, İzmir'deki muhabirinden aldığı aşağıdaki haberi yayınlamıştır:

"Selânik'in Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından işgal edildiği günden beri oradan gelen her vapur Makedonya'lı Müslüman göçmenlerle dolup taşmaktadır. Bir tek *Messagérie Maritimes* vapuruna tıkış tıkış 5.000 göçmen doldurulmuş, hacmi 600 kişilik olan bir başka teknеye de 1.500 göçmen alınmıştı. Gemiler, acıklı birer sefalet manzarası sergilemektedir. Göçmenler, toprak ve hayvanlardan ibaret olan mallarını terketmek zorunda kalmışlardır, mallarını satabilmiş ya da güvenilir kimselere emanet edebilmiş olan göçmenlerin sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdır. Çünkü, birçok yerde Müslüman nüfusun tamamı göç etmiştir. Midilli adasından da birçok Türk gelmiştir. Sakız adasında ise Yunan makamları Türklerinin adayı terk etmelerine izin vermemişlerdir; amaçları, hâlâ

kuvvetle direnmekte olan Türk garnizonuna karşı bir baskı aracını elde tutmak olabilir. Gerçekte ise Sakız adasındaki Türkler, özellikle Türk filosunun Limni adasından ayrılışında yaşanılan kanlı olaylardan beri, terör altında tutulmaktadırlar. Bugüne kadar İzmir'e 9.000 kadar Müslüman göçmen geldi. Selânik ile İzmir arasında nakliye imkânları pek yetersiz olmasaydı, gelen göçmenlerin sayısı her halde çok daha fazla olurdu."[211]

Balkan Devletlerinin acımasızlığı

Budapeşte'de çıkan "A Nap" gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısında aşağıdaki makale yayınlanmıştır:

Balkan çeteleri 60.000 Arnavut'u ve 40.000 Türk'ü öldürdü.

Makedonya köylerinin silahsız halkı yokediliyor.

"A Nap" gazetesi muhabirinin raporu

Edirne'de, Yanya'da ve İşkodra'da toplar patlamasaydı, kurtarıcıların savaşı sona ermiş ve yüzyıllardan beri sükunet içinde yaşamakta olan Epir, Makedonya ve Trakya halkları artık mutluluğa kavuşmuş zannedilecekti. Bugünkü savaş, Haç ile yapılan bir savaş olmamıştır. Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırplar savaşa başlamışlar ve Ortodoks haçlı çeteler, kendi ocaklarında sakin sakin yaşamakta olan binlerce insanı öldürmüşlerdir. Epir'de yaşayan on bin Arnavut Yunanlı olmuştur. Bulgarlar ve Yunanlılar kendi aralarında anlaşmaya varmışlardır. Çeteler devreye sokulmakta ve bunlar, bombalar atmakta, katlaimlar yapmaktadırlar. Bunlar, uysal halkın gözleri önünde yapılmaktadır. İnsanlar öldürülmekte, katledilmekte, soyulmaktadır. Balkan halkları, orta çağda bile yapılmamış olan barbarlık sınırını da aşmışlardır. Balkan hristiyanları kurtarıcılarının yaptıkları savaş, bir yok etme savaşıdır.

Bulgar silahları, Lüleburgaz'da, Kırkkilise'de (Kırklareli'nde) ve Çorlu'da **Kral Ferdinand** ordularına onur kazandırmışlardır. Majeste Kral da Türk esirlerine iyi davranmıştır.; fakat iki Bulgar tümeni Makedonya'da, Ustrumca çevresinde katliamları öyle bir raddeye vardırmışlardır ki, esir kanlar sel gibi akmış ve kızıl bir gölcük oluşturmuştur. Sırp ordusu Komanova muharebesinden sonra, savaş yapmadı; Türkler esir alındı. Sırplar bu durumu, zavallı Arnavutları katletmek için bir fırsat olarak gördüler.

"Ani bir savaşa ihtimal vermemiş ve dolayısıyla geçen Eylül ayında askerlerini terhis etmş olan Türk Hükümeti, birden bire, Balkan devletlerinin 600.000 kişilik kuvvetiyle karşılarşınca, ancak 400.000 kişilik

211 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, p. 32-34

bir kuvveti savaşa sokabildi. Balkan Müttefikleri ayrıca çeteleri örgütleyip devreye soktu ki, bunlar, köy ve kasabaların silahsız halkını kılıçtan geçirdiler, katliamlar yaptılar, yağma yaptılar. Türklere karşı korkunç bir insan avı başladıldı. Çocuklar havaya fırlatıldı, yere düşerken barbarların süngüleriyle delik deşik edildi. Vahşiler Türkleri bağlayıp öldürünceye kadar onlara dayak attılar. Bazı köylerde erkekler camilere kapatıldı ve camiler dinamitlerle havaya uçuruldu. Yaban hayvanlar, zevklerine göre seçtikleri kadınlara ve kızlara tecavüz ettiler. Bu vahşetleri görmeye dayanamayan birçok anne kendilerini nehirlere atarak intihar ettiler. Bazı köylerin ahalisi Hristiyanlığı kabul ederek ölümden kurtuldular. Bütün Türkler soyuldu ve bütün Türk köyleri yakıldı: Türklerin imha edilmesi hareketine, başlarında rahipleriyle birlikte Hristiyan halk da katıldı ve 60.000 Arnavut ile 40.000 masum Türk barbarca öldürüldü. Binlerce Hristiyan da soyuldu ve bunlar şimdi dilenlenmek zorundadırlar. Öyle ki Hristiyan halk şimdi şöyle dua etmektedir.

'Tanrım, bizlere günlük ekmeğimizi ihsan eyle ve bizleri barbar kurtarıcılarımızdan kurtar!'

"Selânik vilâyeti bu savaşta en büyük rol oynadı. Yunanlılar bu şehre girmeden önce köylerden buraya 60.000'den fazla insan gelip sığınmıştı. Bu zavallılar korkunç bir açlık çektiler. Yardım için yerli Rumlara boş yere yalvardılar. Hristiyan sığınmacılar Tanrıya şöyle yakardılar: "*Tanrım, bizleri haçlı şövalyelerden kurtar ve bizleri Türk askerlerine teslim et!*" Gerçekten Türk askeri, asil duygulara karşı Yunan askerinden daha duyarlıdır."[212]

Selânik Olayları üzerine "Jeune Turc" de yayınlanan bir mektup

Ancak İstanbul'da geldikten sonra Selânik olayları hakkında serbestçe konuşabiliyor ve o şehirde gözlerimle gördüklerimi kısaca size yazıyorum.

Hristiyanlar bize, "Yunanlılar şehre girince Selânik'in ne kadar hür olacağını ve polis tarafından izlenmeden nasıl her şeyi yapabileceğimizi göreceksiniz" diyorlardı. Fakat yazık ki, hürriyet kavramı, bambaşka biçimde, soygun hürriyeti, yağmalama hürriyeti, insanlara hakaret hürriyeti, kadınlara tecavüz etme hürriyeti olarak anlaşıldı: Yunan ordusu şehre girer girmez, merkez hapishanesindeki bütün şehir eşkiyası, siyasi suçlu oldukları bahanesiyle serbest bırakıldı! St-Georges kilisesine sığınmış olan kadınlar, saçlarından tutulup dışarı atıldı, ardından bütün halılara, Yunan ordusu adına el konuldu. Bütün bunlar daha önce yazılmış olanların bir tekrarıydı.

Yunan ordusu girmeden önce Türklerin bütün Hristiyanları öldüreceklerine bizi inanmaya zorladılar. Avrupa basınına önceden da bu

212 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 35-36

yolda telgraflar çekildi. (Bana gelince, ben de, bir defa Manastır'da, bir defa da Selânik'te olmak üzere iki defa öldürüldüm ve halâ hayattayım ki, Rus ajanlarının ve İngiliz ajanlarının beni nasıl öldürmüş olduklarını size yazıyorum).

"Kurtuluş" tan (bu kelime hoşuma gidiyor) beş - altı gün sonraydı. Büyük bir gürültü işittik. Barut deposu havaya uçturulmuştu. Kimileri, "Bulgarlar bombalarıyla Yunanlıları kovmaya başlıyor" diyordu. Kimileri de, "Türkler, Bulgar hilesini kullanarak Avrupa'nın dikkatini çekmeye çalışıyorlar" diyordu.

Ben yine de Sabri Paşa sokağından patlamanın olduğu yöne doğru ilerliyor ve solumda Vardar sokağını buluyordum. Bu sokağı başında silah sesleri duydum. Sağımda, Yunan bayrakları asılmış pencereden erkek ve kadınların başlarını uzatmış ve bir şenliği kutlarcasına havaya tabancalarla havaya ateş ettiklerini görüyordüm.

Ne oluyor? dedim kendi kendime. Şiddetli silah sesleri devam ediyordu. Aniden yanıma bir adam yaklaştı, belki beni tanıyordu, "Allah aşkına kendinizi koruyun, Türkleri öldürüyorlar, herkesi kırıp geçiyorlar" dedi. Adam hızla yanımdan uzaklaşırken gördüğüm şu oldu: Yirmi kadar Yunan askeri "Turkos, Turkos" diye bağırarak yaklaştılar ve karşımda Türklerle Arnavutların doluşmuş oldukları bir kahvehanenin camlarını kırmaya başladılar. Korkunç çığlıklar yükseldi, masalar devrildi, en öndekilerin başlarına kurşun sıkıldı, kaçmak için arkama döndüm, fakat geçemedim, sokaklar tutulmuştu. Görünen oydu ki, sistematik olarak hazırlanmış bir katliam yapılmaktaydı.

Üç dört defa ıslık çaldım, ama ne bir subay vardı, ne bir polis. Sonunda "ben bir Amerikalıyım" deyince geçmeme izin verdiler. Olympos kahvehanesini geçince, bir subaya gördüklerimi anlatmaya ve benimle gelip yabancıların hayatını da tehdit eden askerleri durdurmasını anlatmaya başladım, çünkü süngüler bana da doğrultulmuştu. "Yalan söylüyorsun, mösyö" dediler. 120 insanla birlikte ben de neredeyse öldürülecekken kıl payıyla kurtulmuştum. İmdat ararken şimdi yalancılıkla suçlanıyordum... Otelime varmıştım ki, sekiz on Girtitli jandarmayla gelen bir subay beni tutukladı. "Rezil, köpek, şerefli ordumuza hakaret etmeye utanmıyor musun, yürü!" dedi. Konağa kadar yürüdüm. Hapsedildim. İki gün iki gece aç susuz bırakıldım. Yalvardığım halde Amerikan konsolosuna haber verilmedi. Konsolos 15-16 saat sonra haber almış. "Kurtuluş" umdan sonra beni Konaktan Beyaz Kule'ye kadar yürüttüler, sonra tekrar konağa getirdiler ve bana "Bir yanlış anlaşılma olmuştur, şikâyetçi değilim" diye bir kâğıt imzalattılar.

Bu katliamı yapanlar Türkler olsaydı, bir savaş gemisi gelip bahriyelileri şehre çıkarır ve katliam yapmış olan askerlerin cezalandırılmasını isterdi.

(Öldürülcnlerin sayısı 80, 120; Bulgarlar, Yunanlıları 200 kişiyi öldürmüş olmakla suçluyorlar. Yunan kaynakları ise barut deposunun patlaması sonucu 315 ilc 320 Türk esirinin ölmüş olduğunu belirtiyorlar).

Jandarmalar pasaportuma el koymuşlardı. Otcle gelince bütün eşyalarımın da alınmış olduğunu gördüm. Umarım ki burada (İstanbul'da), zorla bir belge imzalamak durumunda kalmam.

Saygılarımla...

Howell S. Cresswell[213]

İstanbul Cemiyetinin Yedinci ve Sekizinci Raporları

Balkanlı müttefiklerin barbarlıkları artık bütün dehşetiylc bilinmekte, bütün Hükümetlerce hatta Balkan Hükümetlerincc itiraf edilmekte, uygar ülkelerin tarafsız asil basını tarafından ayıplanmaktadır. Bundan sonra, bu vahşetlerin boyutlarını, ne kadar yaygın olduklarını göstermek ve kurbanların sayısını mümkün olduğu kadar tam olarak saptamak ve acıklı durumlarını göz önünc sermek kalıyor. Biz, tamamen tarafsız olarak kaleme aldığımız raporlar yayınlamayı sürdürerek, gerçekleri bütün dostlara göstermeğe çalışacağız. Tanıkların hayatlarını tehlikeye atmamak için her zaman onların isimlerini açıklayamıyoruz.

Yedinci Rapor: Gümülcine ve çevresinde olaylar

Gümülcine (bugün *Komotini)* şehri 8/21 Kasım (1912) günü işgal edildi. Serez'de, Dedeağaç'ta, Ustrumca'da, Çalışbaşı'nda ve diğer iki yüz yerleşim yerinde yapılan genel katliamlar, Gümülcine içinde yapılmadı. Fakat Gümülcine'ye bağlı nahiyelerde ve köylerde hem nizami Bulgar kuvvetleri hem de Bulgar başıbozukları tarafından en feci zulümler işlendi. Gümülcine şehri Müslümanları da bu Balkan kötülüklerinden nasibini aldı: camiler kiliseye çevrildi, okullar ve vakif malları gasbedildi, cinayetler işlendi, soygunlar yapıldı, ırza, namusa saldırıldı vs.

Şehrin iki büyük camii, Bayazıt I zamanından beri ayakta olan Eski Cami ile ilk fatihin (**Orhan** ve **Murad I** zamanı) adını taşıyan **Evrenos Bey** Camii kiliseye çevirildi; söylemeğe bile gerek yoktur ki, bu camilerin halıları Bulgarların ganimeti oldu. Bulgarlar, kutsal emanetlere ve kutsal kitaplara saygısızlık ettiler; **Bayazit I'** in kızının mezarını ve Eski Cami avlusunda bulunan diğer türbeleri yıktılar.

213 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2,*** p. 39-41

Kutsal emanetleri almak için camiye girme izni istcyen **Derviş Ahmed** adlı ihtiyar, Bulgar nöbetçi tarafından süngülendi ve aynı gün vefat etti.

25 yıl önce kendi arzusuyla Müslümanlığı kabul etmiş olan **Mustafa** adlı bir fırıncı, Bulgar makamlarınca konağa çağırıldı ve din değiştirmesi hakkında uzun bir sorgulamadan sonra serbest bırakıldıysa da, daha sonra esrarengiz biçimde kayboldu. Müslümanlığı kabul etmiş olan **Halil Efendi** adlı kişi de aynı şekilde kayıplara karıştı.

Sarhoş bir komitacıyı yaralamakla suçlanan altı Müslüman tutuklandı ve yargılanmak üzere, Bulgaristan'a, Hasköy'e gönderildiler ve bir daha geri dönmediler. Bu kişilerin aileleri haber almak için baş vurdukları Bulgar makamların, alaylı biçimde gülerek "onlar Türk ordusuna katıldı" diye cevap verildi. İşte bu altı kişinin isimleri: **Hasan Pehlivan, Muhsin, Said** (bu ikisi Türk memurudur), **Haci Hüsrev** oğlu **Sadık, Hüsnü ağa,** Sarıca Messina köyünden saraç **Mehmed.** Kaybolanlar yalnız bunlar da değildir. İsimlerini tam olarak saptayamadığımız daha bir düzine insan ailelerinden alınmış vc bir daha kendilerinen hiçbir haber alınamamıştır.

Koyunlarına el konulan hancı **Şevket Ali,** şikâyette bulunmak için bir Bulgar komitacı şefine gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Cesedi de bulunamamıştır.

Gümülcine Belediye Meclisi üyesi **Hafız Ali** oğlu **Mehmet Ağa,** şehir yakınında bulunan çiftliğini görmeye gitmiş ve kendi Bulgar uşakları ve komitacılar tarafından asılmıştır: Bulgar makamları bu cinayeti bir intihar saymışlardır!

Hırsızlıklar ve yağmalar

Gümülcine'de de birçok Müslüman evi soyulmuş, yağmalanmıştır. Kurbanlar arasında bize şu isimler ve olaylar da bildirildi: Otelci **Hakkı'**nın yaklaşık 600 Türk lirası değerindeki parası, mücevherleri vs. çalınmıştır. **Mustafa Ağa'**nın 400 lira değerindeki eşyası çalınmıştır.

Diğer taraftan, Bulgar askerleri, Bulgar yöneticinin oturduğu evden, bitişiğindeki Darıdere kaymakamı **Suat Bey**'in ve Darıdere mahkeme kâtibi **Tahsin Bey** ailesinin oturduğu eve girmişler; bu evde bulunan bütün parayı ve değerli ne varsa hepsini çalmışlar ve tecavüze uğrayan ve soyulan kadınların ağlayıp hıçkırmaları arasında evden çıkıp gitmişlerdir.

Çalınan para, saat, bilezik ve diğer değerli nesnelerin bir dökümü yapılamıyor.

Bulgar makamları, savunmasız Müslümanları daha da aşağılamak

için, ak sakallı ihtiyarları, ak sarıklı ve yeşil sarıklı hocaları, Türk memurları, sokakları süpürtmek, umumi helaları temizletmek gibi işlere zorlamaktadırlar.

Muhacir katliamı

Sultan Yeri, Eğridere, Kırcaali ve diğer çivar yerlerden Gümülcine'ye çok sayıda Müslüman muhacir (göçmen) gelmişti; bunların sayıları binlerce diye tahmin ediliyordu. Bulgar makamları kalleşçe güvenceler vererek bu zavallı insanları gruplar halinde Gümülcine'den çıkardılar ve yolda onları yüzlerce birden katlettiler. Özellikle Kırcaali ahalisi, Bulgarlarca önceden hazırlanmış olan sistematik katliamda büyük ölçüde kırıma uğratıldı.

Karatepe katliamı

Karatepe, Gümülcine'ye altı saat mesafede bir Müslümam köyüdür. Kuşlu Hatlı ve Hacılar adlı komşu köylerin Bulgarları Karatepe'ye gitmişler, köyün bütün Türk nüfusunu toptan katletmişler, köyün varını yoğunu yağmalamışlar, hatta beşikteki Türk çocuklarını da kaldırıp götürmüşlerdir.

Gümülcine'ye komşu Kuştepe köyü Müslüman halkı da aynı şekilde acımasızca toptan katledilmiştir.

Çayhane (Chaï-hané) katliamı

Çayhane, Gümülcine'nın bir diğer Müslüman köyüdür; bu köyün Türk halkı ile Kalaycı adlı komşu köyün Bulgar halkı arasında, dostça, hatta neredeyse kardeşçe ilişkiler vardı. Çayhane köyü Türkleri, Rum ve Sırp çetelerine karşı Kalaycı köyü Bulgarlarını birçok defa korumuşlardı. Bu hizmetrlerine karşılı Kalaycı köyü Bulgarları da işgal sırasında Çayhane köyü Türklerini korumayı vaad etmişerdi. Fakat bu cömertlikleri sadece iki hafta sürdü. İki haftanın sonunda Kalaycı köyü Bulgarları da Bulgar komitacılarına katıldılar ve beraberce gidip Müslüman köyünü yağma ettiler, köyün erkeklerini katlettiler, kadınlarına tecavüz ettiler. Köyde öldürülen Müslümanların sayısı 28 veya 30 kişidir. Şu sırada Rumeli'nin bütün Müslülam köylerinde olduğu gibi, Çayhane köyünde de açlık ve hastalık hüküm sürmektedir:

Ahi-Çelebi'de dehşet

12/15 Ekim (1912) günü, Ahi-Çelebi (bugün *Gorna Arda*) bölgesinin

merkezi Paşmaklı (bugün *Smolyan*), iki gün sonra da Palas (bugün *Rudozem)* köyü Bulgarların eline düştü. Ondan sonra bölgenin bütün Pomak köyleri düştü: İsmilan (bugün *Smilyan)*, Karşılı Kebir (bugün *Vievo)*, Karşılı Sagir, Eflah (bugün *Vlahovo)*, Tarin, Topuklu (bugün *Srednogortsi)*, Yunus-Dere, Fındıklı vs. Bütün bu köyler yakıldı; köylerdeki erkeklerin neredeyse tamamı katledildi; köylerin kadınları tecavüze uğradı; dağlarda ve tarlalarda yalınayak dolaşmak zorunda bırakıldı; Bulgarların hoşlarına giden kızlar ise Bulgaristan'a gönderildi.

Kurbanlar arasında bize şu isimler de bildirildi: Paşmaklı'dan **Adem oğlu**, **Rayço**'nun oğlu komitacı **Gavril** ve çetesi tarafından yakalandı; Paşmaklı köprüsünden Arda nehrine atıldı. Bosnalı **Ali Ağa** oğlu, İsmilan'daki dükkânı önünde koyun boğazlar gibi boğazlandı.

Gümülcine'nin bazı köylerinde yapılan katliamlarda tek bir erkek bile sağ bırakılmamış, memedeki bebeklere varıncaya kadar bütün erkekler öldürülmüştür. Bazı anneler, süt çocuklarının hayatını ancak onların cinsiyetini gizleyerek kurtarabilmiştir! Gümülcine müftüsü, Gümülcine köylerinde ve çevresinde yaşayan elliden fazla yakınının Bulgarlar tarafından öldürüldüğünü açıklamıştır. Bu açıklamaya bakarak kurbanların sayısının na kadar yüksek olduğu tahmin edilebilir.

Palas köyünde

Ahi-Çelebi'nin bir köyü olan Palas'ta, hamile kadınlara varıncaya kadar herkesi katlettiler ve 10 yaşındaki çocuklara kadar her kızı kirlettiler.

Posta ve Telgraf bürosu müdüdürü **Hacı Nazmi Efendi,** Bulgarların askeri depo önünde, sokak ortasında 10 yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz ettiklerini ve bu barbarların hayvanca saldırıdan sonra da zavallı kızcağızı öldürdüklerini gördüğünü anlattı.

Aynı görgü tanığı, sokak ortasında karnı deşilip açılmış ve karaciğeri eline verilmiş bir kadın cesedi görmüştür!

Paşmaklı (bugün *Smolyan)* çıkışlı bir kartpostalda, kendilerinc zorla verilmiş olan Hristiyan isimleri İstanbul'daki aileye bildirilmiştir: **Osman** artık **Stefan**, **Rifat** da **Kiriyak** adını taşımaktadır zorla. Zavallı ana babalar şu sırada İslamın merkezinden insanlığa dönerek bu barbarların böylc bağnaz eylemlerine müsaade edilmemesini istemektediler.[214]

214 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** Constantinople: 1913. p. 3-7

Sekizinci Rapor: Doyran'da vahşet

Doyran'da yapılan zulümler sistemi, Ustrumca'da yapılanların hemen hemen aynısıdır. Tam yetkili bir komisyon kurularak işe başlandı. Bu komisyon 18 günde 200 Müslümanı mahkum edip ölüme gönderdi. Bu zavallıların yarısı, öldürülmeden önce komitacıların kurşunlarına nişan hedefi yapıldı. Kurbanlar arasında birçok kızın da bulunduğu bildirildi. Bu kızlar tecavüz edildikten sonra öldürülmüşlerdir.

Aynı komisyon birçok Müslümana ağır fidyeler de ödetmiştir. Bu konuda sağlayabildiğimiz bilgiler şunlardır: **Âli Bey,** 1.000 Türk lirası ödemek zorunda kaldı, yine de hayatı bağışlanmadı ve öldürüldü. Aynı şekilde Ustrumcalı **Cavid Bey** de yüklü miktarda para ödedikten sonra feci biçimde öldürüldü. İnsanlardan alınan paralar da şöyledir: Osmaniye müftüsünden 15 lira, **Mehmet Emin Efendi**'den 40 lira, **Molla Ahmet Hüseyin**'den 30 lira, **Hacı Osman**'dan 20 lira, **Hakkı Bekir**'den 25 lira, **Mehmet Efendi**'den 5 lira, **Recep Çavuş**'tan 35 lira, tütün Rejisi memuru Tevfik **Efendi**'den 100 lira, **Ali Çavuş'** tan 65 lira, **Süleyman Çavuş**'tan 60 lira, **Hacı İsa**'dan 20 lira, **İbrahim Efendi**'den 35 lira, Ustrumca Mal Müdüründen 175 lira, Telgraf Müdüründen 80 lira, Ustrumca Reji Müdüründen 80 lira alınmıştır.

Doyran göçmenleri katledildi

Bulgar sürüleri memleketi yakıp yıkarken yerli Müslümanlar da kitle halinde kuzeye güneye kaçıyordu. Bu sırada Radovişte, Ustrumca ve Osmaniye ahalisinden büyük bir kitle de Doyran'a gelip sığınmıştı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Doyran'daki sistematik katliamın ardından, buradaki göçmenler de, kendilerine kalleşçe güvenceler verilerek, evlerine dönmeye zorlandılar.

Dahası, kısa zamanda yerlerine dönmeyecek olanların öldürülecekleri, öz kardeşi de olsa bir göçmene evini açanların komitacılarca tutuklanacakları ve bunların evlerinin yakılacağı yolunda tehditler savuruldu.

Bu acımasız emre uymamak mümkün değildi. Dolayısıyla bu göçmen kiteleri, her biri 3.000-5.000 kişilik dört kafile oluşturarak yola koyuldular.

Birinci kafilede, çoluk, çocuk ve ihtiyarlardan oluşan 4.600 kişi vardı. Bunlar öğleden sonra yola çıktılar. Bu kafileye daha Doyran'dan çıkar çıkmaz saldırdılar; kafilenin yarısı orada öldürüldü. Kafilenin sağ kalan diğer yarısı, Ustrumca ile Doyran arasında bir köy olan Kastoron'a veya Kostora'ya gitmeye zorlandı. Orada bu zavallıların hepsi soyuldu ve birer don gömlekle bırakıldı. Geceleyin bunları yeniden yola çıkmaya zorladılar ve hemen ardından baltalarla ve süngülerle bunların üzerlerine çullandılar.

4.600 kişilik bu ilk kafileden tek bir kişi sağ bırakılmadı, trajik ölümden tek bir kişi kaçıp kurtulamadı.

İkinci kafileden 4.000 kişi, üçüncü kafileden dc 3.000 kişi katledildi. Dördüncü kafilenin yalnız erkeklerini öldürmekle yetindiler ve kadınlarını serbest bıraktılar. Ama daha sonra bu kadınların bir bölümünü Tarapana'da, diğer bölümünü de, İkinci raporumuzda sözünü ettiğimiz Usturumca yakınındaki mezbahada hendek kazdırarak hakladılar.

Her tarafta katliam! Sözünü ettiğimiz büyük göçmen kitleleri dışında, yalnız Usturumca çevresinde katledilenlerin sayısı 6.000 kadar hesaplanmaktadır. 47 haneli Volios köyünden yalnız 3 kişi katliamdan kurtulabilmiştir. Prosnik ve Şuşitsa [*Suşiçe*: Yukarı-Cuma (bugün *Blagoev-grad)* ilinc bağlı köy] köylerinin erkek nüfusu toptran katledilmiş, kızlarına tecavüz edilmiş ve kadınları zorla hristiyan yapılıp vaftiz edilmişlerdir.

Doyran dolaylarında da Usturumca köylerindeki gibi korkunç facialar yaşanmıştır: Büyüklü'dc 90 kişi öldürülmüş; Büyüklü, Çepelli, Kökçe köylerinin bütün erkekleri öldürülmüş, Aşağı Mahalle'den yalnız 4 kişi sağ kalmıştır. (Elimizde bütün bir liste vardır, Doyran'da öldürülenlerin çoğunun isimleri listede kayıtlıdır).

Petriç katliamı

[Yukarı-Cuma'ya (bugün *Blagoev-grad)* bağlı merkezi bir yerleşim yeri olan] Petriç ve köyleri, en felâketli insan kırımlarına sahne olmuş yörelerden biridir. Buraların Müslümanları, ilk günlerde, kurtulmak için içgüdüsel bir ihtiyatla güneye yöncimişler ve Serez'e, Drama'ya ve Selânik'e gelmişlerdir. Fakat bu bahtsız halkı yoketmek niyetinde olan Bulgarlar, tehdit ve hileye başvurmaktan geri durmamışlardır: Zaten açlık, hastalık ve fiziki sefaletle boğuşmakta olan bu zavallı muhacirleri (göçmenleri) köylerine dönmeye ikna etmek için Seres'e ve Selânik'e birer komisyon göndermişlerdir. Muhacirlere, geride bıraktıkları evlerine hiç dokunulmadığı, doğup büyüdükleri toprakları terkedip gitmenin hiç akıllıca bir davranış olmayacağı söylenmiştir. Seres'de daha da ileri gitmişler ve geri dönmeye karar veremeyenleri ölümle tehdit etmişlerdir. Sonunda bu zavallılar yeniden yola koyulmuşlar ve kafile kafile Petriç'e ve çevre köylere dönmüşlcrdir.

Petriç 17/30 Ekim (1912) günü işgal edildi ve 18 Kasım / 1 Aralık gününe kadar, buraları yönetmekle görevli yerel komisyon, yerlerinde kalmış olan halka karşı oldukça ılımlı davrandı. Fakat göçmenler geri döner dönmez Bulgar çetelerinin tutumları tamamen değişti.

18 Kasım / 1 Aralık 1912 günü saatçı **Ali Efendi,** oğulları **Ferhad** ve

Adem efendiler, Türk kaymakamın kâtibi kışlaya çağırıldılar ve orada koyun boğazlar gibi boğazlandılar. 80 yaşında bir ihtiyar olan **Amuş Ağa** da Rejı idaresi önünde boğazlandı. Bununla beraber bu cinayetler, soğukkanlılıkla hazırlanmakta olan korkunç katlima kıyasla önemsiz münferid olaylar idi. Ertesi gün (2 Aralık günü) bütün Müslüman erkekler Hükümet konağına çağırıldı. Orada, yerel komisyon şefi bu Müslümanlara, kışladaki Bulgar askerlerine teslim olup boyun eğmelerini ve asla kaçmaya kalkışmamalarını söyledi; ardınmdan bu insanlar bir ahıra götürdüler ve iki gün burada aç olarak tutuldular. Bu zavallı tutukluların sayıları 300 kadardı. Bu sırada Müslüman evleri ve aileleri eşkiyanın insafına bırakılmıştı. Her şey altüst edilmiş, yağmalanmış ve kadınlara tecavüz edilmişti.

Üçüncü gün, önceden hazırlanmış olan katliam başlamıştır. Hatta katliamı yapacak cellatlar da belirlenmişti. Bunlar, **Goba**, ekmekçi **Andira**, **Vasil Elenko**'nun oğlu oduncu **Nikoli**, **Koço** ve **Miço**, kasap **Zari**, **Petko Besbo** ve belediye eczacısı **Kolo** idi. Zavallı tutukluları beşer beşer aldılar, kollarını arkalarına bağladılar, kışlanın arkasındaki kırlığa götürdüler, *polana* denilen yerde bunları süngüleycrek öldürdüler. Bu insan kıyımının durdurulması için Bulgar kaymakamın emri geldiğinde sadece dört kişi sağ kalmış idi. (tutuklu 300 müslümandan sadece 4 kişi kurtulmuştu).

Bu kurbanların isimlerini kapsayan iki liste büromuza verildi. İşte bazılarının isimleri: Müftü zade **Ömer Efendi,** kardeşi **Rıza Efendi, Aziz Bey zade, Sadık Bey Numan** ve **Süleyman agalar, Maksud Bey, Şemsi Bey, Salih Bey, İbrahim Bey zade, Yusuf Ağa zade, Hasan Bey, Ahmet Pehlivan,** ihtiyar **Arab Rüştü Bey,** çarşı camii imamı **Mehmet Efendi,** aynı camiin ikinci imamı **İbrahim Efendi,** müezzinler **Mustafa ve Muharrem Efendiler,** Ali Voyvoda Camii imamı **Halid Efendi,** onun müezzini **Şevki Efendi,** kadı kâtibi **Ömer Efendi,** eşraftan **Sadık Bey, Osman Bey, Hacı Veli**'nin iki oğlu, zanatkâr **Mustafa Kalfa** , cerrah **Usta Ömer** ve oğlu **Ahmed** vd.

Petriç çevresinde korkunç olaylar

Barbarlar, büyük bir soğukkanlılıkla hazırlamış oldukları katliamlara devam ettiler. Niyetleri, Türk ve Bulgar nüfus oranlarında büyük bir değişiklik yaratmaktı. Bu amaçlarına ulaşmak için iki emin yolları vardı: katliam yapmak ve zorla Bulgarlaştırmak. Müslüman erkeklere, yaşlılara ve yaşlı kadınlara birinci yolu, yani katliamı, tereddütsüz uyguladılar; genç kadınlara ve çocuklara ise zorla din değiştirtmeyi, yanı zorla Bulgarlaştırma yöntemini bütün ülkede uyguladılar.

Erkeklerinin hemen hemen tamamı katledilmiş ve geri kalanlara da zorla din değiştirtilmiş olan Müslüman köyleri şunlardır:

Breznitsa (Beresniçe), İslimnitza, Raditça, Kaminiçe (Kamenitsa), Vicsan, Gurgueova, Mendova (Mendovo), Vişnani (Vişleni), Diranofça, Muraska, Muslı, Leşnice (Lesnitsa), Eleşniçe [bugün *Eleşnitsa*: Bulgaristan'da Yukarı-Cuma /Cuma-i balâ (bugün *Blagoev-grad*] iline bağlı köy, Balkan savaşlarında (1912-1913) Bulgarlarca işgal edildi], Kularova, Dimid-ova [Dimidovo, bugün *Samuilovo:* Yukarı-Cuma *Blagoev-grad* iline bağlı köy], Kaina,Yavernize, Klutz (Klisura?), İskrıt [bugün *Skrıt:* Bulgaristan'da Yukarı-Cuma iline bağlı köy, Balkan savaşında Bulgarlarca işgal edildi.], Konarna, Draçova, Minova, Çırban, Rijdak, ve diğerleri.

Petriç çevresindeki bütün bu köylerde katliama uğramış olanların sayısı 4.000 kadar hesaplanmıştır. Zorla din değiştirtilmiş olanları sayısı ise daha fazladır. Yüzlercc Müslüman kız da Bulgar eşkiyasına ve Bulgar askerlerine av olmuştur.[215]

İstanbul Cemiyetinin Dokuzuncu, Onuncu ve Onbirinci Raporları

Dokuzuncu Rapor: Sarı-Şaban olayları

Kavala'ya bağlı Sarı-Şaban'da Bulgarların yaptıkları korkunç zulümleri anlatan aşağıdaki rapor, Düyun-ı Umumiye Sarı-şaban görevlisi ***Mehmet Nazım Bey*** *tarafından hazırlanmıştır:*

"2/15 Kasım (1912), Cuma günü, bir Bulgar komitacı çetesi Sarı-Şaban'ı işgale geldi; ertesi gün, İskeçe'ye (bugün *Xanthi/ Ksanti*) gitmekte olan bir Bulgar taburu bu köyden geçti. Kanlı komitacı şefleri **Çavdarov** ve **Kavalarov**, hemen köyü yönetmeye başladılar. Önce silahları topladılar ve korkacak bir şey olmadığı yolunda halka güvence verdiler. Çarşamba (20 Kasım) gününe kadar nisbi bir sükümet içinde yaşandı; ancak, komitacıların eline düşen diğer bütün bölgelerde yapılan zulümler biliniyordu ve dolayısıyla gelecek tehlike konusunda endişelenmemek elde değildi. Bu önsezinin en korkunç biçimde gerçekleşmesi maalesef gecikmedi.

Tutuklamalar

"7 / 20 Kasım (1912) Çarşamba günü, komitacı şcfleri, silahlı adamlarını köylere saldılar ve buralarda oturan bütün Müslüman erkeklerin ve memurların toplanıp getirilmesini emrettiler. Ben de bunlar arasındaydım; bizleri tutukladılar ve biz niçin tutuklandığımızı bilmiyorduk. 24 saat hapsedildikten sonra her birimize birer parça ekmek verdiler. İkinci akşam, binbaşı rütbesinde bir Bulgar subayı gelip hapishanede bizi ziyaret etti. Silah aramak için hapsedildiğimizi ve bunun üç dört günden fazla

215 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,* p. 7-10

sürmeyeceğini söyledi. Biz tam 52 kişiydik ve köyde eşraftan **Ahmet Efendi** ve onun üç dört adamından başka tutuklanmamış kimse kalmamıştı. Bulgar subayının verdiği güvenceden sonra kendi hayatımız için artık endişe duymuyor, fakat desteksiz ve korumasız kalmış olan ailelerimiz için korkuyorduk.

Bulgar adaleti

"Bulgar subayının ardından komitacı şefi **Çavdarov** geldi ve ihtilal mahkemesi tarafından verilmiş korkunç hükmü açıkladı: İstisnasız hepimiz ölüm cezasına çarptırılmıştık, çünkü bir saman yığını içinde iki sandık cephene bulunmuş olduğu iddia ediliyordu'

"Bulgar adaleti işte buydu!

"Geceyi ve ertesi günü nasıl geçirmiş olduğumuz tahmin edilebilir! Ölüm dehşeti içindeydik! Bizi nasıl idam edeceklerdi? Komitacıların barbarlığını bildiğimiz için hiç birimizde kurtulma umudu yoktu. Ertesi akşam, karanlık basınca **Çavdarov** yine hapishaneye geldi; bu defa içimizden 11 kişiyi aramak için gelmişti, bunların isimleri bir kâğıda yazılmıştı. Bu bahtsız kardeşlerimizin başlarına ne geleceğini biliyorduk ve bütün gece gözlerimizi kapayamadık. Bizi üç gün daha bekleyiş içinde tuttular, her dakika ölümü bekledik. Aynı barbar **Çavdarov,** bir gece tekrar geldi ve bu defa 13 arkadaşımızı alıp götürdü. Ve bu böyle üç dört gece devam etti. Trajik gerçeği biz dahi duyduk: Zavallı kurbanlar, bir çeyrek saat ötede, büyük bir incir ağcı altına götürülmüşler, burada onları ikişer ikiler bağlamışlar ve süngüleyerek öldürmüşlerdi.

"Artık 10 kişi kalmıştık. Hepimiz ölü gibiydik! Kızıl ölümü bekliyorduk. Nihayet, hapsedilişimizin dokuzuncu akşamı, bir yüzbaşı ile bir Bulgar memuru geldiler ve Bulgar Hükümeti adına bizleri serbest bıraktılar.

Yabancı ziyaretleri

"Şehit edilenlerin cesetleri günlerce gömülmeden açıkta kalmıştır. Zulümleri duyan bazı yabancılar yapılanları yerinde görmek için Sarı-Şaban'a gelmişler, söylendiğine göre gelenlerden biri bir İngiliz lordu imiş. Söylemek bile fuzulidir ki, Müslümanların evleri, onurları, malları eşkiyanın elinde kalmış, akla galebilecek her türlü saldırıya uğramıştır.

"İki üç gün sonra Kavala'daki İngiliz konsolosu, siyasi bir adamla birlikte geldi ve işlenen cinayetleri gözleriyle gördü, çünkü kanlar içindeki cesetler hâlâ tarla ortasında duruyordu. Bütün bu yabancı ziyaretler, resmi makamların gözlerini açtı, Kavala kaymakamı da geldi ve onun emri

üzerine açıkta çürümeye başlamış olan cesetler derin bir çukura gömüldü, ardından katliamı açığa vuran bütün izlerin yokedilmedsi için tarla sürüldü ve ekildi!

"Bulgarların niyetinin, Sarı-Şaban'da Türk unsurunu yok etmek olduğu açıktır. Camiyi kiliseye çevirirken, artık burada Müslüman kalmayacağı için cami de gereksizdir, demişlerdir.

Kurbanların (şehitlerin) isimleri

"Sarı-Şaban'da Bulgarların masum kurbanları olan kardeşlerimizin isimleri şunlardır:

"Kaymakam vekili **Ali Rıza,** tahrirat kâtibi **Mehmet Nimetullah,** savcı vekili **Selâmi Tevfik,** bidayet mahkemesi hakimleri **Hüsnü** ve **Reşid**, sorgu hakimi **Ömer**, mahkeme kâtibi **Ahmed**, belediye doktoru **Nafiz Tahir,** belediye kâtibi **Hasan Vehbi**, veznedar **İzzet** ve **Mehmed**, Ziraat Bankası veznedarı **Mehmed**, öğretmen **Şaban** ve **Nuri,** odacı **Mustafa Çavuş,** avukatlar **Rifat, Yusuf, Tahsin** ve **Cemal**, ileri gelenlerden **Savlet Bey**, **Recep Ağa,** bakkal **Riza**, onun ortağı **Recep**, nalbant **Rasim**, kahveci muhacir **Hasan**, İndiz köyü imamı **Mehmed**, vs, vs."

Sarı-Şaban zulümlerle ilgili bir diğer raporda, sistamatik tutuklamalar ve katliamlardan önce orada iki kurban daha verildiği bildiriliyor. Bunlar, olağanüstü bir vahşetle öldürülmüş olan köyün ileri gelenlerinden **İsmail** ve **Şaban** ağalardır. Bu insanları, nefes boruları kesilip saatlerce cançekişir halde terkedilmiş ve cesetleri de on beş gün gömülmeden ortalıkta kalmıştır.

Sarı-Şaban civar köylerinde

İnciz imamı **Mehmet**, Sarı-Şaban içinde boğazlandı. Eşraftan **Salim Ağa**, oğlu ve diğer beş-altı kişi dere kenarında öldürüldüler. Sarı-Şaban çevresindeki bütün köylerde ve çiftliklerde de benzer cinayetler işlendi. Tütün ticareti ve tarım bakımından Rumeli'nin en zengin yöresi olan Sarı-Şaban ve çevresinde Müslüman evleri komitacı eşikiya tarafından soyuldu, varlıklı Müslümanlar haraca bağlandı, yüzlerce Türk lirası ödemeden insanların hayatta kalmaları mümkün olmuyordu.

Müslümanların bütün hayvanlarına da el konuldu, paraları çalındı.. Meselâ **Yürük Hüseyin Ağa**'dan 1.000 lira, Derbent'te çiftlik işleten **Ferhat Ağa**'dan 2000 koyun alındı.

Bize daha başka zulümler de bildirildi ki, bunlar hakkında yakında ayrı bir rapor yayınlayacağız.[216]

216 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 11-14

Onuncu Rapor: Tikveş olayları

(Selânik vilâyeti kazalarından olan) Tikveş'in merkezi Kafadar, 22 Ekim / 5 Kasım (1912) günü, Bulgar komitacıların ardından gelen Sırplar tarafından işgal edildi. "Komitacı" derken, yarı vahşi bir çete anlaşılmalıdır: Uzun yıllardan beri öldürmeye, yağmalamaya, bomba atmaya, terör saçmaya, gözünü kırpmadan her türlü zulmü yapmaya ve yakıp yıkmaya alışmış olan bir çete.

Bugünkü acı savaşta akla hayale gelmeyen her türlü barbarlığı yapanlar asıl Bulgar komitacılarıdır; ama bu çetelerle beraber gelen Sırp askeri birlikleri yağma ve katliam yapmakta kendilerini pek rahat hissetmediklerinden, Bulgar çeteleri, Sırp subaylarını aldatabilmek ve vahşetlerini ve katliamlarını meşrulaştırabilmek için çeşitli hilelere başurmaktadırlar. Tikveş'in merkezi Kavadar (Cavadar)'ın başına gelen de bu olmuştur.

Müslümanların Kurban Bayramı arifesinde bu Bulgar çetecilerinden birkaçı bir Sırp askerini, sap saman almak için Balâ mahallesinde oturan **Hüseyin** adında bir Müslümanın evine götürdüler; orada o askeri öldürdüler ve hemen Sırp komutana koşup Müslümanların silahlı bir ayaklanma hazırladıklarını ve Hristityanları öldürmeye başladıklarını, bir Sırp askerini de bir Müslümanın evi önünde öldürdüklerini haber verdiler. Ateşli Slav komutan, derhal adamlarını küçük kasabaya saldı ve sokaklarda rastlayacakları her Müslümanı öldürmelerini emretti. Komitacıların rüyası gerçekleşmeye başladı: Sırp askerleriyle birlikte kasabanın dört bir yanına dağılıp zavallı Müslümanlara çullanmaya koyuldular. İnsan kıyımı ve yağmalar iki gün boyunca devam etti: Kurbanların sayısı 180 kişi olarak belirlendi! Gerçek insan kıyımları (*hécatombes*) tam Kurban Bayramı gününe rastladıldı!

Bu kıyımın görgü tanıklarından biri Tikveş kazasına bağlı Roşden müdürüdür; Sırplarla Bulgar komitacılarının, mahkeme kapıcısı **Mehmed Ali Efendi** adındaki bir ihtiyarı evinin önüne sürükleyerek ailesinin gözleri önünde kurşunladıklarını gözleriyle gördüğünü anlattı. Aynı sokakta, yaşlı bir kadının **Ali** adındaki oğlu öldürülmüştür. Yalnız bu görgü tanığının oturduğu mahallede 12 kişi öldürülmüştür.

Hırsızlıkları ve namusa tecavüzler ise, katliamdan önce, her yerde görüldüğü gibi, silah arama bahanesiyle başlamıştır. Fakat bu kanlı olaylardan sonra, bütün Müslüman evlerinin ve dükkânlarının yağma ve talan edilimesinden ve Müslüman kadınların ve kızların ırzına geçilmesinden artık hiç sakınılmamaktadır.

Diğer yüz olayın yanısıra bize şu olay anlatıldı: Sırp askerleri Drinova müdürü **Sadık Bey**'in evine girmişler, müdürü hemen öldürmüşler. Çığlık

atmaya başlayan müdürün karısına ve iki güzel kız kardeşine kocasının ve damadının önünde tecavüz etmişler ve ondan sonra evde değerli ne buldularsa kaldırıp götürmüşler.

Namusa tecavüz konusunda Sırp subaylar da barbar komitacılardan ve basit askerlerden pek geri kalmadılar. Çeşitli yollarla hangi evde güzel kadınlar ve kızlar bulunduğunu öğreniyor ve akşamları gidip bu zavallı insanların kapılarını zorlayıp namuslarını kirletiyorlardı.

Hatta Tikveş kaymakamına da işkence edildiği bize bildirildi..

Tikveş köylerinde olup bitenler

Köylerde cinayetler ve yağmalar, kaza merkezindeki olaylardan önce başlamıştı. İşgalden iki gün sonra, Tristevik çiftliğinde oturan Bulgarlar, komitacılarla birleştiler ve gidip akşam saat 9 sularında çiflik kâhyası **Hüseyin**'i öldürdüler; ardından, Bosna'lı bir Müslüman göçmen olan çiftçi **İbrahim'i**, karısını, yaşlı annesini ve iki küçük çocuğunu süngüleyerek katlettiler; çocuklardan biri 2, diğeri 6 yaşında idi. Bundan sonra bu eşkiyalar, öldürdükleri bu masum insankların cesetlerini, üzerlerine benzin dökerek yaktılar. **İbrahim** adında 9 yaşındaki bir çocuğu da cesetleri yakmakta oldukları ateşe attılar, fakat bu çocuk can havliyle fırlayıp kaçmayı ve işkenceden kurtulmayı başardı. Bu olayın görgü tanıkları arasında, Roşden köyünden **Milkov** adlı bir Bulgarın da bulunduğu bize bildirildi.

Sirekova'da

Sirekova, Selânik vilâyetinde 220 evli büyük bir köydür. Burada 28 insan öldürüldü. Bunlar aradsında 70 yaşındaki **Yaşar Ağa,** onun oğulları **Hasan**, **Halim**, **Sefer Çavuş**; kardeşi **Mehmet** ve diğerleri vardı. Müslümanlara, eşleri ve çocuklarıyla birlikte evlerinden çıkmaları emredildi; çıktıktan sonra onları toplayıp köyün dışına götürdüler; orada önce bağladıkları erkekleri süngüleyerek ve kurşunlayarak öldürdüler; sonra kadınların üzerlerini aradılar ve ne buldularsa alıp götürdüler. Bu sırada Müslümanların evleri de sistematik olarak yağma edildi.

Bahola'da

Bahola, 65 rahmetli Müslümanın ve 25 ölü Hristiyanın köyüdür. Komitacılarıun yardım ettiği köyün Hristiyan ahalisi, **Müslümanları** yakaladılar: Katliam ve yağma, Sirekova'daki gibi yapıldı: Köyün Müslüaman ahalisi köyün dışına çıkarıldı, orada erkekler bir sicimle

bağlandıktan sonra, vahşice öldürüldüler: Öldürülenlerin sayısı 45 idi; bunlar arasında **Selim Çavuş, Ahmet Ağa,** bakkal **Süleyman,** berber **Halil, Hocaoğlu Halil** ve diğerleri vardı. Kadınlara gelince onlar Bulgar dinini almaya zorlandılar, kızlar ve güzel kadınlar da Bulgarlarca paylaşıldı.

Dokuz Müslüman Kafadar'da haphse atıldılar. Bunların adları: **Hasan** ve oğulları **Ali** ve **Veli, Abid, Ahmet, Veli, Süleyman, Kortiş** ve **Mahmud** idi. Bu zavallıları öldürmek için yerli Bulgarlarlarla komitacılar, hapishaneyi koruyan Sırp subayı oradan uzaklaştırmak için bir hileye başvurdular: Beknişta köyünden iki Bulgarı Sırp subaya gönderdiler. Bu iki Bulgar, sırp subaya, Türkler bize saldırıyor, askerlerinizle bizim imdadımıza yetişin, dediler. Sırp subay askerlerini alıp Beknişta köyüne gidince Bulgarların hilesini fark etti, Türk saldırı olmadığını görüp Bahola'ya dönünce, hapistcki Müslümanların kaybolmuş olduğunu gördü: Onlar küçük köyün dışında topluca öldürülmüşlerdi. Bununla beraber suçlulara hiçbir ceza verilmemiştir.

Rusman, Konopişta, Nipotin, Tismanik vs. gibi Tikveş'in bütün öteki köylerinde de katliamlar yapılmıştır. Bu köylerde öldürülen, erkek, kadın ve çocukların toplam sayısının 400 olduğu belirlenmiştir.[217]

Onbirinci Rapor: Avret-Hisar olayları

Avret-Hisar, Selânik'e bağlı bir kazadır, bu kazanın merkezi, Selanik'e sadece iki saat uzaklıktaki Kılkış'tır. Buna rağmen bu kaza, Balkan afetinden en fazla etkilenmiş olan bir yöredir.

Kılkış (Bulgarcası: *Kukuş),* uzun zamandan beri Bulgar çeteleri eylemlerinin önemli bir merkezi olmuş idi. Bu küçük kasaba nüfusunun hemen hemen tamamı Bulgardı, kasabanın Müslüman nüfusu ise rahmetli 100 kişiyi geçmiyordu. Kılkış Müslümanlarının çoğu itiyatlı davranıp Selânik'a sığınmışlardı. Kasabada Bulgar dostlarına güvenerek az sayıda Müslüman kalmıştı, onlardan da 14 kişi öldürülmüştü. Katledilenler arasında Doktor **Mecid** ve genç oğlu da vardı. Bulgarlar arasında çok dostu olan zavallı doktor, dostlarının vaadlerine güvenerek ailesiyle birlikte Kılkış'ta kalmıştı.

Fakat işgalden sonra vahşice öldürüldü. Önce onun parasını istediler. 400 lira kadar olan bütün parasını verdi. Daha da istediler. Bu defa değeri kâğıtlarını da verdi. Fakat doymak bilmayan barbarlar, aldıklarıyla yetinmediler ve zavallı doktorun 14 yaşındaki oğlunu, anasının, babasının ve kardeşinin gözleri önünde boğazlayıp öldürdüler. Bütün aile gözyaşları içinde bağışlanmaları için yalvardıysa da fayda etmedi, vicdansız barbarlar

217 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 14-16

bu defa zavallı babayı da ailesi önünde öldürdüler. Doktorun karısı aklını kaybetti ve şimdi iki küçük çocuğunu ellerinden tutup sürükleyerek küçük kasabanın sokaklarına avare avare dolaşmaktadır.

Körkut (Keurkut) ve Raayan'da

Bu yörede birçok köy yağmalanıp soyuldu, fakat en fazla mezalim Körkut ve Raayan köylerinde yapıldı. Körkut köyünde, kızlar hariç, kadınlarla birlikte bütün Müslümanlar camiye ve bir samanlığa kapatıldıktan sonra buraları ateşe verildi; yangın devam ederken barbarlar bu iki mekanın önünde, silah elde sırayla nöbet tuttular, bu cehennem manzarasını seyrettiler. Alevlerden canlarını kurtarabilmek için kendileri dışarı atan zavallıların hepsini kurşunlayıp süngüleyerek öldürdüler.

Böylesine vahşice öldürülen kurbanların sayısı 700'e çıktı. Sağ kalan kızların sayısı altmıştan fazladır, ama onların da hepsi zorla vaftiz edildikten sonra kirletildi, Bulgarlar bu kızlardan birkaçıyla evlendiler: Köyde yalnız 17 Müslüman ölümden kurtulmuştur ve onlar şimdi Selânik'tedirler.

Raayan'da da benzer barbarlıkla 800 Müslüman yok edildi ve pek az Müslüman sağ kaldı.

Diğer köylerde

Bu bedbaht kazanın (*Avrethisar* kazasının) har tarafında katliamlar yapıldı. Şöyle ki:

Çirnal'de 80 kişi, Pikova'da 60, Paperat'ta 45, Marşalı'da 45, Lelova'da 27, Riza'da 20, Erikli'de 18, Öksüzlü'de 17, Toganca'da 15, Virlat ve Kutuplar'da 17, Hasan Oba'da 15, Potreç'te 14, Karadağ-Yeni- Mahalle'de 10, Saraylı'da 14, Vaniş'te 9, Kuşova'da 7, Durhasanlı'da 8, Akça-Kilise'de 5, Ernefçe'de 5, Aşıklı'da 3, Serimli'de 3, Hacı Yunus'ta 3, Sarı Köse'de2, Yenimahalle'de 2, Ulaşlı'da 2, Karapınar'da 1, Sarıgöl'de 1, Sarıdağlı'da 1, Yakuplu'da 1, Eriorden'de 1 kişi öldürüldü. Bunlar bizim sağlayabildiğimiz rakamlardır ve başka köylerde başka kurbanlar da olduğu bize söyleniyor. Ancak şimdilik ayrıntılı bilgi alamadık. (Toplam 451 kişi).

Yağmalar

Bütün bu köyler yağma edildi, Müslümanların evleri yağmalandı: Bu kaza en verimli ve en çok has buğday üreten kazalardan beridir; Bugaristan'a gönderilen hububat miktarı 4.000.000 okka kadardır.

Bütün bu köylerde kadınlara ve kızlara tecavüz edildi; yüzlerce kız vaftiz edildi ve zorla Bulgarlarla evlendirildi.

Katliamlar devam ediyor

En ürkütücü şey, katliamların devam ediyor olmasıdır. Oysa Avrupa'da ve hatta burada (İstanbul'da), barış yapıldıktan sonra bu zulümlerin son bulacağı, sağ kalan insanların beş asırlık ata yurtlarında yaşayabilecekleri yerlerinde ümit ediliyordu. Fakat Selânik'ten aldığınmız bir mektup pek kaygı vericidir; çünkü, katliamların devam ettiğini haber veriyor, hem de uğradığı katliamlardan yukarıda sözünü ettiğimiz aynı kazada katliamların davam ettiğini öğreniyoruz. Çok güvendiğimiz bir kişiden gelen bu mektupta deniyor ki:

"Motol, Çömlekçi, Strazova ve Kuşova köyleri Bulgarları, kısa bir süre önce, Sündekli ve Dorgutlu adlı Müslüman köylerini kuşatmışlar, erkeklerin bir bölümünü öldürmüşler, evleri soymuşlar, kadınlara tecavüz etmişler, bunların bazılarını alıp götürmüşler. Kurbanların tam sayısı, çaldıkları eşyaların değeri tam olarak bilinmiyor.

"Son olarak, 1/14 Şubat (1913) günü, geceleyin gidip Rahmanlı, Kelebekli, Dursunova ve Davutlu adlı Müslüman köylerini basmışlar, erkeklerin bir bölümünğü öldürmüşler ve evleri yağmalamışlardır."

Selânik'e en yakın bir kir kazada yapılan bu yeni katliamlar karşısında büyük bir endişeyle kandi kendimize soruyoruz: Acaba Daha önceki katliamlardan canlarını kurtarabilmiş olan ve limanlardan uzak yerlerde, iç bölgelerde kalmış olan Müslümanların hayatları acaba tehlike altında mıdır?

Diğer tartaftan, yeniden başlayan savaşı Osmanlı ordusu kazanırsa Selânik içindeki Müslümanların dahı öldürülecekleri yolunda açıkça tehdit edildiklerini haber alıyoruz.

Kendi kendimize şunu da soruyoruz: Acaba Avrupa, bu zulümleri kınamak için Bulgarların bütün Müslümanları imha etmelerini ve bu topraklarda hiçbir Müslüman yaşamadığını açıklamalarını mı bekliyor!

Balkan Müttefiklerinin Mezalimi
Neşr-i vesaik Cemiyeti Sekreteri
Ahmed Cevad[218]

218 *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3*, p. 17-19

Yunanistan'dan gelen bir mektup

Yunanistan'dan bir arkadaşımıza gelen bir özel mektubun ilgi çekici birkaç paragrafını aşağıya aktarıyoruz:

Savaş esirlerinin öldürülmesi

"İşte ibret alınacak bir olay: Hanya'da İngiliz viskonsolosunun ayak işlerine bakan ve savaşın başından beri de Yanya'daki Girit taburundan bir genç bir kahvede uluorta anlattığına göre, kendisinin de içinde bulunduğu bir grup askerlerin refakatinde 800 Türk esiri Preveze'den Pire'ye sevk edilmiş. Bu 800 esirden sadece 300'ü Pire'ye ulaştırılmış. Diğer 500 esir ise Yunan uygarlığının şampiyonları tarafından yolda öldürülmüş!

"Refakatçı askerler Yanya'ya dönünce, resmi makamlar, yerine ulaştırılan esirlerin sayısı ile teslim alınmış olanların sayısı arasındaki büyük farkın üzerinde durmuşlar.

"(Yolda öldürülen 500 asker için) Refakatçı askerler 10'ar gün, refakatçı subaylar ise 20 gün hapis cesasına çarptırılmışlardır!"

"Jeune Turc"[219]

"Haçlılar" başlığı altında 3 Şubat 1913 tarihli, 53 sayılı "Germania" şunları yazdı:

"...Bulgarların bugün yaptıkları savaş, 30 yıl savaşlarından daha beter bir sevaştır. Köylerde ve kasabalarda buldukları bütün Müslüman erkekleri öldürüyor, kadınların ve kızların ırzlarına geçiyor, köyleri yağmalayıp yakıyorlar... Petropo köyünde iki kız annelerinin gözleri önünde kirletilmiş. Buna dayanamayan anne bir karabina tüfeğini kapıp iki el ateş etmiş. Bu olay, korkunç bir katliamın işareti olmuş. Köyün bütün kadınları, kızları ve çocukları köy kahvesine toplanıp doldurulmuş ve kahvehane ateşe verilmiş. Bütün bu insanların hepsi orada alevler içinde can vermişlerdir.

"Bu, tipik bir olaydır. **Tonü Nikolov** ve **Dedo Donço** çetelerinin yaptıkları gibi Bulgar çeteler çok daha beterini yapmışlar ve Müslüman köylüleri zorla vaftiz ederek Bulgarlaştırmışlardır.

"Kılkış yakınındaki Eşkeli köyünde 10 kız diri diri gömülmüştür.

"Avusturyalı bir bayan Kavala'dan kardeşine şunları yazmıştır:

219 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 23

"Müslüman olmaktan başka bir suçları bulunmayan şehrin ileri gelenleri tutuklandılar, yargılanmadan, sorgulanmadan vahşice idam edildiler. Tutuklular gece yarısı kaldırıldılar, soyulup birer don gömlekle bırakıldılar, üçer üçer birbirlerine bağlanıp süngülendiler, sonra da köpek öldürür gibi dipçikllerle ezilip öldürüldüler. (Kavala'da) İlk gece 39 kişi, ikinci gece 15 kişi böyle öldürüldü ve bu cinayetler devam etti. Öldürülenler arasında her sınıftan insan vardı. Seres'te Türkler kendilerini savnmaya kalkışarak iki askeri öldürdüler. Bunun üzerine Bulgar subay saatini çıkardı, "şimdi saat 4, yarın saat dörde kadar buradaki Türklere istediğinizi yapmakta serbestsiniz" dedi! Bu vahşiler 24 saat içinde 1.200, başka bir tahmine göre 1.900 Türk öldürdüler."

"Albay **Veit**'in anlattığına göre, Bulgar komitacılar Çatalca ile Edirne arasındaki bütün Müslüman evlerini yakıp kül ettiler. Buna karşılık Türkler, bütün raporlarda, bu arada Profesör **During**'in ve yüzbaşı **Rein**'in raporlarında, övgülerle anılıyorlar...

"İstanbul'da yüksek bir diplomat bana dedi ki: "200.000 Türk katledildi. Ana ve babalarının gözleri önlerinde çocuklara tecavüz edildi. Mallarını almak için kızlarla evlendiler, sonra da onları öldürdüler. Yığınla insanı camilere doldurup yaktılar, ya da diri diri toprağa gömdüler." *Haçlılar!...* "[220]

Prof. Dr. Ernest Jaeckh'in yazdıkları

Dr. Ernest Jaeckh, "Balkan Savaşından sonra Doğu'da Almanya" başlıklı değerli kitabının önsözünde şunları yazdı:

"Balkanlarda yaşanan zulümlerden bahseden yalnız Türkler olsaydı, bu korkunç gerçeğin abartıldığına inanırdık. Ama elimizde resmi belgeler ve Alman görgü tanıkları tarafından bize iletilmiş olan korkunç fotoğraflar var...

"Elbette savaş savaştır ve savaşta zayıfların gözyaşlarına ve ağlayıp sızlanmalarına pek yer yoktur, denilebilir. Ama Balkanlardaki bu savaşın, tarihte örneğine rastlanmayan yepyeni bir özelliği vardır ki, o da şudur: Muzaffer bir ordu, savaşa hiç katılmamış olan sakin ve barışçı bir halkı yok etmekterdir. Balkanlarda *statüko*'nun korunacağını ilân etmiş olan devletler de, çağdaş Haçlıların bu katliam çılgınlığını durdurmak için kılını bile kıpırdatmamakta ve ağızlarını açmamaktadırlar...

"Abartmadan şunu söyleyebiliriz: Müslüman Türkler, bu topraklar üzerindeki beş yüzyıllık hakimiyetleri boyunca, "Hristiyan" Balkanlıların son üç ay içinde öldürdükleri kadar insan öldürmemişlerdir. Beş yüzyıl

220 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 29-31 (kısaltılarak alındı-BNŞ).

boyunca her Allahın günü üçer insan öldürülmüş olsaydı toplamı 509.000 kişi ederdi ki, bu rakam, son üç ayda Balkanlarda öldürülen insanların sayısından daha az kalmaktadır. Fatih Türk, bugün "Hristiyanların" yaptıkları gibi, yakıp yıkmamıştı. Hoşgörülü Türkler, bugünkü "Hristiyan" fanatiklerin yaptıklarını yapmış olsalardı, şark sorununu Türkiye'nin başından defetmiş olurlardı: Müslüman Türkler, idareleri altındaki Doğu Hristiyanlarını dinlerinde serbest bırakmış, hatta onların çok güçlü ve çok vahşi olmalarına gözyummuşlardır. Bunun sonucu olarak şimdi bütün bir halk yok edilmekte ve bütün bir ülke boşaltılıp insansız bırakılmaktadır.".

Dr. Ernest Jaeckh, bunları yazdıktan sonra şöyle demektedir:

"Bütün bu olaylara rağmen Avrupa insanlığı hâlâ susmaktadır! Bu durum karşısında dindar Müslüman acaba ne diyecek ve nc hissedecektir?"

Türk, hâlâ inancını ve ümidini korumaktadır: Ayan Meclisi üyeleri, Nazırlar ve bu arada yaşlı Müşir **Gazi Muhtar Paşa** ve **Ferid Paşa,** İstanbul'dan bütün büyük devletlerin Hükümdarlarına çağrıda bulundular ve Balkan Devletlerinin bu zulümlerini durdurmalarını rica ettiler. Ve Avrupa'da henüz hiçbir irade harekete geçmedi, hiçbir insanlık eli kalkmadı, hiçbir uygarlık sesi yükselmedi! Fotoğraf kanıtlarına rağmen hiçbir ses yükselmedi![221]

Diğer Raporlar ve Yayınlar

Balkan Zulümleri İngiliz Parlamentosunda

Avam Kamarası, 13 Şubat 1913 Perşembe

Mr. Walter Guiness (Burry St Edmonds Muhalefet milletvekili) Dışişleri Bakanına şu konularda resmi bilgisi olup olmadığını sordu:

Sırp birlikleri Prizrend'i işgal ettikten sonra evleri ateşe vermişler, evlerden dışarı fırlayan erkekleri, kadınları ve çocukları kurşunlamışlar, çeşitli sığınmacıların tahminlerine göre 500 ilâ 900 kadar insanı öldürmüşlerdir;

Sırp bilikleri Lyuma'yı (?) işgal ettikten sonra kadınları ve çocukları üçer üçer birlerine bağlamışlar ve üzerlerine benzin döküp yakmışlar; bunun yanı sıra erkekleri de soyup öldürünceye kadar süngülemişler, bu şekilde 500 ilâ 600 kadar erkeği katletmişlerdir;

221 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 32-33

Yunanlılar 75 Türk savaş esirini Vardar nehrinde boğmuşlardır, acaba Sayın Bakan bu konuda Selânik Başkonsolosundan herhangi bir rapor almış mıdır?

Yunanlılar Prizrend'de birçok Arnavut'u katletmişler, Karaferia'da da sözde bir sıkıyönetim mahkemesinde yargıladıktan sonra en ileri gelen Arnavut ve Ulahlardan birçoğunu infaz etmişlerdir. Sayın Bakanın bu konuda resmi bir bilgisi var mıdır?

Balkanlı Müttefiklerin Seres'de asgari bir tahminle 1.700 Türk'ü yok ettikleri, Ustrumca'nın Bulgar birliklerince işgalinin ilk 48 saatine 34 Müslümanın katledildiği, bunlar arasında iki yaşlı adamın ve beş çocuğun da bulunduğu hakkında Balkanlı Müttefiklerin Zulümlerini Yayınlama Komitesi raporuna Sayın Bakanın dikkati çekilmiş midir?

Ustrumca'da Albay **Mitoff'**un Ustrumca'dan ayrılmasından sonra Bulgar teğmen **Volçeff'** ve Sırp kumandan **İvan Gribitz'**in, komitacı şefi **Tsankoff'**un , diğer dört kişinin, bir mahkeme kurarak 23 günde 591 insanı infaz ettiklerini, bunların çoğunu da süngüleyerek vahşice paramparça ettikleri yolundaki haberler alınmaktadır. Acaba Sayın Bakan bu raporları doğrulayan konsolosluk raporları almış mıdır ve kendisinin böyle zulümlerin sorumlulularının cezalandırılması konusunda bir bilgisi var mıdır?

Sir E. Grey (Dışişleri Bakanı) — Sayın üyenin altı sorusuna birlikte cevap vermeyi teklif edeceğim. Prizrend'de, Lyuma'da, Vardar'da ve Pritina'da meydana geldiği söylenen olaylar hakkında herhangi bir resmi kaynaktan bilgi almadım. Seres'de ve Ustrumca'da yapıldığı söylenen zulümler hakkında, yukarda anılan Komitenin raporu bana ulaşmadı; *ama, kişisel bilgiye dayanmamakla beraber olayları doğrulayan konsolosluk raporları aldım.* Sayın milletvekiline 16, 21 ve 28 (? Ocak) tarihlerinde cevaplar vermiştim, yeni olayları haber alınca aynı doğrultuda hareket edeceğim...

Mr. Guiness — Acaba sayın Bakan, tamanen doğrulanmış olan olayları kınayarak ve bunların tekrarlanmaması için Müttefik devletlerce gerekli önlemlerin alınacağı umudunu açıklayarak bizim Müslüman vatandaşlarımızı rahatlatamaz mı?

Sir E. Grey — Böyle raporları okumak insana elbette acı vermektedir... Ben konsolostan bir rapor alınca bunu Bulgar, Sırp ve Yunan Hükümetinin dikkatına getiriyor ve bu tür olayların önlenmesi istiyorum...

Times, 14 Şubat 1913[222]

222 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 35-37 (biraz kısaltıldı-BNŞ).

Mısır Kızılayı IV. Misyon Şefi Dr. Kâmil Teymur'un Raporu

Selânik'teki yaralılar dışında, Sırpların Manastır'da da 400 yaralı esiri daha en basit ih-timamdan bile mahrum halde tuttuklarını öğrendim.

Dolayısıyla Selânik'e gelince, bu yaralıları teslim etmeleri konusunu Yunan ve Sırp makamlarıyla görüştüm. Yunanlılar bir zorluk çıkarmadılar, ama Sırplar pek uysal davranmadılar.

Akşamlayın öğrendim ki, Manastır'da yaralı esirlerden başka, pek muhtaç durumda çok sayıda göçmen de varmış. Sırp makamlarının emriyle Manastır ile posta ve telefon bağlantısı kesilmiş olduğundan, yaralıların gönderilmesini sağlamak ve bu zavallıların durumlarını gözlerimle görmek için vakit geçirmeden kendim Manastıra'a gitmeye karar verdim. Ondan sonra, Altes **Prens Mahmet Ali**'nin telgraf emirlerini yerine getirmek için derhal İzmir'e ve Avlonya'ya gitmeyi düşünüyordum.

Birçok dostun, savaşın yeniden başlaması halinde Manastır'da güçlüklerle karşılaşabileceğimi söyleycrek beni bu seyahatten vazgeçirmeye çalışmalarına rağmen, ertesi sabah Manastır'a hareket ettim ve on saatlik bir yolculuktan sonra oraya vardım.

Derhal Türk askeri hastanesine gittim ve gerek Selânik'te bizim yaptığımız girişimler, gerekse bir bakıma Manastır'da Türk hükümetini temsil eden Avusturya Konsolosunun girişimleri sonucu, Sırp Genel Karargâhı, yalnız 300 Anadolulu yaralıyı teslim etmeyi ve onları Selânik'e göndermeyi kabul etmiş, Rumelili olan diğer 100 yaralının ise gönderilemeyeceğine karar vermiş.

Yaralıların en çok kırıp geçiren hastalıkların neler olduğu hakkında bir araştırma yaptım. O zaman üzücü ayrıntıları öğrendim. Baş hekim Yüzbaşı **Hasan Hüsnü Bey**'den öğrendiğime göre, yaralıların neredeyse tamamı dizanteriye yakalanmış ve ilk başta bunların sayısı 980 iken, şimdi sadce 400 kişi kalmış: diğerleri (580 hasta) maruz bırakıldıkları rejim yüzünden ölmüş.

Şu kadarını söylemek yeterlidir: Sırp hükümeti bu hsatalara sadece fasulya ve ekmek vermiş; bu rejim, hastaların çabuk ve emin olarak mezara götürmeye yetmiştir.

Dahası, Sırp Hükümeti, Türk hastanesinde bulunan ilaçların büyük bölümünü kendi ihtiyaçları için alıp götürmüştür.

Buna rağmen 400 yaralının sağ kalabilmiş olmasına sevinmek lâzımdır.

Akşam saat dokuzda Avusturya Konsolosu M. **Charles Halla**'ya gittim ve yapmış olduğu girişimleri için kendisine teşekkür ettim.

Bana karşı artık pek sıcak ve nazik olamıyordu ve göçmenlerin acıklı durumlarını onun yanındayken öğrendim. Bana, en vurdumduymaz insanların bile yüreğini sızlatacak ayrıntılı bilgiler verdi.

Bu ayrıntılar ertesi gün İngiliz Konsolosu Mr. **Greg** tarafından da doğrulandı.

Aldığım ve müftü tarafından da doğrulanan bilgilere göre, Manastır'da halen 15.000 çaresiz göçmen vardır. Bunlardan yanız 5.600 kadarına, İngiliz ve Avusturya konsoloslukları aracılığıyla, Makedonya Yardım Fonu, Amerikan Misyonu ve Yardımsever Hemşireler ve Belediye tarafından günlük yarım okka ekmek verilmektedir.

Geri kalan 10.000 güçmen açlıktan ve soğuktan fiilen ölmektedir.

Bu zavallıların üstüste yığılmış bulundukları çeşitli camileri ve evleri dolaştım. Gördüğüm korkunç bir tabloydu.

Her gün açlıktan ölüyorlar.

Ayrıntılar daha da yürek parçalayıcı:

Manastır göçmenleri arasında tek dayanakları olan aile reislerini kaybetmiş 1.500 aile var.

Bu 1.500 aileden 400 kadarı asker ailesidir. Bunların yardım için başkalarına avuç açmalarının ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir.

Manastır'da gördüğüm izdırap, Selânik'te ve İzmir'de gördüklerimi bana unutturdu.

Karşılaştırma yapılamaz. Mekânların pisliği iticidir. Sırp Hükümeti, ele geçirdiği bu şehirde temelli olarak kalabileceğinden henüz emin değildir; burada kalışı Yunanistan tarafından tartışma konusu yapılmaktadır, dolayısıyla Sırplar, durumu iyileştirmek için hiçbir şey yapmamakta, her şeyi kendi haline bırakmaktadır.

Bugüne kadar salgın hastalıkları patlak vermemişse, bu, şehrin havası ve dondurucu soğuğu sayesindedir.

Çetelerin saldırılarından kurtulmuş olan ve halen buraya sığınmış bulunan göçmen yığınlarını barındıran köylerin perişan halini anlatmak ise imkânsızdır.

Katliamdan kurtulabilmiş olan kurbanların hikâyelerinin ise tarihte bir benzeri yoktur.

Ne olup bittiği hakkında bir fikir edinmek için, İngiliz ve Avusturya konsoloslarının benim önümde yaptıkları bir görüşmeyi özetleyeceğim.

Onların hesaplarına göre, Manastır Vilâyetinin Müslüman nüfusu yaklaşık 60.000 kişidir.

Oysa savaştan önce Müslüman nüfus 150.000 kişiydi. Geri kalanı ne oldu diye soruluyordu....

Lütfen şunu da not ediniz: Selânik ve Edirne vilâyetleriyle karşılaştırılınca, Manastır vilâyeti bu savaşta en az zarar görmüş olan yerlerden biridir.

Diğer taraftan, bazı konsolosların Hükümetlerine gönderdikleri raporlardan edinebildiğim bilgilere göre: Manastır, Kırçova, Florina, Serfice, Kayalar, Kozana, Alasonya, Grebene, Nasliç ve Kastoria kazalarının bütün Müslüman köyleri ile karışık köyleri yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştır.

İngiliz konsolosu Hükümetine gönderdiği raporda, Debre ile Manastır arasında büyük kıtlık ve açlık hüküm sürdüğünü, insanların açlıktan ölmemek için yatak ve yorganlarına varıncaya kadar her şeylerini yok fiyatına sattıklarını bildirmiştir.

Manastır şehir halkı dahi acıklı şartlar altında yaşamakadır.

Zulümlerden ve yakılıp yıkılmaktan kurtulabilmiş olan köyler ise göçmenlerle dolup taşmaktadır.

İsteğim üzerine İngiliz konsolosu bana kendi imzasıyla bir not verdi. Edirne, Selânik, Manastır ve Üsküp vilâyetleri köylerinde yapılan yağmaların tutarı 1 milyar Frank olarak hesaplanmaktadır. *Yakılmış Müslüman köylerini dolaşırken, adım başında, yere serilmiş, parçalanmış, kömürleşmiş cesetlere rastladım.*

Eksi 8 derece soğukta, 40 santim kalınlığındaki kar altında, çürümeden kalmış kim bilir daha ne kadar ceset vardır.[223]

Çatalca'da yıkıntılar

Georges Rémond, *1 Mart 1913 günlü "L'Illustration" dergisinde şunları yazmıştır:*

223 ***Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,*** p. 38-41

"Çatalca yolu üzerindeki taş köprü onarılmış, kasabaya varıyoruz. 3.000 nüfusu barındıran Müslüman mahallesinde bir tek ev ayakta kalmamış. Bulgarlar çekilmeden önce her şeyi sistematik olarak yakıp yıkmışlar., sadece birkaç duvar kalınntısı, birkaç tahta parçası hâlâ ayakta kalmış; iki cami hemen hemen yıkılmadan bırakılmış, ama her ikisi de ahır olarak kullanlmış, kirletilmiş, gübre ve pislikle doldurulmuş, mezarlar tek tek yıkılıp çiğnenmiş. Hiçbir strateji ve hiçbir başka bir gerekçe bu vahşeti haklı gösteremez. İlk Rum evine ve Bulgar evine dayanınca yıkımlar geometrik olarak durmuş; kasabanın bu tarafına hiç dokunulmamış. Türkler kasabayı geri aldıktan ve Müslüman evlerinin yıkıntıları arasından geçtikten sonra ise bir tek cam bile kırmamışlar: Rum okuluna, Rum kilisesine hiç dokunmamışlar. Bizim belki duyarsızlık diyeceğimiz bu yumuşaklığı, bu disiplini takdir etmek lâzımdır. Ben de buna hayranlık duyuyorum; ama kalbimin derinliğinde bu tutum bana pasif bir fazilet gibi görünüyor ve ben bunu yüreğimde hiç hissedemiyorum.

GEORGES REMOND"[224]

Mehmet Beliğ'in kaleminden Bulgarların Trakya'da yaptıkları

*Emekli Albay **Mehmet Beliğ**'in "**Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları**" başlıklı kitabından, biraz sadeleştirerek, genişçe alıntılar yapıyoruz. Okuyalım:*

"...Harekât başlamadan önce ve harekât sırasında (Trakya'nın) Karadeniz kıyısından başlayarak sınırlarda ve civar bölgelerde şu olaylar yaşandı:

Kırklareli bölgesinde: en önemli olarak, Malkoçlar, Kirazlı, Bayırkule, Kişirlik, Kocatarla kulelerile Malkoçlar, Yemişken, Kervansaray, Kızılcıkbayırı, Küçükkanada, Ermenimahalle köyleri çeteler tarafından yakıldı.

Harekât esnasında Bulgar köylüleri, Bulgar ordusuna azami derecede casusluk yaptılar, yüksek noktalarda ateş yakarak Osmanlı birliklerinin çekildiğini çok uzaklardan işaret ediyordular. Bulgar çeteleri, askeri birliklerle karışık olarak, Karapınar-Demirciköy yönünde ilerlerken, rasgeldikleri Müslüman köylerini yakıp yıktılar. Petra köyünü işgal eden düşmanın ilk işi Müslümanlara tecavüz oldu.

Lüleburgaz Muharebesinde Pınarhisar yönünde öncü olarak kullanılan çeteler, birliklerimizle çarpışmaktan çekinmediler.

Balkan Savaşında ilk çarpışma, Arda nehri bölgesinde Kurtköy

224 **Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3,** p. 44

yakınında Gazal kulesindeki erlerimizle Selbüküm tarafındaki Bulgar eşkiyası arasında oldu. En önemli yıkım Dimetoka ve Sofulu yöresinde yapıldı.

Sofulu karşısında 1900 nüfuslu Ada, 100 haneli Çömlekçi, 82 evli Rıfkıköy, 85 evli Simitli, 80 evli Yelkenci, 75 evli Şırvaköy, 40 evli Köpüklü, 30 evli Merhemli, 150 evli Çeşmeköy, 100 evli Çaylık, 60 evli Sarsanlı, 50 evli Kaldırkaz, 55 evli Mukataa, 105 evli Demirviran, 100 evli Şehitoba, 50 evli Kalaycıoba, 40 evli Dişbudak, 300 evli Hacıviran, 350 evli Mirkos, 750 evli Hebil köyleri ile Ferecik'in 650, Kotriça Bulgar köyünün 40 evli İslam mahallesi Bulgar çeteleri ve civardaki Bulgar ve Rum köylüleri tarafından tahrip edildikten başka cebir tanassurlar (zorla din değiştirtmeler) da yapılmıştır.

Bu bölgeyi harabeye çeviren hareketlere, Bulgar askeri ve komutaları ile Malkara, Uzunköprü, Keşan, Dimetoka, Sofulu, Ortaköy, Dedeağaç, Gümülcine sancak ve kazalarındaki Bulgar ve Rum köylerinin kol kol oluşturdukları komitalar katıldılar.

Bulgarların yaptıkları zulümler yalnız ahaliye yapılan zulümlerle sınırlı kalmıyordu, ellerine geçen esirleri de kurşuna diziyorlar, nehirlere atarak boğuyorlar veya açlıktan öldürüyorlardı. Hele Edirne kalesinin düşmesinden sonra, yapılan facialar; insaniyet âleminde ilelebet kanlı bir leke bırakacak derecede hunharca idi.

Meşhur Fransız yazarı **Pierre Loti;** Edirne'nin geri alınmasının ardından gördüklerini tasvir yolunda *Daily Telegraph* gazetesine çektiği telgrafta bakınız neler söylüyor:

"Bulgarların Trakya'da yaptıkları, bana anlatılanları ve hatta tasavvur edebildiklerimi gölgede bırakıyor.

Hristiyan kurtarıcılar; birkaç ay içinde tahribat yapmak için, kimbilir nasıl vahşi bir hırsla çalışmışlar! Bulgarların istilâsından önce Trakya ovalarının nüfusça kalabalık ve refah içinde bir vilâyet olduğu malumdur; fakat bugün hiçbir şey yok...

Beni Edirne'ye götüren otomobille hiçbir insan yüzü görmeden kilometrelerce yol aldım. Yalnız şurada burada iskeletler, karga kümeleri, taş yığınları göze çarpıyordu; bu viranelere yaklaştıkça, enkaz arasından ürkek yüzlü bir zavallı meydana çıkıyordu.

Faraza geçtiğim köylerden, yarım saat kadar durduğum Havza köyünde cami ve minaresi yıkılmış, mezarlar açılarak kirletilmiş, köyün 1000'den fazla ahalisinden yalnız 40 kişi kurtulmuş, Edirne'den kaçarken, son gece katiller yağmalar yapmışlar, ırzlara tecavüz edilmiş, kendileri İslamları keserken Ermenileri de Rumlara musallat etmişler.

'Cezire-i elem' denilen nehir adasını (Sarayiçi) gezdim, buraya açlığın katil dişleri arasına dört beş bin savaş esiri atılmış, ağaçların insan boyunda bir yüksekliğe kadar kabukları soyulmuştu..."

Pierre Loti'nin bu tasviri, acı olduğu kadar maalesef doğrudur. Balkan Savaşında, mürettep IV. Kolordu Kurmay Başkanı olarak Kolordu karargâhiyle birlikte Edirne'den ayrıldığım zaman, kira ile oturduğum bir Ermeni kadınının evindeki ev eşyam Bulgarlar tarafından kâmilen yağma edilmiştir ve bunun yağma amacıyla yapıldığı, kitaplarıma dokunulmamış olmasıyla sabittir....

"Sarayiçi" denilen adacık, değil dört beş bin kişinin, bu miktarın yarısı kadar bir insan kitlesinin barınmasına elverişli genişlikte değildir; dört yanı bataklık, pis kokulu bir yerdir.

Aylarca, bin türlü zorluklar ve mahrumiyetler içinde düşmanın kuşatma ordusuna karşı direnen, milli tarihimize şanlı yapraklar ekleyen Edirne'nin kahraman savunucuları düşmanlarından saygı görmeleri gerekirken, hiç olmazsa uygarlık ve insanlık namına izdırap çektirilmemeleri iktiza ederken, bir mezbahaya gönderilircesine Saraiçi gibi dar ve sağlığa elverişli olmayan bir yere istif edilmeleri ve üstelik günlerce aç ve biilaç bırakılmaları Balkan Savaşının en karanlık sayfalarındandır.

Savaş alanlarını dolaşan *Daily Telegraph* muhabiri, "Balkanlı muhariplerin, özellikle Bulgarların ve Sırpların yaptıkları zulümler, canavarlık derecesine varmıştır" diyordu...*Matin* gazetesi muhabiri, "Edirne"nin Sarayiçi bir mezarlık halindedir. Şehrin zaptından bir hafta sonrasına kadar, katiller, yağmalar devam etti" diye yazıyordu.

Jandarma Umum Müfettişi **Boman'** ın Balkan zulümleri hakkındaki resmi raporu şu mealdeydi: "150 kadar Bulgar komitacı Kavala'ya girerek İslamları katil ve evlerini yağma ettiler, Rumlar da bunlara yol gösterdi, yağma sekiz gün sürdü; bir Fransız savaş gemisinin limana gelmesi üzerine nihayet buldu. Dedeağaç'ta Bulgar Generali **Kenefin** önünde yapılmadık facialar kalmadı, hatta yabancılar da saldırıya uğradıklarından limana gelen bir Fransız savaş gemisine taşınmaları zorunlu görülmüştür."

Belçika'nın en önemli gazetesi *Le Soir* gazetesinde: "Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar geçtikleri yerlerde; çocuk, kadın, ihtiyar bütün Türkleri kesiyorlar, Müslüman köyleri yakılıyor, camiler yıkılıyor; Cuma-i bâlâ, Melnik ve Petriç kazalarında Müslümanlar katliam edilmişlerdir, yollar cesetlerle doludur.; Selânik'te yabancıların gözleri önünde bir gecede 150 Müslüman öldürüldü; Bulgarlar cephaneliği ataşe vererek 1.000'e yakın Türk askerinin şehadetine sebep oldular. Selânik'te esir olan 12.000 Türk askeri açlığa mahkumdur" diye yazılmıştı.

Viyana'da çıkan *Wienersun und Montag Zeitung* gazetesi Kavala'dan gelen bir mektubu şöyle aktarıyordu:

"Bir gün sabahleyin beş Bulgar komitacısı geldi, kaymakamı esir etti, burayı bir Bulgar limanı ilân etti; öğleden sonra daha 25-30 komitacı gelerek Türkleri katliama başladılar.

Serez'de nefislerini müdafaa kasdıyla Müslümanlar iki Bulgar erini öldürdüklerinden bir Bulgar subayı yanındaki erlere: "24 saat Türklere istediğinizi yapınız" müsadesini verdiğinden bu süre içinde 1.900 Müslüman öldürüldü. İskeçe'de ve Drama'da aynı zulümler yapıldı. İslam kadınlarının memeleri kesilmekte, çocukları gözleri önünde öldürülmektedir."

Kiyev'de çıkan "*Kiyevska*" gazetesinin Bulgaristan muhabiri şunları yazdı:

"Kırcaali ve Rodop taraflarındaki Bulgar askerleri, bütün Pomak köylerini; insan, hayvan ve çocuklarıyla beraber top ateşiyle mahvettiler; Dimetoka'yı işgal eden Bulgar askerleri, Türk esirleri ve ahaliyi nehre atarak boğdular.

Kırcaali'den güneye giden yollarda elleri arkasına bağlanarak boğazlanmış ihtiyaralara, evlerde dipçik darbeleriyle öldürülmüş kadın ve çocuklara rastlanır.

Bulgarlar Cisr-i Mustafapaşa'yı (bugün: Svilengrad) aldıktan sonra, oralardaki orman ve sazlıkları ateşe vererek gizlenen Müslüman göçmenleri diri diri yaktılar, kaçmağa çalışanları da kurşuna dizdiler. Türk esirler ise derhal öldürülüyordu; savaşın başında Bulgar Kurmayı, savaş meydanlarında binlerce yaralı Türk askeri bırakılmış olduğunu resmen ilân ettiği halde bunlar ne oldu? Kimse bilmiyor."

Romanya'nın "*Universul*" adlı tanınmış gazetesinde ise şunlar anlatılıyordu:

"Bir Bulgar erinin anlattıklarına göre, Sofya'ya götürülmek üzere kendilerine 1.500 esir vermişler. Bulgar eri, "1.500 esirden dört kişi kalıncaya kadar hepsini subaylarımızın önünde öldürdük; yolda hangi köye girdikse, çoluk çocuk bütün Müslümanları kestik."

Zaveti adlı Rus dergisinin Şubat 1913 tarihli sayısında şu ayrıntılar vardır:

"Zulümlerden söz edilirken düzenli Bulgar askeri ile Makedonyalı komitalar arasındaki farkları da belirtmek hakça olur. Gerçi düzenli askerler

de tek bir kurşun atan köyleri yakıyor ve erkeklerini öldürüyorlardı; nitekim, bir Bulgar teğmeni, övünerek, Kırcaali'de arkamızda hiçbir Türk köyü bırakmadık, diyordu.

Makedonyalı komitalar ise bir plan ve tertip çerçevesinde hareket ediyorlardı. Savaşın başlangıcından henüz dört hafta geçmemişti ki, Sofya kahvelerinde cepleri Osmanlı altınlarıyla dolu külahlı çetelere rastlanıyordu; bunlar, paraları bankaya koyduktan sonra altın için tekrar savaşa dönüyorlardı..

Oysa subaylar idaresine verilen çeteler, hesapça, orduya bağlı kalacaklar, keşiflerde kullanılacaklar ve Osmanlı ordusunu taciz edeceklerdir; fakat çeteler fiiliyatta yağmacılıktan ve katliamlardan başka işlere heves etmediler.

Bulgar subaylarının itiraflarına göre, **Sandanski** istisna edilirse, komitacılar orduya değerli bir iş görmediler, hatta savaşın başlamasından iki buçuk hafta sonra, bunların silahlarını toplamak zorunda bile kalındıysa da, birçokları memleketin her tarafına dağılmışlardı.

Çetelerden bazısı, meselâ Nevrokop kazası içinde hareket eden voyvoda **Çernayev** çetesi diğerleri arasında nam saldı..

45 evli Direncik İslam köyünde; savaşın altıncı haftasında, komitacılar ve civar Bulgar ahalisi tarafından bütün erkekler bir camiye doldurularak diri diri yakıldı.

Ahalisi Rum ve Bulgar ve 20 ev kadar Türkten ibaret olan Kreşova köyünün İslamları toptan boğazlandı.

Bazı köylerde çeteler Müslüman erkekleri kestikten sonra, kadınlara saldırıyor ve alınlarına tabanca dayayarak onları din değiştirmeye davet ediyorlardı.

Kısacası, azılı komitacıların eylemlerine sahne olan Drama, Dedeağaç köyleri pek feci akıbetlere uğradılar.

Rumlar da Bulgarlardan geri kalmadılar. Milano'da çıkan *Sekolo* gazetesi şunu yazıyordu:

"Makedonya'da 50 bin Türk boğazlanmıştır; yağmadan kurtulan hemen hiçbir köy yoktur. Serez'de 800 Müslüman boğazlanmış, bunların faili komuta reisi de Serez merkez komutanlığına getirilmiştir. Bu yörede dolaşan çete reislerinden **Danço,** camilere Müslüman kadın ve çocuklarını doldurarak bombalarla havaya uçurmak alışkanlığında idi. Gene çete başlarından **Çernayev**; Kavala halkından yüzbinlerce lira "vergi" toplamış, Musevi zenginlerinden binlerce lira fidye almıştır."

Bulgar komitacıları ve milisleri savaş sırasında olduğu gibi, Kırklareli ve Edirne'nin geri alınması sırasında da fırsat buldukça İslam köylerini yakıp yıkmayı sürdürdüler. Bu eylemlerinde Bulgar köylülerinden de yardım gördüler.

Bir Yunan heyetinin "***Yunan-Bulgar Savaşı***" adlı eserinde , Bulgar komitalarının ikinci Balkan Savaşında da yapmadıkları kalmadığı şöyle belirtilmektedir:

"Bulgarlar, geçmiş zaman milletlerinin yaptıkları vahşetleri gölgede bıraktılar. Bütün bu zulümler uygar dünyanın vicdanını harekete geçirdi. Çeşitli ülkelerin yaptıkları anketlerde, bu facialarda yalnız komitacıların değil, Bulgar ordusunun da katılmış olduğu meydana çıktı.

Gevgili, Nikrita, Serez, Toyran, Kılkış, Demirhisar, Doksato, Cuma-i bâlâ faciaları tarihte lânetle anılacaktır...

Gevgili bölgesinden, ancak Selânik'e kaçan 3.000 kişi sağ kaldı; bütün evler, kiliseler harab oldu; Kılkış'ta çete reisi **Dançev** 700 kişiyi bir camiye doldurup ateşe verdi; Serez'de yalnız eşraftan 52 kişi öldürüldü, 1.000 ev, 18 kilise yakıldı, binlerce dükkân yağma edildi, 20.000 kişi evsiz yurtsuz kaldı...ilh." [225]

Ve bir şiir

BULGAR MEZALİMİ

Rumeli'nin dağı taşı ağlıyor!
Kan içinde her subaşı ağlıyor!
Parçalanmış gövdelerin yanında,
Can çekişen arkadaşı ağlıyor!

Bak şu yurda bir tek ocak tütmüyor!
Issız kalmış bülbülleri ötmüyor!
O sevimli ovaları kurt almış!
Bir çobancık davarları gütmüyor

Kara toprak kandan olmuş kırmızı!
Doğrandıkça Türk kadını Türk kızı!
Can evine canavarca saldırmış!
Sürü sürü ırz ve namus hırsızı!

225 Mütekaid Alb. Mahmud Beliğ, **Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları**, Askeri Matbaa, İstanbul: 1936, s.52-57

Mihraplara haç asılmış, ezanlar!
Susturulmuş, güm güm ötüyor çanlar!
Camilerin minberleri yakılmış!
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar!

Ey Müslüman kendini hiç avutma!
Yüreğini öç almadan soğutma!
İnim inim inleyişi yurdunun!
Kulağında küpe olsun unutma!

Tahirül Mevlevi
1 Ağustos 1329
(14 Ağustos 1913)[226]

4- ULUSLARARASI CARNEGİE KOMİSYONU RAPORLARINDAN BELGELER

İkinci Balkan Savaşı üzerine, Temmuz 1913'te, bir uluslararası araştırma komisyon kurulmuştu. Komisyonu finanse eden "Carnegie Uluslararası Barış Vakfı" idi. Komisyon: ***"Balkan Savaşlarının Sebeplerini ve Nasıl Yapıldıklarını Araştırmak İçin Uluslararası Komisyon"*** *(International Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars)* adını taşıyordu. Komisyonun Başkanı Fransız senatörü **Baron d'Estournelle de Constant** idi..

Komisyon, 2 Ağustos 1913'te Paris'ten yola çıkmış. Berlin, Viyana, Belgrad'a uğradıktan, buralarda çeşitli temaslarda bulunduktan sonra doğrudan savaş alanlarını dolaşmış, yaklaşık iki ay süren araştırma ve soruşturmadan sonra, pekçok bilgi ve belge toplayarak 28 Eylül'de Paris'e dönüp raporunu hazırlamış. Raporun İngilizcesi Şubat 1914'te Washington'da yayınlanmış,[227] Fransızcası da aynı yıl Paris'te piyasaya çıkmıştır.[228]

226 H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: GÖÇ,** 7. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: 2012, s. 173

227 Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education, Publication No. 4: ***Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars,*** Published by the Endowment, Washington, D.C.: 1914 (Bundan sonraki dipnotlarda **Report of the Commission** kısaltmasıyla gösterilecektir -BNŞ)

228 Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, **Enquête dans les Balkans Rapport présenté aux Directeurs de la Dotation par les membres de la Commission d'Enquête,** Centre Européen de la Dotation Carnegie & Editions Georges Crès et Cie, Paris: 1914 (Bundan sonra **Enquête dans les Balkans** kısaltmasıyla gösterilecektir-BNŞ)

Bu rapor, hacimli bir kitaptır; İngilizcesi 415 sayfa, Fransızcası 496 sayfa tutmaktadır. Önsöz ve Giriş'ten sonra şu yedi esas bölümden oluşmaktadır: I— İki Balkan Savaşı'nın Menşei, II— Savaş ve Muharip Olmayan Halk, III— Bulgarlar, Türkler, Sırplar, IV— Savaş ve Milliyetler, V— Savaş ve Uluslararası Hukuk, VI — Savaşların Ekonomik Sonuçları, VIII — Savaşların Moral ve Sosyal Sonuçları ve Makedonya'nın Geleceği ve **Ekler...**

Raporun **II. Bölüme Ekler** alt-bölümü " ***Birinci Balkan Savaşında Makedonya Müslümanlarının çektikleri"*** başlığını taşımaktadır. İşte bu alt bölümden bir düzine kadar belge, tam olarak Türkçeleştirilip aşağıya alındı. Okuyalım:

Belge No. 1:

Ustrumca'lı (Strumitsa'lı) Rahmi Efendi'nin Komisyona ifadesi

Bulgar ordusu **4 Kasım 1912** Pazartesi günü geldi. İki rahip ve ileri gelen iki kişiyle birlikte kasabamızın teslimini Bulgar komutanla görüşmeye gittim. Bulgarlar kasabaya girince Müslüman halkın silahlarını topladılar, fakat iyi davrandılar, yağma veya çapulculuk yapmadılar. Ertesi gün kasabada bir Bulgar sivil yönetimi kuruldu, fakat askeri kontrol Sırplardaydı. Bulgar ordusu Toyran'a (Doyran'a) hareket etti; onların ayrılmasıyla kasabada yağma ve katliam başladı. Ben, başı yarılmış seksen yaşında bir Müslüman erkek ile 13 yaşında bir çocuğun cesetlerini sokak ortasında yere serilmiş olarak gördüm. O gün Bulgar çetelerince 30 kadar Müslümanın sokak ortalarında öldürüldüğü kanısındayım. Çarşamba akşamı yeni bir emre kadar hiçbir Müslümanın gündüz veya gece evinden dışarı çıkmaması için bir emir yayınlandı. Sırp askeri komutanın başkanlığında, Bulgar sivil yönetici ile kasabanın ileri gelen Bulgarlarından bir komisyon kuruldu. Yerli bir jandarma atandı, bir jandarma ve bir askere, ev ev dolaşarak Müslümanları birer birer komisyon önüne çağırmaları emredildi. Diğerleriyle birlikte ben de çağırıldım.

İzlenen usul şuydu: Sırp komutan, "bu Müslüman nasıl bir adamdır?" diye soruyordu. Cevap gayet basitti, "iyi" veya "kötü" diye cevap veriliyordu. O insan hakkında herhangi başka bir soruşturma, ya da bir savunma veya bir tartışma yapılmıyordu. Komisyonun bir tek üyesinin "kötüdür" demesi, o adamı mahkum etmeye yetiyordu. Komisyon üyelerinden her birinin yoketmek istedikleri düşmanları vardı, dolayısıyla hiçbir üye diğer üyelerin dileklerine karşı çıkmıyordu. Hüküm verilince esir Müslümanın üzerindeki elbiseler çıkarılıyor, parası Sırp komutan tarafından alınıyordu. Benim için "iyidir" dediler, diğer esirlerin belki onda bir kadarı için de öyle dediler. ("Kötüdür" diyerek) mahkum edilenlere gelince, onlar üçer üçer bağlanıp katliam yerine (*la maison de massacre, slaughter house,*)

götürüldüler. Öldürülmeden önce çoğunun kulakları ve burunları kesiliyordu. Bu katliam bir ay boyunca devam etti. Bu kasabadan ve civar köylerden 3.000 ile 4.000 kadar Müslüman katledildi.

Not: Bu noktada görüşme genişledi ve Strumitsa'nın ileri gelenlerinden dört kişinin her biri bu katliamda bir oğlunu, bir torununu veya bir kardeşini nasıl kaybettiğini anlattı.[229]

Belge No. 2:

Ustrumcalı Abdül Kerim Ağa'nın Komisyona ifadesi

Ustrumca'lı **Abdül Kerim Ağa,** bir önceki tanığın ifadesini doğruladı. Onun kendi oğlu bağlı olarak evin kapısı önüne getirilmiş; onun üzerine, kendisi Bulgar çetebaşı **Toma'**ya gitmiş, onunla, oğlunun hayatını kurtarmak için pazarlık etmiş. Toma ondan 100 lira istemiş; daha önce aynı oğlunu kurtarmak için yine **Toma**'ya bir defasında 50 lira, bir defasında da 70 lira ödemiş. Bu defa yanında hazır 100 lira bulunmadığını, eğer Bulgar akşama kadar beklerse bir dükkân satarak bu parayı temin etmeğe çalışacağını söylemiş. Toma beklemeyi reddetmiş ve Abul Kerim Ağa'nın oğlu kurşunlanıp öldürülmüş.[230]

Belge No. 3:

Ustrumcalı Hacı Süleyman Efendi'nin Komisyona ifadesi

Ustrumca (*Strumitsa*)'lı **Hacı Süleyman Efendi,** Bulgar ileri gelenlerinin oluşturduğu komisyonunun eylemleri hakkında **Rahmi Efendi'**nin raporunu doğruladı. Sırp birlikleri yerlerini Bulgar birliklerine bırakıp kasabayı terk ettiler. Bulgar birlikleri İkinci Balkan Savaşı çıkıncaya kadar burada kaldılar. Genel olarak iyi davrandılar. Fakat ikinci Balkan Savaşında yenilmeleri üzerine burayı terkettikleri zaman; kasaba yağmalandı ve aralarında Rum Papaz da bulunan 30 kişi öldürüldü: O zaman Yunan ordusu, kasabayı işgal edip Müslümanlara kasabayı terk etmelerini emretti ve terketmeyen Müslümanların evlerinin yakılacağını da duyurdu. Ben şahsen evimi yakmağa gelen Yunan nöbetçiye 3 lira verdim. Yunanlı parayı almak istemedi ve kendisi evi yakmazsa başka bir nöbetçinin

229 ***Enquête dans les Balkans***, p. 265-266 & ***Report of the Commission,*** p. 277.

Not: Kurtulanların sayısı Fransızca metinde **onda bir,** İngilizce metinde ise **üçte bir** olarak gösterilmiştir-Raporda bu belgenin altında düşülmüş olan bir notta da .ifadelerin İngilizceye çevirilerinin pek iyi yapılamadığı ve bu yüzdan okuyucuların bazı yanlışlara raslayabilecekleri belirtilmektedir. Bu bakımdan burada Fransızca metindeki **"onda bir"** ifadesinin daha doğru olabileceğini ve esas alınabileceğini sanıyorum —BNŞ.

230 ***Enquête dans les Balkans***, p. 266 & ***Report of the Commission***, p.277-278

gelip yakacağını söyledi. Kasabada bütün binalar sistematik olarak yakıldı, aynı şey 32 komşu köyde de yapıldı. (Hazır bulunanları göstererek) "Bizler, dedi, büyük çiftçilerdik, herbirimiz yaklaşık 300 işçi çalıştırıyorduk, şimdi hiçbir şeyimiz kalmadı" dedi.[231]

Belge No. 4:

Carnegie Komisyonunun Selânik'te Müslüman Sığınmacılar Kampını ziyareti

Carnegie Komsiyonu Selânik dışında bulunan Müslüman göçmenler kampını ziyaret etti ve Ustrumca yakınındaki köylerden gelmiş olan iki grup göçmenle konuştu. Yunanlılar onlara kasabada kalırlarsa Bulgarlar tarafından mutlaka katledileceklerini söylemişler, ısrarla yerlerini terketmeye onları ikna etmişler. Çoğu baskı üzerine yerlerini terketmiş. Yerlerinde kalmak isteyen pek azı da zorla oralardan uzaklaştırılmış. Bazıları yerlerinden uzaklaştıktan sonra köylerinin yakıldığını görmüşler. Yunanlılar onlara dört gün boyunca hiç bir yiyecek vermemişler. Bu göçmenlerin kendi gelecekleri konusunda bir planları yok, Asya'ya gitmeye ya da Yunan topraklarına yerleşmeye de niyetleri yok. "Bizim için artık hiçbir umut kalmadı" diyorlar.

Ustrumca (*Strutmitsa*) yakındaki Yedna-Kuk köyünden gelmiş olan bir grup göçmen, birinci Balkan savaşında yaşadıklarını anlattılar. Nizami ordudan önce Bulgar çeteleri köye gelmiş ve bütün erkekleri camiye toplamışlar. Cami içinde bunlardan 300 lira alıp hepsini öldürmüşler.. En varlıkı 18 kişiyi ise bağlayıp Bosliovo köyüne götürmüşler, orada bunları da kurşuna dizmişler ve cesetlerini yakmışlar.[232]

Belge No. 5:

Carnegie Komisyonunun Selânik İslam Cemiyeti ile Görüşmesi (1 Eylül 1913)

Selânik İslam Cemiyeti (the *Comité Islamique)* yetkilileri bize 1 Eylül günü şu bilgileri verdi: Şehirde ve çevresinde şu anda 135.000 Müslüman göçmen (refugees) vardır. Bunların çoğu İkinci Balkan Savaşında buraya gelmiştir. Bunlardan 6.000 ile 8.000 kadarı Anadolu'ya, Mersin, Antalya ve İskenderun taraflarına gitmiştir. Yunan Hükümeti bunları göndermek için

231 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 266-267 & ***Report of the Commission,*** p.278

232 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 267 & ***Report of the Commission,*** p. 278

Not: Köyün adı Fransızca metine **Yedua-Kuk,** İngilizce metinde ise **Yedna-Kuk** olarak geçiyor. İngilizce'deki yazılışın doğru olduğunu sanıyorum-BNŞ.

beş gemi sağlamaya söz vermiştir ve son birkaç günde 3.000 sığınmacı gidiş biletlerini almış bulunmaktadır. İslam Cemiyeti, Yunan Hükümetine, Selânik'teki bu zavallı göçmenlerden sorumlu olduğunu hatırlatmıştır, çünkü onları evlerini terketmeye Yunanlılar zorlamıştır. Cemiyet, Yunan Hükümetinin bu sığınmacılara ekmek sağlamasını istemektedir. Araştırmamız sırasında bu Cemiyet, ekmek için günde 50 lira harcıyordu. Bizim sorumuz üzerine, Cemiyet üyeleri, çok sayıda Muslüman göçmenin Yunan Makedonya'sında toprak edinebileceğini sanmadıklarını, belki bunlardan Kılkış'ta (*Kukuş'*ta) toprak verilebileceğini, fakat bunun da 2 veya 3.000 kişiyi çiftçi yapmaya yetmeyeceğini söylemişlerdir.[233]

Belge No. 6:

1912 Sonbaharında Kılkış'ta (*Kilkis, Kukuş*) Yaşanan İlk Olaylar

Kılkış'taki misyonun başı Katolik rahip **Gustave Michel,** *Le Temps (10 Temmuz 1913)* muhabirine şu bilgileri vermiştir: Kendisi, Kılkış'ta Bulgar çetelerinin yaptıkları bazı katliamalara tanıklık edebileceğini söylemiştir. **Donçev**'in başında bulunduğu bir Bulgar çetesi, Kılkış'ta bütün erkekleri camide topladı, manzarayı seyretmeleri için kadınları da cami önüne getirdi. Bundan sonra *komitacılar* cemiye üç bomba attılar, ama bunlar camiyi havaya uçurmaya yetmedi. Bunun üzerine camiyi ateşe verdiler ve içinde bulunan yaklaşık 700 kişi diri diri yakıldı. Kaçıp kurtulmağa çalışanlar da caminin çevresine yerleştirilmiş olan komitacılarca kurşunlanarak öldürüldü: Peder **Michel**, yarı yanmış insan başları, kolları, bacakların sokağa saçılmış olduğunu görmüştür. **Donçev** çetesi, Planitsa'da daha da feci vahşetler yapmıştır. Önce insanları camiye doldurup diri diri yaktı, sonra kadınları toplayıp onları Planıtsa meydanında yaktı. Roynovo köyünde de birçok erkek, kadın katledildi ve bunların cesetleri bir kuyuya atıldı. Kılkışta Müslümanlar Bulgar halkı tarafından katledildi ve onların camii de yıkıldı. Selânik'ten kaçıp gelen silahsız Türk askerlerinin de hepsi katledildi.[234]

Belge No. 7:

Kılkış'lı (*Kukuş'lu)* Ali Rıza Efendi'nin Carnegie Komisyonuna ifadesi

Ali Riza Efendi, Türklerin ayrılışından sonra Bulgar çetelerinin 30 Ekim (1912) günü Kılkış'a geldiklerini anlatıyor. Bu çetelerinin başı İştip'li **Toma**, kasabanın kaymakamı yerine geçerek halka korkmamalarını söyledi.

233 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 267 & ***Report of the Commission,*** p.278

234 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 268 & ***Report of the Commission,*** p.278-279

Bulgar ve Sırp birlikleri kasabadan geçtiler, burada pek az asker bırakıldı, ötekileri Selânik'e doğru gittiler. Selânik'in işgalinden sonra, silahsız Türk askerleri, iki üçyüz kişilik gruplar halinde yurtlarına dönerken Kılkış'tan geçtiler. Bu askerler Bulgar çetelerince yakalandı ve bunların 2.000 kadarı katledildi. 30-40 Hristiyandan oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyon kazadaki bütün Müslümanların listesini çıkardı. Herkes camiye çağırıldı ve herkesin belli bir para ödemesi gerektiği duyuruldu. Erkeklerin çoğu hapsedildi ve istenen fidyeyi ödeyebilmek için sahip oldukları ne varsa, hatta karılarının ziynetlerini de satmak zorunda kaldılar. Fidyeyi eksik ödediler diye de pek çok kişi öldürüldü. Kendisi (**Ali Rıza Efendi**) bir Bulgar komitecisinin, bir Müslümana kendi kanını rakısına katıp içmeye zorlamak için onun (Müslümanın) iki parmağını kestiğini gözleriyle görmüştür. Bütün Kılkış kazasından 1.500 lira alınmıştır. Çetebaşı **Donçev** buraya gelince fecaat daha da artmıştır. Bu çetebaşı, bir günde, Rainovo, Planitsa ve Kukuertova köylerinde 345 evi yakmıştır. Erkekleri camilere toplamış ve onları camide diri diri yakmıştır. Kadınlar ahırlara tıkılıp iğfal edilmişlerdir. Duvar diplerine kaçan çocuklar da sağ bırakılmamışlardır. Kılkış'ta 300 Müslüman aileden sadece 22 aile kalmıştır, diğerleri Selânik'e kaçmışlardır. Kılkış civarında 12 küçük Müslüman köyü Birinci Balkan Savaşında yerle bir edildi, bu köylerin erkekleri öldürüldü, kadınları kaldırılıp götürüldü. Yunan askerleri geldiği zaman kendisi (**Ali Rıza Efendi**) Kılkış'ta idi. Bulgarlar burayı terkederken, ekmekçi fırınını yakmışlardı, Yunanlılar ise bütün kasabayı yakmışlardır. **Ali Rıza Efendi**, Katolik yetimhanesine sığınarak canını kurtarabilmiştir.[235]

Belge No. 8:

Serez İslam Camaati Reisi Yusuf Efendi'den Carnegie Komisyonu'na imzalı mühürlü rapor, 5 Eylül 1913.

6 Kasım 1912 günü, Serez ahalisi, kasabayı teslim etmek üzere Bulgar ordusuna bir heyet gönderdi. Ertesi gün, **Zankov** adlı bir Bulgar çetebaşı 60 silahlı adamıyla kasabada göründü ve halkın silahlarını toplamaya başladı. Bir gün sonra Bulgar ordusu Serez'e girdi ve sıcak karşılandı. O gece Bulgar askerleri, Müslüman evlerinde hâlâ silahlar gizlendiği bahanesiyle evlere girdiler ve para ve kıymetli şeyleri çalmaya başladılar. Ertesi gün Serez'in kuzeyinden gelmiş olan göçmenler kaymakamlığa çağırıldı, çağırıya uyup geldiler: Fakat onların gelişi üzerine bir trompet sesi duyuldu ve Bulgar askerleri hemen silahlarını kapıp zavallı masum insanları katletmeye başladılar. Üç saat süren bu katliamda 600 Müslüman can verdi. Yunan papazı ve Orient Bankasının Müdürünün enerjik müdahaleleri olmasaydı kurbanların sayısı çok daha artacaktı. Bunun üzerine kasabanın Müslümanları kahvelerde, evlerde, sokaklarda yakalanıp, bazılar kaymakmalıkta, diğerleri camilerde toplandı ve bunların pek çoğu süngülenerek öldürüldü. Camilere tıkılan Müslümanlar iki gün iki gece aç

235 ***Enquête dans les Balkans***, p. 268-269 & ***Report of the Commission***, p. 279

bırakıldı, ondan sonra onları salıverdiler. Altı gün boyunca kasabanın her yanında silah sesleri duyuldu. Müslümanlar evlerinden çıkmaya cesaret edemediler, bundan yararlanan Bulgar askerleri dükkânları yağmaladılar. Müslümanların cesetleri sokaklarda kaldı, ancak çürümeğe başlayınca gömülebildiler. Bulgar askerleri odun elde etmek için günlerce evleri ve camileri yıktılar. Müslümanların hububatına ve hayvankarına Bulgar makamlarınca el konuldu ve karşılığında herhangi bir makbuz veya alındı notu verilmedi. Bu konuda yapılan şikâyetler dikkate alınmadı. Okulların, camilerin, hastanelerin möbleleri ve antika eşyaları zaptedilip Sofya'ya gönderildi. Bulgarlar, Müslüman ileri gelenlerine her türlü alçaltıcı muameleyi reva gördüler. Onlara, kamçılayarak sokakları ve ahırları temizlettiler, fes giyenlere dayak attılar. Tek kelimeyle, Bulgar işgalinde Müslümanlar soyuldular, sokakta ve kaymakmalıkta kötü muamele gördüler. Bulgar subayları ve jandarmaları Serez'i terk etmeden önce Müslüman, Musevi ve Rum dükkânlarında buldukları her şeyi alıp götürdüler; çok sayıda evi, dükkânı, kahvehaneyi ve değirmeni acımasızca yaktılar.[236]

Belge No. 9:

Bulgar Makedonya Lejyonu 5nci Taburunda İngiliz Gönüllü Teğmen R. Wadham Fisher'in Carnegie Komisyonu'na verdiği ifade, 5 Eylül 1913

Teğmen **Fisher** Dedeağaç katliamının nasıl oluğunu anlatıyor: Lejiyon ile **Cafer Paşa** ordusu arasında gayet sıcak bir çarpışma oldu. Türk köylerinin beyaz bayrak çektikleri her yerde birliklerin girişine karşı direnildi. Bizim askerlerimiz Türklerin Gümülcine yakınındaki Bulgarlara karşı şiddet kullandıkları söylentilerine çok öfkelendi. Bütün bir gün çarpıştıktan ve yürüdükten sonra Dedeağaç'a silah sesleri arasında akşam saat 9'da girdik. **Cafer Paşa**, şehir içine doğru çekilmekte ısrar etti, biz de onu takip etmek zorunda kaldık. Hâlâ silah sesleri geliyordu, ama Rumlar gelip Türk askerlerinin nerede olduklarını bize gösterdiler. Rumlar bir katliamdan korkuyorlardı ve bizim gelişimiz onlar için bir kurtuluş gibi görüldü. Saat 11'te (23'te) şehirden çıkıp 25 kilometre uzaklıktaki bir köye hareket etme emri aldık. Şehirde 150 asker kaldı. Bunlar ya çok yorgundu ya da şehirden çıkma emri onlara ulaşmamıştı. Bu askerlerin başında herhangi bir subay yoktu, **Stefan Boyçev** adlı Vidin'li bir asker bunları toparlamış. 19 Kasım günü, aşağı tabakadan Rumlar ve şehirde kalan askerler birlikte şehri yağma etmeye başlamışlar. Şüphesiz bir miktar Türk öldürülmüştür. Bu aşırılık, askerlerin başında bir subay bulunmamasıyla izah edilmelidir.[237]

236 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 269 & ***Report of the Commission,*** p. 279-280

237 ***Enquête dans les Balkans,*** *p.* 270 & ***Report of the Commission,*** p. 280

Belge No. 10:

Dedeağaç'ın Bulgar Belediye Başkanı Boris Monçev'in Carnegie Komisyonu'na verdiği ifade

Bu tanık Tcğmen **Fisher**'in ifadesini doğruladı ve (Dedeaağaç'taki) katliamda en fazla 20 kadar Türk'ün öldürüldüğü kanısında olduğunu söyledi. Şehirdeki yerli Ermeni hamalların bu katliamda başrolü oynadıklarını söyledi. Şehirde 8.000 Türk sığınmacı vardı, bunların erkekleri silahlıydı ve hepsi akşam saat 7 ilc 9 arasında şehir dışındaki çarpışmalara katılmışlardı. Felaketli ilk geceden sonra şehirde düzeni sağlamak için, Rum papazı ile kendisinin (**Monçev**'in) de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından bütün tedbirler alınmıştır. Makedonyalı 142 gönüllü de Komisyonun emirlerine uymuştur. Bulgar ordusu altı gün sonra, 25 Kasım'da şehre dönmüş vc düzen yeniden tam olarak sağlanmıştır.

Demiryolu kavşağında İmparatorluğun Türk Komiseri **Rıza Bey**'in öldürülmesi olayı ise şöyle açıklanabilir. Kendisi, yakalanmış vc tutuklu olarak okula götürülürken Makedonyalı bir gönüllünün silahını almaya davranmış ve bu Makedon gönüllü tarafından orada vurulup öldürülmüştür.

İkinci Balkan Savaşı arifesinde yapılan aramada Rum evlerinde 27 adet Grass marka silah, ayrıca Papazın sarayında da silah stoku bulunmuştur. Bunun üzerine, ilcri glen 50 Rum rehin olarak tutuklanıp Bulgaristan'a gönderilmiştir. Bunlardan bazılarının fidyc vererek kurtulmuş olmaları mümkündür. 22 Temmuzda şehir hükümetsiz kalmıştır. Fakat kendisi (**Monçev**) önceden tedbir almış, her zaman huzursuzluk yaratan Ermeni hamalları şehir dışına göndermiştir.[238]

Belge No. 11:

Üsküb'te Bulgar Öğretmen Vasil Smilev'in Carnegie Komisyonu'na verdiği ifade

Üsküb'dc Bulgar öğretmen **Vasil Smilev,** Sırp ordusu Üsküb'c girince, Sırp makamlarının Türkleri takip için oluşturdukları çetclere (bands) Bulgar öğretmcnlcri de katmak için çaba harcadıklarını, kendisinin bu çetelere katıldığını ve yirmi otuz gün kadar bunlara hizmet ettiğini anlattı. Fakat bu çetelcrin devamlı olarak yakıp yıktılarını, işkence ve katliam yaptıklarını görünce onlardan ayrılmış.. Kendisi, şehrin Çayır mahallesindc Bulgar okuluna toplanan 18 Türk'ün boğazlanmasına tanık olmuş. Bunlar açık yerde öldürülmüşler ve cesetleri bir tuğla imalathancsinin yakınındaki bir çukura atılmış. Bu katliam Paskalya (Saint Paraskeva) yortusundan dört

238 ***Enquête dans les Balkans,*** *p.* 271 *&* ***Report of the Commission,*** p. 280-281

gün sonra, akşam saat 9'da yapılmış. **Vasil** (öldürülenlerden) dördünün isimlerini de vermiş ve bu katliamdan sorumlu olan Sırp Polis Müdürü **Lazar Hyts'ın** daha sonra Butel köyünün yağmalanmasını düzenlediğini görmüştür. Bu köyün yakınında köylerinden kaçmakta olan bir grup Arnavut'a rastrlamışlardır. Bir Sırp binbaşı kaçanlar arasında bir Arnavut kızının yüzünü açmış ve onu öpmüştür. Kızın babası anında binbaşıyı öldürmüştür. Bunun üzerinc Sırp çetesi sayıları 60 kadar olan bu sığınmacı Arnavutların hepsini öldürmüştür. **Vasil Smilef** bunları kendi gözleriyle görmüş vc zamanında Rus konsolosuna da rapor etmiştir. Bu katliamdan sonradır ki Vasil **Smilev**, Sırp çetesinden ayrılmış, daha sonra da diğer Bulgar öğretmenleriyle birlikte Üsküp'ten uzaklaştırılmıştır.[239]

Belge No. 12:

Yaylacık köyünden ileri gelen bir Müslüman'ın Carnegie Komisyonu'na verdiği ifade

Selânik'e bir buçuk saat uzaklıktaki Yaylacık köyü ileri gelenlerinden bir Müslüman (adı saklıdır) şunları söyledi: "7 Kasım 1912 günü biz, köyümüzde 25 kişi bırakarak hepimiz Selânik'c kaçtık. 8 Kasım'da Bulgar askerleri geldi ve bir kötülük yapmadılar; sadece ihtiyaçları olan yiyecek ve hayvanları için ot ve saman aldılar. Bir gün bir gece kalıp gittiler. İki gün sonra, civar Rum köyleri ahalisiyle birlikte Yunan askerleri geldi. Bunlar 15 Müslümanı öldürdüler, onların bütün möblelerini, 9.500 koyun ve keçi, 1.500 sığır ile buldukları bütün tahılı alıp götürdüler ve köyün 250 evini yaktılar.[240]

Belge No. 13:

Pravişte Kazası Müslüman Cemaatinin Carnegie Komisyonu'na sunduğu Rapor

Pravişte Müslüman Cemaati, Türk makamlarının 24 Ekim 1913'de çekilmelerinden sonra, Pravişte kasabası ve köyleri Müslümanlarına yapılan zulümler hakkında aşağıdaki raporu hazırlamıştır.

[**Komisyonun Notu** — Raporun Türkçe aslında, bütün öldürülenlerin (toplan 195 kişi) soyulanlardan ve saldırganlardan bazılarının isimleri ayrıntılarıyla verilmektedir; fakat bunlar aşağıdaki özet çeviride çıkarılmıştır.]

239 ***Enquête dans les Balkans,*** *p.* 271-272 & ***Report of the Commission,*** *p.* 281

240 ***Enquête dans les Balkans,*** *p.* 272 & ***Report of the Commission,*** p. 281

Goyran Köyü — 21 Müslüman, Nikçan (Nikchan) köyü Rumları tarafından öldürüldü ve 3.000 lira çalındı. Ayrıca Nikçan kilisesi için 600 keçi ve Cerbelan (Djerbelan) köyü Rumları tarafından da 2.400 keçi alınıp götürüldü..

Palihor Köyü — Bu köyün Rum okulu öğretmeni **Demostenes**'in elebaşılığındaki Rum çetesi 6 Müslümanı öldürdü, köyü soydu, köyden yaklaşık 3.000 lira gasbetti. **Demostenes** ve bir başkası bir kadınının (ismi veriliyor) ırzına geçti.

Meşeli (Micheli) Köyü — **Demostenes** çetesi ve diğer Rumlar köyü yağmaladılar, pek çok öküzü ve çok miktarda mısırı kaldırıp götürdüler, ayrıca 3.000 lira değerinde kredi notlarını çaldılar.

Drama Köyü — Pravişta Rumları 2 Müslümanı öldürdüler.

Osmanlı Köyü —Bu köyde Holo Rumları 6 Müslümanı öldürdüler, 1.500 lira çaldılar.

Samakol Köyü —**Mirtiade Machopulos** ve **Leonidas** çetelcri bu köyden 21 Müslümanı kaldırıp götürdüler ve bu insanları Kasroub çukurunda katlettiler; katlettikleri kurbanlarından 1.500 liradan fazla para aldılar. Bir dükkânı soyup 1.500 lira değerinde mal götürdüler, ayrıca köyden toplam 7.000 lira çaldılar.

Çanaklı Köyü — Bu köyde Holo Rumları 2 Müslümanı öldürdüler, 200 koyun ile 1 katır alıp götürdüler:

Muştiyan (Mouchtian) Köyü — Bu köyden 25 Müslüman (Fransızca metinde 21 Müslüman) öldürüldü. Bu insanları, Rum papazın gönderdiği **Kiryakos Mihail** çetesi tarafından Casroub çukurunda katledildiler." Bu insanların o çukurdaki iskeletleri gelişmiş XX. yüzyılda Elen uygarlığına tanıklık etmektedir." Köyden 3.000 lira kadar da para çalındı.

Draniç (Dranich) Köyü —Bu köyden, Palihor ve Nikçan Rumları, 2.000 lira para, 7 keçi, 1.000 koyun kaldırıp götürdüler.

Ahadler Köyü — Bu köyden Casrouh Rumları 9 Müslümanı öldürdüler, 258 lira çaldılar.

Çiftlik Köyü — Aynı Casrouh Rumları Çiflik Köyünden 10 Müslümanı öldürdüler, 1.000 lira kadar para çaldılar.

Pethor Köyü — Bu köyde 14 Müslüman öldürüldü. Katiller papazın meclis üyesi bakkal **Kiryakos Mihal,** Boblan köyü papazı **Panahi** ve

Miltiades Machapoulos'tur (Raporda bu üçlü çetenin adı sık sık geçmektedir.) Yerli Rumlar köyden 1.500 lira çaldılar.

Rehemli Köyü —Holo Rumları bu köyden 3 Müslümanı öldürdü

Sarılı Köyü — Pethor Rumları bu köyden 5 Müslümanı öldürdü, yaklaşık 1.000 koyun ve keçi kaldırıp götürdüler.

Dedebal Köyü —**Kiryakos Mihail** çetesi bu köyden 8 Müslümanı öldürdü ve yaklaşık 1.000 Türk lirası çaldı.

Deranlı Köyü —Aynı **Kiryakos Mihail** çetesi bu köyden 3 Müslümanı öldürdü ve 1.000 lira kadar para çaldı.

Orfano (Orphano) Köyü — Rumlar 3 Müslümanı öldürdü. Öldürülenlerden biri Pravişte Rum Piskoposunun telefon emri üzerine papaz **Panahi** tarafından yakalandı ve Esirli'de öldürüldü. Piskopos Türk kaymakamının telefonunu kendi evine bağlatmış ve bununla bütün kazaya emirler vermektedir.

Boblan Köyü — Piskopos tarafından gönderilen **Kiryakos Mihail** ve çetesi bu köyde 8 Müslüman öldürdü, 800 lira kadar para çaldı.

Karpan (Carpan) Köyü — Piskopos tarafından gönderilen **Kiryakos Mihail** ve çetesi bu köyde de 4 Müslüman öldürdü. Karpan köyü Rumları da köydeki Müslüman cemaatinin bütün mallarını ve tahıllarını aldılar ve onlara yiyecek bulgur bile bırakmadılar. Köyün Rum katilleri Müslüman kadınların kulaklarındaki küpeleri dahi zorla aldılar, onları iğfal ettiler. Daha sonra gelen Yunan askerleri de Rum köylülere katıldılar ve Müslüman kadınlara tecavüz ettiler. Kadınlar bu tecavüzlerden kurtulmak için şehirlere kaçtılar ve Bulgar askerince işgal edilmiş köylere sığındılar. Bu köyden de 500 lira çalındı.

Leftera Köyü — Bu köyde Rumlar 4 Müslüman öldürdü. Arnavut **Ağuşağa**'nın elli yıl önce Müslümanlığı kabul etmiş olan karısı yeniden Hristiyan yapılmak üzere alınıp Pravişta'ya götürüldü. Bu kadın tekrar Hristiyan olmak istemediğini Bulgar şef **Babçev**'e söylemiş, Babcev de onu serbest bırakmıştır. Fakat kadın köyüne dönünce Rum vahşileri tarafından linç edilmiştir. Babcev de Nozle manastırı Rumlarının kışkırtmasıyla Müslümanlardan 500 lira almıştır. Bu Rumlar da Müslümanların 2.000 koyununun kaldırıp götürmüşlerdir.

Koçkar (Kochkar) Köyü—Drazeni Rumları bu köyden 2 Müslümanı öldürdüler ve yaklaşık 1.000 lira çaldılar.

Kale Çifliği Köyü — Nozle rahipleri bu köyde 5 Müslüman öldürdü ve köyün bütün hayvan sürülerini alıp götürdü.

Devekıran Köyü — Pravişta Rumları bu köyde 5 Müslüman öldürdü ve 500 lira çaldı.

Esirli Köyü — Bu köydeki Rumlar, Kasrup hendeğinde 19 Müslüman öldürdüler ve Müslümanlardan 1.500 lira kadar para çaldılar.

Koçan Köyü— Piskoposun ve papaz **Nikola**'nin intikam duygularını tatmin için bu köyden bir Müslüman öldürüldü.. Şunları da belirtmek gerekir: *Pravişta kazasının kurbanlar listesinde birçok imam ismi bulunmaktadır. ** Kurbanlar hemen her zaman okumuş aydın kişilerdir. *** Öldürmek için neden imamların ve aydınların seçilip öldürüldükleri de anlaşılıyor: Bu kazanın toplam 20.000 olan nüfusunun 13.000 kadarı Müslümandır.

Pravişte Kasabası—Bu kasabada 10 Müslüman öldürüldü, bunlardan biri kadındır.. Öldürülenlerin isimleri:

Kaymakamın tahrirat kâtibi **Osman oğlu Şefik Efendi, Kırcı Ramazanın oğlu Hüseyin, Ali oğlu Süleyman, İbrahim kızı Emine Hanım, Karcızade Osman bin Hasan,** ihtiyar **Zeynel, Kahveci Timur,** Prizrendli **Tahir,** Çayağzı gümrük memuru **Tahir Efendi** ve **Halim Kâhya.** Hepsi 10 kişi.

Yukarıda adları geçen Müslümanlar, Pravişta kasabasının Bulgar çetelerinin eline düştüğü sırada, çeşitli tarihlerde öldürüldüler. Bulgar çetelerinin başında **Babçev** adında biri vardı, kaymakamlık makamına yerleşmişti, kendisini kaymakam ve komutan yerine koyuyordu. Müslümanlar üç Rum ve Bulgar çetecileri tarafından öldürüldüler. (adları veriliyor). Müslümanların öldürüleceği akşam Rum okulu çocukları kaymakamlık avlusuna toplanıyor ve bunlara Yunan milli marşı söyletiliyordu.

Yunan piskoposu bir belediye komisyonu kurmuştu. Bunun üyeleri: Papaz **Nikola**, bakkal **Kiriyakos** ve diğer 11 Rum idi. Ölüm kararlarını işte bu komisyon veriyordu ve piskopos da verilen ölüm kararlarını onaylıyordu. Daha sonra verilen karar infaz için **Babçev**'e iletiliyordu.. Bulgar şef **Babçev**, Rum piskoposunun, papaz **Nikola**'nın ve Rum ileri gelenlerinin maşası durumundaydı. Bu kasabada Müslüman halk hem kurban verdi, hem de soyuldu, 3.000 lira ödedi.

Bulgar askerleri ve hatta Bulgar çeteleri de Müslüman kadınlara dokunmadılar, ama **Babçev** 6.000 lira aldı.

Pravişte kasabası kurbanlarının ceseetleri halen Kavakbaşı denen yerdeki Kaynarca çukurunda bulunmaktadır.

İşbu raporda işlenen cinayetler ve vahşetlerle ilgili olarak anlatılanların, Pravişte İslam Cemaatinin kayıtlarına uygun bulunduğu ve her bakımdan hakikate uygun olduğu tasdik olunur.

Pravişte Kazası Müslüman Cemaati, 1331"[241]

Belge No. 14 (65):

Bulgar işgali sırasında Edirne'de yaşananlar hakkında bir Rus görevlinin Petersburg'a gönderdiği rapor

En büyük gazeteleri ve haber ajanslarını temsil eden bir düzine kadar yabancı muhabir ile birlikte Edirne'yi ve çevresini ziyaret etme fırsatı buldum.

İlk dört gün içinde yaklaşık 15.000 esir ve 5.000 sivil Türk'e reva görülen vahşi muameleden söz etmeyeceğim. "Yabani hayvanlar gibi toplanıp üstüste "Saray" adasına tıkılan, ağaç kabuklarından ve ayakkabılarının derilerinden başka yiyecek bir şey bulamayan bu insanların açlıktan ve soğuktan kırılıp öldükleri malumdur.

Bunların her gün yüzlercesi birden kırılıp ölmüştür, öyle ki, Bulgarlar buradan çekilip giderken 1.000 kişiden sadece bir düzine kadarı sağ kalabilmiştir: Bunlar zaten çok iyi bilinmektedir.

Ben yalnız pek bilinmeyen bazı olaylardan bahsedeceğim. Bahsedeceklerim, hem Edirne'deki konsoloslar heyetince hem de Türk, Rum ve Musevi cemaatlerince oybirliğiyle lanetlenerek doğrulanmış olan olaylardır.

Müslüman evlerinin çoğunun pencere çerçeveleri ile kapıları sökülmüş ve evlerin bütün mobilyalarıyla birlikte kaldırılıp götürülmüştür. Aynı şekilde, mesela IV. Kolordu Komutanı **Abduk Paşa**'nın evi gibi, paşaların evleri de bütün eşyalarını kaybetmişlerdir.

Ünlü Selimiye Camii dahil, camilerin hiçbirinde bir tek değerli halı bırakılmamıştır. (bütün camilerin halıları alınıp götürülmüştür).

Selimiye Camii'nin eşsiz kütüphanesine de çok zarar verilmiştir. Yalnız

241 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 273-277 **&** ***Report of the Commission,*** p. 282--384

Not: Pravişte'de öldürülen 10 Müslümanın isimleri yalnız Fransızca metinde verilmektedir ve İngilizce metinde yoktur. - BNŞ.

Türklerin evleri değil, Rumların ve Musevilerin evleri de soyulmuştur. Vagonlar dolusu bu sözümona savaş ganimetleri Sofya'ya gönderilmiştir...

Varlıklı Müslümanlara, taşınmaz mallarını (Bulgarlara) sattıkları veya uzun sürcyle kiraladıkları yolunda ölüm tehdidiyle kâğıtlar imzalatılmıştır. Böyle kâğıtlar imzalatılanlardan biri Abdullah-Hamam sokağında oturan **İbrahim Bey**'dir.

Polis Müdürü **Şopov**, çalınmış üç koli halıyı, bir Rus vatandaşı aracılığıyla bizzat Sofya'ya göndermiştir.

Her sabah şehrin sokaklarında birçok Müslüman cesedi görülüyor. Bunlar o gece öldürülmüş olan insanların sokağa atılmış cesetleridir. Kuyulardan durmadan cesetler çıkarılmasının ardı arkası hâlâ kesilmedi. Çıkarılan cesetler, üzerleri yara beri içinde olan Türk tutuklularının cesetleridir. Yetkililer böyle ufak tefek önemsiz konulardan hiç rahatsız olmuyorlar.

İnsanı isyan ettiren cinayetlerden biri, Bulgar işgalinin ilk günü, bir Bulgar askeri tarafından sokak ortasında, güpegündüz bir esir Türk subayının katledilmesiyle işlenmiştir.

Açlıktan ve yorgunuktan bitkin düşmüş olan bu yaşlıca subay, yürümekte güçlük çekerken, Bulgar asker bunu dipçik darbeleriyle yürümeye zorlamıştır. Bunu gören **Solomon Behni** adında bir Musevi, yaşlı esiri biraz dinlendirmesini Bulgar askerinden rica etmiş. Bu müdahaleye sinirlenen Bulgar asker, her ikisini de süngüleyerek oracıkta öldürmüştür. Aynı gün 8 Bulgar askeri, saatçi olan 3 kardeşin evini basmışlar, 500 den fazla saat çalmışlar ve saatçi kardeşlerden **Aziz Ahmed**'i süngüleyip bırakmışlar. Bu kişi de aynı gün öğleden sonra can vermiştir. Diğer iki kardeş ise kaçıp canlarını kurtarmışlardır.

Halen Mısır Kızılay hastanesinde tedavi edilmekte olan 10 Türk askerinin öyküsü ise insanı daha da isyan ettirmektedir.

Bulgarlar Edirne'den ayrılırken 200 Türk esirini muhafaza altında Mustafa Paşa'ya (*Svilengrad*'a) göndermişler. *Hepsi hasta ve yaralı olan ve yürümekte güçlük çeken bu esirlerin hepsi yolda öldürülmüştür.*

Bu esirler yolda üç gruba ayrılmış: Yukarıda anılan 10 askerin grubunda 60 asker varmış. Yolda bir ara Bulgarlar bunlara serbest olduklarını, istediği yere gidebileceklerini söylemişler; zavallılar on adım bile atamadan, Bulgar subayın emriyle Bulgar askerleri bunları kurşunlamışlar. Hepsi ölmüş, yalnız anılan 10 asker, ölü taklidi yaparak ağır yaralı olarak kurtulmuşlar.

Bunlar tam dört gün aç kalmışlar, ormanda saklanmışlar. Bunların

arasında Kırkkilise (Kırklareli) 1. ve 2. Redif taburundan **Kamber oğlu Kamber, Hasan oğlu Hasan, Emin oğlu Emin** de vardır. (Diğer isimler izlemektedir). Bu on askerin hepsi kangren olmuş, hatta ikisi ölmüş. Öteki iki grubun kaderinin ne olduğu bilinmiyor. Ama, jandarma eşliğinde Yunan esirlerini aramaya giden Rum metropoliti, Meriç kıyısında süngülenmiş ve kurşunlanmış olarak onlarca esir cesedine rastladıklarını anlattı.

Kumarlı köyü öğretmeni **Hassiz Efendi**, resmen şunu anlatmıştır. Bulgarlar, ricat ederken, silah arama bahanesiyle 50 kadar Müslümanı camiye toplayıp orada hepsini katletmişler; Amour köyünden, en büyüğü 12 yaşında olan 10 Müslüman kız çocuğunu alıp götürmüşlerdir. Bu çocukların ne olduğu bilinmemektedir....

(Bulgar işgalinde) Edirne kadınlarının yaşadığı felâket havsalaya sığmıyor. Rum, Musevi, hatta Bulgar yanlısı Ermeni kadınları da tecavüze uğramışlardır. Fakat asıl Türk kadınlarına kudurmuşçasına saldırılmıştır. Ne sosyal durumuna, ne de yaşına bakılmıştır. Tecavüze uğrayanlar arasında küçük kız çocukları olduğu gibi, yaşlı kadınlar da vardır. Bu kızlardan pek çoğu hamile kalmıştır. İmkânları olanlar utançlarından uzaklara gidip kaybolmuşlardır. Birçoğu aklını kaçırıp delirmiştir. Birçoğu uğradığı felâket konusunda hiç ağzını açmamaktadır."[242]

Son bir belge

İstanbul'da çıkan ***İkdâm*** gazetesi, 15-16 Ağustos 1913 tarihli sayılarında *"Bulgar vahşilerinin şimdiye kadar yaktıkları canlarla, söndürdükleri ocakların derece ve mahiyetini gösteren resmi belgeler"* yayınladı. Gazete, ikinci günün sonunda bu belgeleri "Fezleke" başlığıyla şöyle özetledi (sadeleştirildi):

"Fezleke (Özet)

Rodop dağları dizisinin Ege denizine paralel giden taksim çizgisinden Bulgar sınırına kadar uzanan Arda nehri yöresi – ki Kırcaali, Eğridere, Ahi Çelebi, Darıdere, Sultanyeri kazalarıyla Gümülcine kazasının dağlık bölümünü kapsar – hem Bulgarlar ve hem de Sırplar tarafından işgal edilmiştir.

242 ***Enquête dans les Balkans,*** p. 342-345 & ***Report of the Commission,*** p. 326-327.

Not: Rapor, biraz kısaltılarak alındı. Raporun Fransızca metninin numarası 65'tir, parantez içinde gösterildi.. İngilizce metni ise numarasızdır. Rapor daha önce basında da yayınlanmış: Londra'da çıkan *Daily Telegraph* gazetesi 20 Ağustos 1913 tarihli sayısında, *Le Jeune Turc* gazetesi'de 26 ve 27 Ağustos 1913 tarihli sayılarında Raporu yayınlamışlardır - BNŞ

Kırcaali kazasında 570 evli 6 köyü tam olarak yakmış, çoluk çocukları da kapsayan 3.430'u aşan nüfusu toptan yok etmişlerdir. Eğridere kazasının Arda nehrinin doğusunda kalan bölümündeki halk – ki hepsi Türktür – istilanın ardından kısmen Gümülcine'ye göç etmiştir. Göç edemeyip kalan 11 köyün 7.600 nüfusu, tek bir kişi bırakılmamayarak toptan katledilmiş ve 1.490'dan fazla ev tam olarak yakılmıştır. Geri kalan 17 köyde 3.065 evden 1.970'i yakılmış ve göç edememiş 1880 insan feci biçimde katledilmiştir. İstilâ sırasında bu yörede tek bir Türk bırakılmamıştır. Darıdere kazasınının sırf Türk olan doğu bölgesinde 10 köyün 1.230 evi tam olarak yakılmış ve 8.000 nüfustan Gümülcine'ye göç edememiş olanların hepsi yok edilmiştir. Gümülcine'nin 85 köyden oluşan Şeyhcuma ve 25 köyden oluşan Kirli nahiyelerindeki nüfus silme Türk olduğundan bütün köyler yakılıp yıkılmış ve ancak rüşvet karşılığında 100-200 kadar ev kurtarılabilmiştir.

Eğridere kazasının 15 köylü "Dolaşdır ve Davud"–Arda'nın batı yanı–nahiyesinde 14.000 ve Ahi Çelebi kazasında 29 köyde 31.000 ve Darıdere kazasında 29 köyde 32.800 ve Gümülcine'nin 15 köyden oluşan Çakal nahiyesinde12.600 nüfus – ki toplam olarak Arda havzasında 88 köyde 15.570 hane ve 90.400 Pomak Müslüman vardır–bunların da bir bölümü istilâdan sonra Gümülcine'ye göç etmiş ve bir kısmı yerlerinde kalmıştır. Rodop Balkanlarının ormanlık, taşlık, geçilmesi zor yöresini oluşturan ve Arda nehri bölgesinin güney ve güney-batı bölümünü kapsayan topraklara Pomaklar yerleşmiştir. Bunlar sağlam müslüman insanlar olduklarından ve Bulgarlık ve Hristiyanlık hatır ve hayallerinden geçmediği halde, Bulgarlar buraları istilâ edince önce hoca, imam, muhtarları ve ileri gelen eşrafı öldürmüşler, camileri kiliseye çevirmişler, imamların yerlerine papazları koymuşlar, zavallıların tırnaklarını, dişlerini sökerek, bazılarının ağızlarını, burunlarını keserek, süngü kuvvetiyle bunlara din değiştirtmişlerdir. İstilânın ardından Gümülcine'ye ve İskeçe'ye göç edenlar ise zorla köylerine geri gönderilerek ve zorla din değiştirmeye zorlanmışlardır. Kadınların örtünmeleri kaldırılmış, isimleri değiştirilmiş, vaftiz edildiktan başka, kızlar Bulgar askerleriyle, delikanlılar Bulgar kızlarıyla evlenmeye zorlanmışlardır. Uyarılara ve telkinlere uymayanlar daima ağır cezalara çarptırılmakta ve çoğu zaman gizlice veya açıkça ocakları söndürülmektedir. Bu baskı doğal olarak ahalinin yütreklerinde ve vicdanlarında taşıdıkları duyguları açığa vurmalarını engellemektedir Herkes fırsat bekliyor, ellerine geçen mavzer ve martinileri ve cephaneyi Bulgarlara teslim etmeyip saklamışlardır.

Pomak köyleri yakılmamış, çoğunun eşyası da kurtarılmıştır.

Arda yöresinin kuzay-batı bölümünü oluşturan Eğridere 'nin Hotaşlı nahiyesi ile Kırcaali'nin Şahinler ve Çamdere kolları el'an Bulgar istilasına uğramamıştır. Dağlık, ormanlık, taşlık ve gayet sarp olan bu havalide tahminen 15-16.000 nüfus vardır, bu nüfusun hepsi Türk'tür. Halkın elinde

2.000'den fazla mavzer ve bolca cephane bulunduğundan ne Bulgar askeri ve ne de komiteleri buralara girmeğe cesaret edememiştir. Buralarda nüfus ve mal bakımından bir ziyan yoktur.

Fi, 25 Temmuz 329"
(7 Ağustos 1913)[243]

5.-BALKANLARDAN YENİ TÜRK GÖÇLERİ

1883'te üç ayda 240.000 göçmen

Yukarıda, Birinci Bölümde, Bulgaristan Türklerinin göç tarihinden bir yıllık (1879-1880) belgesel bir kronoloji sunulmuştu. Bulgar yönetimi daha ilk yılında, yerli Türk nüfusu göçe zorlama politikası izlemeye koyulmuştu. Bu politika daha sonraki yıllarda da sürdürülmüştür.

Fransa'nın Edirne Konsolosu M. **Laffon**, 31 Ekim 1883 günlü, 1 sayılı raporunda, son üç ay içinde (Ağustos-Eylül-Ekim 1883), Edirne'den 200.000 kadar muhacir (göçmen) geçtiğini bildiriyor ve şöyle diyordu:

"Doğu Rumeli'den ve Bulgaristan'dan Müslüman ahalinin göçü, gitgide daha büyük boyutlara ulaşıyor. Yaklaşık son üç ayda Edirne'den 50.000 muhacir ailesi geçti. Her ailede ortalama dört nüfus bulunduğu düşünülürse, Bulgaristan'da bulamadıkları huzur ve güveni Anadolu'da aramak için göç eden Müslümanların sayısı 200.000 kişi olarak hesaplanabilir."[244]

Bunlar yalnız karayoluyla gelen göçmenlerdir. Ayrıca Vidin, Varna, hatta Burgas limanlarından, deniz yoluyla İstanbul'a gelen göçmenler de eklenince, üç ay içinde gelenlerin toplamı 240.000'e ulaşır. Yani ayda ortalama 80.000 göçmen!

Fransız konsolosu "muhacirlerle" konuşmuştu. Hepsi Bulgar baskılarından kaçtıklarını söylemişler: "*Bulgarlar kadınlarımıza çarşafı yasakladılar, camiye gitmemizi engelliyorlar ve kiliseye gitmemizi söylüyorlar. Üstelik bizi Bulgar askerlik kanununa tâbi kılmağa çalışıyorlar. Biz de onların ülkesini terkediyoruz",* demişler. Konsolos, "bu göçlerin arkası kesilmiyor; Bulgarlar, Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın bütün Müslüman halkını Türkiye'ye sürmeye; Türkler de Anadolu'ya sığınmaya

243 **İkdâm,** 16 Ağustos 1913, No. 5922; & **Ahmet Halaçoğlu,** ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1813),*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci baskı, Ankara: 1995, s. 35-36

244 Fransa Dışişleri Arşivlerinde Konsolosluk Arşivleri **(AAEF-CPC- Turquie 1880-1887, Adrianople, Tome 4,** ff. 209

kararlı görünüyorlar, yalnız ellerindeki mal ve mülkü yok fiyatına da olsa elden çıkarmayı düşünüyorlar", diye yazıyor.[245]

Sofya'daki Fransız diplomatik temsilcisi, 3 Nisan 1884 günlü raporunda, "Bulgaristan'dan 600 binden fazla Türk'ün göç ettiğini bildiriyordu. O kadar ki, verimli Bulgaristan toprakları işlenemeden kalmaktaydı. Temsilci, "*Müslümanların göçü, Bulgaristan'ı 600.000'den fazla işgücünden mahrum bıraktı*" diyordu.[246]

1885 yılında Doğu Rumeli İmtiyazlı Vilâyetinin, bir darbeyle Bulgaristan'a katılması göçleri yeniden kamçılamış ve 1886-1890 yıllarında, dört yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 74.753 Müslüman Türk daha göç etmişti. Bulgar İstatistiklerine göre 1893-1902 yıllarında, on yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 70.603 güçmen daha gelmiştir.[247]

Bu Bulgar rakamlarında yalnız kadınlar ve erkekler gösterilmiş, çocuklara ise ayrıca yer verilmemiştir. Çocuklar da hesaba katılınca toplam göçmen miktarı belki 100 bine ulaşır. Şunu da hatırlayalım: Bu yıllar, en durgun yıllardır. Harp yok, darp yoktur. Türk-Bulgar ilişkileri normaldir. Böyle olduğu halde Türk göçleri hiç durmamış, ince ince akıp sürmüştür. Bu en durgun yıllarda bile Bulgaristan'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 7.000 ile 10.000 arasında göçmen gelmiştir. 1883 yılında ayda 80.000 kadar göçmen gelirken, yirmi yıl sonra bu miktar 7.000 dolayına düşmüş; ama hiç kesilmemiştir. Bulgar Prensliğinin kurulmasından Balkan Savaşına kadar geçen yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler hiç kesilmeden sürmüştür. Akan bir su gibi, kanayan bir yara gibi sürmüştür!

1912-1913 Balkan Savaşı göçleri: Rumeli göçüyor

1912-1913 Balkan Savaşları, tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gibi, Rumeli Türklerinin bozgunu oldu. **Şevket Süreyya Aydemir**, bu bozgun göçlerini şöyle özetliyor:

"...Bosna sınırlarından Çatalca'ya kadar ikinci bir akın, ordu döküntülerinin geriye doğru sel gibi akışından daha karışık, daha kanlı sürüklenip gelmekte idi: Göçmenler.

Rumeli göçüyordu. Sırp, Karadağ, Bulgar, Yunan askerlerinin işgal ettiği yerlerde kanlı bir katliam başlamıştı. Hayat, servet, namus her şey ayaklar

245 **Ibid.**, f. 210

246 Fransa Dışişleri Arşivleri: **AAEF-Bulgarie, Sofia, 1884, tome 10**, folio 107

247 Principauté dc Bulgarie, Direction de la Statistique, ***Statistique de l'Emigration de la Principauté dans des Pays Etrangers, de 1893 à 1902***, Sofia: 1905, pp. IV-V

altında idi. Öldürülen, asılan, parçalanan Müslümanlardan arta kalanlar, çoluk çocuk, her şeylerini bırakarak doğuya, İstanbul'a doğru akıyordu. Batı bölgelerinde ise göçmenlerin kaçacakları yerleri de yoktu. Ayak altlarında kırılıyor, eziliyorlardı."[248]

Enver Paşa da bu göç olayını şöyle anlatıyor:

"...Başıboş sürünen bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli bağlarından kopup gelen, daha perişan yüzbinlerce muhacirin, yüzbinlerce göçmenin sürüne sürüne, eriye eriye akan kafilelerini de eklemeliyiz. Evet Rumeli göçüyordu. Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyorlardı. Rumeli'yi asırlarca evvel alan, Rumeli'de asırlardır yaşayan son Türkler, XX. Yüzyılın başlarında alevlenen bu yangının alevleri içinde sonu bilinmez geleceklere doğru akıyorlardı."[249]

Evet, Rumeli göçüyor. Kara yoluyla, demiryoluyla, deniz yoluyla göçüyor. Dört tekerlekli manda arabasıyla göçüyor. Trenle göçüyor. Vapurla göçüyor. Ne araç bulursa onunla göçüyor. Düşman, ölümlerden ölüm beğenin, demiş. Rumeli Türkleri ölümden kaçıyor,. Devlet neredeyse oraya göçüyor, Devlete sığınıyor. Devlet Rumeli'den çekilince, Rumeli Türkleri de çekiliyor: Asker bozulunca, Rumeli Türkleri de bozulmuştur. Devlet İstanbul'daysa Rumeli Türkleri de İstanbul'a, devlet Anadolu'daysa Anadoluya sığınıyorlar..

Bu bozgun göçünde halkın çoğu kendi imkânlarıyla karayoluyla Anadolu'ya geçmeye çalışmıştır. Tren bulabilen trenle göçüp canını kurtarmaya yönelmiş. Kıyılara yönelenler, Selanik gibi limanlardan gemilerle Anadolu limanlarına çıkmışlardır. Savaşın başlarında, Tükiye'ye gemi bulamayanlardan Romanya'ya geçenler de olmuştur.

Karayoluyla gelen göçmenler[250]

Savaşın başlarında Babaeski ve civarından arabalarla yüzü aşkın göçmen Marmara Ereğlisi'ne gelmiş. Burada ekmek sıkıntısı başgösterince yeterli un ve ekmeğin hemen yetiştirilmesi istenmiş. Yeni göçmenlerin gelmesi üzerine ekmek sıkıntısı daha da artmış. Bazı göçmenler Marmara Ereğlisi'nden İstanbul'a geçmek isteyince de bunlara engel olunmuştur.

248 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1938),** Remzi Kitabevi, İstanbul: 1963, s. 174.

249 Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa, II,** İstanbul: 1986, s. 322-323

250 Buradaki bilgileri şu kaynaktan özetleyerek aktarıyorum: **Ahmet Halaçoğlu,** ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913),*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995, s. 47-52

Kırklareli, Lüleburgaz ve çevresinden çok sayıda göçmen İstanbul'a akın edince bunların çoğu Bandırma, Bursa, Balıkesir taraflarına sevkedilmiştir. Ayrıca Kırklareli'nden manda arabasıyla yola çıkan yaklaşık 400 hane göçmen ancak 17-18 günde İstanbul'a ulaşabilmişlerdir. Bu göçmenlerin bir bölümü Sirkeci'den Üsküdar'a, diğerleri de Mudanya'ya yollanmışlardır. Bir iki gün içinde Mudanya'ya yollanan göçmenlerin sayısı 1.500'ü bulmuştur. Bunun yanında Kırklareli ve Lüleburgaz'dan gelen göçmenlerin pek çoğu İstanbul'da kalmıştır.

1912 Kasım ayı başlarında Trakya'dan, özellikle Dimetoka, Havza, Lüleburgaz taraflarından binlerce araba ve havvanlarla büyük bir göçmen kitlesi Keşan'a gelmeye başlamıştır. Bulgar taarruzlarından kaçan bu göçmen kitlesi Uzunköprü, hatta Keşan halkını da sürükleyerek Gelibolu'ya yönelmiştir. Herhalde Gelibolu'dan Anadolu'ya geçeceklerdir. Çatalca ve civar köyleri ise İstanbul'a doğru göçmeye başlamışlardır. Bunların yanısıra Gümülcine'den de 200 göçmen Karaağaç yoluyla İstanbul'a gelmiştir. Trakya'dan İstanbul'a gelen göçmenlerin sayısı kısa zamanda 100.000'e ulaşmıştır.

Rumeli göçmenlerinin en çok yığıldıkları şehirlerden biri de Edirne olmuştur. Bir yandan savaş devam ederken, diğer yandan civar köy ve kasabaları boşaltan binlerce kadın, erkek, çocuk Edirne'ye yürüyerek kale kapısı önünde toplanmıştır. Öyle ki bu göçmenlerden binlercesi şehre girdiği halde binlercesi de girmek için bekleşmekteydi. Edirne göçmenlerin geçiş yeriydi. Göçmenler buradan geçip İstanbul'a gitmeye çalışıyorlardı. Öyle ki göçmenlerin bir kolu İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den çıkarken diğer kolu şehre giriyordu. Edirne'nin nüfusu 120.000'e fırlamıştı. Bunun sonucu olarak da şehirde erzak sıkıntısı başgöstermişti. 3 km ilerde şiddetli çarpışmalar başlayınca göç hareketi de hızlanmış, çok sayıda Müslüman ve Musevi ailesi İstanbul'a gitmiştir. Şehir nüfusunun % 25 kadarı şehri terk etmiştir. Göç eden Edirne yerlilerinden bir çoğunun kendi taşıt araçları vardı. Fakat hali vakti yerinde olmayan göçmenlerin çoğu Anadolu'ya geçmek için yaya olarak ya da başka arabalarla yollara düşmüşlerdir. Bunlar ilk etapta Uzunköprü, Malkara, Keşan taraflarına gitmişlerdir. 8-10 gün içinde buralarda 20.000 kadar göçmen birikmiştir. Bunun üzerine Hükümet bu göçmenleri İstanbul'a ve Anadolu'ya nakletmeye karar vermiş, bu iş için Edirne mebusu **Emin Bey**'i görevlendirmiştir.

Edirne'den başka Selânik'e de büyük göçmen kitleleri akın etmiştir. Genellikle Trakya göçmenleri Edirne'de, Makedonya göçmenleri ise Selânik'te toplanmışlardır. Bütün bu göçmenler Anadolu'ya geçmek niyetiyle oralara akın etmişlerdir. Belgelere göre Selânik'te biriken göçmenlerin sayıları bir ara 40.000 kadar olmuştur. Bu yığılmalar ciddi sorunlara da neden olmuştur. Kış basınca sorunlar daha da artmıştır. 29 Aralık 1912'de şehirdeki yabancı konsolosların bazılarıyla Selânik eşrafı,

göçmenlere yardım için bir komisyon kurmuşlar, göçmenlerin bir kısmını cami ve mekteplere, şehir dışına kurulan çadırlara yerleştirmişler. Göçmenlerin çoğu yine açıkta kalmıştır. Salgın hastalığı da başgöstermiş, çiçek hastalığına yakalanan 2.000 kadar göçmen, ayrı çadırlara alınmıştır. Büyük göçmen kitleleri Selânik'e açlık sorununu da beraberinde getirmiştir. Avusturya ve Rus vapurları şehre önemli miktarda un taşımışlardır.

Selânik taraflarında toplanan göçmenler, yurtlarına geri gönderilmeye de çalışılmıştır. Ama Bulgar komiteleri ve askerlerlerinin toplu katliamlar yaptıklarını haber almış olan göçmenler geri dönmek istememişlerdir. Nitekin, Kavala'da toplanmış olan 20.000 kadar gömen yurtlarına gitmek üzere şehirden çıktıkları bir sırada yolda Bulgar çetelerinin saldırısına uğramışlar, içlerinden yaklaşık 7.000 kişi saldırıda öldürülmüştür.

Yine Gümülcine, Petriç ve Toyran şehirleri de göçmenlerle dolmuştu. Bulgar askeri makamları, canlarının ve mallarının korunacağı güvencesi ve vererek bu göçmenleri geldikleri yerlere geri dönmeleri için 3.-5.000 kişilik kafileler halinde yola çıkarmışlar. Fakat bu zavallılar 2 kilometre sonra Bulgar komitecilerinin ve askerlerinin saldırısına uğramışlardır. Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 4.000 göçmen bu saldırılarda can vermiştir.

Kısacası, Selânik yöresinde birikmiş olan göçmenler yurtlarına dönemiyor, karayoluyla veya demiryoluyla da Türkiye'ye gelemiyorlardı. Dolayısıyla onlar deniz yoluyla Türkiye'ye getirileceklerdi.

Deniz yoluyla yapılan göçler[251]

Selânik limanından Türk limanlarına taşınan göçmenler

Balkanlı müttefiklerin ve özellikle Bulgar komitelerinin zulümlerine, kırımlarına ve kıyımlarına dayanamayan Rumeli Türkleri, canlarını Türkiye'ye, Anadolu'ya atabilmek için deniz ulaşım araçlarından da yararlanmak istemişlerdir.

Fakat Osmanlı Devleti'nin elindeki gemiler çok sayıda göçmeni Anadolu'ya taşımaya yetmediğinden, Mısır, Romanya, Rusya, İtalya, Belçika ve İngiliz bandıralı gemilerden de yararlanılmıştır. Bundan başka Yunanistan ile hangi devlete ait olduğu bilinmeyen gemilerle de göçmen taşınmıştır.

Gemilerle göçmen taşınması sırasında taşıma ücreti ve iaşe giderleri "Muhacirin Komisyonu" tarafından karşılanmıştır. Göçmenlere

251 **Ibid.**, s. 53-60

masraflarının karşılandığını gösteren birer ilmühaber verilmiştir. Buna rağmen, ellerinde belge bulunduğu halde bazı göçmenlerden gemideki görevlilerce ücret istenmesi gibi yolsuzluklar da yapılmıştır. Hatta bazı görevliler hakkında kanunî takibat açılarak, bu gibi yolsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Selânik, Manastır, Üsküp, hatta Komanova vilâyetlerinden kalkıp gelen göçmenlerin başlıca toplanma yeri Selânik olmuştur. Burada biriken göçmenlerin geldikleri yerlere göre bir dökümü, **Ahmet Halaçoğlu**'nun kitabında (s. 51) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3

Selânik'te Biriken Göçmenlerin geldikleri yerlere göre miktarları

Alasonya'dan	667	Avret-hisar'dan	296
Boşnak (Bosna'dan)	388	Demirhisar'dan	77
Gabrova'dan	107	İstrumca'dan	140
Karaferye'den	57	Katrin'den	2392
Kelmeriye'den	235	Koçana'dan	6805
Komanova'dan	396	Kratova'dan	947
Kozana'dan	45	Köprülü'den	1283
Lankaza'dan	183	Manastır'dan	27
Mayayalar'dan	37	Menlik'ten	25
Osmaniye'den	1049	Polonka'dan	95
Petriç'ten	47	Preşova'dan	157
Priştine'den	770	Radovişte'den	76
Serfice'den	1031	Serez'den	105
Tikveş'ten	31	Üsküp'ten	752
Varna'dan (?)	1682	Yenice'den	2499
Toplam			**22.421**

Not: Son satırdaki **Varna**'nın yanlış olduğu kanısındayım. Doğrusu belki **Vranâ** (*İvraniye, İvranye)* olabilir. - BNŞ.

Göçmenlerin nerelerden kopup geldikleri hakkında bir fikir veren bu tablo, tabii, sürekli değişmiş, göçmenlerin sayıları günden güne azalmış ya da çoğalmıştır. Göçmenler bir yandan peyder pey Anadolu'ya doğru yollanırken, diğer yandan yeni yeni göçmen kafileleri Selânik'e sürekli akıp durmuştur. Göçmenlerin önemli toplanma merkezlerinden biri olan Selânik'te, bir ara biriken göçmenlerin sayısı 40.000 kadar olmuştu. Yunan

ordusunun Selânik'e yürüdüğü sırada, limanda bulunan "New York" gemisi ile de pekçok kişi taşınmıştır.

Selânik limanından, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun diğer çeşitli limanlarına çok sayıda göçmen taşınmıştır. Antalya, Mersin, İskenderun, hatta Suriye limanları da çok göçmen alan noktalar olmuştur. Ama göçmenlerin çoğu İzmir'e ve İstanbul'a getirilmiştir. Selânik'ten kalkan hemen her vapur, 1.200-1.500 kadar göçmeni İzmir'e ve İstanbul'a getirmiştir. Öyle ki 1-2 hafta içersinde Selânik'ten ayrılan göçmen sayısı 25.000'e ulaşmıştır.

Selânik'teki göçmenlerin taşınmasında, İtalyan, Rus, Yunan vs vapurlarının yanısıra Mısır Hilâl-i Ahmer İdaresi'inin "Bahr-i Ahmer" ve "Bahr-i Amâl" vapurları da devreye girmişlerdir. Bunlardan "Bahr-i Ahmer" vapuru bir çırpıda 2.000, "Bahr-i Amâl" da 1.500-1.600 kadar göçmeni İzmir'e çıkarmıştır. Özellikle "Bahr-i Ahmer" vapuru, Selânik ile İzmir arasında adeta mekik dokumuş, pek çok göçmen ve yaralıyı Selânik'ten İzmir'e taşımıştır. Bu vapur daha sonra Avlonya ve Preveze gibi Adriyatik limanlarından da göçmen ve asker taşımıştır. Sadece Selânik'ten İzmir limanına getirilen göçmen sayısı 10.000'i bulmuştur.

İzmir'deki büyük yığılma karşısında Selânik limanından getirilen göçmnenlerin Mersin'e taşınmalarına karar verilmiştir (Eylül 1913)..Çünkü İzmir'deki göçmen yığılması had safhaya varmış ve göçmenler arasında bulaşıcı hastalıklar da başgöstermeye başlamıştı. Belde müftüsü artık İzmir'e göçmen kabul edilmeyeceğini bildirmiş, göçmen getirmekte olan "Orano" vapuru da rotasını da İzmir'den İstanbul'a çevirmiştir. Bununla birlikte, İzmir'e göçmen getirilmesi tam olarak önlenememiştir.

Selânik'te toplanan göçmenlerin bir bölümü Doğu Trakya bölgesine de taşınmıştır. Örneğin "İsfahan" vapuru, Selânik limanından aldığı binden fazla göçmeni Tekirdağ limanına getirmiş, bunlar Edirne vilâyetine iskân edilmişlerdir.

Göçmenlerin taşınmasında zaman zaman Yunan gemileri de kullanılmıştır. Almanya Büyükelçiliğinin aracılığıyla, Türk göçmenlerinin ve savaş esirlerinin Türkiye'ye taşınması için Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir anlaşma yapılmıştır. (Nisan 1913). Anlaşma gereğince, Yunanistan'daki Müslümanlardan göç arzusunda bulunanlar Yunan gemileriyle Osmanlı topraklarına taşınacak ve bu gibi gemilere Osmanlı savaş gemilerince müdahele edilmeyecekti. Yunan Hükümeti, işgal ettiği toprakları Müslüman Türklerden arındırmak ve bunların mallarını kendi vatandaşlarına vermek politikası izlemekteydi. Bu bakımdan Yunan Hükümeti, Müslüman göçmenleri ücretsiz Türkiye'ye taşımayı kararlaştırmıştı.

Yunanistan'ın işgal ettiği yerlerden Türk göçleri, barış antlaşması yapıldıktan sonra da devam etmiştir. Dolayısıyla, Kasım 1912 - Mart 1914 tarihleri arasında yalnız Selânik limanından Türk limanlarına taşınan göçmenlerin toplam sayısı çeyrek milyona dayanmıştır:

Tablo 4

Deniz Yoluyla Selânik Limanından 'Türk Limanlarına Taşınan Göçmenler

(Kasım 1912 - Mart 1914)

Kasım	1912	8.866	Ağustos	1913	29.312
Aralık	1912	15.493	Eylül	1913	13.380
Ocak	1913	12.087	Ekim	1913	14.764
Şubat	1913	12.088	Kasım	1913	17.213
Mart	1913	7.553	Aralık	1913	15.502
Nisan	1913	6.725	Ocak	1914	10.192
Mayıs	1913	12.813	Şubat	1914	25.060
Haziran	1913	9.368	Mart	1914	12.436
Temmuz	1913	21.045	**TOPLAM**		**243.807**[252]

Diğer limanlardan Türkiye'ye taşınan göçmenler

Balkan savaşında Selânik limanından başka diğer limanlara çok sayıda göçmen birikmiştir. Ege denizinde Kavala ve Dedeağaç; Karadeniz'de Köstence, Varna, Burgaz, daha az sayıda Adriyatik denizinde Avlonya ve Preveze şehirleri de göçmenlerin toplandığı, Türkiye'ye gelebilmek için gemi bekledikleri limanlar olmuştur. Bu şehirlerde toplanan göçmen kitleleri, gemilerle Anadolu'ya geçebilmek için günlerce aç susuz, perişan halde beklemişlerdir.

Bulgar istilâsı üzerine, Drama, Nevrekop, Rupçoz yöreleri Müslüman ahali, Bulgar vahşetinden kurtulmak için Kavala'ya göçetmişlerdi. Bulgar eşkiyasının Kavala'yı da istilâ etmesi üzerine çaresiz kalmışlardır. Öyle ki Bulgar istilâsının üçüncü günü bu göçmenler açlıkla karşı karşıya kalmışlardır. Bunun haber alınması üzerine Mısır Hidiv'inin özel vapuru "El-Mahrûse" imdada yetişmiş ve 2.500 göçmeni Kavala limanından alarak İstanbul'a getirmiştir.

252 **Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün,*** (Çev: Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2012, İstanbul: 1998, s. 180 & H. **Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: GÖÇ***, s. 231

Bulgaristan tarafında zulme uğrayan ve Anadolu'ya geçmek isteyen Türklerin gittikleri en yakın liman şehirlerinin başında ise Burgaz, Balçık ve Varna şehirleri gelmekteydi. Buralarda toplanan göçmenlerin taşınmasında devlet zaman zaman zor durumlarda kalmış, Romanya gibi bazı ülkelerde vapur kiralamıştır.

Bunlar dışında yelkenli gemilerle kaçarak İstanbul'a gelen göçmenler de olmuştur. Balkan Savaşında Bulgarlar tarafından işgal edilmiş olan Burgaz iline bağlı Vasilikos kasabasından 4 yelken gemisiyle pek çok Müslüman aile İstanbul'a gelmiştir. (Vasilikos kasabasının adı 1934'te *Tsarevo,* 1950'de de *Miçurin* olarak değiştirilmiştir).

Bu arada "Praga" adlı bir Avusturya vapuru da Varna limanından 2000 kadar Müslüman göçmeni İstanbul'a getirmiştir. Varna'dan bir hafta içinde 7.500 kişi (1.500 aile) Türkiye'ye göç etmiştir.

Osmanlı Hükümeti, ayrıca Bulgaristan'da zulüm gören ve göç etmek isteyen Müslümanları İstanbul'a taşımak için Romanya'dan "Maria Thereza" (Prenses Maria) adlı vapuru 14 bin Frank'a kiralamıştır. Ama bu da yeterli olmamıştır. Varna ve Burgaz'da toplanan çok sayıdaki göçmen vapurlara hücum ettiklerinden bunları taşımak için başka vapurlar devreye sokulmuştur. Macar ve Romen vapurları Köstence, Varna, Burgaz limanlarından çok sayıda göçmeni İstanbul'a taşımışlardır.

Balkan devletlerince işgal edilen limanlardan gelen çeşitli yabancı vapurlar da Osmanlı kıyılarına durmadan göçmen getirmişlerdir. "Mikel Arkanj" adlı Rus vapuru Dedeağaç'tan çoğu kadın ve çocuk 400 göçmeni, bir başka Rus vapuru da 70 aileden oluşan başka bir göçmen grubunu Şubat 1913'te İstanbul'a getirmiştir. "Didina" ve "Fırat" adlı Belçika vapurları da Dedeağaç'tan İstanbul'a 350, Çanakkale'ye 100 göçmen getirmişlerdir. Bir İngiliz gemisi, İştip, Kosova, Koçana 'dan Selânik'e gelen 200 göçmen ailesini Kasım 1912'de İstanbul'a getirmiş, "Forika" adlı başka bir İngiliz gemisi de 1913' Haziran sonunda Tekirdağ'a 100 göçmen ailesi getirmiştir.

Silivri, Büyük Çekmece, Tekirdağ, Gelibolu gibi Trakya'nın Marmara kıyılarında biriken göçmenler ise Türk gemileriyle Gemlik, Bandırma, Mudanya gibi Anadolu kıylarına taşınmışlardır. Bu vapurlar daha sonra İstanbul'dan da 4.000 göçmeni Bandırma ve Mudanya'ya taşımışlardır. İstanbul'daki göçmenlerden bir bölümü de Galata rıhtımından alınarak Mudanya ve Bandırma'ya sevk edilmişlerdir. Hükümet, İstanbul'a yığılan göçmenleri Anadolu'ya göndererek azaltmaya çalışırken, aynı zamanda bazı göçmen kafilelerini İstanbul'a hiç sokmadan Yeşilköy'den (Ayastrefanos) vapurlarla Anadolu'ya sevk etmiştir. Alınan bütün önlemlere rağmen göçmenlerin İstanbul'a akınlarına engel olunamamıştır.

Demiryoluyla gelen göçmenler[253]

Balkan devletleri ordularının ilerleyişi karşısında Rumeli Müslüman halkının bir bölümü yığınlar halinde tren istasyonlarına hücum etmişlerdir. Tren, zamanın en önemli kitle taşıma aracıydı. Tren taşımacılığı sırasında da göçmenlerden yolcu ücreti alınmıyordu. Ama asker sevkiyatına öncelik verilmesi ve demiryolunun yetersizliği yüzünden göçmenler bu önemli araçtan gerektiği gibi yararlanamamışlardır.

Demiryolu yolculuğu daha ziyade İstanbul'a yakın bölgelerden yapılmaktaydı. Özellikle Edirne yakınlarındaki muharebeden bölge halkının zarar görmemesi için, 1912 Ekim sonunda göçmenler trenle İstanbul'a gönderilmişlerdir. Kırklareli ve çevre köylerinin boşaltılması sırasında, 1912 Ekim ayı sonunda Edirne'den İstanbul'a 45 vagon göçmen gönderilmiştir, bunlar Kumkapı istasyonuna indirilerek Sultan Ahmet semtine gönderilmişlerdir. Aynı tarihlerde Kırcaali ve Edirne civarından 35 vagon dolusu göçmen Kumkapı'ya indirilmiş, bunlar Sultan Selim semti civarındaki boş evlere yerleştirilmişlerdir. 1912 Kasım ayı başında da Sirkeci ve Kumkapı'ya ikişer tren göçmen getirilmiştir. Bunlar toplam 1.500 kişi kadardı. Edirne'deki subay ailelerinin de Çatalca'ya gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.

Demiryolu taşımacılığı sırasında Şark Demiryolları Şirketi'nden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bu şirket Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy'den Kumkapı'ya 40 vagon kadar göçmen getirmiştir. Aynı Şirket tarafından Selânik taraflarından da çok sayıda göçmen nakliyatı yapılmıştır.

Fakat Şark Demiryolları Şirketi, savaş sırasından ve savaştan hemen sonra taşıdığı göçmenler için Osmanlı Hükümetinden bir milyon kuruş kadar taşıma ücreti istemiştir. Bu ücret devletçe çok fazla bulunmuştur. Yapılan göçmen taşımasının hiçbir karara dayanmadığı, bunlar için şirket tarafından bir belge de gösterilemediği, istenen ücretin çok aşırı bulunduğu Şirkete bildirilmiştir. Ayrıca bazı yolculardan ücret alınmış olduğu da tespit edilmiştir. Bu konuda tahkikat açılmasının gerekli görüldüğü bildirilmiştir.

Ölenlerin ve göçenlerin sayısına gelince...

1912-1913 Balkan Savaşında Rumeli Türklerinden ölenlerin ve sağ olarak Türkiye'ye göçenlerin sayıları ne kadardı? Bu konuda şimdilik çok kesin rakamlar veremiyoruz.

Trakya'da Milli Mücadele başlıklı ciddi bir araştırma yapmış olan

253 **Ahmet Halaçoğlu,** ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri...*** s. 61-63

Tevfik Bıyıklıoğlu, Balkan Savaşında toplam 440.000 kadar Türk Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göçetmiştir, diyordu.[254]

Cemal Paşa Balkan Savaşında, Yunan, Sırp ve Bulgar zulümleri sonucunda *"500 bin kadar Müslümanın yürek parçalayacak bir tarzda öldürüldüğünü"* söylüyor, Avrupa büyük devletlerinin bu katliama hiçbir tepki göstermediğinden yakınıyordu. *"Avrupa ve Amerikan gazeteleri de bu sinekler gibi öldürülen zavallı Türkler lehine bir kelime yazmadı"* diyordu.

Cemal Paşa, bunca zulüm ve cinayetlere hedef olduktan sonra "iskân edilmek üzere yüzbinlerce Müslümanın anavatana canlarını atabilmiş" olduğunu sözlerine ekliyor, fakat gelen bu göçmenlerin sayıları hakkında kesin bir rakam vermiyordu.[255]

Mehmet Akif, Balkan savaşında ölen Müslümanların sayısını **600.000** olarak gösteriyor ve o günlerin Rumeli'sini şöyle anlatıyordu:

> İlahi altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı;
> Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
> Ne masum ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
> Ne bikes hânümânlar işte, yangın verdiler, yandı!
> Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı![256]

Amerikalı **Justin McCarthy**'nin demografik analizlerle vardığı sonuçlara göre, Balkan Savaşında katliam sonucu öldürülen Rumeli Müslümanların sayısı **632.408** kişi, 1912-1920 tarihleri arasında Balkanlardan Türkiye'ye göçedenlerin sayısı da 413.922 kişi olmuştur.[257]

Yani Balkan Savaşında Rumeli Müslüman nüfusu toplam **1.046.330** kişi eksilmiş demektir.. (ölen 632.408, göçen 413.922, toplam 1.046.330 kişi). Ben yıllar önceki bir araştırmamda, *"Balkan Savaşlarında yaklaşık bir milyon kadar Rumeli Türkünün yurtlarından sökülüp atıldığını, bu kitlenin 200.000 kadarının savaş sırasında can verdiğini"* yazmıştım.[258]

---

254 **Tevfik Bıyıklıoğlu,** ***Trakya'da Milli Mücadele,*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1955, Cilt I, s. 92-93

255 **Cemal Paşa,** ***Hatırat*** (Yayına Hazırlayan Metin Martı), Arma Yayınları, 5. Baskı, İstanbul: 1996, s. 79-80

256 **Mehmet Akif,** "Hakkın Sesleri" **Safahat**'tan aktaran: Nevzat Köseoğlu, **Enver Paşa,** Ötüken Yayını, İstanbul: 2008, s. 174

257 McCarthy, **Ölüm ve Sürgün,** s. 184-192 & H. **Yıldırım Ağanoğlu,** ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç,*** 7. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: 2011, s.106.

258 **Bilâl N. Şimşir**, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", ***Bulgaristan'da Türk Varlığı,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1985, s.53

Demek ki yurtlarından sökülüp atılanları doğru, öldürülenleri ise eksik hesaplamışım.

Balkan Savaşı göçleri konusunda değerli bir araştırma yapıp yayınlamış olan **Ahmet Halaçoğlu,** "Balkan savaşı göçmenlerinin sayısı hakkında gerek arşiv vesikalarında, gerekse dönemin yayın organlarında kesin bir bilgi mevcut değildir" diyor.[259]

Derinleştirilecek yeni araştırmalarla daha net ve kesin bilgilere ulaşılabilecektir, sanıyorum. Bu arada, **Murat Bardakçı,** yeni bir belge ortaya çıkarıp yayınlamıştır. Bu belgenin, Aşâir ve Muhacirin Umum Müdürü (Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürü) **Hamdi (Arpağ)'**ın 1917 başlarında hazırlayıp **Talat Paşa'**ya sunmuş olduğu söylenen bir defterdir.[260]

Bu defterden anlaşıldığına göre, Balkan Savaşında Türkiye'ye 413.922 göçmen gelmiştir. Lozan'dan sonra bunlara, Türk-Yunan Mübadele Anlaşmasına göre gelen 398.848 mübadil de katılmıştır. Böylece 1926 yılına kadar Balkanlardan Türkiye'ye 413.922 göçmen ve 398.849 mübadil olmak üzere toplam **812.771** muhacir gelmişti.

Aşağıdaki tablo, eksik olmakla birlikte, Balkan Savaşı Göçmenlerinin sayıları ve iskân edildikleri yerler hakkında azçok bir fikir vermekterdir. Bir göz atalım:

259 **Ahmet Halaçoğlu,** ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'dern Türk Göçleri (1912-1913),*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995, s. 63

260 **Murat Bardakçı,** ***Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi,*** 4. Baskı, İstanbul: 2009, s. 35-39 & **Ağanoğlu,** ***Balkanların Makûs Talihi...,*** s. 107-109

Tablo 5

Talat Paşa defterine göre

Balkan Savaşı Göçmenlerinin İskân Edildikleri

Velâyetlerle Sancaklar ve Nüfusları[261]

Vilâyet ve sancaklar	Nüfus	Hane
Adana Vilâyeti	6. 381	1.276
Ankara Vilâyeti	9.335	2.111
Aydın Vilâyeti	145.320	29.128
Edirne Vilâyeti	81.542	17.368
Erzurum Vilâyeti	6	1
Halep Vilâyeti	10.504	2.099
Hüdavendigâr Vilâyeti	18.317	4.650
Suriye Vilâyeti	3.187	637
Sivas Vilâyeti	10.805	2.169
Kastamonu Vilâyeti	88	16
Konya Vilâyeti	3.511	638
Mamuretülaziz Vilâyeti	242	48
Van Vilâyeti	27	5
İzmit Sancağı	6.771	1.153
Eskişehir Sancağı	9.088	1.236
Bolu Sancağı	566	118
Canik Sancağı	3.875	619
Çatalca Sancağı	5.932	1.493
Karesi Sancağı	14.687	2.961
Kale-i Sultaniye Sancağı	2.980	785
Kayseri Sancağı	1.445	328
Menteşe Sancağı	855	171
Yekün	**339.074**	**62.074**

261 **Ibid.,** s.109

Son Söz Yerine: Balkan göçleri hep Anadolu'ya doğru akmıştır

Osmanlı İmparatorluğunun Balkan toprakları, 1820'lerden beri birbirini izleyen isyanlar ve savaşlar sonucunda kaybedilmiştir. Anadolu ve Rumeli bu devletin kalpgâhını, omurgasını oluşturuyordu. Rumeli kanadı, parça parça, aşama aşama, yaklaşık doksan yılda elden gitmiştir (1821-1913). Geriye Anadolu kalmıştır. Osmanlı Devleti, safha safha Anadolu'ya doğru çekilmiştir. Sağ kalan Rumeli Türk kitleleri de Anadolu'ya doğru göçetmişlerdir. XIV.yüzyılda Anadolu'dan kalkıp Balkanlara fethetmiş olan Osmanlı Türkleri XX. Yüzyılda Anadolu'ya dönmüşlerdir.

Balkan topraklarının kaybı, beş yüzyıldan beri o toprakları şenlendirmiş ve vatan bilmiş olan Rumeli Türk halk kitleleri için felâket olmuştur. O topraklar parça parça elden çıkarken oraların Türk nüfusu da kitleler halinde acımasızca kırılmıştır. O topraklarda Osmanlı egemenliğine son verenler, yerli Türkleri de bitirmek istemişlerdir. Türk halkına ya defolup gidersin, ya da yok olursun denmiştir. Rumeli Türk kitleleri Osmanlı devletiyle özdeş tutulmuştur.

Rumeli Türk halkında dil, tarih, milliyet, devlet bilinci güçlüydü. Rum, Bulgar, Yunan milliyetçileri, Türklerdeki bu bilinci daha da güçlendirmiş, Türklerin aidiyet duygusunu iyice pekiştirmişlerdir. Türk halkı Osmanlı devletiyle bir tutulmuştur, özdeş görülmüştür. Osmanlı devleti o topraklardan atılırken Türkler de bu topraklarda kalamaz, denmiştir. Çünkü Türkler o devletin kurucuları, sahipleri, savunucularıdır, denmiştir.

Rumeli'den Türk göçleri hep Anadolu'ya doğru akmıştır. Devlet Anadolu'ya doğru çekilirken, göçmenler de Anadolu'ya doğru akmışlardır: Türk göçmen kitleleri, hep, bayrak neredeyse oraya, ordu neredeyse oraya, Devlet neredeyse oraya akıp sığınmışlardır. Türkler, devletin kurucu unsurlarıdır. Rumeli Türk göçmeni, bu devlet benim. Ben kendi devletimde yaşarım. Devlet nereye, ben de oraya demiştir. Türkiye'den başka bir ülkeye göç etmeyi akıllarına bile getirmemiştir:

Oysa, o dönemde, meselâ Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'dan her yıl yüzbinlerce göçmen alıyordu. Balkanlardan da Amerika'ya her yıl sürekli göçler oluyordu. Örneğin Yunanlılardan da Amerika'ya epeyce göç edenler vardı. Aşağıdaki rakamlar bu konuda bir fikir verir:

Tablo 6

1900-1911 yıllarında ABD'ye göçler ve ABD'ye Yunan Göçleri

Yıllar	ABD'ye toplam göç	ABD'ye Yunan göçleri
1900	448.572	3.771
1901	487.918	5.910
1902	648.743	8.104
1903	857.046	14.090
1904	812.870	11.343
1905	1.026.499	10.515
1906	1.100.735	19.489
1907	1.285.347	36.580
1908	782.870	21.415
1909	751.786	14.111
1910	1.041.570	25.888
1911	878.587	28.126[262]
Toplam	**10.122.543**	**199.342**

Balkanlar'dan Yunanlılar ve diğer topluluklar Amerika'ya göç eğiliminde oldukları halde, Türklerin yüzleri hep Anadolu'ya dönük olmuştur. Türkler bir yerde, bir merkezde toplanırken ötekiler merkez-kaç eğiliminde görünüyorlar.

Ötekilerden farklı olarak, Türkler, devlet kurucusuydu, kendi kurdukları devlette yaşamışlardı hep devlet kurucusu olmuşlardı, aidiyet duygusu çok kuvvetli olan bir milletti. Fark, esas buradan kaynaklanmış olabilir.. Türkler, devletin yanındadırlar, kurdukları devletlerine bağlıdırlar, kendi devletlerinde yaşamak isterler, onun içindir ki devletlerine sarılmışlar, bir arada toplanıp yoğunlaşmışlardır.

Türk milleti Rumeli bozgunlarında çok şehit vermiştir. Ama her bozgunda dalga dalga akıp gelen Rumeli göçmenleriyle Andolu'da Türk nüfus yoğunluğu artmış, Türk-Müslüman nüfusun Müslüman olmayan nüfusa oranı yükselmiştir. Türk nüfus Rumeli'de azalırken Anadolu'da çoğalmıştır. Ölümlerden dönüp gelen, ateşlerle sınanmış olan, kılıç artığı Rumeli göçmenleri, Anadolu'ya acılarla dolu tecrübe kazandırmış, bu milletin ölüp ölüp yeniden dirileceğine inanmışlar, bu ülkeye yeni bir dinamizm getirmişlerdir. Rumeli'den felâketli Türk göçleri, Anadolu'da yeni Türk devletinin, milli Türk devletinin kurulmasını kolaylaştıran faktörlerden biri olmuştur, denilebilir.

262 ***Enquête dans les Balkans***, p. 438

Rumeli Türkleri, isyanlarda, savaşlarında çok kırılmışlar; dalga dalga Türkiye'ye göç etmişler, fakat yine de Balkan ülkelerinde çok miktarda Türk nüfus kalmıştır. Balkanlardan göçler Cumhuriyet döneninde de aralıklarla devam etmiştir. Nüfus ve göç işlerinden sorumlu olan zamanın İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya,** 12 Kasım 1934 günü TBMM'ne şu bilgileri vermişti:

"Cumhuriyet devrinde 933 tarihine kadar Türkiye'ye gelen muhacirlerin miktarı mübadil olarak 99.709 evde 379.943 kişidir. Muhacirlerin miktarı, yani mübadele mıntakası haricinden gelenlerin miktarı 58.027 evde 248.462'dir. Bunun yekünu ev olarak 157.736, nüfus olarak da 628.305 dir...

*"Bugün **Bulgaristan'da bir milyon Türk vardır**. Bunların kesif bulundukları yer Deliorman'dır. Buradaki Türkler kuvvetli ve bildiğimiz tam Türk evsafını haiz olan Türklerdir. Diğerleri Rumeli-yi Şarkide ve bir kısmı da Edirne Vilâyetinin Bulgarlara kalan kısımda Koşukavak, Ahiçelebi, Darıdere denilen dağlardadır.*

***Romanya'da 400 bin** Türk vardır. Bunların içersinde Hıristiyan Türkler denilir Gagauvuz Türkleri de vardır.*

***Yugoslavya'da 800 bin** kadar Türk vardır. Buradaki Türkler, evvelâ, Makedonya'da kendilerine kalan kısımlarda henüz gelmemiş olan Türklerdir. Diğer taraftan yine Türk unsurundan oldukları halde kısmen diğerlerini muhitine uyduran Türkler vardır. Hariçteki Türkler bundan ibaretir.*

Bunlar doğruya doğru son asırlarda bizimle beraber istilâlara iştirak edip orada yerleşen, asırlarca bizimle beraber hükümran olan Türklerdir...

"Türk her nereye gitti ise medeniyeti, imar ve irfanı da birlikte götürmüştür. Türkün ikinci bir hasleti de vaktiyle bayrağının hakim olduğu yerde esir yaşayamamasıdır. Bunu zaaf olarak telakki edenler olduğu gibi kuvvet olarak telakki edenler vardır.

Ben, Türklerin esir yaşayamamasını büyük bir haslet ve kuvvet olarak tanırım."

Evet, Balkan ülkelerinde bugün de çok miktarda Türk vardır. Bu soydaşlarımızın yüzleri hep Türkiye'ye dönüktür. Aidiyet duyguları hâlâ güçlüdür. Bu duyguyu kaybederlerse yok olup giderler. Her halde bunun da bilincindedirler. Türkiye'yi anavatan bilirler, kendilerini Türk Milletinin parçası sayarlar. Başları darda kalınca Ankara'dan medet umarlar, yalnız Ankara'dan. Kimi zaman da kendi kendilerine, alçak sesle Ankara Türküsü çağırlar: *"Ankara'nın taşına bak / Gözlerimin yaşına bak / Biz kâfire esir olduk / Şu feleğin işine bak"...*

RUMELİ GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ BİRKAÇ TABLO

Tablo 7:

1913 Yılında Rumeli Müslüman mültecilerinin sayıları[263]

Şehir	Sayı	Tarih
Selânik	30.000	9 Mart 1913
Manastır	9.000	9 Mart 1913
	8.000	10 Kasım 1913
Serez	4.000	9 Mart 1913
Drama	1.000	9 Mart 1913
Gevgili	1.000	9 Mart 1913
İşkodra	8.500	28 Ekim 1913
	9.000	18 Kasım 1913
	2.500	20 Aralık 1913
Kavala	20.000	8 Kasım 1912
	10.000	26 Ağustos 1913
Biga	30.000	23 Aralık 1912
İzmir	65.000	18 Temmuz 1913

Tablo 8:

1912-1914 yıllarında Osmanlı limanlarına gitmek üzere Selânik'te toplanan Müslümam Müteciler(Göçmenler)[264]

1912	Kasım	... 8.866
	Aralık	15.493
1913	Ocak	12.087
	Şubat	12.088
	Mart	7.553
	Nisan	6.725
	Mayıs	12.813
	Haziran	9.368
	Temmuz	21.045
	Ağustos	29.312
	Eylül	13.380
	Ekim	14.764
	Kasım	17.213
	Aralık	15.502
1914	Ocak	10.192
	Şubat	25.060
	Mart	12.246
Toplam		**243.807**

Kaynak: *(Les Atrocitéa des Grecs en Macédoine, s. 21*

263 **Justin McCarthy,** ***Ölüm ve Sürgün.*** 179

264 **Justin McCarthy,** ***Ölüm ve Sürgün.*** 180

Tablo 9:

Rumeli'nden Türkiye'ye göçen Müsümanların yıllara göre sayıları 1912-1920[265]

1912-1913	177.352
1914-1915	120.566
1916-1917	18.912
1918-1919	22.244
1919-1920	74.848
Toplam:	**413.9223**

Tablo 10:

1912-1920 döneminde Balkanlardan Türkiye'ye gelen Müslüman mültecilerin (göçmenlerin) sayıları (Yerleştirildikleri bölgelere göre)[266]

Vilayetlerde	**Sayıları**
İstanbul	3.600
Edirne	132.500
Adana	9.059
Ankara	10.008
Aydın (İzmir)	145.856
Halep	10.504
Hüdavendigâr (Bursa)	20.853
Sivas	10.805
Suriye	8.512
Kastamonu	257
Konya	8.512
Mauretülaziz (Elazığ)	242

Bağımsız sancaklarda	**Sayıları**
İzmit	6.771
Eskişehir	9.088
Bolu	258
Canik (Samsun)	3.875
Çatalca	7.500
Karasi (Balıkesir)	14.687
Biga	4.033
Kayseri	6.140
(Afyon) Karahisar	280
Menteşe (Muğla)	855
Maraş	5.031
Toplam:	**413.922**

Kaynak: *Türkiye İçişleri Bakanlığı istatistikleri*

265 **Justin McCarthy,** ***Ölüm ve Sürgün.*** 182

266 **Justin McCarthy,** ***Ölüm ve Sürgün.*** 181

KRONOLOJİ (1814-1923)

1814: Odesa'da "Ethniki Hétaria" adlı Rum ihtilâl örgütü kuruldu; başına Rus Çarı'nın Rum asıllı yaveri **Alexandre Ypsilanti** getirildi.

12 Şubat 1821 Mora'da Yunan ayaklanması başladı. O yörede yeterli askeri birlik bulunmadığından isyan hızla yayıldı.

22 Nisan 1821 Yunan asiler Mora'yı ele geçirdiler ve vilâyet merkezi Tripoliçe'yi kuşattılar. Türk halkı kaleye sığındı.

13 Ocak 1822 Mora'da, bir ormanda toplanan Yunan meclisi Yunan bağımsızlığını ilân etti, **Alexandre Mavrokordato'**yu milli meclis başkanlığına seçti:

23 Mart 1822 Yunan ayaklanması bağlamında Sakız adası Rumları da ayaklandı.

12 Nisan 1822 Sakız ayaklanması bastırıldı, kuşatılmış olan Müslümanlar kurtarıldı. Bu harekât Avrupa'da dini bir taassupla "katliam" olarak gösterildi ve çok işlendi. (Ressam **Delacroix**'nın *"Sakız katliamı"* adlı tablosu da Paris'in Louvres müzesinde yer aldı).

1 Nisan 1824 Mısır Valisi **Mahmet Ali** Paşa Yunan ayaklanmasını bastırmak üzere Mora'ya asker gönderdi.

24 Şubat 1825 **İbrahim Paşa** komutasındaki Mısır donanması, Mora yarımadasına asker çıkardı. Navarin kalesinden sonra Tripoliçe, Kalamata gibi önemli merkezler asilerden kurtardı.

22/23 Nisan 1826 Missolinghi kalesi, Yunan asilerinden kurtarıldı.

5 Haziran 1827 Atina, Yunan asilerinden kurtarıldı.

29 Ekim 1827 İngiliz Amirali **Codrington** komutasındaki İngiliz, Fransız ve Rus donanması, ani bir baskınla Navarin koyunda demirli bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını batırdı. Üç buçuk saatte 57 gemi batırıldı ve 8.000 Osmanlı askeri şehit edildi.

26 Nisan 1828 Rusya, Osmanlı Devletine savaş açtı.

8 Mayıs 1828 Rus ordusu Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girdi.

20 Mayıs 1828 Olağanüstü Osmanlı Meclisi Rusya ile savaş kararı aldı.

29 Ağustos 1829 General **Maison** komutasında Navarin'e gelen bir Fransız ordusu Mora'yı işgal etti (Mısır askerleri savaşmadan Mora'dan çekildi).

14 Eylül 1829 Edirne'de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalandı. Bağımsız bir Yunan Devletinin kurulması Osmanlı Devleti'ne kabul ettirildi.

24 Nisan 1830 Londra Protokolü ile bağımsız bir Yunan milli devleti kuruldu. Mora ve çevresinde, 47.516 kilometre karelik bir ülke idi.

II

2 Mayıs 1876 Filibe sancağının dört köyünde Bulgar isyanı çıktı. Rumi 20 Nisan'da çıktığından buna "Nisan Ayaklanması" dendi (*Aprilsko Vstaniye).*

1 Temmuz 1876 Sırplar Osmanlı Devletine savaş açtı.

24 Ağustos 1876 Sırp kuvvetleri mağlup oldu, Sırplar mütareke istedi.

31 Ağustos 1876 Abdülhamid II tahta çıktı.

14 Eylül 1876 Osmanlı barış şartları Sırbistan'a bildirildi:

31 Ekim 1876 Rusya, Sırplarla mütareke yapılması için Osmanlı devletine ültimatom verdi.

5 Kasım 1876 İngiltere Balkan işleri için konferans toplanmasını teklif etti.
Rusya harp hazırlıklarına başladı.

20 Aralık 1876 **Mehmet Rüştü Paşa**'nın yerine **Midhat Paşa** sadrazam oldu.

23 Aralık 1876 İstanbul konferansı toplandı, Kanunu Esasi ilân edildi.

18 Ocak 1877 İstanbul Konferansı kararları Osmanlı Hükümetine bildirildi.

21 Ocak 1877 İstanbul Konferansı kapandı. Avrupa'da, Osmanlılar aleyhinde Rus propagandası.

5 Şubat 1877 **Midhat Paşa** istifa etti.
Sırbistan'la mütareke yapıldı.

19 Mart 1877 Mebuslar Meclisi açıldı.

24 Nisan 1877 Rus Çarlığı, Osmanlı Devletine savaş açtı. "93 Harbi" başladı.
Mebuslar Meclis Hristiyanlar lehindeki Rus iddialarını reddetti.

22 Mayıs 1877 Romanya istiklâlini ilân etti.

26 Haziran 1877 Ruslar Rusçuk şehrini topa tuttu. 25.000 kadar nüfusu olan şehir halkı göç yollarına döküldü.

26/27 Haziran 1877 Rus kuvvetleri Tuna'yı aştı ve Rus askerleri ile Bulgarlar Ziştevi Türklerine karşı katliama ve yağmalara başladılar.

28 Haziran 1877 Mebuslar Meclisi tatile girdi.

2 Temmuz 1877 Ziştovi, Niğbolu, Tırnova Müslüman halkı göç yollarına düştü. Rusçuk halkıyla birlikte Şumnu'ya doğru kaçıyor.

11 Temmuz 1877 Osmanpazarı ile Eskicuma arasında 10 bin Türk göçmen ailesi var. Don Kazakları ile Bulgarlar göçmenlere saldırdı.

13 Temmuz 1877 Bir Türk göçmen kafilesi Hainboğazı'nda Don Kazakları ve Bulgarlar tarafından imha edildi.

14 Temmuz 1877 Varna'ya doğru kaçan bir Türk göçmen kafilesi Don Kazakları süvari birliği tarafından kılıçtan geçirildi. Don Kazaklarıyla birlikte Bulgarlar da Türklere vahşice saldırıyor. Tırnova-Ziştevi arasında yüzlerce günahsız insan öldürüldü.

15 Temmuz 1877 İstanbul'a 500 kadar yaralı göçmen geldi:

16 Temmuz 1877 Şumnu'ya 5.000 araba göçmen doldu. Ruslar Balkan'ı aşıyor.

17 Temmuz 1877 *Guardian* gazetesi Don Kazaklarının mızraklarıyla yaralanmış çocuk ve kadınları Razgrad'da ziyaret etti

19 Temmuz 1877 Hariciye Nazırı Arifi Paşa, "Ruslar, silahlandırdıkları Bulgarlar ile birlikte Rumeli Müslüman halkını topyekûn yoketmek istiyor" diyor.

20 Temmuz 1877 Eskicuma'ya 5.000 göçmen yığıldı. Ruslar, Bulgarları yağma ve katliam yapmaya kışkırtıyor.

21 Temmuz 1877 Don Kazakları, Bulgarları silahlandırıp ayaklandırıyor. Türk köyleri talan ediliyor, yakılıp yıkılıyor. Binlerce Türk göçmeni Eskizağra ve Kızanlık ormanlarına sığınıyor.

21 Temmuz 1877 Ruslar, 1864 Cenevre Sözleşmesini çiğniyor. 300 arabalık bir Türk göçmen kafilesi toptan yok edildi. **Arifi Paşa** İsviçre'ye başvuruyor.

22 Temmuz 1877 Şumnu'da yabancı gazeteciler, sivil halka karşı Rus zulümlerini kınayan bir bildiri yayınladı. İstanbul Hükümeti bildiriyi imzalayan yabancı gazetecilere teşekkür etti.

24 Temmuz 1877 İngiliz Büyükelçisi **Layard**: "Ruslarla Bulgarlar, Rumeli Müslüman halkını yoketmek veya defetmek niyetindedir. Müslüman mallar yağma ediliyor"

24 Temmuz 1877 Padişah, İngiliz Kraliçesine başvurdu; Rus zulümlerinin durdurulması için Çar nezdinde girişimde bulunmasını rica etti

26 Temmuz 1877 Tırnova'dan kaçmakta olan 600-700 kişilik bir Türk göçmen kafilesi Rus kazakları tarafından topluca katledildi.

30 Temmuz 1877 Karlova taraflarından Filibe'ye 5.000 göçmen geldi.

1 Ağustos 1877 İngiliz Büyükelçisi **Layard: "**Kazaklarla Bulgarlar, Türk köylerini yakıp yıkıyor, halkı kılıçtan geçiriyor. Bütün Müslüman halk Bulgaristan'dan kovulmak veya yokedilmek isteniyor. İstanbul, Varna, Edirne gibi şehirler göçmenlerle doluyor."

3 Ağustos 1877 Eskizağra'dan Filibe Sancağında Karapınar'a 30.000 göçmen geliyor.

4 Ağustos 1877 Hariciye Nazırı **Server Paşa**: "Eskizağra'da 1.100 sivil öldürüldü. Lofça'da çocuklar ve kadınlar kılıçtan geçirildi. Bunların evleri yağma edildi" diyor.

5 Ağustos 1877 Eskizağra'dan Edirne'ye 3.000 göçmen geldi. İçlerinde pek çok yaralı var.

7 Ağustos 1877 Kızanlık ve çevresindeki Müslüman halkı kurtarmak için gönderilen Zeybek süvarileri, 10.000 göçmenle Karapınar'a dönüyor. Geride 2.000 Müslüman kalmıştır.

9 Ağustyos 1877 **Layard:** "Edirne göçmenlerle doldu. İçlerinde pek çok yaralı ve hasta var. Doktor, ilâç ve malzeme gerekiyor".

11 Ağustos 1877 Hariciye Nazırı **Server Paşa:** "Düşmandan geri alınan Kızanlık'ta 10.328 Müslüman kurtarıldı. Hepsi perişan, kimisi yaralı. Geriye kalan bir kısım Müslüman çekilen düşman tarafından Balkan'a götürülmüştür."

17 Ağustos 1877 Rus Kazakları ve Bulgarlar, Edirne'nin kuzeyindeki yerleri tamamiyle yakıp yıkıyor, ahaliyi öldürüyor ve kaçırıyor. Edirne şehri göçmenlerle doldu.

19 Ağustos 1877 Eskicuma'ya 15.000 göçmen ailesi yığıldı. Korkunç sefalet ve izdıdap var. Âcil yardıma ihtiyaç var.

20 Ağustos 1877 Edirne'de acil yardım bekleyen 10.000 den fazla göçmen birikti.

27 Ağustos 1877 **Layard**: "Rusların Rumeli Türk halkını yoketmek veya defetmek istediklerine şüphe yok."

12 Eylül 1877 Rus Kazakları Bela ormanında büyük bir göçmen kitlesini toptan katletti.

26 Eylül 1877 **Layard:** "Sofya-Tatarpazarcık yolunda 150.000 kadar göçmen birikmiş. Hastalık ve açlık var. Çocuklar ve kadınlar yol kenarlarında ölüp düşüyor...."

11 Ekim 1877 General **Gurko** birlikleri Eskizağra'da 11 günde 13.000 sivil Türk öldürmüştür. Her gün ortalama 120 Türk öldürülmüştür.

3 Kasım 1877 Edirne'de muhtaç durumda 9.275 göçmen var.

4 Kasım 1877 Ruslar Türk göçmenlerin hayvanlarını Bulgarlara paylaştırıyor. Türk topraklarını Bulgarlar ekiyor.

17 Kasım 1877 Tatarpazarcığı'nda 20.000 biçare göçmen var

20 Kasım 1877 Sofya ile Edirne arasında 73.176 göçmen var.

15 Aralık 1877 Şumnu'ya çekilecek Türk askerine 16.000 kadar göçmen katılacak.

3 Ocak 1878 **Layard:** "Sofya'da hasta ve yaralı 8.000 göçmen var. Rusların yaklaşması üzerine telaş ve panik başlıyor. Hava sıcaklığı eksi 17 derece. Göçmenler muhakkak kırılacak."

19 Ocak 1878 **Süleyman Paşa:** "Göçmen kitleleri Meriç kıyısında Rus Kazakları ile Bulgarların katliamına uğruyor. Kılıç artığı göçmenler Rodop dağlarına sığınıyor ve orada soğuktan kırılıyor. Bu acılar kıyamete kadar unutulmayacak!"

19 Ocak 1878 **Layard:** "Bütün Rumeli Müslüman halkı Rusların önünde perişan halde kaçıyor. 100.000 kadar çoluk çocuk açık havada soğuktan ve açlıktan ölüyor.

20 Ocak 1878 Rus süvarileri Edirne'ye girdi. Zavallı Türk halkı kitleler halinde İstanbul'a kaçmaya çalışıyor.

21 Ocak 1878 Ruslar Çanakkale Boğazına doğru ilerliyor. Gelibolu göçmen yığınlarıyla dolup taşıyor. Halk canını Anadolu'ya atmaya çalışıyor.

24 Ocak 1878 Onbinlerce perişan göçmen İstanbul'a doluyor. Yalnız son on günde İstanbul'a 80.000 göçmen iniyor. İstanbul'da bir uluslararası yardım komitesi kuruluyor ve dünyaya yardım çağrısında bulunuyor.

24 Ocak 1878 Dedeağaç'a 16.000 göçmen yığıldı. Kaçmak için gemi bekliyorlar.

31 Ocak 1878 Edirne'de, Osmanlı-Rus mütarekesi imzalandı.

31 Ocak 1878 Varna'da 30.000 göçmen gemi bekliyor; 8.000 göçmen açlıktan ölmek üzere, yardım bekliyor.

1 Şubat 1878 Çorlu'dan 54.660 göçmen geçti. Çorlu istasyonunda el'an 20.00 göçmen var.

1 Şubat 1878 Avusturya, Edirne mütarekesi şartlarına itiraz etti.

4 Şubat 1878 İzmir'e, Dedeağaç'a 19.150 göçmen, İstanbul'dan da 7.000 göçmen getirildi.

4 Şubat 1878 Ateşkes anlaşması yapılmış olmasına rağmen Ruslar ilerliyor. Lüleburgaz'dan ilerleyen Rusların önünde yolda 180.000 ile 200.000 kadar göçmen var. Göçmenlerin bir bölümü Tekirdağ'a yöneliyor.

6 Şubat 1978 Selânik tarafına 25.000 göçmen geliyor. Drama içinde 10.000 kadar göçmen var.

6 Şubat 1878 **Layard:** "İstanbul'da 150.000 göçmen var. Ayasofya Camii'nde 4.000 göçmen barınıyor.

8 Şubat 1878 Bandırma civarında 30.000 Rumeli göçmeni var. Bandırma'ya 12.000 göçmen daha indirildi.

12 Şubat 1878 Filibe'de 10.000 göçmen var. 440 göçmen açlıktan öldü. Göçmenler arasında tifüs ve çiçek hastalıkları da yaygın.

12 Şubat 1878 **Layard**'a rapor: "Kızanlık ile Çorlu arasında 30.000 göçmen ölmüştür.

15 Şubat 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) barış müzakerelerinde Hariciye Nazırı **Safvet Paşa,** bir Türk-Bulgar nüfus mübadelesi yapılmasını Rusya'ya teklif etti; güneydeki Bulgarların kuzeye, kuzeydeki Türklerin de güneye gönderilmesini istedi. Fakat Rus delegesi **Nelidov** bu öneriyi reddetti; Türklerin zaten Bulgaristan'da kalamayacaklarını söyledi.

16 Şubat 1878 **Layard**: "Konferansta (Ayastefanos'ta) Ruslar, Rumeli'den kaçan Türklerin geri dönmemelerini (olumsuz), yerlerinde kalmış olanların da Bulgaristan'ı terk etmelerini istiyor.

3 Mart 1978 Ayastefanos'ta Osmanlı-Rus Önbarış Antlaşması imzalandı. (Bulgarlar o günden beri 3 Mart tarihini en büyük milli gün olarak anarlar).

4 Haziran 1878 Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasında Kıbrıs Anlaşması imzalandı.

13 Haziran 1878 Berlin Kongresi toplandı. (13 Haziran-13 Temmuz). Almanya Şansölyesi **Bismarck**'ın başkanlığında yapılan bu kongreye Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti katıldı.

13 Temmuz 1878 Berlin Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Rumeli parçalandı: Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın tam bağımsız, Bulgaristan özerk oldu; "İmtiyazlı Doğu Rumeli Vilâyeti "kuruldu, Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakıldı. Osmanlı yönetiminde kalan Edirne, Selânik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilâyetlerinde "yerel ihtityaçlara göre reform" yapılması Osmanlı devletine kabul ettirildi. (Bu "reform" istekleri, "özerklik" ve "ayrılık" isteklerine dönüştürülerek 1912 Balkan Savaşına ortam hazırladı).

8 Şubat 1879 Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında İstanbul Anlaşması imzalandı.

22 Şubat 1879 Tırnova Şehrinde Bulgaristan Kurucu Meclisi toplandı. Bu Meclise 12 Müslüman üye de katıldı.

23 Nisan 1879 Bulgar Meclisi Bulgaristan Anayasasını kabul etti.

29 Nisan 1879 Bulgar Meclisi, **Alexandre Battenberg**'i Bulgaristan Prensi seçti.

1 Temmuz 1879 Rus işgal kuvvetleri Bulgaristan'ı boşalttılar. İki yıllık işgalleri sırasında Ruslar, bir "Bulgaristan Sivil Yönetimi" kurdular ve kurarken bir "Nüfus ihtilâli" bir de "Toprak ihtilâli" yaptılar: Yani Bulgaristan'daki nüfus dengelerini Bulgarlar lehine altüst ettiler ve yerlerinden yurtlarından sökülüp atılan yüzbinlerce Türk'ün evlerini, topraklarını Bulgarlara paylaştırdılar.

13 Ocak 1881 Bulgaristan'da ilk resmi nüfus sayımı yapıldı. Bu sayımda Bulgaristan'ın doğu vilâyetlerinde Müslüman nüfus oranları şöyle çıktı: Varna % 44.9, Eskicuma % 82.0, Pravadı % 62.3, Razgrad % 68.8, Rusçuk % 52.4, Silistre % 71.1 ve Şumnu % 67.9

2 Temmuz 1881 Teselya ile Epir'in Narda kazası (toplam **17 bin km²** toprak) Yunanistan'a terk edildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 34 kadar genişleyerek 67.277 km² oldu. Bu kazanç Yunanistan'ın genişleme hırsını kamçıladı 1897 savaşına ortam hazırladı.

14 Mayıs 1882 Osmanlı-Rus Harp Tazminatı Andlaşması imzalandı.

5 Şubat 1885 Filibe'de, bir Bulgar İhtilâl komitesi kuruldu. Bunun hedefi, "Doğu Rumeli Vilâyeti"ni Bulgaristan Prensliği'ne katmaktı.

25 Temmuz 1885 Filibe'de kurulan Bulgar İhtilâl Komitesi, Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'a katılması için isyan çıkarılması kararı aldı

2 Eylül 1885 Otlukköy (*Panagürişte)* Bulgarları Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması için gösterilere başladılar.

18 Eylül 1885 Bulgar İhtilâl Komitesi Filibe'de hükümet darbesi yaptı. Vali **Gavril Paşa** tutuklanıp vilâyetten kovuldu. **35.208** km² yüzölümü ve 1 milyon kadar nüfusu olan Doğu Rumeli Vilâyeti'nin Bulgaristan'a katıldığı ilân edildi. Osmanlı Hükümeti, sorunu diplomatik yolla çözüme bağlamaya çalıştı.

21 Eylül 1885 Prens **Alexandre,** Filibe'ye geldi ve Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilân edildi. Bulgar Sobranya Meclisi de Sofya'da toplanarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini onayladı.

14 Kasım 1885 Sırbistan Bulgaristan'a savaş ilân etti.

27 Kasım 1885 Bulgar ordusu Sırp ordusunu bozguna uğrattı. Bunun üzerine Babıâli, Türk-Bulgar dostluğunu devamlı kılmak ve Bulgaristan'da yabancı nüfuzuna engel olmak amacıyla, yeni fedakârlıklara katlanmaya ve doğrudan Bulgar Prensiyle müzakerelere girişmeye yöneldi.

3 Mart 1986 Avusturya'nın tehdidi üzerine Bulgaristan ile Sırbistan arasında, savaştan önceki esaslara göre, Bükreş Antlaşması yapıldı. Bulgaristan işgal ettiği Sırp topraklarından çekildi.

5 Nisan 1886 Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Prensi anlaştı. Buna göre, ahalisi Müslüman olan Kırcaali nahiyesi ile Rodop Balkanı Doğu Rumeli'den ayrılarak Osmanlı idaresinde bırakıldı. Bu esasları kabul eden Prens **Alexandre** Doğu Rumeli Valiliğine atandı.

7 Eylül 1886 Rusya'nın baskılarına dayanamayan Prens **Alexandre**

Bulgaristan Prensliğinden kesin olarak feragat etti. Üç kişilik bir niyabet kurulu kuruldu, bu kurulun en etkili üyesi **Stambulov** idi.

7 Temmuz 1887 Bulgar Sobranyası, Saxe-Cobourg Prensi **Ferdinand'ı** Bulgar Prensliğine seçti.

III

1890: Sofya'da ilk Makenonya Komitesi kuruldu.

1893 Selânik'te, "Makedonya-Edirne İhtilâl Örgütü" kuruldu. Bu örgüt daha sonra "Makedonya-Edirne İç İhtilâl Örgütü" adını aldı. *(VMORO).*

1894: Sofya'da, "Makedonya-Edirne Üst İhtilal Komitesi" kuruldu *(VMOK).*

1896 Makedonya - Edirne Bulgar İhtilâl Komitesi'nin tüzüğü yayınlandı. Bu tüzüğün birinci maddesinde, ***"Makedonya ve Edirne Vilâyetleri için tam siyasi özerklik elde etmek"*** hedefi yer aldı.

4 Şubat 1897 Girit'te ayaklanma çıktı. Yunan kuvvetleri de Girit'e çıkı.

17 Nisan 1897 Osmanlı Hükümeti Yunanistan'a savaş açtı ve Türk-Yunan Savaşı başladı. Türk ordusu kısa zamanda Yunan ordusunu bozguna uğrattı

27 Nisan 1897 Türk ordusunun zafer kazanarak ileri yürümesi üzerine Atina'da panik başladı, **Deli-Yani** kabinesi istifa etti. Yunanistan savaşı durdurmaları için büyük devletlere başvurdu.

19 Mayıs 1897 Rus Çarı İkinci **Nikola**'nın **Sultan Hamid**'e telgrafla başvurması üzerine askeri harekât durduruldu.

20 Mayıs 1897 Türk ordusunun işgal ettiği yerleri elinde tutması şartiyle Osmanlı-Yunan Mütarekesi imzalandı.

4 Aralık 1897 Osmanlı-Yunan Barış Andlaşması İstanbul'da imzalandı.

1901 Makedonya'da komitecilik eylemleri arttı. Büyük

devletler de Makedonya işlerine müdahalelerini arttırdılar.

1902 **Hüseyin Hilmi Paşa** Rumeli Umum Müfettişi oldu.

2 Ağustos 1903 Edirne-Makedonya Komiteleri Makedonya'da ve Edirne Vilâyeti'nde ayaklanma çıkardılar. Bir yortu günü çıkarılan ve kısa zamanda bastırılan bu ayaklanmaya "*İlindesnsaka Vıstaniye*" adını verdiler.

1905 İngiltere'nin teklifi üzerine Makedonya için mali komisyon kuruldu.

1906 İttihat ve Terakki Komitesi Selânik'te faaliyete başladı.

24 Temmuz 1908 Meşrutiyet ilân edildi. Makedonya'daki siyasi suçlular affedildi:

5 Ekim 1908 Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti ve Prens **Ferdinand** Çar oldu..

6 Ekim 1908 Babıâli Bulgaristan'ın bağımsızlık ilânını protesto etti.

6 Ekim 1908 Avusturya- Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etti ..

6 Ekim 1908 Giritli Rumlar Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilân ettiler.

8 Ekim 1908 Babıâli, Bosna-Hersek'i topraklarına katan Avusturya-Macaristan'ı protesto etti.

13 Nisan 1909 İstanbul'da 31 Mart askeri ayaklanması ve irtica hareketi başladı.

19 Nisan 1909 Osmanlı-Bulgar Anlaşması imzalandı

24 - 25 Nisan 1909 Selânik'ten gelen Hareket Ordusu İstanbul'u işgal etti.

27 Nisan 1909 Meclis-i Milli Abdülhamid'i hal'a karar verdi (Fetva).

27 Nisan 1909 **Sultan Reşad (Mehmed V)** Padişah oldu.

Mart-Haziran 1910 Arnavutluk'ta ayaklanma çıktı.

Mart 1911 Arnavutluk'ta Katolik Arnavutlar (Malisor) ayaklandı, Karadağ onlara yardım etti.

1 Nisan 1910	Sırp Kralı İstanbul'u ziyaret etti.
5 Haziran 1911	Padişah Rumeli gezisine çıktı.
7 Haziran 1911	Padişah Selânik'i ziyaret etti.
16 Haziran 1911	Padişah, Kosova ovasında, Meşhed-i Hüdavendigâr'da Cuma namazı kıldı ve bağışlarda bulundu.
Haziran 1911	Melisor (Katolik Arnavut) ayaklanması bastırıldı, ayaklananların bir bölümü Karadağ'a sığındı.
28 Eylül 1911	İtalya, Osmanlı Hükümetine ultimatom verdi.
29 Eylül 1911	İtalya, Osmanlı Devletine Trablusgarp'ta savaş başlattı....
2 Ekim 1911	Sofya Rus Elçisi, Bulgaristan-Sırbistan yakınlaşmasını hazırlıyor.
11 Ekim 1911	Trablusgarb kentine İtalyan askeri çıktı.
11 Ekim 1911	Bulgar ve Sırp Dışişleri Bakanları, Belgrad'da trende uzun bir görüşme yaparak, Osmanlı Devletinin Balkan topraklarını paylaşmak için ilke anlaşmasına vardılar.
16 Ekim 1911	Yunan Hükümeti Bulgaristan'la anlaşmak istedi.
20 Ekim 1911	Bingazi'ye İtalyan askeri çıktı.
3 Kasım 1911	Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifakı kurulması için ilk teklifte bulundu.
28 Aralık 1911	Bulgar-Sırp ittifak görüşmeleri yeniden başladı.
13 Mart 1912	Osmanlı aylehinde Bulgar-Sırp ittikafı Sofya'da imzalandı.
27 Mart 1912	Yunanistan, Osmanlı aleyhinde ittifak için Bulgaristan'a başvurdu.
5 Mayıs 1912	Yeni Arnavutluk ayaklanması başladı, İpek'te çarpışmalar oldu.
29 Mayıs 1912	Bulgar-Yunan ittifakı yapıldı (5 Ekim askeri konvansiyon),

12 Temmuz 1912 Lozan'da Osmanlı-İtalyan barış görüşmeleri başladı.

29 Temmuz 1912 **Gazi Ahmet Muhtar** kabinesi, 100.000 kadar Osmanlı askerini terhis etti. (Balkanlıların Osmanlıya savaşa hazırlandıklarını görememişti).

1 Ağustos 1912: Üsküp'ün Koçana kazası merkezinin pazar yerinde Bulgar komitecileri bomba patlattılar ve 11 kişinin ölümüne, birçok kişinin de yaralanmasına neden oldular. Önceden hazırlanmış bir tertip olduğu anlaşılan Koçana olayı üzerine Sofya ve Balgrad'da halk sokaklara döküldü ve Osmanlıya savaş açılması istenmeye başlandı.

26 Ağustos 1912 Bulgaristan'da Saltanat Şurası toplanıp Osmanlıya karşı savaşa karar verdi

28 Ağustos 1912 Bulgaristan, Karadağ'ın işbirliğini kabul etti.

5 Eylül 1912 Bulgar-Sırp askeri anlaşmasında yeni değişiklik yapıldı.

22 Eylül 1912 Osmanlı Hükümeti kısmi seferberlik kararı verdi.

30 Eylül 1912 Balkan devletleri seferberlik ilân ettiler;

5 Ekim 1912 Bulgar-Yunan Askeri Anlaşması yapıldı.

6 Ekim 1912 Karadağ-Sırbistan İttifakı (sözlü yapıldı).

6 Ekim 1912 Romanya savaşa katılmayacağını Osmanlı Hükümetine bildirdi.

8 Ekim 1912 Karadağ Osmanlı Devletine savaş ilân etti..

13 Ekim 1912 Balkanlılar, Osmanlı Hükümetine, tehditle karışık istekleri kapsayan nota verdiler.

15 Ekim 1912 Babıâli Balkanlılarla siyasal ilişkileri kesmeye karar verdi.

15 Ekim 1912 Osmanlı-İtalya Barış Andlaşması Uchi'de (Lozan'da) imzalandı. (Trablusgarp'te Türkler bunu 20 Ekim'de İtalyanlardan öğrendi).

16 Ekim 1912 Bulgar ve Sırp birlikleri Türk sınırlarını geçerek taarruza başladılar.

17 Ekim 1912	İstanbul'daki Bulgar ve Sırp Elçilerine pasaportları verildi.
17 Ekim 1912	Bulgaristan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.
17 Ekim 1912	Sırbistan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.
19 Ekim 1912	Yunanistan Osmanlı Devletine savaş ilân etti.
19 Ekim 1912	Osmanlı donanması Varna'yı topa tuttu.
20 Ekim 1912	Bulgaristan Edirne'ye karşı Sırbistan'dan yardım istedi ve Sırbistan da 50.000 asker gönderdi.
20 Ekim 1912	Bozcaada düştü.
21 Ekim 1912	Limni adası düştü.
22 Ekim 1912	Kosova ovasında yenilgi ve Priştine düştü.
22 Ekim 1912	Serfice düştü.
22-24 Ekim 1912	Bulgarlar Edirne'ye saldırdılar.
22-23 Ekim 1912	Edirne-Kırklareli çarpışmaları ve Kırklareli bozgunu.
23-24 Ekim 1912	Komanova yenilgisi.
24 Ekim 1912	Koçana düştü.
26 Ekim 1912	Üsküp düştü, İştip düştü.
28 Ekim 1912	Lüleburgaz çarpışmaları başladı.
1 Kasım 1912	Semendirek adası düştü, Nevrekop düştü.
3 Kasım 1912	Yunanistan Bulgaristan'a bir Rumeli'yi paylaşma tasarısı verdi.
3 Kasım 1912	Preveze düştü, Yunanlılar prevezeyi ele geçirdi.
3-8 Kasım 1912	Osmanlı ordusu Çatalca'ya çekildi.
6 Kasım 1912	Silahlı Bulgar çeteleri Serez şehrine girdiler.
7 Kasım 1912	Bulgar Rodop Kolordusunun 5.taburu Serez'e girdi.

7 - 27 Kasım 1912 Bulgarlar ve Sırplar Ustrumca'da 591 Müslümanı kurşuna dizdiler.

8 Kasım 1912 Selânik, Bulgarların eline düşmemek için Yunanlılara teslim oldu.

9-10 Kasım 1912 Bulgarlar Serez'de korkunç katliam ve yağma yaptılar. Bir rapora göre Serez'de 4.700 Müslüman öldürüldü.

14 Kasım 1912 Manastır Sırpların eline düştü.

17 Kasım 1912 Çatalca çarpışmaları başladı.

18 Kasım 1912 Bulgarlar Çatalca'da durduruldu.

19 Kasım 1912 Bulgarlar Osmanlı'ya mütareke şartlarını bildirdiler.

21 Kasım 1912 Gümülcine işgal edildi.

28 Kasım 1912 Çatalca'da Türk-Bulgar mütareke görüşmeleri başladı.

28 Kasım 1912 Sırplar, Debre'ye ve Draç'a (*Durres*) girdiler.

29 Kasım 1912 Sırplar Ohri'ye girdiler.

3 Aralık 1912 Yunanlılar Mütareke şartlarını Osmanlı'ya bildirdiler.

3 Aralık 1912 Sakız adası Yunanlıların eline düştü.

17 Aralık 1912 Londra'da Büyükelçiler Konferansının ilk toplantısı yapıldı.

17 Aralık 1912 İmroz deniz çarpışması yapıldı.

19-20 Aralık 1912 Rusya, Fransa, Almanya ve İngiltere, uysal olması için Osmanlı'ya öğütler verdiler ve baskı yaptılar.

20 Aralık 1912 Midilli adası Yunanlıların eline düştü.

23 Aralık 1912 Balkanlılar barış şartlarını Osmanlı'ya bildirdiler.

28 Aralık 1912 Osmanlı barış şartları bildirildi (Londra Konferansının 6. toplantısı).

3 Ocak 1913 Yunanlılar Sakız adasını ele geçirdiler.

4 Ocak 1913	Londra Büyükelçiler Konferansında Edirne'yi bırakması için Osmanlı'ya hep birlikte baskı yapılması görüşüldü.
6 Ocak 1913	Bulgar Kralı **Ferdinand**, sınırın Tekirdağ-Midye çizgisi olsun diye Rus Çarına başvurdu.
6 Ocak 1913	Balkanlılar barış konferansının devamı için şartlarını bildirdiler.
7 Ocak 1913	Londra Büyükelçiler Konferansı Edirne'yi bırakması için Osmanlı üzerine yapılacak baskıyı kararlaştırdı.
14-15 Ocak 1913	"Hamidiye" Boğazdan çıkıp uzun seferine başladı.
17 Ocak 1913	İstanbul'daki Büyükelçiler Edirne ve Adalar hakkında Babıâli'ye baskı notası verdiler.
23 Ocak 1913	Babıâli baskını yapıldı. **Nazım Paşa** öldürüldü, **Mahmut Şevket Paşa** Sadrazam oldu.
28 Ocak 1913	Balkanlı delegeler Londra Konferansının sona erdiğini Osmanlı'ya bildirdiler.
30 Ocak 1913	Bulgar Başkomutanlığı ateşkesin sona erdiğini Osmanlı'ya bildirdi.
10 Şubat 1913	Osmanlı ordusu Çatalca'ya girdi.
22 Şubat 1913	Sırbistan, Bulgaristan'la anlaşmasında değişiklik istedi.
23 Şubat1913	Babıâli Edirne'den vazgeçtiğini resmen Büyük Devletlere bildirdi.
6 Mart 1913	Arnavutluk'un Sırbistan ve Karadağ ile sınırları Londra'da saptandı.
6 Mart 1913	Yunanlılar Yanya'yı ele geçirdi.
9 Mart 1912	Yunanistan, Bulgarlar aleyhinde Sırplara tekliflerde bulundu.
10 Mart 1913	Sırp Veliahtı **Alexandere** ile Yunan Prensi **Nikola** Manatır'da buluştular ve Bulgaristan aleyhinde konuştular.

18 Mart 1913	Yunan Kralı Selânik'te öldürüldü.
21 Mart 1913	Yunanlılar Sisam adasını ele geçirdiler.
23 Mart 1913	Bulgarlar Edirne'yi ele geçirdiler.
26 Mart 1913	Edirne kalesi, aylarca kahramanca direndikten sonra Bulgarlara teslim oldu.
28 Mart 1913	Büyük Devletler Edirne'yi Bulgaristan'a bıraktılar ve Türk-Bulgar sınırı olarak Midye-Enes hattını kabul ettiler.
1 Nisan 1913	Babıâli, Midye-Enes çizgisini Türk-Bulgar sınırı olarak kabul etti.
10 Nisan 1913	Çatalca'da ateşkes görüşmeleri başladı.
14 Nisan 1913	Çatalca'da ateşkes anlaşması yapıldı.
23 Nisan 1913	İşkodra komutanı **Hasan Rıza Paşa**'yı öldürten Arnavut **Esat Toptani Paşa,** kaleyi Karadağlılara teslim etti.
5 Mayıs 1913	Sırplarla Yunanlılar Bulgaristan'a karşı gizlice anlaştılar..
14 Mayıs 1913	İşkodra bir uluslararası birlik tarafından işgal edildi.
14 Mayıs 1913	Bulgaristan'a karşı Sırp-Yunan gizli askeri anlaşma yapıldı.
27 Mayıs 1913	Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlıya ittifak teklif etti (Osmanlı bu teklifi kuşkuyla karşıladı).
30 Mayıs 1913	Osmanlı Devkleti ile Balkanlılar arasında Londra Barışı yapıldı.
30 Mayıs 1913	Londra Büyükelçiler toplantısı güney Arnavutluk sınırı ve kuzey Ege adaları konusunda karar verdi.
4 Haziran 1913	Romanya, bir Sırp-Bulgar savaşı olursa seferberlik yapacağını Rusya'ya bildirdi.
9 Haziran 1913	Londra Barış Konferansı dağıldı.

18 Haziran 1913 Bulgaristan, anlaşmalarda değişiklik isteyen Sırp teklifini reddetti.

29-30 Haziran 1913 Bulgar ordusu, gece, Sırp ve Yunan ordularına saldırdı.

30 Haziran 1913 Romanya, Balkanlılar arasındaki savaşta Tutrakan-Balçık hattını tutacağını Osmanlı'ya bildirdi.

3 Temmuz 1913 Romanya Bulgaristan aleyhine seferberlik ilân etti.

4 Temmuz 1913 Sırplar Bergalniça'da Bulgarları yenigiye uğrattı.

5 Temmuz 1913 Elçi **Galip Kemali (Söylemezoğlu)** Bey Atina'ya vardı.

12 Temmuz 1913 Osmanlı Ordusu Çatalca'dan ileri harekâta geçti; Bulgarlar telaşlandı.

13 Temmuz 1913 Babıâli'den Osmanlı Elçilerine genelge: 1-Balkanlılar arasında savaş ve Romanya'nın buna katılması yeni bir durum yarattı; 2) Ordu bize ait yerleri işgal edecektir.

14 Temmuz 1913 Bulgaristan, Fransa ve Rusya'ya başvurarak Midye-Enes hattına saygının sağlanmasını istedi.

14 Temmuz 1913 Osmanlı Ordusu, Midye-Enos çizgisinin ötesine birlikler göndermeye başladı.

15 Temmuz 1913 Osmanlı Ordusu Midye-Enes çizgisini tamamen işgal etti.

23 Temmuz 1913 Edirne şehri Bulgar işgalinden kurtarıldı.

23 Temmuz 1923 Bulgarlar Osmanlı ordusunun eski Bulgaristan'a girmesinden sızlandı.

24 Temmuz 1923 Babıâli Bulgaristan'a karşılık verdi: Eski Bulgaristan'a geçen öncüler geri çekildi, zaten Meriç'i geçmeyeceğimizi büyük devletlere bildirdik.

24 Temmuz 1913 Londra Büyükelçiler Konferansında Edirne işi dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlık çözülemedi. Babıâli'ye tavsiyelerde bulunulmaya ve bazı sınır değişiklikleri teklif etmeye karar verildi.

24 Temmuz 1913 Rusya, Fransa veya İngiltere ile birlikte Osmanlı'ya baskı yapmak istedi; fakat Fransa ve İngiltere buna yanaşmadılar.

29 Temmuz 1913 Büyük Devletker Arnavutluk'un Osmanlı ile ilgisi kalmamasına karar verdiler.

7 Ağustos 1913 Büyük Devletler Babıâli'ye başvurarak Midye-Enes çizgisine saygı göterilmesini istediler.

11 Ağustos 1913 Babıâli Büyük devletlerin 7 Ağustos günü başvurularına karşılık vererek Midye-Enes çizgisinden geri dönmeyi reddetti.

11 Ağustos 1913 Londra Büyükelçiler Konferansı son toplantısını yaptı ve adalar üzerinde karar verdi.

26 Ağustos 1913 Osmanlı ordularının Kırcaali, Gümülcine ve Mestanlı'ya girdikleri yolunda Sofya çıkışlı haber Avrupa'da heyecan yarattı.

28 Ağustos 1913 Babıâli Osmanlı ordularının Batı Trakya'ya girdikleri haberini yalanladı ve ellerinde tek tük bir iki mevki bulunduğunu açıkladı.

8 Eylül 1913 İstanbul'da Türk-Bulgar barış görüşmeleri başladı.

15 Eylül 1913 İstanbul konferansında Türk-Bulgar sınırı konusunda anlaşmaya varıldı.

17 Eylül 1913 İstanbul konferansında Türk-Bulgar sınırı tespit edildi.

29 Eylül 1913 Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Arasında Barış Andlaşması ve Ekleri İstanbul'da imzalandı. Türk-Bulgar sınırı Karadeniz'e dökülen Rezve deresi ağzından başlayarak, batıya doğru Edirne şehrini Karaağaç'ı Türkiye sınırları içinde bırakarak Meriç nehrine ulaşır. (Az farkla bugünkü sınırdır, denilebilir.)

14 Kasım 1913 Osmanlı - Yunan Barış Antlaşması ve Ekleri Atina'da imzalandı.

20 Aralık 1913 Londra Büyükelçiler Konferansı Arnavutluk hakkında ilk kararını verdi.

13 Şubat 1914 Adalar konusunda büyük devletleri kararı Yunanistan'a bildirildi.

14 Şubat 1914 Adalar konusunda büyük devletlerin kararı Babıâli'ye bildirildi.

13 Mart 1914 Osmanlı-Sırp Barış Antlaşması İstanbul'da imzalandı.

26 Mart 1914 Yunan hükümeti Adalar konusunda Osmanlı Elçisiyle görüşmeleri kesti.

30 Nisan 1914 Babıâli Ege Rumları ile Makedonya Türklerinin mübadele edilmesini Yunanistan'a önerdi.

12 Mayıs 1914 **Venizelos** Ege'nin köylü Rumları ile Makedonya Türklerinin mübadele edilmesine razı oldu.

28 Haziran 1914 Avusturya veliahtı ve eşi Saraybosna'da öldürüldü.

22 Temmuz 1914 **Enver Paşa** Alman Büyükelçisine Osmanlı-Alman ittifakı önerdi.

23 Temmuz 1914 Avusturya Sırbistan'a ültimatom verdi.

23 Temmuz 1914 Sadrazam Alman ve Avusturya Büyükelçilerine ittifak önerdi.

24 Temmuz 1914 Kayzer'in buyruğu ile Alman Büyükelçisi **Vangenheim**'a Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmelerine başlaması bildirildi.

28 Temmuz 1914 İttifak hakkında **Said Halim Paşa** ile **Vangenheim** görüşmesi yapıldı.

28 Temmuz 1914 Avusturya Sırbistan'a savaş ilân etti.

1 Eylül 1914 Almanya Rusya'ya savaş ilân etti.

2 Eylül 1914 Osmanlı-Alman ittifakı İstanbul'da imzalandı.

2 Eylül 1914 Osmanlı seferberliği ilân edildi.

2 Eylül 1914 Osmanlı Meclisi Mebusan'ı süresiz kapatıldı.

9 Eylül 1914 Osmanlı Hükümeti, kapitülasyonların kaldırıldığını bir genelge notayla İstanbul'daki yabancı elçiliklere duyurdu. (Almanya ile Avusturya-Macaristan,

taktik olarak, diğer devletler kabul ederlerse kapitülasyonların kaldırılmasını kabul edecekleri cevabı verdiler. Diğer devletler ise kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmediler.

30 Ağustos 1916 Romanya'nın İtilaf Devletler safında Dünya Savaşına girmesi üzerine Osmanlı Devleti ile Romanya arasında diplomatik ilişkiler kesildi.

30 Ekim 1918 Mondros Mütareke Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın 23. maddesi gereğince Osmanlı hükümeti ile Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan arasında bütün ilişkiler (bilcümle münasebat) kesildi.

27 Kasım 1919 Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmada Bulgaristan'daki azınlıkların korunması konusunda hükümler yer aldı. Bu hükümler Bulgaristan Türk azınlığı için önemliydi.

10 Ocak 1920 Milletler Cemiyeti Yasası yürürlüğe girdi. (*Pacte de la Société des Nations / Covenant of League of Nations)*

10 Ağustos 1920 Sevr Barış Antlaşması imzalandı.

30 Ocak 1923 Türkiye ile Yunanistan Arasında, Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme Lozan'da imzalandı.

30 Ocak 1923 Sivil Esirlerin (Rehinelerin) ve Savaş Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması Lozan'da imzalandı.

24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

BALKAN SAVAŞI GÜNLERİNDEN BİRKAÇ TÜRK ŞİİRİ (1912-1914)

BENİM TÜRKÜM
Bolu Dağına

Çıktım ben şu yüce dağın başına
Selâm verdim toprağına taşına
Su katmadım hiç kimsenin aşına
Dağlar yol ver düşmanıma ereyim.

Dağlar başı duman olsun, kar olsun
Arkamdaki ağlayanım yâr olsun
Gidiyorum, dönmek bana ar olsun
Dağlar yol ver, düşanıma ereyeim.

Düşman sarmış dört yanını vatanın
Gözü çıksın vatana kem bakanın
Gidip kıram kafasını düşmanın
Dağlar yol ver, ben de harbe gireyim.

Dağlar başın kara duman bürüdü
Bulgar, Yunan, Sırp, Karadağ yürüdü
Korkak, hain bu bir sürü türüdü
Dağlar yol ver düşanı devireyim

Kâzım Nâmi

Türk Yurdu, Yıl: 2, Sayı 25, **31 Ekim 1912** - 18 Teşrinievvel 1338, s.18
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s.168

ÖÇ (KISMEN)

Ah kardeşim, Edirne'yi unutma!
Güzel göğsü üç ırmağın uğrağı,
Her birinin suyu şehit kanı kokan bir kevser
Her ne eksen altın verir toprağı;
Onun yeşil bağlarına cennet diyor şairler...

İmparator Adriye'nin yapısı
Ali Osman hakanları elleriyle süslenmiş,
Payıtahtın Avrupa'ya kapısı,
Çelik gibi kalelerle kilitlenmiş gizlenmiş

Bundan beş yüz altmış sekiz yıl evvel
Lala Şahin, arkasındsa gözü yılmaz bir ordu,
Onu aldı düşmankardan, bu güzel
Devletin doksan sene tahtı orda kuruldu.

Orda yeni padişahın sarayı;
Cuma günü, ezan sesi göke akın ederken,
Ulu hakan at üstünde camiine giderken
Hep melekler seyrederdi alayı...

Şimdi artık ne mülk var, ne ezan
İki yüze yakın cami, yirmi iki medrese
At bağlandı, put takıldı, oldu ahır, kilise,
Ne kadar çok, nc kadar çok kız kızan

Bulgarların dudağıyla kirlendi;
Yüce İslâm namusunu yaktı kirli kucaklar.
Camilerde şarap içip tepinirken alçaklar
Açlığından herkes ekmek dilendi.

Toprakları şehit kanı suladı.
Ot çiğnerken, ağaç yerken hasta, cansız askerler,
Ev basarak para çalan, kan sömüren her nefer
Bileğine bir sırma saç doladı...

Sultan Murad cennette döğünüyor bu hale,
Lala Şahin yüreğini dağlıyor,
Mimar Sinan için şiçin ağlıyor...
Ah bu kadar sefil olmak gelir miydi hayale!

Beş buçuk ay göğüs gerdi, namusunu korudu,
Sürü sürü tepeledi Bulgar'ı;

Teslim oldu; fakat alnı yukarı.
Sen alçaksın, ey kardeşim, unutma bu "bu yurd" u.

Sakın sakın Edirne'yi unutma;
Öç almanın vakti gelir, sen kinini uyutma

23 Nisan 1329 (1913)
Celâl Sâhir

Türk Yurdu, "Altın Armağan-2, Yıl: 2, Sayı 24'e ilâve, sç 463
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s.184-185

MERİÇ TÜRKÜSÜ

Issız dağ başını duman bürümüş
Yine Rumeli'ne düşman yürümüş
Kervan gelmiş, yel küllerin savurmuş
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Türk ili boş kalmış, kervanlar göçmüş
Dumanı tütmemiş, düşamlar saçmış
Ayrılık şarabın analar içmiş
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Meriç'ün üstüne köprü kurulur
Düşman geçer, hep yiğitler vurulur
Hepsini anlatsam dilim yorulur
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Çiçek ayı geldi, çiçek açmadı
Yel kırlara lâle, sünbül saçmadı
Yiğitler vuruldu, mertler kaçmadı
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Çoban dağ başından geçmez oldu
Sürüler Meriç'ten içmez oldu
Gözü nişanlımın seçmez oldu
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Hep köyler yıkılmış, ocaklar tütmez
Viran bahçelerde bülbüller ötmez
Yârim yâd ellerde, hasretim bitmez
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Akşam ovalara duman yayılır
Meriç'in suları susar, bayılır
Nilüferler ölür, dertler ayrılır
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye

Köprülüzâde Mehmed Fuad

Türk Yurdu, Yıl: 2, Sayı 39, **15 Mayıs 1913** - 18 Teşrinievvel 1338, s.18
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s. 215-216

*

BOZGUN

Müslümanı, Türkü düşman sürümüş
"Altın Dağ" üstünü duman bürümüş
Ruhlarla melekler ufka yürümüş
Başını çevirip bakan kalmamış,
Tanrı korkusunu duyan kalmamış:

Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Vatansız erkeğe zindan yaraşır!

"Hak güneşi" midir karşımda batan?
Nazlı ninem midir yerlerde yatan?
"Sen misin sen misin ey garip vatan"?
Ellere satılmış ırzın yaşmağın,
Harap edilmiş otağın bağın,

Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Erkeksiz vatana düşman yaraşır!

Ey öksüz ocağım! Zavallı ana!
Kıydılar mı sana? Kıymadan cana..
Kara mı sürüldü eski bir şana?
Rabb'in mekânına sanem asılmış,
Benim beyaz alnıma neler yazılmış!

Ağla gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Kaygusuz imana hüsran yaraşır.

Ne ettiler sana, ne oldu bana
Kulağımı verdim vurulan çana
Bir gariplik geldi çöktü her yana;
İslâm diyarında Kur'an ağlıyor,
Kur'an'ı başında Turan ağlıyor;

Ağla gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Bülbüller bağına hazan yaraşır!

Rumeli tutuştu, vatan dağıldı
–Türk kuzularına altın ağıldı–
Can memelerinden kanlar sağıldı
Kucağını açıp saran nerede?
Ertuğrul'un oğlu Osman nerede?

Ağla, gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Goncasız bülbüle figan yaraşır!

Utan ey Türk oğlu, halinden utan:
Bunu mu diledi senden Kayı Han?
Böyle mi emretti ulu Yaradan?
Hüdavendigârı soran yok mudur?
Fatih türbesine varan yok mudur?

Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Kurumuş sineye al kan yaraşır!

Mabetler değişmiş, atılmış kitap!
Ne hanuman kalmış ne de bir ahbap!
Sahi mi katılmış zemzeme şarap?
Kalmamış mı duyan, ağlayan, ölen?
Her tarafı sarmış, sevinen gülen:

Ağla, gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Kör olası göze tuğyan yaraşır!

Akan sularından kanlar çağlıyor,
Tütmeyen ocaklar vicdan dağlıyor,
Çoluk, çocuk, gelin, civan ağlıyor,
Düşman bayrağını yırtan ararım,
Namus ocağını kuran ararım.

Ağla, gözüm, ağla! Figan yaraşır,
İmansız cihana tufan yaraşır!

Aka Gündüz

Türk Yurdu, "Altın Armağan-2, Yıl: 2, Sayı 24'e ilâve, s. 465
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s.225-226

*

İNTİKAM TÜRKÜSÜ

"Asker, değnek gibi omuzları üzerine astığı tüfeğine iki kolunu geçirmiş, lâkayd ve şen terennüm ede ede yoluna devam eder."

Akan Meriç bir geçit ver
Dümanlara kaldı çok yer
Öç almakçün geçsin asker
Aman Meriç bir geçit ver

Dağlar taşlar aştım geldim
Ben kinimle taştım geldim
Sade ulaştım geldim
Aman Meriç bir geçit ver

Arkanda genç kızlar ağlar
Anacıklar yürek dağlar
Harap olmuş yurtlar, bağlar
Aman Meriç bir geçit ver

Kesilmiş yurdun her başı
Kalmamış dikikili taşı
Bu viranlık, bu gözyaşı
Hakkı için bir geçit ver

Rumelinde vatan ana
Mahzun mahzun bakar sana
Kıymadan düşmanlar ona
Aman Meriç bir geçit ver

Sen vermezsen ben geçerim
Süngümle iki biçerim
Kanlı suyundan içerim
Şimdiden gel bir geçit ver

Türk askeri artık bıktı
Çadırını tuttu yıktı
İntikam yoluna çıktı
Haydi Meriç bir geçit ver.

Aka Gündüz

Türk Yurdu, Yıl: 2, Sayı 48, **18 Eylül 1913** - 5 Eylül 1329, s.437
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s. 229-230

*

TURAN YOLCULARINA
(KISMEN)

.....
Ey Türk oğlu yenildin;
Ordun... hayır, ordun değil, düşmanın,
Vatanının hainleri kaçtılar,
Ordun yoktu mağlubiyet bayrağı açtılar..
Böylelikle o dünkü
Bahçıvanın, çobanın,
Çizmelerle hep çiğnedi vatanın,
Türk ilinin, hakanların, atanın,
Şerefini, namusunu...

Ey Türk oğlu ezildin!
Camilerin ezanları sustular,
Ölenlere salâ veren kalmadı,
Türk kızları düşmaların kucağına düştüler,
Feryatları hiçbir cevap almadı:
Parçalanmış cesetlere atmacalar üştüler..
Bu matemi Vardar gördü, ağladı,
Karasular kanlı sular çağladı.
Fakat yine bu matemi şenlik sanan vicdanlar,
Matem için sustular.
Şenlik için kiliseler çan sesleri kustular.
Ey Türk oğlu sen çünkü
Hep her zaman galip iken Balkanlara yenildin
Köle kini, o dünkü
Çobanını kudurttu;
Bu azgınlık seni işte bu hâllere kodurttu.

Ah Türk oğlu ezildin
Ayyıldızlı bayrağını haç altına aldırttın.

İslâmlığı bir ülkeden kaldırttın
Fakat şimdi dinle sana ne söylüyor ulu din:

Ry Türk oğlu bin yıldır ki şarktan garba dolaştın,
Kılıç elde dere tepe demeyerek ülkelere ulaştın,
Nehirlerden, denizlerden, ummanlardan hep aştın,
Büyük küçük her engeli aştın; yüzdün, tırmaştın
Hak Tanrı'nın Hak Elçisi sözüne,
Hak yürekle sarılarak akim hakkı özüne,
Koydun dünya gözüne.
Vahşetlere dehşet verdin, haksızlığı süpürdün.
İstibdatlar çiğneyerek,yasak için köpürdün.
Kıtaları birleştirdin, medeniyetler kurdun,
Ulu yolda ulu hakkın kitabını okurdun.
Senem kırdın, insanları hak yoluna sürdün,
Zulümleri, zulmetleri deviren,
Adalete, aydınlığa çeviren.
Hidayeti rehber ettin hak nuruyla yürüdün
Sen ey ünlü nesil, Turanlı
İslâm için bin yıldır yüceltici ordusun;
Karanlıkları yıkmak için kullandığın o kanlı,
Şanlı kılıç paslandı mı?
Hayır Allah korusun!
Türk kılıcı paslanmadı, paslanan şey başkadır;
Umarım ki biraz himmet onu yine parlatır.
Düne kadar ey Türk oğlu hep cihanla uğraştın,
Başkaları cehaletten, esaretten kurtarıp
Umranlığa, insanlığa sokmak için savaştın,
Âlemi nura sarıp sen kendini karanlıkta bıraktın.
Kandil gibi âleme nur vermek için sen yandın.
Çünkü, yazık! Bu uykudan sen biraz geç uyandın.
Bu akibet o uykunun cezası;
Türk'ün fakat ölüm değil sezası..
Sen âleme ışık oldun, âlem sana karanlık,
Sen dünyayı mamur ettin, yurdun kaldı viranlık.
Sen besledin, beslediğin senden çaldı ve gitti,
Sen yaşattın, yaşattığın hayatına kastetti.
Yüzbinlerce evlâdını kesip, yakıp boğdular,
En sonunda seni koca bir ülkeden kovdular.
Bu hakaret en sonuncu, fakat en .çok müthişi;
Tarihlerde yoktur bunun bir eşi.
Şimdiye dek her gördüğün hakareti unuttun,
Sen acını, kinlerini yüreğinde uyuttun,
Bu akıbet unutmanın cezası;
Hakareti affedenin hakir olmak sezası!

Onun için Türk oğlu
Hiç unutma bundan böyle, kalbini tut kin dolu.
Sen yaşamak istiyorsan ey Türk oğlu artık unutma;
Türk şehidi, Türk mezarı olan her yer Turan'dır;
Arnavutluk, Makedonya, Epir demek yalandır.
Fırsat gözet, fırsat yarat, vatana
Hıyaneti affeyleme: Affolamaz düşmana!

Gelmiş geçmiş o güneşli günlerden
Şimdi ancak bu ışıksız gece kalmışsa
Yüreğinde yak intikam güneşi
Sabah olsun ve parlasın günümüz!
Güzü olmaz bir baharken bu yurt şimdi her yerden
Bulduğumuz baharı yok bir kışsa
Türklüğünü kinle parlat yansın o şark ateşi,
Bu ateşle bahar olur ve hiç sönmez ünümüz!

Dinle yüce Türk neslinin hahtı kara evlâdı
Bunlar sana hayat ve şan ve namusun feryadı:
Türklük, vatan ve din senden yalnız üç
Şey istiyor, yalnız üç şey: kin güç öç!

İzmir Karşıyaka, 1 Ağustos 1329
Süleyman Aktuğ

Türk Yurdu, Yıl: 3, Sayı 51, **30 Ekim 1913** -27 Teşrini evvel 1339, s.50
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s. 334-338

*

ÖÇ MARŞI

Türk Ordusu orman gibi doğrandı, serildi
Türk yavruları süngü ucundan geçirildi,
Türk aileler inleyerek hâke çekildi
Bir kıtayı ıslattı kanın ey ulu millet!
Git git, onu gayzınla kurut.. Yetti bu zillet

Binlerce beşik geçti yere, çıktı mezarlar,
Baksan, yine her bir taşın altında mezar var,
Sıksan, her avuç toprağı, masum kanı damlar..
Masum kuzular makberidir, Türk ili Balkan:
Git, bağrına bas, ezmesin artık onu düşmanı!

Öz yurdunu –gel dinle – nasıl çınlatıyor çan,
Feryad ediyorken onun altında şehidan!
Feryad ediyorken şehîd oğlun, ulu hakan!
Gayzın, ateşinle yürü git, ey ulu millet,
Balkanı, o Türk meşhedini eyle ziyaret!

Kin ateşi ver süngüne, bir yıldırım olsun,
Çık kükre, yürü.. Çan sesi ra'dınla boğulsun
Balkan yanıp akrep yuvası kan ile dolsun..
Ruhundaki öç volkanını kan ile söndür
Namus yüzünü, ey ulu millet yine güldür!

Kadıköy
Feyzullah Sâcid

Türk Yurdu, Yıl: 3, Sayı 67, **28 Mayıs 1914** - 15 Mayıs 1330, s.30
Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),* Ankara, 2012, s. 80

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI VE RESMİ BELGELER

1) Türk Arşivleri

Hariciye Vekâleti Arşivleri , İstanbul (HVA)

Bulgaristan, Siyasi, Karton 130
Bulgaristan, Siyasi, Karton 135
Bulgaristan, Siyasi, Karton 138
Bulgaristan, Siyasi, Karton, 139
Bulgaristan, Siyasi, Karton 429
Karadağ, Siyasi, Karton 122
Romanya, Siyasi, Karton 240
Rusya, Siyasi,, Karton 122, Dosya No. 64
Rusya, Siyasi,, Karton 187, Dosya No. 80
Sırbistan, Siyasi, Karton 396
Sırbistan, Siyasi, Karton 398
Yunanistan, Siyasi, Karton 398
Atrocités Russes, Documents Soumis à la Conférence de Contantinople, Istanbul:,1877

T.C. Paris Büyükelçiliği Arşivi'nden (PBA):

Dossier: Bulgarie 1878
Dossier: Bulgarie 1879
Dossier, Bulgarie 1880
Bulgarie et Roumanie 1880
Bulgarie 1882
Bulgarie 1883
Bulgarie, 1895-1896

2) Fransa Dışişleri Arşivleri (Archives des Affaires Etrragères de France, Paris, -AAEF)

Siyasi Yazışmalar (Correspondances Politiques, CP)

Bulgarie, Sofia, 1884, tome 10
Turquie, Janvier 1880, Tome 434
Turquie, Avril-Mai 1880, Tome 437

Turquie, Août 1880, Tome 440
Turquie, Décembre 1880, Tome 443

Muhtıralar ve Belgeler (Mémoranda et Documents -MD)

Turquie 1879, Tome 95

Konsolosların Siyasi yazışmaları (Correspondances Politiques des Consuls —CPC)-

AAEF. CPC. -Bulgarie, Sofia et Tirnovo 1879, Tome 1
AAEF-CPC, Bulgarie, Sofia 1880, Tome 3
AAEF-CPC. -Bulgarie, Widdin et Roustchouk, 1878-1883, Tome 1
AAEF-CPC -Bulgarie, Varna, 1879-1880, Tome 1
AAEF-CPC- Turquie, Adrianople, Tome 2, 1862-1877
AAEF-CPC- Turquie, Adrianople, Tome 3, 1878-1880
AAEF-CPC- Turquie, Adrianople, Tome 4, 1880-1887
AAEF-CPC- Turquie, Philippopoli,Tome 1, 1857-1877
AAEF-CPC- Turquie, Philippopoli,Tome 2, 1878-1879
AAEF-CPC - Turquie, Roustchouk, 1876-1879, Tome 3,
AAEF-CPC - Turquie, Salonique, Tome 5, 1876-1879

3) İngiltere Dışişleri Arşivleri (Foreign Office Archives, Public Record Office, London)

F.O. 78 serisi (Türkiye ile ilgili seri)
F.O. 78/2981
F.O 78 / 3119

F.O. 371 Genel yazışmalar (General Correspondence) dizisi
F.O. 371/9130
F.O. 371/13092
F.O. 371/13824

Gizli Yayınlar dizsi (Confidential Print, - F.O. 424)
F.O. 424/53
F.O. 424/57
F.O. 424/58
F.O. 424/59

F.O 424/84
F.O. 424/85
F.O. 424/87 –Confidential (4056)
F.O 424/90 - Confidential (4091)
F.O. 424/94 - Confidential (4125)
F.O 424/96 - Confidential (4265)
Turkey No. 5 (1880)
Turkey No. 19 (1880),
Turkey No. 4 (1881)

4). Rus Resmi Belgeleri:

Russkaya Starina, Petersburg, 1895-1896 (Rus belgelerini kapsayan periyodik ciltler, 1895-1896).
Ağustos 1895, T. LXXXIV
Eylül 1895, T. LXXXIV
Ekim 1895, T. LXXXIV
Aralık 1895, T. XXXIV
Ocak 1896, T. XXXV

Osvobojdenie Bolgarii ot Turetrskogo İga. Dokumenti v Treh Tomah (Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu. Üç Ciltlik Belge), İzdatelsvo Akademi Nauk SSSR (SSCB Bilimler Akademisi Yayını), Moskova: 1961-1967.

Sbornik Ofitsial'nih rasporâjenıy i dokumentov po Bolgarskomu krayü, vıpusk IV (Bulgaristan yöresinde alınan kararlar ve belgeler külliyatı, Cilt IV),

5) Bulgar Resmi Belgeleri

Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali (Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı), Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) Sofya: 1978

Osvoboditelnata Borba na Bılgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904. Diplomatiçeski Dokumenti (Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904. Diplomatik Belgeler), Nauka i İskustvo, Sofya: 1978,

KİTAPLAR ve ARAŞTIRMALAR

Abullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı (Çeviri Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker), Alfa/Arşiv, İstanbul, 2012

M. **Türker Acaroğlu,** ***Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Klavuzu***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara: 1988.

H. Yıldırım Ağanoğlu, ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç***. 7. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul: 2012,

Taha Akyol, ***Rumeli'ye Elveda. 100. Yılında Balkan Bozgunu,***Doğan Kitap, İstanbul: 2013

Hâmid Aral, ***Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı,*** Ankara: 1968

Kemal Arı, ***Büyük Mübadele. Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925),*** Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul: 1995;

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1, par Le Comité de Publication des D.A.C.B (***Balkan Müttefiklerinin Mezalimi No. 1,*** Neşri Vesaik Komitesi, 15, Rue Djagal-Oglou; dans l'Adminatration du "Journal Ifham", Constantininople, 1913, Deuxième édition

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2, par Le Comité de Publication des D.A.C.B, Contantininople, 1913

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3, par Le Comité de Publication des D.A.C.B Constantinople: 1913,

Şevket Süreyya Aydemir, ***Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1938),*** Remzi Kitabevi, İstanbul: 1963

Şevket Süreyya Aydemir, ***Enver Paşa, II,*** İstanbul: 1986

Mahir Aydın, ***Şarkî Rumeli Vilâyeti,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1992.

Coşkun Bağır, ***Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931),*** Ankara: 2012.

Herbert F. Baldwin, ***Trakya'da Bir Savaş Fotoğrafçısı, Balkan Savaşı Anıları,*** (Çeviri: İrfan Seyrek), Demkar Yayınevi, İstanbul: 2012

Ali Kemal Balkanlı, ***Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler,*** Erhan Kitabevi, Ankara: 1986

Murat Bardakçı, ***Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi,*** 4. Baskı, İstanbul: 2009,

Yavuz Başarır, ***Kavala'da Son Türk. Balkanlarda Mübadelenin Tarihi,*** Akılçelen Kitaplar, Ankara: 2013

Nezih Başgelen (Yayına Hazırlayan), ***Anavatana Göç Edenler. Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler. Genel Bir Bakış,*** Arkeoloji Yayınları, İstanbul, 2010

Mütekaid Alb. **Mahmud Beliğ,** ***Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları,*** Askeri Matbaa, İstanbul: 1936

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara: 2002

Bılgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) ***Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i materiali*** *(Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyatı),* Sofya: 1978

Tevfik Bıyıklıoğlu, ***Trakya'da Milli Mücadele, I. Cilt,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1955

Bureau de Statistique (de Bulgarie), ***Résultats Généraux de Recensement de la Population du 1/13 Janvier 1881,*** Imprimérie Yanko S. Kovatchev et Cie, (Sofia: 1884).

Principauté de Bulgarie, Direction de la Statistique, ***Statistique de l'Emigration de la Pricipauté dans des Pays Etrangers, de 1893 à 1902,*** Sofia: 1905

Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education, Publication No. 4: ***Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars,*** Published by the Endowment, Washington, D.C.: 1914

Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, ***Enquête dans les Balkans Rapport présenté aux Directeurs de la Dotation par les membres de la Commission d'Enquête,*** Centre Européen de la Dotation Carnegie & Editions Georges Crès et Cie, Paris: 1914

Cemal Paşa, ***Hatırat*** (Yayına Hazırlayan **Metin Martı**), Arma Yayınları, 5. Baskı, İstanbul: 1996

Fevzi Çakmak, ***Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Sûret-i Ziyaı ve Balkan Harbi'nde Garp cephesi,*** (Yayına hazırlayan **Ahmet Tetik**), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2011,

Douglas Dakin, ***The Unification of Greece, 1770-1923,*** London: 1972

Sait Pertev Demirhan, ***Balkan Savaşında Büyük Karargâh*** (Çeviri Semra Demirtaş), Alfa/Arşiv, İstanbul, 2012

Güney Dinç, ***Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913),*** YKY, İstanbul: 2008

Eyüp Durukan, ***Günlüklerde Bir Ömür-1: Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması, 1912-1913*** (Yayına hazırlayan: Murat Uluğtekin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Nihat Erim, ***Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I,*** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınkarı, TTK Basımevi, Ankara: 1953

Bogdan Filov, ***Balkan Savaşı Günlüğü*** (Hazırlayan Hüseyin Mevsim), Timaş Yayınları, İstanbul: 2013

George Finlay, ***History of the Greek Revolution (Yunan İsyanının Tarihi),*** Londra, 1861

Thomas Gordon, ***History of the Greek Revolution (Yunan İsyanının Tarihi),*** Edinbourgh ve Londra, 1832

Ahmet Halaçoğlu, ***Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913),*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci baskı, Ankara: 1995

Necdet Hayta, ***Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913),*** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2008

Gustav von Hochwächter, ***Balkan Savaşı Günlüğü: "Türklerle Cehphede"*** (Çeviren: Sumru Toydemir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2012

Michael Hurst, ***Key Treaties for the Great Powers, Volume 1, 1814-1877,*** London: 1972

Nedim İpek, ***Mübadele ve Samsun,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 2000

Enver Ziya Karal, ***Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt,*** İkinci Baskı, TTK Yayınları, Ankara: 1983

Enver Ziya Karal, ***Osmanlı Tarihi, IX. Cilt,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1996

Süleyman Kocabaş, ***Balkan Harbi Faciası 1912,*** İstanbul: 2012

Nevzat Köseoğlu, ***Enver Paşa,*** Ötüken Yayını, İstanbul: 2008

August von Kral, ***Das Lands Kamal Atatürks. Der Werdegang der Modernen Türkei*** **,** Wien-Leipzig, 1937.

Kratka Bılgarska Ensiklopediya, tome 1- 5 (Kısa Bulgar Ansiklopedisi, Ciltl 1- 5), Sofya: 1962-1969,

Sinan Kuneralp, ***Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922),*** ***Prosopografik Rehber,*** İSİS, İstanbul: 1999

Hakkı Abdullah Meçik, ***Bulgaristan Türklerinin Durumu,*** Hür Efe Matbaası, İzmir: 1984,

Jak Natan, ***Stopanska İstoriye na Bılgariya (Bulgaristan İktisadi Tarihi'),*** Nauka i İzkustrvo, Sofya: 1958

Osvoboditelnata Borba na Bulgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904. Diplomatiçeski Dokumenti *(Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904. Diplomatik Belgeler),* Nauka i İskustvo, Sofya: 1978

Ali Özsoy, ***Balkanlar'da Türk Soykırımı,*** İleri Yayınları, İstanbul: 2012

Cahit Öztelli (Hazırlayan)**,** ***Uyan Padişahım,*** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976,

Papers relative to the Affairs of Greece. Protocols of Conférences held at Constantinople, London: 1830

W. Alison Phillips, ***The War of Greek Independence 1821 to 1833,*** New York, 1897

William St. Clair, ***That Greece Might Still be Free. The Philhellenes in the War of Independence,*** Oxford University Press, London: 1972

Ali İhsan (Sabis), ***Balkan Savaşında Neden Bozguna Uğradık? Ve*** **Ali Fethi Okyar,** ***Bolayır Muharebelerindeki Başarısızlığımızın Sebepleri ve*** **Ömer Zeki Çobanoğlu,** ***Balkan Savaşı ve Doğu Ordusu'nun Bozgunu,*** (Çeviri Hülya Toker), Alfa/Arşiv, İstanbul: 2012

Bilâl N. Şimşir, ***Bulgaristan Türkleri (1878-2008),*** **Genişletilmiş 2. basım,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2009

Bilâl N. Şimşir, ***Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt I: Afganistan-Çin,*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1993

Bilâl N. Şimşir, ***Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt IV: Romanya-Yunanistan*** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 2001

Bilâl N. Şimşir, ***Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880*** **(*Bulgaristan Türk Halkı Tarihi Üzerine, 1876-1880*** **),** TKAE, Ankara: 1966

Bilâl N. Şimşir, ***Ege Sorunu. Belgeler Cilt I (1912-1913),*** Türk Tasrih Kurumu Yayını, Ankara: 1976

Bilâl N. Şimşir, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler Cilt I: Doksanüç Muhacereti (1877-1878);*** İkinci baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989

Bilâl N. Şimşir, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II: Bir Geçiş Yılı (1879),*** İkinci basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989,

Bilâl N. Şimşir, ***Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III: (1880-1885),*** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989

Bilâl N. Şimşir, ***Şehit Diplomatlarımız (1973-1994),*** **I.-II. Kitap,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2000,

Goran D. Todorov, ***Vremennoto Rusko Uplavleniye v Bılgariya prez 1877-1879 (1877-1879 Yıllarında Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi)*** BAN-BKP, Sofya: 1958

Ali Fuat Türkgeldi (Yayına hazılayan **Bekir Sıtkı Baykal**), ***Mesail-i Mühimme-i Siyaseiye, II. Cilt,*** Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1957

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, ***Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. Balkan Harbi (1912-1913. IIIncü Cilt,*** İkinci Basım, Ankara: 1993

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, ***Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri,*** Ankara: 2006

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, ***Balkan Savaşında Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı,*** Ankara: 2006

Tahsin Uzer, ***Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1979

G. Valbert, "Le Nouveau Droit des Gens et la Mission du Prince Tcherkasky", ***Revue des Deux Mondes,*** Paris, Tome XXII, Août 1877

Ivan Vazov, ***Pod İgoto (Sous le joug turc) (Türk boyunduruğu altında),*** Trad. du bulgare par V. Andréev, avec une préface der M. Louis Léger, Imprimérie Henri Jouve, Paris: 1897

C. M. Woodhouse, ***The Greek War of Independence. Its Historical Setting****, London, 1952,*

Yüzbaşı Naci Efendi, ***Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na ait Harp Ceridesi*** *(*Çeviri Hülya Toker), Alfa/Arşiv, İstanbul: 201

Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı (Çeviri: Sema Demirtaş), Alfa/Arşiv, İstanbul: 2012

MAKALELER, ETÜDLER

N. G. Levintov, "Agrarnıe otnoşeniya v Bolgarii nakanune Osvobojdeniya i Agrarnıy perevorot 1877-1879 godov", ***Osvobojdeniye Bolgarii ot Turetskogo iga, Sbornik Statey,*** İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva: 1953 (N. G. Levintov, "Bulgaristan'da Kurtuluş arifesinde tarım ilişkileri ve Toprak İhtilâli, 1877-1879", in ***Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 75. yıl: 1878-1953,*** SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova: 1953

Lyüben Berov, "İkonomiçeskite posleditsi ot rusko-turtedskata voyna prez 1877-1878 g.", ***Osvobojdenieto na Bulgaria ot Turskoto igo, 1878-1958,*** Bılgarska Akademiya na Naukite, İzdatelstvo BKP, Sofya: 1958, s. 415-447 (**Lüben Berov,** "1877-1878 Rus-Türk savaşının ekonomik sonuçları", ***Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 1878-1958, Makaleler Külliyatı,*** Bulgar Bilimler Akademisi, B (ulgar) K(omünist) P(artisi) yayını, Sofya: 1958

Lyüben Berov, "Agrarnoto dvijeniye v Yüjna Rumeliya po vreme na Osvobiditelna voyna prez 1877-1878", ***İstoriçeski Pregled,*** Sofia, 1953, kn. 6 (**Lyüben. Berov,** "Kurtuluş Savaşı Sırasında Güney Rumeli'de tarım ilişkileri", ***Tarih Dergisi,*** Sofya, 1953, kitap 6.

Y. Mitev, "Za agrarnıya prevrat u nas izvarşil se v rezultat ot Osvoboditelna voyna prez 1877-1878"(1877-1878 Kıurtuluş Savaşında Tarım İhtilâli), ***İstoriçeski Pregled,*** Sofia, 1953, kn. 6 (Y. Mitev,1877-1878 Kurtuluş Savaşı sonucu bize yapılmış olan Toprak ihilâli üzerine", ***Tarih Dergisi,*** Sofya, kitap 6

His Highness Midhat Pasha, "Thc Past, Present, and Future of Turkey", ***The Nineteenth Century,*** London, June 1878, Vol. III, pp. 981-1000

Midhat Pacha, "La Turquie, son passé, son présent, son avenir", ***La Revue Scientifique de la France et de l'Etranger,*** Paris: 8 Juin 1878, VIIe séries, IIe semaistre, pp. 1149-1154.

Russkaya Starina, Septevriy/ Eylül 1895, T. LXXXIV

Bilâl N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", ***Bulgaristan'da Türk Varlığı,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1985

DR. BİLÂL N. ŞİMŞİR'İN YAYINLANMIŞ KİTAPLARI (Kronolojik Sırayla) (1966-2013)

1966-1969

1. Bilâl N. Şimşir, **Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie (1876-1880)[BulgaristanTürkleri Tarihi Üzerine (1876-1880)],** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 22, Seri 3, Sayı A6, Ankara: 1966. 86 sayfa. (İkinci basım, TKAE, Ankara: 1986).

2. Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt I. Doksanüç Muhacereti. 1877-1878. Emigrations Turques des Balkans Documents, Volume I: Un Exode Turc 1877-1878 / Turkish Emigrations From the Balkans, Documents, Volume I. A Turkish Exodus 1877-1878,** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 34. Seri: III - Sayı: A9. Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1968, 819 sayfa + metin dışında 26 sayfalık 39 fotoğraf. (Kitabın 2. Basımı: Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989)

3. Bilâl N. Şimşir, **Türkiye'ye Karşı Ermeni Hareketleri. Belgeler 1967.** (Kurtuluş Taşkent ve Halil Akıncı ile birlikte). Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi Yayını, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara: Mart 1968, 333 sayfa.

4. Bilâl N. Şimşir, **Kürtçülük Hareketleri. Belgeler. 1967,** (Ümit Pamir ile birlikte), Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi Yayını, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara: 1969. XLII+344 sayfa.

1970 -1979

5. Bilâl N. Şimşir, **Kürtçülük Hareketleri. Belgeler. 1968,** (Önder Alaybeyi ile birlikte), Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi Yayını, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara: 1970. LXXX+524 sayfa..

6. Bilâl N. Şimşir, **Türkiye'ye Karşı Ermeni Hareketleri Belgeler. 1968,** (Önder Alaybeyi ile birlikte), Dışişleri Bakanlığı AZEM Dairesi Yayını, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara: Temmuz 1970, 667 sayfa.

7. Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt II. Bir Geçiş Yılı 1879. / Emigrations Turques des Balkans Documents, Volume II: Une Année de Transition 1879 / Turkish Emigrations From the Balkans, Documents, Volume II: A Year of Transition 1879** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 35, Seri: III - Sayı: A10. Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1970. CLXXXII+832 sayfa, ekleriyle birlikte 465 belge. (İkinci baskı Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989)

8. Bilâl N. Şimşir, **Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu (1878-1884). Les Dernières Années de Midhat Pacha (d'après les documents français),** Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1970, 180 sayfa. Metin içinde 5 adet fotoğraf, 10 sayfa belge tıpkıbasımı ve indeks yer almaktadır.

9. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922),** Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi: 21, Sıralar Matbaası, İstanbul: 1972, 548 sayfa. (2. Basım: Bilgi Yayınevi, Ankara: 1989).

10. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919—1938). Cilt I: Nisan 1919—Mart 1920. (British Documents On Atatürk [1919—1938]. Vol. I: April 1919—March 1920),** Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri, Sa.15, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1973, 1992, CXXVI+503 sayfa.

11. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919—1938). Cilt II: Nisan -Aralık 1920. (British Documents On Atatürk [1919—1938]. Vol. II: April —December 1920),** Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri, Sa.15, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1975, CXXX+550 sayfa + 18 sayfa tıpkıbasım.

12. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938): Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları.** Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ankara: 1975, 1991, LIII+311 sayfa.

13. Bilâl N. Şimşir, **Ege Sorunu. Belgeler. Cilt I (1912-1913). / Aegean Question Documents, Volume I (1912-1913),** Türk Tarih Kurumu yayınları. XVI. Dizi, Sayı Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1976, CCXXII+677 sayfa.

14. Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri,** Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi, İstanbul: 1976., 546 sayfa (2. Baskı Bilgi Yayınevi, Ankara: 1985, 422 sayfa)

15. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938). Cilt III: Ocak-Eylül 1921. (British Documents on Atatürk [1919-1938] Volume III: January-September 1921)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi, Sa.15b, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1979, CLXVI+702 sayfa

1981-1989

16. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar - I (1920-1923) (Correspondances avec Atatürk - I [1920-1923])**, Kültür Bakanlığı yayınları - 394, Başbakanlık Basımevi, Ankara: 1981, 552 sayfa.

17. Bilâl N. Şimşir, **Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi. Cilt- I: 1922-1924. Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor. (Presse Etrangère sur Atatürk et la Révolution Turque. Volume- I: 1922-1924. La Naissance d'une République Laïque)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları. XXIII. Dizi-Sa. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara:1981, LXVIII+ 890 sayfa

18. Bilâl N. Şimşir, **Homage to Mustafa Kemal Atatürk. Hero of the East. Documents From the Turkish Archives (With Additions From the Pakistani Archives).(Doğu'nun Kahramanı Mustafa Kemal Atatürk'e Saygı. Türk Arşivlerinden Belgeler. Pakistan Arşivinden Katkılarla)** Institute of Islamic History, Culture and Civilization. Islamic University, Islamabad, Pakistan: 1401/1981, V+207 sayfa.

19. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk et les Pays Bas (Atatürk ve Hollanda),** Reprinted from Anatolica No. VII (1981), Leiden, Hollanda: 1981, Büyük Boy, 70 sayfa, 8 belge fotoğrafı.

20. Bilâl N. Şimşir, **Ege Sorunu. Belgeler. Cilt II (1913-1914) / Aegean Question. Documents, Volume II (1913-1914),** Türk Tarih Kurumu yayınlarından XVI. Dizi, Sa. 29a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1982, CCXXXIV+650 sayfa, metin dışında 40 resim.

21. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians. Volume I (1856-1880) [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri. Cilt I (1856-1880)]**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi- Sa. 78, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1982, LXXII+768 sayfa. (2.Basım:T.T.K.Ankara: 1989)

22. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians. Volume II (1880-1890) (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri. Cilt II [1880-1890])**, Türk Tarih Kurumu yayınları, VII. Dizi, Sa.78a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1983, LXXVII+784 sayfa, metin dışında 8 fotoğraf. (İkinci Basım: Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989

23. Bilâl N. Şimşir, **The Genesis of The Armenian Question (Ermeni**

Gailesinin Doğuşu) Publications of The Turkish Historical Society /Türk Tarih Kurumu Yayını, Serial VII, No. 84, Ankara: 1983, 25 pages + 12 illustrations. (2. Baskı Nisan 1984, 3. Baskı Eylül 1992, 4 baskı Ekim 2003 yine Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır).

24. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938). Cilt IV (Ekim 1921-Ekim 1922) [British Documents on Atatürk (1919-1938). Volume IV (October 1921-October 1922)],** Türk Tarih Kurumu yayınları; XVI. Dizi, Sa.15, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1984, CLII+662 sayfa. Metin dışında 32 sayfa tıpkıbasım + 16 resim. (2. basım: T. T. K. Ankara: 2000).

25. Bilâl N. Şimşir, **The Deportees of Malta and The Armenian Question, (Malta Sürgünleri ve Ermeni Sorunu)** , Foreign Policy Institute, Ankara: 1984, 83 sayfa +8 fotoğraf.

26. Bilâl N. Şimşir, **Aperçu Historique sur la Question Arménienne (Ermeni Sorununa Tarihsel bir Bakış)**, Publication de la Société Turque d'Histoire /Türk Tarih Kurumu Yayını, Seri VII, No. 85, Ankara: 1985, 62 sayfa. Metin dışında 12 resim.

27. Bilâl N. Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak-Nisan 1985,** Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Başbakanlık Basımevi, Ankara: 1985, XXV+750 sayfa., 424 yazı.

28. Bilâl N. Şimşir, **Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu (Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Arméniennes, Cilt/Volume I (1886-1893),** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1985, 1993, CLIı+580 sayfa.

29. Bilâl N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985),** Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi: 38, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1986, 404 sayfa, metin dışında 18 fotoğraf. Fiyatı 1980 lira

30. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880),** Türkçesi Şinasi Orel, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1986, 508 sayfa + 32 resim, İkinci Basım, Ankara: 2011

31. Bilâl N. Şimşir, **Turkish Minority Education and Literature in Bulgaria (Bulgaristan'da Türk Azınlık Eğitimi ve Edebiyatı),** Ministry of Foreign Affairs Press, Ankara: 1986, 56 sayfa .

32. Bilâl N. Şimşir, **The Turkish Minority Press in Bulgaria. Its History and Tragedy , 1865-1985, (Bulgaristan'da Türk Azınlık Basını. Tarihi ve Trajedisi, 1865-1985),** Ministry of Foreign Affairs Press, Ankara: 1986, 48 sayfa

33. Bilâl N. Şimşir, **Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria (Bulgaristan Türk Azınlığına Bir Bakış),** Directorate General of Press and Information, Ankara: 1986, 31 sayfa.

34. Bilâl N. Şimşir, **Ankara... Ankara. Bir Başkentin Doğuşu,** Bilgi Yayınevi, Ankara: Haziran 1988, 428 sayfa

35. Bilâl N. Şimşir, **The Turks of Bulgaria 1878-1985 (Bulgaristan Türkleri 1878-1985),** Printed in Great Britain at the University Press, Oxford. Published by K. Rustem & Brother, London: 1988, XVII+329 pages with 16 illustrations. ISBN 9963-565-10-7.

36. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk'ün Hastalığı,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXV. Dizi- Sa.7. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989, 259 sayfa, 5000 TL & İkinci Baskı, TTK, Ankara: 2011

37. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922),** Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi: 38, Bilgi Yayınevi, Olgaç Basımevi, Ankara: 1989, 402 sayfa

38. Bilâl N. Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler, Cilt III. (1880-1885) [Emigrations Turques des Balkans / /Turkish Emigrations From the Balkans. Documents, Vol. III (1880-1885)]** Türk Tarih Kurumu yayını, Seri XVI, Sa.50, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989, CXXXIII+715 sayfa.

39. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume III (1891-1895), [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cilt III (1891-1895)],** Turk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Sa.78-b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989, LXXVII+684 sayfa. ISBN 975-16-0090-1 (TK). ISBN 975-16-0091-X.

40. Bilâl N. Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume II (1894-1895), (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu. Cilt II [1894-1895]),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi- Sa. 85a. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1989, LXXII+675 sayfa, Fiyatı: 20,000 TL.

1990-1999

41. Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı. Cilt I. (Kasım 1922 — Şubat 1923) [Télégrammes de Lausanne. Documents Diplomatiques Turcs sur la Conférence de Paix de Lausanne, Volume I (Novembre 1922-Février 1923) / Lausanne Telegrams. Turkish Diplomatic Documents on the Lausanne**

Peace Conference, Volume I (November 1922-February 1923)] Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1990, XIX+538 sayfa.

42. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume IV (1895), [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cilt IV (1895)],** Turk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Sa.78-b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1990, LIX+703 sayfa. ISBN 975-16-0090-1 (TK). ISBN 975-16-0093-6.

43. Bilâl N. Şimşir, **The Turks of Bulgaria in International Fora. Documents. Volume I (1985) (Bulgaristan Türkleri Uluslararası Forumlarda. Belgeler. Cilt I (1985)/,** Publications of the Turkish Historical Society, Serial VII - No.100, Tukish Historical Society Printig Hous, Ankara: 1990, 283 pages. ISBN 975 - 16 - o224 - 6 Tk.—ISBN 975 - 16 - 0225 - 4

44. Bilâl N. Şimşir, **The Turks of Bulgaria in International Fora. Documents. Volume II (1986). /Bulgaristan Türkleri Uluslararası Forumlarda. Belgeler. Cilt II (1986)/,** Publications of Turkish Historical Society. Serial VII - No.100a, Turkish Historical Society Printing House - Ankara : 1990, 345 sayfa. Ocak-Aralık 1986 dönemini kapsayan 149 belge. .

45. Bilâl N. Şimşir, **Azerbaycan'da Türk Alfabesi. Tarihçe.** Türk Dil Kurumu Yayınları: 563, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1991, 31 sayfa ve 12 sayfa tıpkıbasım. ISBN - 975 - 16 - 0344

46. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk'ün Büyük Söylev'i Üzerine Belgeler,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi -Sa. 61, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1991, XXVIII+181 sayfa + Metin içinde 25 tıpkıbasım.

47. Bilâl N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi - Sa.60, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1992, XX — 486 sayfa ve metin dışında 87 sayfa tıpkıbasım. Fiyatı 50000 Lira. ISBN - 975 - 16 - - 0420 - 6 / 92 . 06 . Y. 0152 - 275. (2. Basım, TTK, Ankara: 2008)

48 Bilâl N. Şimşir, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Anlaşmalar (1990 - 1992). Cilt I: Azerbaycan, Kazakistan,** TOBB Yayını, Ankara: 1993, XIX+351 sayfa.

49. Bilâl N. Şimşir, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Anlaşmalar (1990-1992), Cilt II : Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Çok Taraflı Anlaşmalar.** TOBB Yayını, Ankara : 1993, X + 297 sayfa + 30 fotoğraf..

50. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt I : Af-**

ganistan - Çin (Atatürk and Foreign Heads of States, Volume I, Afghanistan - China), Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi - Sa.62, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara : 1993, CIV + 827 sayfa, 178 fotoğraf ve tıpkıbasım. ISBN 975 - 16 - 0564 - 4 Tk. - ISBN 975 - 16 - 0563 - 6, fiyatı 150 000 Lira.

51. Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı. Cilt II. (Şubat - Ağustos 1923) | Télégrammes de Lausanne. Documents Diplomatiques Turcs sur la Conférence de Paix de Lausanne, Volume II (Février-Août 1923) / Lausanne Telegrams. Turkish Diplomatic Documents on the Lausanne Peace Conference, Volume II (February - August 1923) |** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi - Sa. 57a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara : 1994, LI + 669 sayfa. Metin dışında 127 tıpkıbasım. ISBN 975 - 16 - 0266 - 1Tk. — ISBN 975 - 16 - 0652 - 7.

52. Bilâl N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 1996, 571 sayfa.

53. Bilâl N. Şimşir, **Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi, I,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı : 120, Antolojiler Dizisi, Sayı : 1, Ankara : 1997, XXX +365 sayfa.

54. Bilâl N. Şimşir, **Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi, II ,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 120, Antolojiler Dizisi, Sayı: 1, Ankara : 1997, VIII +376 sayfa.

55. Bilâl N. Şimşir, **Avustralya Türk Basını / Turkish Press in Australia (101 gazete ve dergi),** Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara: 1997, 244 sayfa.

56. Bilâl N. Şimşir, **Les Déportés de Malte et les Allégations Arméniennes (Malta Sürgünleri ve Ermeni İddiaları),** Traduit de l'anglais par Jonathan Gontar et Nathalie Bouysses, Ministère des Affaires Etrangères, Ankara: 1998, 27x21 cm. 69 pages.

57. Bilâl N. Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume III (1895-1896), (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu. Cilt III [1895-1896]),** Türk Tarih Kurumu yayınları, VII. Dizi- Sa. 85b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1999, XVII+435 sayfa, Fiyatı: 3.600.000 TL., ISBN 975-16-0172-X Tk., ISBN 975-16-1020-6, 99.06.Y. o152-564

58. Bilâl N. Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume IV (1896-1900), (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu. Cilt IV [1896-1900]),** Türk Tarih Kurumu yayınları, VII.

Dizi- Sa. 85c. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1999, XVI+319 sayfa, Fiyatı: 3.600.000 TL, ISBN 975-16-0172-X Tk., ISBN 975-16-1021-4, 99.06.Y.0152-565.

59. Bilâl N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 1999, 528 sayfa+metin içinde 42 sayfa tıpkıbasım. ISBN 975-494-817-8 / 99.06.Y.0105.1542

60. Bilâl N. Şimşir, **Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu** (Türkçesi Cüneyt Akalın), Bilgi Yayınevi, Ankara: 1999. 285 sayfa + metin dışında 18 sayfa resim.

2000-2013

61. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994), 1. Kitap,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2000, 498 sayfa + metin dışında 5 fotoğraf. ISBN 975 - 494 - 927 - 7 (Tk. No.), ISBN 975 - 494 - 425 - 5 (1. Kitap), 2000. 06. Y. 0105. 1859 İki kitap bir arada KDV dahil 20.000.000 Lira.

62. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994), 2. Kitap,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2000, 510 sayfa (s.497-1006). ISBN 975 - 494 - 927 - 7 (Tk. No.), ISBN 975 - 494 - 426 - 3 (2. Kitap), 2000. 06. Y. 0105. 1860 İki kitap bir arada KDV dahil 20.000.000 Lira.

63. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt II, Danimarka-İran /Atatürk and Foreign Heads of State. Volume II, Denmark-Iran,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI Dizi, - Sayı 62[a] Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara: 2001, XCVIII+768 sayfa + 187 adet fotoğraf ve belge tıpkıbasımı. 01.06.Y. 0152-732; ISBN 975 - 16 - 0564 - 4 (tk), ISBN 975-16-1454-6

64. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt III, Ispanya-Polonya (Atatürk and Foreign Heads of State. Volume III, Spain-Poland),** Türk Tarüh Kurumu Yayınları, XVI Dizi, - Sayı 62[b], Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara: 2001, XCI+651 sayfa + 151 adet fotoğraf ve belge tıpkıbasımı. 01.06.Y. 0152-733; ISBN 975-16-0564-4 Tk, ISBN 975-16-1455-4,

65. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt IV, Romanya - Yunanistan (Atatürk and Foreign Heads of State. Volume IV, Romania-Greece),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI Dizi, - Sayı 62[c], Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara: 2001, XCVIII+610 sayfa +121 adet fotoğraf ve belge tıpkıbasımı. 01.06.Y. 0152-734; ISBN 975-16-0564-4 Tk, ISBN 975-16-1456-2

66. Bilâl N. Şimşir, **Örmény Terrorizmus az Elmut Evszázadban, 1878-1999 (Geçen Yüzyılda Ermeni Terörizmi, 1878-1999),** Török eredetiböl forditotta Tasnádi Edit (Türkçeden çeviren Tasnadi Edit), Terebess Kiadó Budapest: 2001, 80 sayfa. ISBN 963 9147 48 6

67. Bilâl N. Şimşir, **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri: Büyükelçilik Anıları (1985-1988),** Avrasya Bir Vakfı, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara: 2001, XVIII+510 sayfa + 23 sayfalık 35 fotoğraf. 24cm. (Avrasya Bir Vakfı, ASAM yayınları 28, Balkan Araştırmaları Dizisi : 5). ISBN 975-6769-30-0.

68, Bilâl N. Şimşir, **Ankara'nın Başkent Oluşu,** Ankaralılar Vakfı Yayınları No. 1, Ankara: Mart 2001, 56 sayfa,

69. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Afganistan,** Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Türkistan Araştırmaları Dizisi 5, Ankara: 2002, 448 sayfa, 20 cm. ISBN 975-6769-49-1. Eser sonunda kaynakça ve dizin mevcuttur.

70. Bilâl N. Şimşir, **AB, AKP ve KIBRIS,** Bilgi Yayınevi, Ankara: İlk baskı Aralık 2003, 2. Bakı Ocak 2004. 590 sayfa, 16 fotoğraf ve metin içinde 27 karikatür.ISBN 975-22-0068-0/2003.06.Y.0105.2343 KDV dahil 20.000.000 Lira.

71. Bilâl N. Şimşir, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2004, 725 sayfa, 34 sayfa resim. ISBN 975-22-0102-4 / 2004.06.Y.0105.2454

72. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt V, Ekim 1922-Aralık 1925 [British Documents on Atatürk (1919-1938) Volume V October 1922-December 1925],** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 2005, CLXIV+610 sayfa ve metin dışında 38 sayfa tıpkıbasım.

73. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt VI, Ocak 1926- Aralık 1929 [British Documents on Atatürk (1919-1938), Volume VI, January 1926-December 1929],** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 2005, CXLI+550 sayfa + 23 sayfa tıpkıbasım.

74. Bilâl N. Şimşir, **Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü, Kısaltmalar / Abkürzungen / Abréviations /Abbreviations/** Yargı Yayınevi, Ankara. 2005, 469 sayfa.

75. Bilâl N. Şimşir, **Ermeni Meselesi 1774-2005,** Bilgi Yayınevi, Ankara: Eylül 2005, 470 sayfa + 60 sayfa fotoğraf. Harita ve belge. Dizin. ISBN 975-22-0137-7 / 2007.06.Y.0105.3254 (İkinci basım Ekim 2005, üçüncü basım Ocak 2006, Dördüncü Basım Temmuz 2007, Beşinci basım Eylül 2009).

76. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt VII, 1930-1933 [British Documents on Atatürk (1919-1938) Volume VII, 1930-1933],** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: :2006, CLXXXVI +563 sayfa ve metin dışında 37 sayfa tıpkıbasım.

77. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1939), Cilt VIII, 1933-1939 [British Documents on Atatürk, 1919-1939, Volume VIII, Volume VIII, 1934-1939]** Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 2006, CCXXVI + 703 sayfa ve metin dışında 54 sayfa tıpkıbasım.

78. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk Dönemi Üzerine İncelemeler,** Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara: 2006, XX+335 sayfa+ metin içinde 25 fotoğraf ve tıpkıbasım + dizin. ISBN 975-16-1822-3 / 05.06.Y.1015-246

79. Bilâl N. Şimşir, **Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler,** Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara:: 2006, VI+ 205 sayfa + metin içinde 58 sayfa tıpkıbasım ve fotoğraf. / ISBN 975-16-1848-7 / ILESAM 06.06.Y.1050-251

80. Bilâl N. Şimşir, **Şair Diplomatlar,** Yargı Yayınevi, Ankara 2006, 629 sayfa + metin içinde 71 resim + dizin. ISBN 975-6520-56.8

81. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Cumhuriyet,** İlcri Yayınları, İstanbul: + 2006, 463 sayfa. ISBN 9944-109-16-9

82. Bilâl N. Şimşir, **Ankara... Ankara... Bir Başkentin Doğuşu. -Genişletilmiş 2. Basım,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2006,654 sayfa + 29 sayfa resim ve belge. ISBN 975-494-023-1 / 2006.06.Y.0105.2934

83. Bilâl N. Şimşir, **Kürtçülük 1787-1923,** Bilgi Yayınevi, Ankara: Nisan 2007, 613 sayfa. Metin dışında 44 resim, 13 tablo, 7 harita + kronoloji + dizin, 4. Basım 2009 ISBN 978-975-22-0215-3 / 2009.06.Y.0105.3807

84. Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri. Genişletilmiş 3. basım,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2008, 553 sayfa+ dizin + metin dışında 40 fotoğraf. ISBN 978-975-22-02661-0

85. Bilâl N. Şimşir, **Kürtçülük II, 1924-1999,** Bilgi Yayınevi, Ankara: Ocak 2008, 714 sayfa+ Metin içinde 40 fotoğraf, 15 tablo, 1 harita + dizin vardır. (2. basım Şubat 2009). ISBN 878-975-22-0273-3/2009. 06.Y.0105.3619

86. Bilâl N. Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-2008), Genişletilmiş 2. basım,** Bilgi Yayınevi, Ankara: Şubat 2009, 550 sayfa + 24 sayfa resim ISBN 978-975-22-0291-7/ 2009.06.Y.0105.3741 KDV dahil 22 TL

87. Bilâl N. Şimşir, **Lozan ve Sonrasında Sınırlar ve Boğazlar,** İnönü Vakfı Yayını, Ankara: Temmuz 2009, 48 sayfa.

88. Bilâl N. Şimşir, **Türk Yahudiler. Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi. Belgeler (1942-1944),** Bilgi Yeyınevi, Ankara: Ocak 2010, 469 Sayfa 322 belge + metin içinde 11 fotoğraf + 26 sayfa tıpkıbasım + Bilâl N. Şimşir'in 87 kitabının listesi + dizin.İkinci basım Şubat 2010. ISBN 978-975-22-0327-3 / 2010.06.Y.0105.3973

89. Bilâl N. Şimşir, **Türk Yahudiler II. Avrupa Irkçılarına Karşı Türkiye'nin Mücadelesi,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2010, 768 sayfa + 301 belge + metin içinde 55 fotoğraf + dizin. ISBN 978-975-22-0364-8/2010.06 .Y.0105.4119

90. Bilâl N. Şimşir, **Azerbaycan. Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri,** Bilgi Yayınevi, Ankara: 2011, 768 sayfa .+ metin içinde 24 foğraf + kronoloji + dizin ISBN 978-975-22-0387-7/ 2011.06. Y.0105.4290 KDV dahil 32 TL

91. Bilâl N. Şimşir, **Lozan Günlüğü, Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923),** Bilgi Yayınevi, Ankara: Kasım 2012, İkinci Basıım Aralık 2012., 726 sayfa + dizin + fotoğrafkari ISBN 978. 975-22-0437-9 / 2012.06. Y.0195 4628

92. Bilâl N. Şimşir, **Şehitler Günlüğü,** Bilgi Yayınevi, Ankara; Eylül 1912, İkinci Basım Eylül 1913., 798 sayfa + dizin, ISBN 978-22-0478-8 / 2013.06. Y. 0105.4817

*

Bilâl N. Şimşir hakkında iki kitap

Dr. Y. Furkan Şen, ***71. yaşında Bilâl N. Şimşir Bibliografyası. Açıklamalı 71 kitap ve 200 Makale,*** Yargı Yayınevi, Ankara: 2004, 269 sayfa. Metin içinde 60 sayfa tıpkıbasım + konu dizini. ISBN 975-8380-97-4ç

Prof. Dr. Bayram Kodaman, ***Bilâl N. Şimşir Armağanı: "Tarih Yapılırken Uyuyamam",*** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 2010, 352 sayfa + 17 sayfa fotoğraf. ISBN 978. 975-456.096.1

HARİTA VE RESİMLER

1800'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupadaki Toprakları

Savaşlardan Önce Balkanlarda Sınırlar

Savaşlardan Sonra Balkanlarda Sınırlar

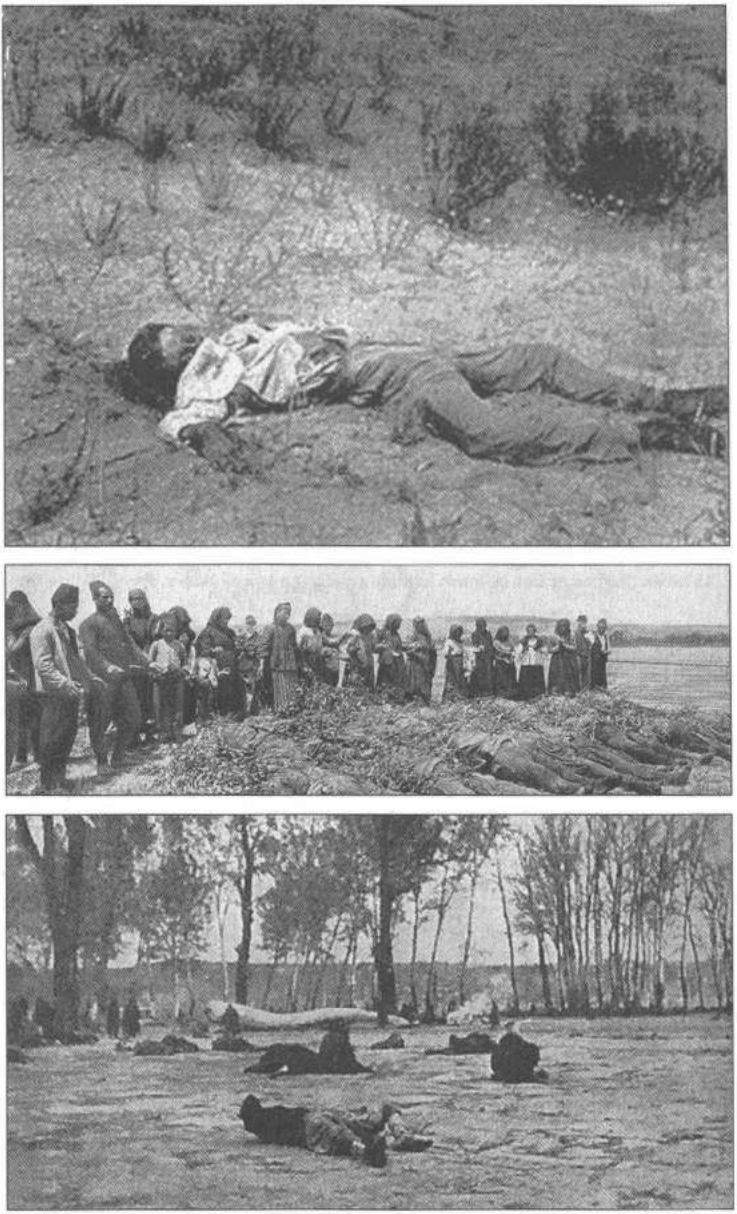
1923'de Balkanlar

1878'den göçmen getiren bir trenin İstanbul'a gelişi (*Le Monde Illustré,* Paris, 23.II.1878).

Balkan Savaşında Bulgarların öldürdükleri sivillerden birinin cesedi. *Le Figaro* muhabirleri tarafından görüntülenmiştir. (*L'Illustration,* Paris, 2.8.1913)

Bulgarların rehim aldıkları ve soyduktan sonra öldürdükleri Türklerin cesetleri. *Le Figaro* muhabirleri tarafından görüntülenmişlerdir. (*L'Illustration*, Paris, 2.8.1913)

Bulgarlar tarafından rehin alındıktan sonra soyulup öldürülen ileri gelen Türklerin cesetleri. *Le Figaro* gazetesi muhabirleri **Jean Leune** ve **Georges Bourdan** tarafından görüntülenmişlerdir. (*L'Illustration*, Paris, 2.8.1913)

Balkan Savaşında iki yaralı Türk (*L'Illustration*, Paris, 16.11.1912)

Balkan Savaşında Çorlu'da yük vagonuna bindirilerek İstanbul'a trenle sevk edilen Türk göçmenler. (Savaş muhabiri **Herbert F. Baldwin** tarafından görüntülenmitir).

Bulgar süngülerinden çocuklarını kurtarmış bir Türk anası göç yolunda (*L'Illustration*, Paris, 9.11.1912).

Balkan Savaşında kaybedilen Rumeli topraklarından kopup gelen göçmenler Anavatan yolunda (1912).

Balkan Savaşında trenle İstanbul'a sevk edilen Türk göçmenleri Çorlu'da. (Herbert F. Baldwin'den bir fotoğraf).

Balkan Savaşında, hasta, aç, yorgun halde yapılan ve günlerce süren göç yolculuğu. Çok sayıda göçmen bu işkenceye dayanamayarak can verdi. (Herbert F. Baldwin'in tespiti.)

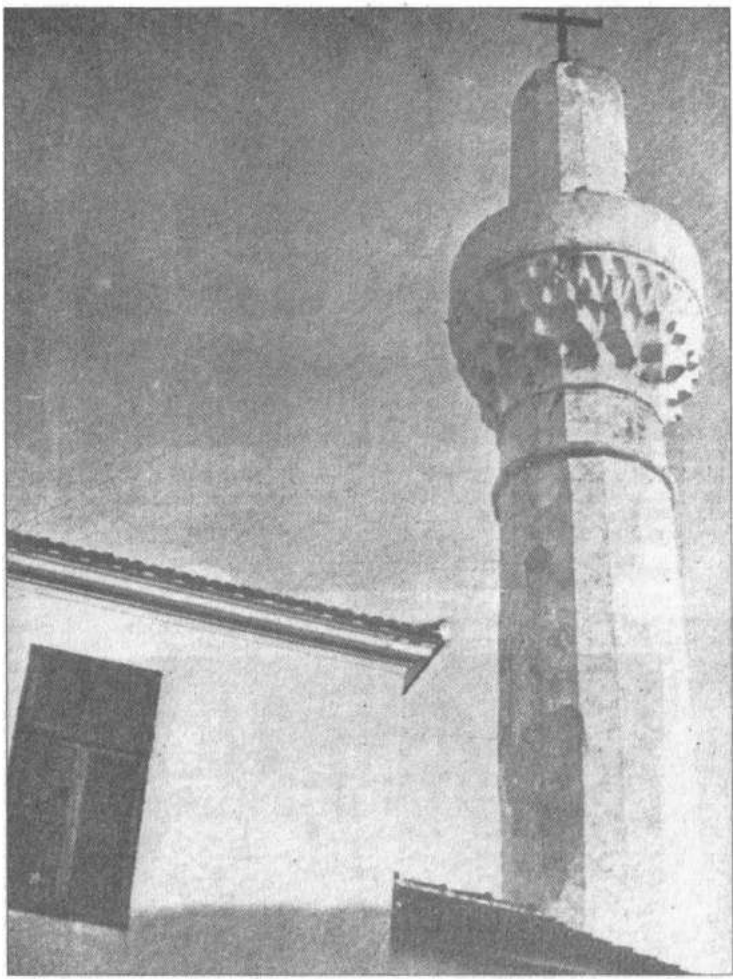
Bulgarlar ölüme mahküm ettikleri Türk göçmenlere idam hükümlerini okuyor. (*Resimli Kitap*, cilt 18)

Türk kadın ve kızları, namuslarını korumak için, yalınayak çabura bata çıka Anavatan'a göç ediyorlar. (*L'Illustration*, Paris, 9.XI.1912, No. 3637).

Bulgarların kıyımından, kırımından canını kurtarmak için kucağında yavrusuyla, yalınayak çamura bata çıka Anavatan'a göçe eden bir Türk kadını. (*L'Illustration,* Paris, 9.XI.1912, No. 3637).

Kavala'da kiliseye dönüştürülmüş ve minaresine bir haç kondurulmuş olan bir camı. (*Şehbal*, 1 Kasım 1329 /1913).

Balkan Savaşı'nda, İstanbul'da Sirkeci'den Anadolu'ya geçmeye çalışnan Rumeli göçmenleri (**Herbert F. Baldwin**'in foroğrafı, *L'Illustration*, Paris, 28.XI.1912, No. 3639).